

LUONTOSUHTEIDEN LUONTO

Taiteentutkimuksen ja ekologian näkökulmia

Heidi Björklund, Kaisa Hiltunen, Jenna Purhonen,
Minna Rainio, Nina Sääskilahti & Antti Vallius

NYKYKULTTUURI

Ihmiskunnan olemassaolo vaatii nykyistä tasavertaisempaa yhteiseloä muun luonnon kanssa. Luontosuhde elääkin kiinteässä yhteydessä sekä kriisin eksistentiaaliseen uhkaan että sen voittamisen mahdollisuuteen. Jotta voisimme ymmärtää ihmisten luontosuhteita, tarvitsemme monitieteistä yhteistyötä. Suhdetta muovaavat paitsi luontokokemukset, myös kulttuuriset representaatiot, taidekokemukset ja tieto luonnosta.

Teos lähestyy aihepiiriään taiteentutkimuksen, taiteen ja ekologian näkökulmista ja esittelee eri tutkimusmenetelmiä. Elokuvioiden ja ääniteosten vastaanottotutkimukset sekä taiteellisia ja ekologisia menetelmiä yhdistävät työpajat avaavat uusia keinoja luontosuhteiden ja luonnon monimuotoisuuden tarkasteluun. Kirja vie ekokritiikkiä empiiriseen suuntaan ja yhdistää luovasti taideperustaisen tutkimuksen ja ekologian lähestymistapoja.

Monitieteisestä tutkimuksesta kertova teos sopii kaikille, jotka ovat kiinnostuneita humanistisesta ympäristötutkimuksesta, taideperustaisesta ympäristökasvatuksesta, ekologiasta ja luonnonsuojelutieteestä.

ISBN 978-951-39-9458-7

LUONTOSUHTEIDEN LUONTO

Copyright © tekijät ja Nykykulttuurin tutkimuskeskus
Olli Löytty (vastaava toimittaja, Tampereen yliopisto)
Pekka Hassinen (kustannustoimittaja, Jyväskylän yliopisto)
Oskari Rantala (kustannustoimittaja, Jyväskylän yliopisto)
Anna-Mari Almila (Helsingin yliopisto)
Eoin Devereux (University of Limerick, Irlanti)
Sanna Karkulehto (Jyväskylän yliopisto)
Sari Karttunen (Kulttuuripolitiikan tutkimuskeskus Cupore)
Ralf Kauranen (Turun yliopisto)
Raine Koskimaa (Jyväskylän yliopisto)
Hanna Kuusela (Tampereen yliopisto)
Maaria Linko (Helsingin yliopisto)
Anna Logrén (Itä-Suomen yliopisto)
Jussi Ojajarvi (Oulun yliopisto)
Laura Piippo (Tampereen yliopisto)
Pilvi Porkola (Turun yliopisto)
Tarja Pääjoki (Jyväskylän yliopisto)
Leena-Maija Rossi (Lapin yliopisto)
Tuija Saresma (Jyväskylän yliopisto)
Nora Schuurman (Turun yliopisto)
Juhana Venäläinen (Itä-Suomen yliopisto)

Nykykulttuurin tutkimuskeskuksen julkaisusarja perustettiin vuonna 1986. Sarja on monitieteinen ja tieteidenvälinen. Siinä ilmestyy tutkimuksia nykykulttuurista ja kulttuuriteoriasta. Myös modernin kulttuurin vaiheisiin liittyvät kulttuuri- ja sosiaalishistorialliset tutkimukset kuuluvat kustannuslistalle.

Sarjassa julkaistavat käsikirjoitukset valitaan asiantuntija-arvioiden perusteella. Julkaisusarjan kirjat ilmestyvät joko painettuina kirjoina ja myöhemmin sähköisinä rinnakkaisjulkaisuina tai suoraan verkkokirjoina.

Painettuja julkaisuja myy Jyväskylän yliopiston verkkokauppa (<https://webshop.jyu.fi/julkaisut>). Tilaaminen on mahdollista myös julkaisusarjan kotisivuilta (<https://jyu.fi/nykykulttuuri-julkaisusarja>). Lisätietoja antaa kustannustoimittaja Oskari Rantala (oskari.h.rantala@jyu.fi). Postiosoite: Oskari Rantala / Nykykulttuuri-julkaisusarja, Musiikin, taiteen ja kulttuurin tutkimuksen laitos, PL 35, 40014 Jyväskylän yliopisto.

Julkaisun taitto: Pekka Hassinen
Painoasun suunnittelu: Sami Saresma
Kansi: Sami Saresma

Jyväskylän yliopistopaino
Jyväskylä 2022

ISBN 978-951-39-9459-4
ISSN 1457-6899

 VERTAISARVIOITU
KOLLEGIALT GRANSKAD
PEER-REVIEWED
www.tsv.fi/tunnus

LUONTOSUHTEIDEN LUONTO

Taiteentutkimuksen ja ekologian näkökulmia

Heidi Björklund, Kaisa Hiltunen, Jenna Purhonen,
Minna Rainio, Nina Sääsilahti & Antti Vallius (toim.)

**NYKYKULTTUURIN TUTKIMUSKESKUKSEN JULKAISUJA 133
JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO 2022**

SISÄLLYS

ESIPUHE 7

*Heidi Björklund, Kaisa Hiltunen, Jenna Purhonen, Minna Rainio,
Nina Sääskilahti & Antti Vallius*

RISTIRIITAINEN LUONTOSUHDE (JOHDANTO) 9

*Heidi Björklund, Kaisa Hiltunen, Jenna Purhonen, Minna Rainio,
Nina Sääskilahti & Antti Vallius*

KYSYMYKSIÄ LUONNOSTA 37

Kaisa Hiltunen & Minna Rainio

TOIVON JA TUHON NÄKYMIÄ. LUONTOSUHDE JA
YMPÄRISTÖTIETOISUUS KOLMEN EKOELOKUVAN
VASTAANOTOSSA 93

Nina Sääskilahti

JÄÄNTEITÄ. EKOFOBIA JA HÄIRITSEVÄ
KUUNTELEMINEN 137

Heidi Björklund, Jenna Purhonen & Nina Sääskilahti

LAJIENVÄLISET KOHTAAMISET, KOLLEKTIIVISET
TIETOKÄYTÄNNÖT JA LUONNONLUKUTAITO 169

Nina Sääskilahti

KUUNTELUKIRJOITTAMINEN: IHMISTÄ SUHTEELLISTAVIA
HARJOITUKSIA 207

Heidi Björklund, Jenna Purhonen & Antti Vallius

MONIMUOTOISUUS LUONTOSUHTEIDEN PEILINÄ 235

Antti Vallius

*RISTIVALOTUKSIA HYYPPÄÄNVUOREEN. ESITETYN JA
KOETUN MAISEMAN LUONTO 283*

*Heidi Björklund, Kaisa Hiltunen, Jenna Purhonen, Minna Rainio,
Nina Sääskilahti & Antti Vallius*

MONITIETEISYYS, TIEDE JA TAIDE 333

MUUTOKSEN ÄÄRELLÄ 361

TUTKIMUSRYHMÄ 363

SUMMARY 365

ESIPUHE

On kevät vuonna 2020 ja työtään aloitteleva tutkimusryhmämme on kerääntynyt luontokysymysten äärelle. Osa ryhmästä on koontunut Jyväskylän Seminaarinmäen amfiteatterin kiville ja yrittää kuulla kaupungin melun yli, mitä etäyhteyksien päässä pääkaupunkiseudulla tai Konneveden kansallispuistossa lintujen kevätkonsertin keskellä olevilla kollegoilla on sanottavanaan. Meillä on kaksivuotinen tutkimushanke edessämme luontosuhteen monimuotoisuuden parissa. Keskustelemme siitä, mitä luonto ylipäätään tarkoittaa ja miten tähän käsitteeseen suhtaudutaan eri tieteenalojen, kuten ekologian, luonnonsuojelubiologian sekä taiteen- ja kulttuuritutkimuksen näkökulmista. Mietimme myös uusiksi tutkimuksemme toteuttamista koronarajoitusten keskellä.

Tieteenalojen välinen yhteistyö oli työryhmälle uutta ja jännittävää, mutta jälkikäteen ajatellen myös monin tavoin luontevaa jatkoa aiemmille tutkimuksillemme. Esimerkiksi maisemaan ja kuulumiseen liittyvät projektit olivat kuljettaneet työryhmän humanisteja kohti ympäristö- ja luontokysymyksiä, kun taas ekologit olivat tutkiessaan suojelukysymyksiä ja ihmisen vaikutusta luontoon suuntautuneet kohti ihmistä. Tässä hankkeessa olemme jatkaneet matkaamme kohti toistemme aloja ja taivutelleet ajatteluamme uusiin asentoihin. Olemme kokeneet yhteistyön ja löytämisen iloa, jonka toivomme välittyvän myös kirjamme sivuilta.

Onnistuimme toteuttamaan vastaanottotutkimusta ja käytäntöperustaisia menetelmiä painottavan hankkeemme koronapandemiaan liittyvistä rajoituksista huolimatta. Tämä edellytti luovuutta ja synnytti oivalluksia siitä, miten tutkimus voidaan järjestää toisin. Olennaisen tärkeää tutkimuksessamme on kuitenkin ollut innostuneiden osallistujien panos.

Kirjamme on käytännön esimerkki monitieteisestä tutkimuksesta ja antoisan yhteistyön tulos. Tutkimuksemme koostui useasta eri osa-alueesta, jotka liittyvät monin sidoksin toisiinsa – yhdistävähän niitä myös yhteiset tutkimuskysymykset. Näin ollen tutkimuksen tulosten esittäminen kirjan muodossa tarjoaa meille mahdolli-

suuden tuoda näitä kytköksiä esiin ja antaa lukijalle käsityksen tutkimushankkeemme kokonaisuudesta kenties paremmin kuin erilliset artikkelit. Tutkimuksen kokoaminen kirjan muotoon paljastaa myös luontosuhteiden monimuotoisuuden. Toivomme, että kirja auttaa myös ymmärtämään monitieteisen ja monimenetelmäisen tutkimuksen luonnetta ja välittää tietoa siitä, mitä kaikkia vaihteita, haasteita ja onnistumisia prosessiin liittyy.

Kiitämme osallistujia, hankkeessa mukana olleita taiteilijoita Olli-Pekka Tennilää, Pietu Arvolaa ja Hanna Veanderia sekä tutkimusavustajaamme Aino Nurmesjärveä. Suuret kiitokset Nykykulttuurin julkaisusarjalle myönteisestä julkaisupäätöksestä ja erityisesti Olli Löytylle ja Tarja Pääjoelle paneutuneesta käsikirjoituksen lukemisesta. Kiitos vertaisarvioijille käsikirjoituksen kehittämässä auttaneista kommentteista. Lisäksi haluamme kiittää Risto Niemi-Pynttäriä, Ilona Hellettä, Panu Halmetta, Kaisa Raatikaista, Tanja Laitista, Jyväskylän yliopiston resurssiviisaisyhteisö JYU.Wisdomia sekä Musiikin, taiteen ja kulttuurin tutkimuksen laitosta. Tutkimuksemme rahoituksesta kiitämme Koneen Säätiötä.

Jyväskylässä, Espoossa, Helsingissä ja Konnevedellä 4.10.2022

RISTIRIITAINEN LUONTOSUHDE

**Heidi Björklund, Kaisa Hiltunen, Jenna Purhonen,
Minna Rainio, Nina Sääsکیlahti & Antti Vallius**

Käynnissä olevan luonnon monimuotoisuuden köyhtymisen ja ilmastokriisin ratkaiseminen on maapallon eliöiden (mukaan lukien ihminen) olemassaolon kannalta välttämätöntä. Ihmistoiminnan, kuten ruoan- ja energian tuotannon sekä elintilasta kilpailemisen seurauksena valtaosa maapallon maapinta-alasta on merkittävästi muuttunut, ja yli puolet meristä on jatkuvasti kasvavan käyttöpaineen alla. On yksiselitteistä, että ihmisen toiminta on lämmittänyt ilmakehää, meriä ja maata. Viimeaikaisten ilmastosysteemin muutosten laajuus on vuosisatojen tai -tuhansien mittakaavassa ennätysellinen. Laajat ja nopeat muutokset myös voimistavat toisiaan. Ihmisen aikaansaama ilmastonmuutos vaikuttaa jo nyt sään ja ilmaston äärioloihin kaikkialla maailmassa. Helleaallot, rankkasateet, kuivuus ja hirmumyrskyt ovat voimistuneet entisestään. Monet muutokset ovat peruuttamattomia. Näistä muutoksista johtuen noin miljoonan tunnetuista eläin-, kasvi- ja sienilajeista on arvioitu olevan uhanalaisia. Tämä tarkoittaa sitä, että niillä on tietty todennäköisyys kuolla sukupuuttoon seuraavien vuosikymmenien aikana. Sukupuutto nopeuden on arvioitu olevan kymmen–satakertainen siihen verrattuna, paljonko sukupuuttoja on keskimäärin tapahtunut ilman ihmisen vaikutusta viimeisten kymmenen miljoonan vuoden aikana. Ihminen siten vaikuttaa lähes kaikkien muiden eliöiden elämään ja selviämiseen. (IPBES 2019; IPCC 2021; Gregow ym. 2021; Steffen ym. 2018.)

Myös Suomessa lajien uhanalaistuminen jatkuu, mikä herättää monenlaisia tunteita (Hyvärinen ym. 2019). Monet ihmiset kärsivät voimakkaasta ympäristöahdistuksesta (Pihkala 2017). Ympäristöministeriön vuonna 2018 tekemän kyselyn perusteella suomalaiset pitävät luontoa tärkeänä ja ovat huolestuneita ympäristön tilasta. Neljäsosan mielestä luontomme suurin uhka on monimuotoisuuden köyhtyminen ja alle kolmasosan mielestä luonnon häviäminen, kun taas reilun neljäsosan mukaan luontoa suojellaan jo riittävästi.

Vuonna 2020 toistetussa kyselyssä suurempi osa pitää lajikatoa ja luontokatoa uhkina, mutta myös suojelutoimia jo riittävinä. Ristiriita huolen ja suojeluasenteiden välillä on siis hieman syventynyt. (Ympäristöministeriö & Suomen ympäristökeskus 2018; 2020.)

Yleinen ja usein toisteltu väite suomalaisten erityisestä metsäsuhteesta avaa hyvin tätä ristiriitaista ja joskus epäjohtonmukaisista suhtautumista luontoon. Kyselytutkimusten (Kantar TNS 2018; Halla ym. 2018) mukaan 83 % suomalaisista pitää metsiä tärkeinä tai erittäin tärkeinä. Metsillä onkin erityinen merkitys suomalaiselle kulttuurille ja identiteetille ja se näkyy lukuisissa kulttuurituotteissa, myyteissä ja tarinoissa. Samaan aikaan metsä on nähty raaka-aineen lähteenä ja se on tarjonnut monille mahdollisuuden elantoon ja taloudelliseen kasvuun. Suomen metsien pinta-alasta vain 12 % on suojeltu ja 75 % on intensiivisen metsänhoidon piirissä. Metsätalous ja avohakkuut ovat johtaneet elinympäristöjen katoamiseen ja pirstoutumiseen ja monien lajien uhanalaistumiseen. (Kouki ym. 2001; Kuuluvainen 2009; Hyvärinen ym. 2019.) Metsäsuhde ei siis suinkaan ole ollut harmoninen, vaan pikemminkin pohjautunut metsien hyväksikäyttöön (Jokiranta ym. 2019). Viime vuosina väitettä suomalaisten läheisestä metsäsuhteesta onkin kritisoitu romantisoivaksi ja jopa ulossulkeväksi myytiksi. Metsäsuhde on ollut 1900-luvulta eteenpäin syvien ja jatkuvien kiistojen ja konfliktien lähde. (Hiltunen ym. 2020.)

Edellä mainittu esimerkki monimuotoisista ja ristiriitaisista metsäsuhteista kuvastaa hyvin sitä, miten ihmisten suhde luontoon jäsentyy henkilökohtaisten, historiallisten, kulttuuristen ja taloudellisten vaikutusten risteyksessä. Ihmiskunnan tulevaisuus perustuu luonnon tarjoamien resurssien ja ekosysteemipalvelujen olemassaoloon ja kestäväan käyttöön. Siksi on tärkeää keskustella ja herättää keskustelua luontosuhteesta. Ihmisen luontosuhteen kokonaisvaltaiseen ymmärtämiseen ja siihen liittyvien haasteiden ratkaisemiseen tarvitaan eri tieteenalojen, kuten esimerkiksi luonnontieteellisen ja humanistisen tutkimuksen ennakkoluulotonta yhdistämistä. Myös kulttuurin, median ja taiteen representaatiot vaikuttavat luontoa koskeviin käsityksiin. Luonnontieteilijät tarvitsevat siten kult-

tuurin- ja taiteentutkijoita ekokriisin ratkaisemiseen ja kestävämmän elämäntavan etsimiseen. Viimeksi mainitut puolestaan ymmärtävät usein melko pinnallisesti ekologiaan liittyvää käsitteistöä ja ekosysteemien toimintatapoja. Eri tutkimusalojen välinen yhteistyö ei ainoastaan rikastuta, vaan on jopa välttämätöntä myös kulttuurin- ja taiteentutkimuksen kannalta.

Tämän kirjan taustalla on monitieteinen tutkimushanke *Taide, ekologia ja ihmisen monimuotoinen luontosuhde – kohti yhteistä tulevaisuutta*, jossa lähestymme ihmisen ja muun luonnon suhdetta vastavuoroisena ja monimuotoisena suhteena ekologian, taiteentutkimuksen ja kulttuurintutkimuksen keinoin. Olemme kehittäneet luovia tutkimusmenetelmiä ja osallistuvan tutkimuksen toimintamuotoja sekä tieteenalarajoja ylittäviä yhteistyömuotoja. Menetelmävalintamme liittyvät eri tutkimusaloilla virinneeseen kiinnostukseen luovia ja taideperustaisia menetelmiä kohtaan (ks. esim. Foster ym. 2019; Loveless 2019; Rousell 2021; Rynänen & Rannikko 2021). Monimenetelmäisesti keräämämme aineiston avulla pohdimme, miten yhdistämällä taiteentutkimusta, taiteellista toimintaa ja ekologista sekä luonnonsuojelutieteellistä tutkimusta voidaan tuottaa uusia tietämisen tapoja ja herättää keskustelua luontosuhteesta sekä luonnon monimuotoisuudesta. Kysymme myös, miten näitä menetelmiä voidaan käyttää välineinä luontosuhteen reflektointiin. Olemme tehneet hankkeessa myös vastaanottotutkimusta, jonka yhteydessä kiinnitämme huomiota siihen, miten ihmisen luontosuhdetta esitetään kulttuurisissa representaatioissa ja miten ne vaikuttavat ihmisten luontokäsityksiin.

Meitä on motivoinut kysymys siitä, miksi luontokato ei ole saanut yhteiskuntia laajemmassa mittakaavassa toimimaan luonnonsuojelun puolesta, vaikka pidämme luontoa tärkeänä ja omaa suhdettamme luontoon läheisenä. Millaisia ajattelutapojen muutoksia tarvitaan ja kuinka niitä saadaan aikaan tämän tilanteen muuttamiseksi? Kuinka luontosuhteemme tulisi muuttua? Kirjamme lähtökohdana on ajatus siitä, että ihmisen luontosuhde on jatkuvasti muovautuva prosessi, johon vaikuttavat muun muassa odotukset, eri lähteistä saatu tieto, luonto- ja taidekokemukset sekä kulttuu-

riset representaatiot. Representaatioiden osalta vaikutteita saadaan niin kansallisen kulttuurin perinteestä kuin kansainvälisistä kulttuurituotteista, kuten esimerkiksi maalauksista ja elokuvissa kuvatuista speaktaakkelimaisista uhkakuvista sekä ihmisen ja villin luonnon kohtaamisista.

Ekologia (tietolaatikko)

Biologia on luonnontieteiden ala, jossa tutkitaan eliöihin liittyviä ilmiöitä ja lainalaisuuksia. Ekologia on biologian tieteenalaan sisältyvä monitieteinen tutkimussuuntaus. Ekologia-sanaa käytti ensimmäisen kerran vuonna 1869 Ernest Haeckel, jonka mukaan ekologia on tutkimusta eliöiden ja niiden ympäristön vuorovaikutuksista. Biologista määritelmää on sittemmin tarkennettu. Esimerkiksi teoksen *Ecology* mukaan ekologia on ”tieteellistä tutkimusta eliöiden levinneisyydestä ja runsaudesta sekä niitä määrittävistä vuorovaikutuksista”. (Begon, Townsend & Harper 2006, 12.) Ekologia tutkii yksilöitä ja sitä laajempia biologisia tasoja lajeista yhteisöihin ja ekosysteemeihin. Ekosysteemitasolla yhteisöjen toimintaa tarkastellaan yhdessä niiden fyysisen ympäristön kanssa eli vuorovaikutuksiin sisältyvät energian ja materian virrat ja muuntumiset.

Biologisen määritelmän ohella sanan ekologia käyttö on laajentunut kestävää kehitystä, ajatusmallia tai elämäntapaa kuvaavaan suuntaan. Esimerkiksi Odum (1975, 5) tulkitsi ekologian painopisteeksi ympäristöjärjestelmien tai ”kokonaistalouden” tutkimuksen, jolloin ekologiasa yhdistyy monitieteisesti luonnontieteitä, kuten biologiaa ja fysiikkaa, sekä yhteiskuntatieteitä. Arne Næss puolestaan piti ekologian näkökulmaa rajallisena ja pinnallisena. Næss hahmotteli syväekologian periaatteet, joihin kuuluu kaikkien eliöiden kunnioitus ja ihmisen ymmärtäminen osana lajien verkostoa. Hän kutsui kehittämään-

sä ekologisen tasapainon filosofiaa ekosofiaksi. (Naess 1973.) Nykyään käsitettä ekologia käytetään hyvin laajassa merkityksessä ympäristötietoisuudesta ja ympäristöpolitiikasta puhuttaessa.

Tieteidenvälisessä yhteistyössä on tärkeää lähteä liikkeelle avoimin mielin. Vaikka omat tieteenalamme ekologia, taiteen- ja kulttuurintutkimus ohjasivat tekemistämme, emme halunneet sitoutua tiukasti tiettyihin ennalta valittuihin tutkimussuuntauksiin tai teorioihin, vaan yhdistää ennakkoluulottomasti eri tieteenalojen näkökulmia ja menetelmiä. Tarkastelumme sijoittuvat viimeaikaisiin ja toisiinsa kytkeytyviin humanistisen ympäristötutkimuksen keskusteluihin, joissa muun muassa posthumanismin, uusmaterialismin ja kriittisen eläintutkimuksen keskustelut ovat tärkeässä asemassa. Jatkamme oman työskentelymme kannalta läheisiksi kokiemme aiempien samaa aihepiiriä koskevien hankkeiden ja tutkimusryhmien työtä (esim. Hyttinen & Lummaa 2020; Karkulehto, Koistinen & Varis 2020; Rautio ym. 2020). Eri painotukset ja kytkökset taustateorioihin ja -keskusteluihin tulevat esille tutkimuksen eri osa-alueissa heijastaen tavoitettamme oppia toisiltamme ja synnyttää jotain uutta. Ensisijainen päämäärämme ei ollut teoreettisten keskusteluiden käyminen, vaan empiirisen tutkimuksen kehittäminen. Olemme kehittäneet niin ympäristöaiheisen taiteen vastaanototutkimusta kuin ympäristöpedagogiikan menetelmiä edellä mainittujen keskustelujen virittämänä.

Olemme halunneet etsiä keinoja, joilla ihmiset voivat jäsentää suhdettaan luontoon. Haluamme myös herättää toivoa sekä lisätä ymmärrystä luonnon monimuotoisuudesta ja ekosysteemien prosesseista. Samalla osallistumme käsitteiden kriittiseen uudelleenajatteluun. Planetaarisen kriisin keskellä tarvitaan uusia tapoja käsitteellistää ihmisen ja luonnon suhdetta ja vuorovaikutusta. Artikkelissaan ”Ehdotus ihmistä suhteellistavaksi sanastoksi” Kaisa Kortekallio kollegoineen (2020, 83) esittelee posthumanismille keskeisiä käsitteitä. Heidän mukaansa joudumme ajattelemaan

myös käsitteemme uusiksi, jos haluamme ajatella uudella tavalla. Luontokadon ja ilmastokriisin kaltaisten ympäristöön liittyvien kielteisävytteisten puheiden ohella on tärkeää etsiä ja luoda uusia myönteisiä kertomuksia luonnosta (Stibbe 2017). Näiden avulla pystymme kuvittelemaan uudenlaisen kestävämmän tulevaisuuden, jota kohti voimme pyrkiä ja suunnata toimintaamme.

Mikä luonto? Käsitteet ja aiempi tutkimus

Kosketus luontoon saattaa tehdä koko maailmasta sukulaisemme, mutta ajattelemmeko luonnosta puhuessamme olevamme itse osa sitä? Tiedän, että joidenkin mielestä muu luonto – puut, kukkulat, purot ja eläimet – vaikuttaa meihin suotuisasti. Olen kuitenkin huomannut, että he asettavat luonnon usein vastakkain ihmisten ja näiden keskinäisten suhteiden kanssa. (Williams 2003 [1980], 40.)

Mistä itse asiassa puhumme kun puhumme luonnosta? Tähän kysymykseen ei ole lyhyttä ja yksinkertaista vastausta. Vastaavasti luontosuhdetta, luonnon tuhoutumista ja hyvinvointia, luonnonmukaisuutta, luonnollisuutta jne. koskeva puhe sisältää monenlaisia merkityskerrostumia. Luonnolla käsitteenä on länsimaisessa kulttuurissa pitkä, rikas ja dramaattinen historiansa ja on ilmeistä, että tämä historia tarjoaa yhden tärkeän avaimen sekä länsimaisen kulttuurin että sen nykyisen luontoa koskevien diskurssien ymmärtämiseen. Luonto kaikessa monimerkityksisyydessään on aina ollut ja on yhä yksi keskeisimmistä käsitteistä, figureista, metaforista, joiden kautta ihminen kulttuurisena olentona muoaa kuvaa itsestään. (Kotkavirta 1996, 7.)

Raymond Williams pohti luonnon käsitettä vuonna 1980 julkaistussa esseessään *Ideas of Nature*. Hieman myöhemmin filosofi Jussi Kotkavirta (1996) tarkasteli samaa asiaa kirjassa *Luonnon luonto. Filosofisia kirjoituksia luonnon käsitteestä ja kokemisesta*. Vuosituhat on vaihtunut ja tutkijat ovat edelleen saman kysymyksen äärellä, nyt yhä polttavamman ympäristökriisin keskellä. Länsimaista ajattelua sävyttää dualismi luonnon ja kulttuurin tai luonnon ja ihmisen välillä. Esimerkiksi Kielitoimiston sanakirjassa luonto määritellään ongelmallisesti ihmisen vaikutuksesta irralliseksi: ”maaperä sekä vesi- ja ilmakehä kasveineen ja eläimineen varsinkin

vain vähän tai ei ollenkaan ihmisen muokkaamana elinympäristönä” (ks. Tieteen termipankki 2022). Siksi onkin tärkeää miettiä, miten tämä kahtiajako vaikuttaa ajattelumme ja kykyymme ratkaista monimutkaisia ja toisiinsa kietoutuneita ympäristöongelmia.

Luonto ja luontosuhde ovat siis jo lähtökohtaisesti hankalia käsitteitä, ja niiden määrittelemisen vaikeus sekä luontosuhteesta puhumisen haasteet nousivat jatkuvasti esiin myös meidän, kirjan kirjoittajien, keskinäisissä keskusteluissa. Tätä käsitteellistä pohdintaa on tehty aiemminkin ja tuolloin on käynyt ilmi, että eri tieteenalojen luontokäsityksiä on vaikea verrata toisiinsa (ks. Lummaa ym. 2012, luku 2). Käymissämme keskusteluissa pohdimme, mitä oikein tarkoitamme, kun puhumme luontosuhteesta. Mitä luontosuhteeseen sisältyy ja miten se muodostuu? Missä se ilmenee? Kun puhumme luontosuhteesta, mitä silloin on luontosuhteen luonto? Mihin meillä on suhde silloin, kun meillä on suhde luontoon? Miksi puhumme ihmisen lähentämisestä luontoon tai erkaantumisesta luonnosta? Sisältyykö tähän ajattelutapaan käsitys ihmisen erillisyydestä luontoon nähden? Kuten Lesley Head huomauttaa, väitteet siitä, että meidän pitää punoa yhteen tai luoda siltoja kahden lähtökohtaisesti erillisen asian välille, vain korostavat tätä ontologista erontekoa sen sijaan, että ne purkaisivat tai ylittäisivät sen (Head 2016, 57). Onkin ehdotettu, että luontosuhteen käsitteestä kannattaisi luopua kokonaan. Ihmisen luontosuhteesta puhuminen tuottaa eronteon ihmisen ja luonnon välille: ihminen ei kuulu luontoon, vaan muodostaa suhteen siihen. (Ks. esim. Kaihovaara 2019.) Tarvitsemme uudelleenjäsennyksiä käsitteellisellä tasolla, sillä luonnon käsitteen itessään on nähty olevan kriisissä tai jopa kadottaneen merkityksensä kokonaan (ks. Choné, Hajek & Hamman 2017; Wapner 2010).

Luonto ja ihminen -jaottelua on kritisoitu humanistisessa ja yhteiskuntatieteellisessä tutkimuksessa jo yli kaksikymmentä vuotta. Jakolinjaa on yritetty horjuttaa ja purkaa ja samaan aikaan on analysoitu sen poikkeuksellista sitkeyttä ja sulautuneisuutta ajattelumme (Head 2016, 56). Tietokirjailija Bill McKibben toteasi kirjassaan *End of Nature* (1989), että ihmisen hahmottaminen luonnosta erillisenä on niin haitallinen ajatus, että luonto-käsitteen

käytöstä voisi olla hyvä luopua silloin, kun sillä ei viitata rajatusti ihmisen biologiaan, elonkehään tai ekosysteemeihin. Myös filosofi, antropologi ja sosiologi Bruno Latour pitää luontoa epämääräisenä käsitteenä (2015, 221). Jo pelkkä luonnon käsite on siis monin tavoin keinotekoinen ja sellaisenaan se itsessään tuottaa käsityksen ihmisen ja luonnoksi kutsutun erillisyydestä (Morton 2007). Kulttuurisen ekologian kehittäjä, filosofi David Abramin (1996) ehdotus luonto-käsitteen tilalle on *enemmän-kuin-inhimillinen* (more-than-human), joka on suomennettu esimerkiksi *ihmistä laajemmaksi*.

Luonnosta puhumista vaivaa myös haitallinen kahtiajako luonnon ja kulttuurin välillä. Kahtiajaon ylittämiseksi osa tutkijoista puhuu nykyisin *luonto-kulttuurista* (Latour 1993, 7; Haraway 2003; ks. myös esim. Jensen & Morita 2019). Käsite korostaa luonnon lähestymistä luonnon ja kulttuurin solmukohtana, sillä näiden erillisyyttä on yhä hankalampi perustella. Esimerkiksi William Cronon (1995) on kritisoinut syvään juurtunutta käsitystä luonnosta ihmisen vaikutuksesta vapaana. Oletuksen mukaan luonto pysyy tasapainossa, kunhan ihminen jättää sen rauhaan. Sittemmin jo pelkästään käsitys tasapainossa olevasta luonnosta on muuttunut, sillä luonto on pikemminkin alati muutoksessa, jota luonnonvalinta suuntaa (esim. Kauppinen 2019). Lisäksi lähtökohta on ongelmallinen ja ympäristönsuojelun kannalta riittämätön tilanteessa, jossa ihmisen vaikutus maapalloon on kiistaton tosiasia. Ihmisen jälki on niin kaiken kattava, ettei enää ole juurikaan löydettävissä ihmisen vaikutuksesta vapaita alueita ja tällaisiksi käsitetyt alueet ovat nekin alkaneet osoittautua olleen jo vuosituhansien ajan ihmisen vaikutuspiirissä (Cronon 1995).

Olemme siirtyneet uuteen geologiseen aikaan, *antroposeeniin*, jolla tarkoitetaan ihmisten toiminnan aiheuttamaa pysyvää muutosta luontoon, maapalloon ja sen geologiaan (Crutzen 2006; Crutzen & Schwägerl 2011). Antroposeeni-termiä on kuitenkin kritisoitu ideologiseksi ja universalisoivaksi, sillä ihmiskunta kokonaisuudessaan ei ole aiheuttanut esimerkiksi ilmastomuutosta (Demos 2017; Käätä & Gustafsson 2014; Rainio 2019, 230). Ant-

roposeeni-termi piilottaa taakseen muutoksen monisyiset rakenteelliset ja historialliset aiheuttajat, kuten kolonialistiset prosessit, kapitalistisen markkinatalouden, suuryritysten vastuun ja ylikansallisen teollisuuden (Demos 2017, 86, 96). Paul Wapnerin mukaan elämme luonnon jälkeistä aikaa (postnature age), jolloin luontoa ei ole enää empiirisesti eikä käsitteellisesti olemassa. Ilmastonmuutos on merkki luonnon empiirisestä lopusta eli siitä, että ihmisen vaikutus on erottamaton osa kaikkea. Se myös muistuttaa meitä siitä, että ymmärryksemme luonnosta on sosiaalisesti konstruoitua. Annamme luonnolle eri aikoina ja eri paikoissa erilaisia merkityksiä. Käsittelemme luonnosta ovat tarinoita, joiden avulla järjeistämme tuota maailmaa itsellemme. Toisin sanoen havainnoimme luontoa aina jonkun diskursiivisen linssin tai sosiaalisen narratiivin kautta. (Wapner 2010, 105–107, 135.) Vaikka luonnolle on mahdotonta antaa yhtä määritelmää, olisi kuitenkin tärkeää perustella, miten käytämme luonnon käsitettä erilaisissa asiayhteyksissä (Ducarme & Couvet 2020; Ives 2017).

Humanistinen ja yhteiskuntatieteellinen tutkimus on siis jo monesti tuonut esille, ettei luonnosta voi puhua kulttuurista erotettuna. Puheemme ja käsittelemme siitä, mitä luonto on, on kulttuurin tuottamaa. Sen mitä sanomme luonnon olevan, kertoo yhtä paljon meistä itsestämme kuin siitä, mitä luonto on. (Cronon 1996.) Lesley Head kirjoittaakin, että antroposeenin aikakausi vaatii meitä rakentamaan uuden käsitteellisen kartan, jotta voimme kuvitella maailman ja toimia siinä eri tavalla. Keskeiset käsitteet, joiden avulla yritämme lähestyä ja ymmärtää maailmaa, vaativat itsessään uudelleenajattelua, sillä käsitteisiin on kasautunut näkökulma, jossa ihminen on luonnosta erillinen. Meidän pitää tunnistaa, miten kaikki elämä maapallolla on kietoutunut yhteen, ja käsitteellistää ihmisyys erillisyyden sijaan liittolaisuuden ja yhteenkietoutumisen kautta, mutta samaan aikaan pitää mielessä erilaiset valtasuhteet, kuten ihmisen valta tuhota ja korjata. (Head 2016, 4, 10, 56.) Pinttyneet käsitteet luonnosta voivat olla este kestävän elämänmuodon saavuttamiselle, sillä tapamme käsittää luonto vaikuttaa uskoon muutoksen mahdollisuudesta ja sitä kautta itse muutoksen syntymiseen (Svane-Mikkelsen 2018, 225).

Luonnon ja kulttuurin välinen suhde on hahmotettava tästä systystä uudelleen. Pohtiessaan millaisen määritelmän nykytilanteessa luonnon käsitteelle enää voi antaa, Choné, Hajek ja Hamman (2017, 1–10) ehdottavat toimittamassaan teoksessa *Rethinking Nature* luonnon käsitteen monimerkityksellisyyden nostamista lähtökohdaksi (ks. myös Ducarme & Couvet 2020). Luonto-käsitteen monimerkityksisyys on toiminut myös tutkimuksemme johtajatuksena. Tutkijoiden keskinäisissä ja tutkijoiden ja osallistujien välisissä keskusteluissa sekä kyselyvastauksissa nousi esiin, miten monenlaisia luonnon määrittelytapoja ja luontoon liittyviä ajattelutapoja on olemassa. Se mikä yhdelle on luontoa, ei ole sitä toiselle.

Tästä keskustelusta ja luonto-käsitteen kritiikistä tietoisina käytämme haastavaksi todettua luontosuhde-termiä tässä kirjassa, koska se on vakiintunut käyttöön ja sitä on käytetty laajasti muissakin tutkimuksissa (esim. Seymour 2016; Kessler 2019). Tunnistamme sanaan liittyvän hankaluuden ja pohdimme jopa, että kirjoittaisimme kirjan kokonaan ilman käsitettä luontosuhde. Toisaalta juuri käyttämällä sitä pystyimme pureutumaan sen ongelmallisuuteen ja tuomaan esiin sen monet käyttötavat (ks. luku Kysymyksiä luonnosta). Perustelemme termin käyttöä myös sillä, että sitä käytetään yleisesti esimerkiksi tiedotusvälineissä. Yleensä ihmiset ymmärtävät sen merkityksen samalla tavalla, vaikka olisivat tietoisia sen ongelmallisuudesta. Termillä luontosuhde viittaamme ihmisten luontoa koskeviin asenteisiin, käsityksiin ja arvostuksiin, sekä luonnon kulttuurisiin esityksiin ja niitä koskeviin ajatuksiin. Suhtaudumme termiin ilman odotusarvoja. Tarkastelemme tässä kirjassa, mitä ihmiset ajattelevat luontosuhteen tarkoittavan ja millainen se heidän omalla kohdallaan on. Tutkimushankkeen nimessä oleva ilmaus ”monimuotoinen luontosuhde” viittaa tähän määrittelemättä jättämiseen ja avoimuuteen suhteessa siihen, mitä kaikkea luontosuhde voi tarkoittaa.

Suomalaisten luontosuhteita on käsitelty aiemmin monissa eri tutkimuksissa, mutta useimmissa niistä tutkimuksen kohde on rajattu johonkin luonnon ”osaan”, kuten metsään ja suohon, tai tietyn ihmisryhmän luontosuhteeseen. Erityisesti metsäsuhteen tutkimus on

korostunut Suomessa ja suomalaisten metsäsuhteita on myös luokiteltu monin eri tavoin (Paaskoski ym. 2018). Myös suomalaisten erämaakäsityksistä (Hallikainen 1998), suokokemuksista (Laurén 2006), luonnossa liikkumiseen liittyvistä luontokäsityksistä (Simula 2012), kaupunkiluonnon esteettisistä ulottuvuuksista eri aikakausina (Kummala 2016) ja suomalaisten suhtautumisesta luontoon eri aikoina (Partanen 2009) on tehty tutkimuksia. Luontosuhdetta on tutkittu paljon eri näkökulmista ja eri tieteenaloilla, kuten esimerkiksi (ympäristö)psykologiassa, ja luontosuhdetta kuvaavien termien kirjo on suuri (ks. tarkemmin luvusta Kysymyksiä luonnosta).

Päähuomio tutkimuksemme ei kuitenkaan ollut usein melko abstraktille tasolle jäävässä luonto- ja luontosuhde-käsitteiden määrittelyssä. Sen sijaan luontoa lähestyttiin konkreettisemmalla tasolla: ympäristöaiheisten taideteosten ja käytäntöperusteisten työpajojen kautta. Näissä yhteyksissä syntynyt tieto on pohjana sille, kuinka tässä kirjassa luonto hahmottuu käsitteenä, materiaalisena ympäristönä, inhimillisen ja ei-inhimillisen kietoutumana, lajienvälisyytenä, huolen kohteena ja tunteiden kenttänä. Tätä tarkoittaa tutkimuksemme aineistolähtöisyys. Meillä ei ole ennako-oletusta myöskään siitä, millainen luontoihmisen tulisi olla. Emme esimerkiksi ajattele, että ollakseen tietoinen ympäristökriisistä ihmisen tulisi liikkua jatkuvasti luonnossa. Emme myöskään pyri kuvaamaan kestävän luontosuhteen piirteitä yksilöiden elämäntapa- ja kulutusvalintojen tasolla. Haluamme myös haastaa kansallista omakuvaa, jonka mukaan meillä suomalaisilla on erityinen luontosuhde ja että me esimerkiksi tiedämme, miten luonnossa ollaan tai miten metsiä pitää hoitaa. Tämänkaltaisista syvään juurtuneista käsityksistä kiinni pitäminen saattaa vaikeuttaa asioiden todellisen tilan hahmottamista ja muutoksen aikaansaamista.

Humanistisen tutkimuksen ja taiteen risteyksessä

Kirja edustaa monitieteistä humanistista ympäristötutkimusta, joka kattaa useita ympäristökysymyksiä ja ihmisen ja luonnon välistä

suhdetta käsitteleviä ihmistieteellisiä lähestymistapoja (Lummaa ym. 2020, 83). Englanninkielinen termi *environmental humanities* vakiintui laajempaan käyttöön 2010-luvun alussa. Myös luonnon olemuksen (the nature of nature) filosofinen tarkastelu kuuluu humanistiseen ympäristötutkimukseen, sillä luonnontieteellinen tieto kytkeytyy aina siihen, mitä luonnolla ymmärrämme. (Oppermann & Iovino 2017, 3–6.) Yksi humanistisen ympäristötutkimuksen keskeinen tehtävä onkin jo edellä käsittelemämme luontokäsitteen problematisoiminen (Wilke 2017, 243).

Laajasti määriteltynä humanistinen ympäristötutkimus tuo yhteen yhteiskuntatieteet, humanistiset tieteet ja luonnontieteet tavoitteenaan käsitellä ekologista kriisiä muun muassa etiikan, kulttuurin, filosofian, politiikan, yhteiskunnan ja biologian näkökulmista. Siihen sisältyviä aloja ovat muun muassa ekokritiikki, ympäristöfilosofia ja -historia, kriittinen eläintutkimus, ekofeminismi, ympäristösosiologia, ympäristöestetiikka, poliittinen ekologia, ekomaterialismi ja posthumanismi. (Oppermann & Iovino 2017, 1.) Angloamerikkalaisessa maailmassa käytetty laaja määritelmä humanistisesta ympäristötutkimuksesta kattaa myös sen, mitä Suomessa on kutsuttu yhteiskuntatieteelliseksi ympäristötutkimukseksi. Tutkimusalana humanistinen ympäristötutkimus on kehittyvä, myös muiden alojen – kuten taiteen – ihmisiä puoleensa vetävä. (Lummaa ym. 2020, 84.) Edellä mainittuja aloja yhdistää ajatus siitä, että planetaarinen ekokriisi on ihmiskeskeisen ja dualistisen maailmankatsomuksen historiallinen ja materiaallinen seuraus. Humanistinen ympäristötutkimus tekee näkyväksi ihmisten ja maapallon välisiä suhteita korostaen, että se, mitä tapahtuu maapallolle, vaikuttaa myös mikrotasolla yksilöiden elämään. Samalla se tähdentää, että ympäristökriisin aiheuttamat vaikutukset ovat sekä materiaalisia, sosiaalisia että kulttuurisia. (Oppermann & Iovino 2017, 1–4.)

Omassa tutkimuksessamme ammensimme useasta edellä mainitusta ja toisiinsa limittyvästä tutkimusalasta. Ekokriittinen tutkimus on humanistisen ympäristötutkimuksen kattokäsitteen alle sijoitetuista jo pitkään olemassa olleista tutkimussuuntauksista kuitenkin tutkimuksessamme keskeisin. Ekokritiikki on perinteisesti

keskittynyt analysoimaan kirjallisuutta ja elokuvia ympäristökysymysten näkökulmasta (Lummaa, Vuorisalo & Rönkä 2012, 22) tavoitteenaan paljastaa luontoon kohdistuvia vahingollisia asenteita ja ideologioita (Lahtinen 2012, 81). Ekokriittiseen tutkimukseen on alusta lähtien sisältynyt kiinnostus teosten vaikuttavuutta kohtaan. Toisaalta esimerkiksi Simon C. Estok (2018, 62–63) on huomauttanut, että ekokritiikki on keskittynyt liikaa teostulkintojen tekemiseen. Kirjamme yksi tärkeä lähtökohta onkin, että ekokriisin aikakaudella taiteentutkimukseen tarvitaan vastaanoton tutkimista eli sen pohtimista, millaisia prosesseja taide yleisössään herättää ja millaisia vaikutuksia sillä on (Brereton & Hong 2013, 176; Kääpä 2013, 108; Schneider-Mayerson 2017, 496). Ympäristönarratiiveja koskevaa vastaanottotutkimusta voidaan kutsua empiiriseksi ekokritiikiksi (Schneider-Mayerson, Weik von Mossner & Matecki 2020, 1–3, 8).

Humanistisissa tieteissä tapahtuneen ympäristökäänteeseen myötä humanististen ja luonnontieteiden välistä kuilua on ruvettu kuromaan umpeen. Filosofi J. Baird Callicottin mielestä humanistien tulisi yhdistää voimansa luonnontieteilijöiden kanssa ja edesauttaa tieteellisen tiedon levittämisessä ja kokonaan uudenlaisen, kollektiivisuutta ja kaikkien eliöiden keskinäisriippuvuutta korostavan, maailmankatsomuksen luomisessa (Callicott 2017, 150–152). Suuntautumista on tapahtunut myös toiseen suuntaan, kuten luonnontieteilijöiden kehittämässä tutkimussuuntauksissa käyttäytymisgenetiikka tai kulttuurievoluutio (Kamppinen, Laihonon & Vuorisalo 1989). Luonnontieteilijät ovat liittyneet yhteistyöhön humanistien kanssa erilaisissa yhteishankkeissa myös Suomessa.¹ Vaikka lähentymistä on tapahtunut, ei taiteentutkimuksen potentiaalia ole vielä päästy laajasti hyödyntämään. Tähän puutteeseen toivomme tutkimuksemme osaltaan vastaavan. Tässä kirjassa kerromme omista toimintatavoistamme, esimerkiksi monialaisista taiteellisia ja ympäristöpedagogisia näkökulmia sisältävistä työpajoista.

Pohdimme myös monitieteisen tutkimuksen olemusta. Tieteiden välisestä yhteistyöstä käytetään ainakin kolmea eri käsitettä, jotka kuvaavat yhteistyön tiivyyttä. Löyhimmästä yhteistyön muo-

dosta alkaen ne ovat monitieteisyys, tieteidenvälisyys ja poikkitieteellisyys. Näitä käsitteitä on määritelty eri tavoin, ja niiden käyttö on vaihtelevaa ja osittain päällekkäistäkin. (Lehtinen 2014, 39.) Monitieteisyys on tavallisin, ja sitä käytetään myös yleiskäsitteenä (Mikkeli & Pakkasvirta 2007, 63). Pitäydymme tässä yleisessä määritelmässä ja luonnehdimme myös omaa tutkimustamme monitieteiseksi, joskin siinä on piirteitä myös tieteidenvälisyydestä ja jopa poikkitieteisyydestä. Tieteidenvälistä se on siinä mielessä, että tutkimuksen näkökulmia, teorioita ja menetelmiä on pyritty yhdistämään jo tutkimuksen suunnitteluvaiheessa ja sen aikana. Tieteidenvälisyydestä oppikirjan kirjoittaneiden Heikki Mikkelin ja Jussi Pakkasvirran mukaan tieteidenvälisessä tutkimuksessa ”hyödynnetään paitsi eri tieteiden tietoa myös usean tieteenalan käsitteitä, näkökulmia, teorioita ja menetelmiä ja (...) ainekset myös osaksi sulautuvat yhteen (mt., 65)”. Tieteenalojen väliset rajat hämärtyvät, mutta eivät katoa, kun taas poikkitieteellisuuden kriteerinä on rajojen katoaminen. Siinä edellytyksenä on käsitteellinen ja metodologinen yhtenäisyys: ”Tutkimusongelma ja itse tutkimusprosessi ikään kuin kuljetetaan eri tieteenalojen läpi.” (Mikkeli & Pakkasvirta 2007, 66.)

Myös taiteen merkitys luontosuhteen ja ympäristökriisin käsittelemisessä on viime vuosina noussut yhä tärkeämmäksi, ja taiteilijat ovat alkaneet tehdä yhteistyötä sekä luonnontieteilijöiden että humanistista tutkimusta tekevien tutkijoiden kanssa. Jotta voimme lähestyä monitahoisia ja viheliäisiä sekä toisiinsa monin tavoin kietoutuneita kysymyksiä luontokadosta ja ilmastokriisistä, meidän täytyy ottaa huomioon myös niihin liittyvät symboliset, kulttuuriset ja eettiset ulottuvuudet (Doyle 2013, 2). Toisin sanoen tieteellisen tiedon lisäksi tarvitaan mielikuvitusta, tarinoita ja taidetta. Taide on yksi kokonaisvaltainen tiedon tuottamisen ja tietämisen tapa (Rainio 2019, 231).

Omassa tutkimuksessamme ja tässä kirjassa taide ja tutkimus ovat kietoutuneet toisiinsa monin eri tavoin ja eri tasoilla, ja taide on ollut alusta alkaen mukana kaikessa toiminnassa. Tavoitteenamme on ollut luoda kohtaamisia, joissa ihmiset voivat purkaa ja ja-

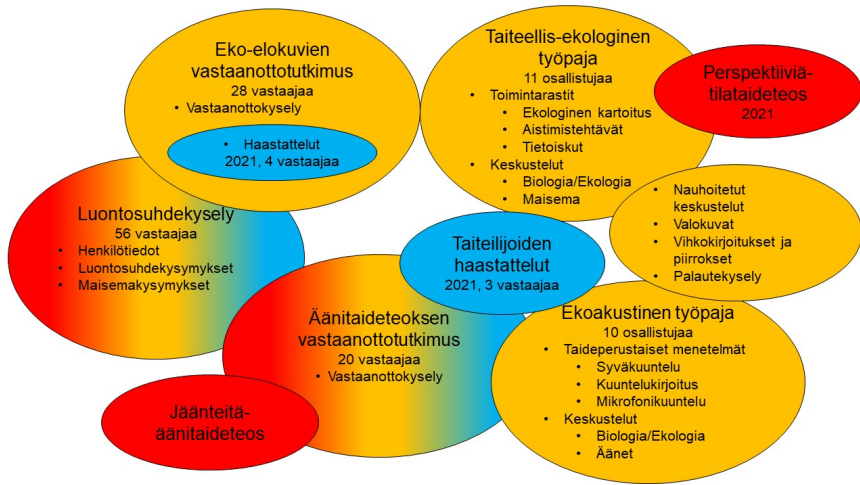
kaa luontoon ja taiteeseen liittyviä ajatuksiaan ja joissa mahdollistuisi tutkijoiden, taiteilijoiden ja osallistujien välinen dialogi. Näitä kohtaamisia syntyi taiteellis-ekologisissa työpajoissa sekä äänitaideteoksen, maisemakuvien ja elokuvien äärellä. Kohtaamiset saivat eri muotoja: työpajoissa pienten ryhmien oli mahdollista tавata kasvokkain ulkona luonnossa, kun taas maisemakuvakyselyn ja äänitaideteoksen ja elokuvien vastaanottotutkimuksen kohdalla oli kyse osallistujan ja teoksen välisestä vuorovaikutuksesta, jossa tutkija ei ollut fyysisesti läsnä.

Empiirisen ekokritiikin ja ympäristöaiheisen taiteen vastaanottotutkimuksen lisäksi halusimme kehittää uusia humanistisen ympäristötutkimuksen tekemisen ja ympäristöpedagogiikan käytäntöjä. Päämääränä oli kehittää luovia menetelmiä sekä tutkimukseen että ympäristöpedagogiikkaan. Tutkimukseen sisältyneissä työpajoissa nojattiinkin taideperustaiseen tutkimukseen, erityisesti niin sanottuun *research-creation*-tutkimukseen, jossa taiteellinen toiminta ja tutkimus ovat sisäkkäisiä ja jossa usein myös tutkimusmenetelmät, käytäntö ja pedagogiikka yhdistyvät (ks. esim. Loveless 2019; Rousell 2021). Osana taideperustaisen tutkimuksen osa-aluetta hankkeessa toteutettiin myös äänitaideteos *Jäänteitä* (Arvola, Tennilä & Sääsکیlahti 2020) ja taiteilija Hanna Veanderin ja hankkeen tutkijoiden yhteistyönä *Perspektiiviä*-installaatio (2021).

Tutkimuksen kulku ja kirjan sisältö

Seuraavaksi kerromme pääpiirteittäin tutkimuksemme kulusta, sen osa-alueista ja esittelemme kirjan luvut (kaavio 1). Luvut rakentuvat eri osa-alueiden pohjalta, ja niillä jokaisella on oma temaattinen painotuksensa.

Tutkimuksen aineistonkeruu toteutettiin kesän, syksyn ja talven 2020 aikana. Tutkimus oli avoin kaikille 18 vuotta täyttäneille ja se toteutettiin suomeksi. Kutsussa pyysimme ihmisiä ilmoittautumaan tutkimuksen eri osioihin, joita olivat elokuvien ja äänitaidete-

Kaavio 1. Taide, ekologia ja ihmisen monimuotoinen luontosuhde – kohti yhteistä tulevaisuutta -tutkimushankkeen osa-alueet, osallistujamäärät, toiminnot ja menetelmät. Mikäli ei toisin mainita, osa-alue on toteutettu vuonna 2020. Punainen väri viittaa kesään, oranssi syksyyn ja sininen talveen.

teoksen vastaanottotutkimus ja kaksi erityyppistä työpajaa. Osallistujan oli mahdollista ilmoittautua kaikkiin osioihin, mutta kunkin työpajan osallistujamäärä oli rajoitettu koronan vuoksi kymmeneen henkilöön.

Ilmoittautumisen yhteydessä osallistujien tuli täyttää luontosuhdekysely, jonka avulla keräsimme osallistujista taustatietoja ja kysyimme heidän luontosuhteistaan. Luontosuhdetta kartoitettiin kuudentoista kysymyksen avulla. Luontosuhdekyselyn tuloksia käsittelemme luvussa ”Kysymyksiä luonnosta”, joka jakaantuu temaattisiin alalukuihin.

Yksi tutkimuksen osio oli kolmen ympäristötemaisen elokuvan vastaanottotutkimus. Tutkimuksen tavoitteena oli selvittää, millaisia ajatuksia ja tunteita eri tyylejä edustavat elokuvat herättä-

vät katsojissa ja miten elokuvien avulla on mahdollista reflektoida omaa luontosuhdetta ja ympäristökriisiin liittyviä kysymyksiä. Elokuviin katselu toteutettiin etäkatseluna. Tutkimuksen tähän osioon sisältyi myös neljä haastattelua. Elokuviin vastaanottotutkimuksen tuloksia tarkastellaan luvussa ”Toivon ja tuhon näkymiä. Luontosuhde ja ympäristötietoisuus kolmen ekoelokuvan vastaanotossa”.

Hankkeessa toteutettiin myös *Jäänteitä*-ääniteosta koskeva vastaanottotutkimus niin ikään etänä. Teosta ja sen vastaanottoa lähestytään luvussa ”Jäänteitä. Ekofobia ja häiritsevä kuunteleminen”. Luvussa yhdistetään vastaanottotutkimus teoksen tekoprosessia avaavaan tarkasteluun, minkä seurauksena siinä yhdistetään taiteen kokemisen ja tekemisen tutkimusta myös taiteellisen tutkimuksen perspektiivissä.

Tieteen ja taiteen näkökulmia yhdistäneet työpajat järjestettiin Jyväskylän Eerolanlahdella ja Haukanniemessä sekä Laukaan Hyppäänvuorella. Työpajatyöskentely liittyi moniaistisen ja aistienvälisen taiteellisen toiminnan ja ekologisen lähestymistavan yhdistämiseen. Työpajamenetelmissä voi nähdä yhtäläisyyksiä myös niin sanottuun kävelytutkimukseen (ks. esim. Springgay & Truman 2018; Sotkasiira ym. 2021).

Eerolanlahdella ja Haukanniemessä järjestetyssä ekoakustisessa työpajassa tutkittiin äänellistä kommunikaatiota luontoympäristössä. Luvussa ”Lajienväliset kohtaamiset, kollektiiviset tietokäytännöt ja luonnonlukutaito”, työpajan reitti kuljetaan uudelleen postkvalitatiivisella otteella kartoittaen ja kehittämällä ajatusta luonnonlukutaidosta toivon herättäjänä.

Eerolanlahden työpajaan sisältyi myös aistienvälisen syväkuuntelumenetelmän kokeilu, jota käsitellään omassa luvussaan. Siinä esitellään kuuntelukirjoittamiseksi kutsuttu luova ympäristöpedagoginen käytäntö, joka on yksi esimerkki kehittymässä olevista luovan kirjoittamisen ympäristökasvatuksellisista mahdollisuuksista.

Käytäntöperusteista tutkimusta toteutettiin myös Laukaan Hyppäänvuorella järjestetyssä taiteellis-ekologisessa työpajassa. Luvussa ”Monimuotoisuus luontosuhteiden peilinä”, lukija viehdään työpajan toimintojen äärelle. Luvussa tutkitaan, mitä ihmis-

ten luontoon suhtautumisesta saadaan selville, kun metsäympäristöä koetaan ja havainnoidaan monimuotoisesti useasta eri mittakaavasta.

Edellä mainittuun luontosuhdekyselyyn liittyi omana osionaan maisemakuvia koskeva kysely. Vastajat saivat valita kahdestakymmenestä maisemakuvasta kolme heitä eniten miellyttänettä maisemaa. Heidän tuli perustella vastauksensa ja kertoa, puuttuiko kuvista jokin heidän lempimaisemistaan. Maisemakyselyn tuloksia sekä Hyypäänvuoren työpajassa käytyjä maisemakeskusteluja käsitellään osana lukua ”Ristivalotuksia Hyypäänvuoreen. Esitetyn ja koetun maiseman luonto”, jossa pohditaan ekokriittisen luennan valossa myös laajemmin maiseman merkitystä osana luontosuhteita.

Luvussa ”Monitieteisyys, tiede ja taide”, reflektoidimme kokemuksiamme monitieteisyydestä sekä tieteiden ja taiteiden välisestä yhteistyöstä. Käsittelemme työskentelyyn liittyneitä haasteita ja onnistumisia konkreettisten esimerkkien avulla. ”Muutoksen äärellä” -luvussa pohdimme vielä lyhyesti tutkimuksemme merkitystä.

Tutkimuksemme eri osa-alueet liittyvät monin sidoksin toisiinsa – yhdistäähän niitä myös yhteiset tutkimuskysymykset. Tutkimusten tulosten esittäminen kirjan muodossa antaa meille mahdollisuuden tuoda näitä kytköksiä esiin ja antaa lukijalle käsityksen tutkimushankkeemme kokonaisuudesta. Ajattelemme, että kokonaiskuvan hahmottaminen auttaa ymmärtämään monitieteisen ja monimenetelmäisen tutkimuksen luonnetta ja antaa tietoa siitä, mitä kaikkia vaiheita, haasteita ja onnistumisia prosessiin liittyy. Haluamme antaa kirjassa tilaa eri toimintojen kuvaukselle, jotta lukija saisi käsityksen monitieteisen yhteistyön käytännöistä.

Ajattelemme, että tiede ja perinteinen tieteellinen tieto eivät riitä silloin, kun haluamme tuoda esiin ajattelumme ja asenteidemme vinoumia ja kommunikoida vaikuttavasti ympäristökriisistä. Siihen tarvitaan taidetta ja silloin tietokin tulee esittää tavanomaisesta poikkeavalla tavalla. Olemme tietoisesti pyrkineet rikkomaan perinteisen tieteellisen julkaisun muotoa. Kirjan luvut eivät noudata

yhtä ja samaa ”artikkelikaavaa”, vaan niiden esitystavoissa ja kirjoitustyyleissä on eroja.

Kirjamme keskeisenä tavoitteena on tuottaa tietoa, joka auttaa ymmärtämään syvällisesti ihmisen suhdetta muuhun luontoon ja muun luonnon suhdetta ihmiseen ja tätä kautta käsittämään luonnon ja kulttuurin monimuotoisuuteen liittyviä kysymyksiä. Haluamme myös innostaa lukijoita kehittämään omia toimintamalleja sekä tieteenalarajoja ja toimintaympäristöjen rajoja ylittäviä yhteistyömuotoja.

VIITTEET

¹ Ihmistieteitä ja luonnontieteitä on yhdistetty esimerkiksi seuraavissa tutkimushankkeissa: Pyhä Paikka?, Katoava luonto, BIODIFUL, BIO-DIFORM ja ISEAS 2019.

LÄHTEET

- Abram, David (1996) *The spell of the sensuous. Perception and language in a more-than-human world*. New York: Pantheon Books.
- Begon, Michael, Townsend, Colin R. & Harper, John L. (2006) *Ecology: From individuals to ecosystems*. Blackwell Publishing Ltd.
- Brereton, Pat & Hong, Chao-Ping (2013) "Audience responses to environmental fiction and non-fiction films". *Interactions: Studies in Communication & Culture* 4:2, 171–199. https://doi.org/10.1386/iscc.4.2.171_1.
- Callicott, J. Baird (2017) Worldview remediation in the first century of the new millennium. Teoksessa Serpil Oppermann & Serenella Iovino (toim.) *Environmental Humanities. Voices from the Anthropocene*. Lontoo & New York: Rowman & Littlefield, 133–154.
- Choné, Aurélie, Hajek, Isabelle & Hamman, Philippe (toim.) (2017) *Rethinking nature: challenging disciplinary boundaries*. Lontoo: Routledge.
- Cronon, William (1996) Introduction: In search of nature. Teoksessa William Cronon (toim.) *Uncommon Ground: Rethinking the Human Place in Nature*. New York: W.W. Norton, 23–68.
- Crutzen, Paul Josef. (2006) "The Anthropocene: The current human-dominated geological era." *Pontifical Academy of Sciences, Acta* 18, 199–293.
- Crutzen, Paul & Schwägerl, Christian (2011) Living in the Anthropocene: to-towards a new global ethos. *Yale Environment* 360. http://e360.yale.edu/features/living_in_the_anthropocene_toward_a_new_global_ethos (Luettu 23.11.2021.)
- Demos, T.J. (2017) *Against the Anthropocene: visual culture and environment today*. Berliini: Sternberg Press.
- Doyle, Julie (2013) *Mediating climate change*. Farnham: Ashgate.
- Ducarme, Frédéric & Couvet, Denis (2020) "What does 'nature' mean?" *Humanities and Social Sciences Communications* 6. <https://doi.org/10.1057/s41599-020-0390-y>.

- Estok, Simon C. (2018) *The Ecophobia Hypothesis*. Lontoo & New York: Routledge.
- Foster, Raisa, Mäkelä, Jussi & Martusewicz, Rebecca A. (toim.) 2019. *Art, EcoJustice, and Education: Intersecting Theories and Practices*. New York: Routledge.
- Gregow, Hilppa, Mäkelä, Antti, Tuomenvirta, Heikki, Juhola, Sirkku, Käyhkö, Janina, Perrels, Adriaan, Kuntsi-Reunanen, Eeva, Mettiäinen, Ilona, Näkkäljärvi, Klemetti, Sorvali, Jaana, Lehtonen, Heikki, Hildén, Mikael, Veijalainen, Noora, Kuosa, Harri, Sihvonen, Matti, Johansson, Milla, Leijala, Ulpu, Ahonen, Sami, Haapala, Jari, Korhonen, Hannele, Ollikainen, Markku, Lilja, Saara, Ruuhela, Reija, Särkkä, Jani & Siiriä, Simo-Matti (2021) ”Ilmastonmuutokseen sopeutumisen ohjaukskeinot, kustannukset ja alueelliset ulottuvuudet”. *Suomen ilmasto-paneelin raportti 2/2021*.
- Halla, Tuulikki, Karhunkorva, Reetta, Kärkkäinen, Sirpa, Laine, Jaana & Rautio, Anna (2018) Suomalaisten metsäsuhteiden tila. Teoksessa Leena Paaskoski & Heikki Roiko-Jokela (toim.) *Vuosilusto 12: Suomalainen metsäsuhde*. Punkaharju: Lusto, 112–121. <https://issuu.com/vuosilusto/docs/vuosilusto12> (Luettu 23.11.2021.)
- Hallikainen, Ville (1998) *The Finnish wilderness experience*. Rovaniemi: Metsäntutkimuslaitos.
- Haraway, Donna J. (2003) *Companion species manifesto*. Chicago: University of Chicago Press.
- Head, Lesley (2016) *Hope and grief in the Anthropocene: re-conceptualising human-nature relations*. Lontoo & New York: Routledge.
- Hiltunen, Kaisa, Björklund, Heidi, Nurmesjärvi, Aino, Purhonen, Jenna, Rainio, Minna, Säskilähti, Nina & Vallius, Antti (2020) ”Tale(s) of a forest: Re-creation of a primeval forest in three environmental narratives”. *Arts* 9:4, 125. <https://doi.org/10.3390/arts9040125>.
- Hyttinen, Elsi & Lummaa, Karoliina (toim.) (2020) *Sotkuiset maailmat. Posthumanistinen kirjallisuudentutkimus*. Nykykulttuurin tutkimuskeskuksen julkaisuja 129. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Hyvärinen, Esko, Juslén, Aino, Kemppainen, Eija, Uddström, Annika & Liukko, Ulla-Maija (toim.) (2019) *Suomen lajien uhanalaisuus – Pu-*

- nainen kirja 2019*. Helsinki: Ympäristöministeriö ja Suomen ympäristökeskus. <http://hdl.handle.net/10138/299501> (Luettu 23.11.2021.)
- IPBES, Díaz, Sandra, Settele, Josef, Brondízio, Eduardo, Ngo, Hien T., Guèze, Maximilien, Agard, John, Arneth, Almut, Balvanera, Patricia, Brauman, Kate, Butchart, Stuart, Chan, Kai, Garibaldi, Lucas A., Ichii, Kazuhito, Liu, Jianguo, Subramanian, Suneetha Mazhenchery, Midgley, Guy F., Miloslavich, Patricia, Molnár, Zsolt, Obura, David, Pfaff, Alexander, Polasky, Stephen, Purvis, Andy, Razaque, Jona, Reyers, Belinda, Roy Chowdhury, Rinku, Shin, Yunne-Jai, Visseren-Hamakers, Ingrid, Willis, Katherine & Zayas, Cynthia (toim.) (2019) *Summary for policymakers of the global assessment report on biodiversity and ecosystem services of the Intergovernmental Science-Policy Platform on Biodiversity and Ecosystem Services*. IPBES sihteeristö. Bonn, Germany <https://doi.org/10.5281/zenodo.3553579>.
- IPCC (2021) Summary for Policymakers. Teoksessa Valérie Masson-Delmotte, Panmao Zhai, Anna Pirani, Sarah L. Connors, Clotilde Péan, Sophie Berger, Nada Caud, Yang Chen, Leah Goldfarb, Melissa I. Gomis, Mengtian Huang, Katherine Leitzell, Elisabeth Lonnoy, J.B. Robin Matthews, Thomas K. Maycock, Tim Waterfield, Ozge Yelekçi, Rong Yu, & Baiquan Zhou (toim.) *Climate change 2021: The physical science basis. Contribution of working group I to the sixth assessment report of the intergovernmental panel on climate change*. Cambridge & New York: Cambridge University Press. <https://doi:10.1017/9781009157896.001>.
- Jensen, Casper Bruun & Morita, Atsuro (2019) Introduction. Minor traditions, shizen equivocations, and sophisticated conjunctions. Teoksessa Casper Bruun Jensen & Atsuro Morita (toim.) *Multiple nature-cultures, diverse anthropologies*. Abingdon: Routledge.
- Jokiranta, Anssi, Juntti, Pekka, Ruohonen, Anna & Räinen, Jenni (2019) *Metsä meidän jälkeemme*. Helsinki: Like.
- Kaihoavaara, Riikka (2019) *Villi ihminen ja muita luontokappaleita*. Jyväskylä: Atena Kustannus Oy.
- Kamppinen, Matti, Laihonon, Pasi & Vuorisalo, Timo (toim.) (1989) *Kulttuuriläin: Ihmistutkimuksen biologiaa*. Helsinki: Otava.

- Karkulehto, Sanna, Koistinen, Aino-Kaisa & Varis, Essi (toim.) (2019) *Re-configuring Human, Nonhuman and Posthuman in Literature and Culture*. Lontoo & New York: Routledge.
- Kantar TNS (2018) Suomalaisten metsäsuhteiden tila -selvitys. Kestävästi metsäsuhteessa -hanke. Maa- ja metsätalousministeriö, Suomen Metsäyhdistys, Lusto – Suomen Metsämuseo. <https://smy.fi/wp-content/uploads/2018/03/Suomalaisten-mets%C3%A4suhteiden-tila-selvitys.pdf> (Luettu 23.11.2021.)
- Kauppinen, Juha (2019) *Monimuotoisuus*. Helsinki: Siltala.
- Kessler, Neil (2019) *Ontology and closeness in human-nature relationships*. AESS Interdisciplinary Environmental Studies and Sciences Series. <https://doi.org/10.1007/978-3-319-99274-7>
- Kortekallio, Kaisa, Niskavaara, Mariia, Ouramo, Hannah, Raipola, Juha, Salmela, Tarja, Tervonen, Ate & Karkulehto, Sanna (2020) ”Ehdotus ihmistä suhteellistavaksi sanastoksi”. *AVAIN – Kirjallisuudentutkimuksen Aikakauslehti* 17:4, 82–95.
- Kotkavirta, Jussi (1996) Lukijalle. Teoksessa Jussi Kotkavirta (toim.) *Luonnon luonto: filosofisia kirjoituksia luonnon käsitteestä ja kokemisesta*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, 1–6.
- Kouki, Jari, Löfman, Satu, Martikainen, Petri, Rouvinen, Seppo & Uotila, Anneli (2001) ”Forest Fragmentation in Fennoscandia: Linking Habitat Requirements of Wood-associated Threatened Species to Landscape and Habitat Changes”. *Scandinavian Journal of Forest Research* 16, 27–37. <https://doi.org/10.1080/028275801300090564>.
- Kummala, Petteri (2016) *Tämä ei ole luontoa! Hybridi, ympäristön luovuus ja urbaani monimuotoisuus. Kaupunkiluonnon esteettiset ulottuvuudet Helsingin keskustan kaupunkitilassa*. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Kuuluvainen, Timo (2009) ”Forest Management and Biodiversity Conservation Based on Natural Ecosystem Dynamics in Northern Europe: The Complexity Challenge”. *Ambio* 38:6, 309–315. <https://doi.org/10.1579/08-A-490.1>.
- Kääpä, Pietari (2013) ”Understanding the Audiences of Ecocinema”. *Interactions: Studies in Communication & Culture* 4:2, 107–111.

- Kääpä, Pietari & Gustafsson, Tommy (2014) Afterword: towards a transnational understanding of the Anthropocene. Teoksessa Pietari Kääpä & Tommy Gustafsson (toim.) *Transnational ecocinema: film culture in an era of ecological transformation*. Bristol: Intellect Books Ltd, 207–211.
- Lahtinen, Toni (2012) Kirjallisuudentutkimus. Teoksessa Karoliina Lummaa, Mia Rönkä & Timo Vuorisalo (toim.) *Monitieteinen ympäristötutkimus*. Helsinki: Gaudeamus, 79–82.
- Latour, Bruno (1993) *We have never been modern*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Latour, Bruno (2015) ”Fifty shades of green”. *Environmental Humanities* 7, 219–225.
- Laurén, Kirsi (2006) *Suo – sisulla ja sydämellä: suomalaisten suokokemukset ja -kertomukset kulttuurisen luontosuhteen ilmentäjinä*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Lehtinen, Uolevi (2014) ”Monitieteisyyden haaste”. *Tieteessä tapahtuu* 6, 39–40.
- Loveless, Natalie (2019) *How to make art at the end of world? A manifesto for research-creation*. Durham: Duke University Press.
- Lummaa, Karoliina, Vuorisalo, Timo & Rönkä, Mia (2012) (toim.) *Monitieteinen ympäristötutkimus*. Helsinki: Gaudeamus.
- Lummaa, Karoliina, Vuorisalo, Timo & Rönkä, Mia (2012) Ympäristötutkimus – monta tiedettä, monta monitieteisyyttä. Teoksessa Lummaa, Karoliina, Rönkä, Mia & Vuorisalo, Timo (toim.) *Monitieteinen ympäristötutkimus*. Helsinki: Gaudeamus, 15–23.
- Lummaa, Karoliina, Lähde, Ville, Toivanen, Tero, Eronen, Jussi T., Järvensivu, Paavo & Vadén, Tere (2020) ”Environmental humanities – mitä se on ja kuka sitä tekee?” *Alue ja ympäristö* 49:2, 83–91.
- McKibben, Bill (1989) *End of nature*. New York: Anchor Books.
- Mikkeli, Heikki & Pakkasvirta, Jussi (2007) *Tieteiden välissä? Johdatus monitieteisyyteen, tieteidenvälisyyteen ja poikkitieteisyyteen*. Helsinki: WSOY.

- Morton, Timothy (2007) *Ecology without nature: rethinking environmental aesthetics*. Cambridge: Harvard University Press.
- Naess, Arne (1973) ”The shallow and the deep, long-range ecology movement. A summary”. *Inquiry* 16: 95–100.
- Odum, Eugene (1975) *Ecology, the link between natural and social sciences*. New York: Holt, Rinehart and Winston.
- Oppermann, Serpil & Iovino, Serenella (2017) Introduction. The environmental humanities and the challenges of the anthropocene. Teoksessa Serpil Oppermann & Serenella Iovino (toim.) *Environmental humanities. Voices from the Anthropocene*. Lontoo & New York: Rowman & Littlefield, 1–22.
- Paaskoski, Leena, Heikki Roiko-Jokela & Marko Rikala (2018) Suomalaisia metsäsuhteita. Teoksessa Leena Paaskoski & Heikki Roiko-Jokela (toim.) *Vuosilusto 12: Suomalainen metsäsuhde*. Punkaharju: Lusto, 5–9. <https://issuu.com/vuosilusto/docs/vuosilusto12> (Luettu 1.10. 2021).
- Partanen, Sinikka (2009) *Kokemuksia luontotilassa: suomalainen suhtautuminen luontoon ennen ja nyt*. (Pro gradu.) Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Pihkala, Panu (2017) *Päin helvettiä? Ympäristöahdistus ja toivo*. Helsinki: Kirjapaja.
- Rainio, Minna (2019) Kuinka katsoa ilmastonmuutosta? Näkymätön ilmasto, osallisuus ja taide. Teoksessa Kaisa Hiltunen & Nina Säskilähti (toim.) *Kuulumisen reittejä taiteessa*. Turku: Eetos, 249–271.
- Rautio, Pauliina, Hohti, Riikka, Leinonen, Riitta-Marja & Tammi, Tuure (2017) ”Reconfiguring urban environmental education with ’shitgull’ and a ’shop’”. *Environmental Education Research* 23:10, 1379–139. <https://doi.org/10.4324/9780429319723>.
- Rousell, David (2021) *Immersive cartography and post-qualitative inquiry. A speculative adventure in research-creation*. Abingdon: Routledge.
- Ryynänen, Sanna & Rannikko, Anni (toim.) (2021) *Tutkiva mielikuvitus: luovat, osallistuvat ja toiminnalliset tutkimusmenetelmät yhteiskuntatieteissä*. Helsinki: Gaudeamus.

- Schneider-Mayerson, Matthew (2018) "The influence of climate fiction: an empirical survey of readers". *Environmental Humanities* 10:2, 473–500.
- Schneider-Mayerson, Matthew, Weik von Mossner, Alexa & Małecki, Wojciech (2020) "Empirical ecocriticism: environmental texts and empirical methods. Introduction to a thematic cluster of articles on empirical ecocriticism" (toim.) Matthew Schneider-Mayerson, Alexa Weik von Mossner & Wojciech Małecki, *Interdisciplinary Studies in Literature and Environment* 27:2, 327–36.
- Seymour, Valentine (2016) "The human-nature relationship and its impact on health: A critical review". *Frontiers in Public Health* 4, 1–12. <https://doi.org/10.3389/FPUBH.2016.00260>.
- Simula, Mikko (2012) *Luonnossa liikkumisen kulttuuriset representaatiot. Diskurssianalyysi suomalaisten luonnossa liikkumista käsittelevistä haastatteluista*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Sotkasiira, Tiina, Rannikko, Anni, Rapo, Päivikki & Ryyänen, Sanna (2021) Kuljeskelu aktivismitutkimuksena. Teoksessa Sanna Ryyänen & Anni Rannikko (toim.) *Tutkiva mielikuvitus: luovat, osallistuvat ja toiminnalliset tutkimusmenetelmät yhteiskuntatieteissä*. Helsinki: Gaudeamus, 242–270.
- Steffen, Will, Rockström, Johan, Richardson, Katherine, Lenton, Timothy M., Folke, Carl, Liverman, Diana, Summerhayes, Colin P., Barnosky, Anthony D., Cornell, Sarah E., Crucifix, Michel, Donges, Jonathan F., Fetzer, Ingo, Lade, Steven J., Scheffer, Marten, Winkelmann, Ricarda & Schellnhuber, Hans Joachim (2018) "Trajectories of the Earth System in the Anthropocene". *Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America* 115, 8252–8259. doi: 10.1073/pnas.1810141115.
- Stibbe, Arran (2017) Positive discourse analysis: rethinking human ecological relationships. Teoksessa Alvin F. Fill & Hermine Penz (toim.) *The Routledge handbook of ecolinguistics*. New York: Routledge, 165–178.
- Svane-Mikkelsen, Nina (2018) Media aesthetic methodologies. Analysing media stories of nature and wildlife. Teoksessa Inger Birkeland, Rob Burton, Constanza Parra & Katriina Siivonen (toim.) *Cultural sus-*

tainability and the nature–culture interface. Livelihoods, policies, and methodologies. Lontoo: Routledge, 225–240.

Tieteen termipankki (2022) Ympäristötieteet: luonto. <https://tieteentermipankki.fi/wiki/Ympäristötieteet:luonto> (Luettu 19.5.2022)

Wapner, Paul (2010) *Living through the end of nature: the future of American environmentalism.* Cambridge: MIT Press.

Wilke, Sabine (2017) Outlook. Environmental humanities. Teoksessa Aurélie Choné, Isabelle Hajek & Philippe Hamman (toim.) *Rethinking nature: Challenging disciplinary boundaries.* Lontoo: Routledge, 243–253.

Williams, Raymond (2003) Luontokäsitykset (suom. Mikko Lehtonen). Teoksessa Yrjö Haila & Ville Lähde (toim.) *Luonnon politiikka.* Tampere: Vastapaino, 37–66.

Ympäristöministeriö & Suomen ympäristökeskus (2018) Luontosuhdebarometri. Yhteenveto kyselyn tuloksista. <https://www.syke.fi/download/noname/%7BF7BEF468-4840-44FF-B3CA-B324134DC460%7D/138519> (Luettu 5.10.2021)

Ympäristöministeriö & Suomen ympäristökeskus (2020) Luontosuhdebarometri. Yhteenveto kyselyn tuloksista. [https://www.syke.fi/fi-FI/Ajan kohtaista/Koronakevat_vaikuttanut_suomalaisten_luo\(57849\)](https://www.syke.fi/fi-FI/Ajan kohtaista/Koronakevat_vaikuttanut_suomalaisten_luo(57849)) (Luettu 5.10.2021)

KYSYMYKSIÄ LUONNOSTA

**Heidi Björklund, Kaisa Hiltunen, Jenna Purhonen,
Minna Rainio, Nina Sääskilahti & Antti Vallius**

Millainen sinun luontosuhteesi on? Millaisia kokemuksia sinulla on luonnosta? Huolestuttaako ilmastonmuutos tai onko ympäristöahdistus tuttu tunne? Haluaisitko jakaa ajatuksiasi näistä teemoista?

Näillä sanoilla etsimme kesällä 2020 osallistujia tutkimukseemme.¹ Tutkimushankkeeseen ilmoittauduttiin täyttämällä sähköinen kysely, jossa taustatietojen antamisen lisäksi pyydettiin vastaamaan luontosuhdekyselyyn ja valitsemaan, mihin tutkimuksen osa-alueisiin vastaaja haluaa ilmoittautua. Halusimme saada tällä tavoin taustatietoa osallistujista ja siitä, miten he määrittelevät luonnon ja luontosuhteensa, mitä he kertovat tekemisistään ja tärkeistä paikoistaan luonnossa ja miten he kokevat vaikuttavansa luontoon. Kysyimme myös osallistujien luontoon liittyvistä arvoista, tunteista, aistikokemuksista ja kohtaamisista, taiteen ja koronapandemian vaikutuksesta luontosuhteeseen sekä lempimaisemista. Tarkastelemme tässä luvussa luontosuhdekyselystä kertyneen aineiston pohjalta, mitä asioita, teemoja, ristiriitoja ja jännitteitä nousi esille, kun osallistujat vastasivat esittämiimme kysymyksiin. Meitä kiinnosti, nouseeko aineistosta jotain tälle hetkelle ominaisia lähestymistapoja tai käsityksiä. Maisemakuvia koskevia vastauksia käsittelemme tarkemmin luvussa ”Ristivalotuksia Hyyppäänvuoreen”.

Tutkimukseen osallistumiselle ei asetettu 18 vuoden ikärajan lisäksi muita rajoituksia. Emme olleet rajanneet etukäteen osallistuvien joukkoa, vaan olimme kiinnostuneita kenen tahansa luontosuhteesta. Tutkimukseen ilmoittautui kaikkiaan 59 osallistujaa eri puolilta Suomea, pääasiassa Keski-Suomesta. Tavoitteemme saada tutkimukseen mukaan eri-ikäisiä henkilöitä toteutui, sillä osallistujien ikähaitari ulottui opiskelijoista eläkeikäisiin. Naisia oli 43, miehiä 14 ja 6 henkilöä ei ilmoittanut sukupuoltaan. Osallistujissa

oli paljon korkeasti koulutettuja, mutta toisaalta kaikki eivät kertooneet ammattiaan tai koulutustaan.

Ilmoittautumisen yhteydessä kysyimme, miksi henkilö haluaa osallistua tutkimukseen. Kutsu vaikuttaa tavoittaneen parhaiten henkilöitä, jotka olivat jo entuudestaan kiinnostuneita luonnosta, sillä tutkimukseen osallistumista perusteltiin viittaamalla henkilökohtaiseksi käsitettyyn luontosuhteeseen, luontosuhdetta koskevaan omaan ajatteluun tai luontoon liittyviin omiin tunteisiin. Vastauksissa esimerkiksi mainittiin, että tutkimuksen teemat ovat sydämen asia, luonto herkistää ja siihen tunnetaan yhteyttä. Oman luontosuhteen tutkiskelun rinnalla monet mainitsivat osallistumisen syyksi halun syventää omaa luontosuhdetta.

Tutkimuksen hahmottuminen mahdollisuudeksi käsitellä luontoon liittyviä omakohtaisia ajatuksia ja tunteita vaikutti todennäköisesti siihen, että tutkimukseen ilmoittautui nimenomaan henkilöitä, jotka kokivat luonnon läheiseksi: he vähintäänkin harrastivat luonnossa liikkumista ja lisäksi joko toimivat aktiivisesti käytännön luonnonsuojelutyössä tai pitivät luonnonsuojelua ja ekokriisin ratkaisemista tärkeinä. Monet osallistujat olivat myös kiinnostuneita taiteen ja ympäristön kytkennöistä. He kertoivat toimivansa itse näiden teemojen parissa tai toivat muulla tavoin esiin, että juuri taiteen ja luonnon käsitteleminen rinnatusten motivoi heitä osallistumaan tähän tutkimukseen. Monet mainitsivat myös taiteen ja tutkimuksen yhdistymisen syyksi osallistua tutkimukseen. Moni kertoi oman työnsä liittyvän joko luontoon, taiteeseen tai tutkimukseen. Kaikki ne, joiden työtausta liittyi ympäristöön, eivät kuitenkaan nostaneet sitä perusteeksi osallistumiselleen. Työn kytkeytyminen tutkimuksen teemaan kävi tällöin ilmi henkilötiedoista. Ne, jotka eivät viitanneet työhönsä osallistumisensa syynä, nostivat esiin luontoharrastuksensa. Vastauksissa korostui siis yksilötason luontosuhteen lisäksi halu olla mukana edistämässä juuri luontosuhteeseen kohdistuvaa tutkimusta. Tutkimuksen toteutustapa myös herätti uteliaisuutta ja osa ilmoitti olevansa tulossa mukaan tutustuakseen siihen, kuinka tutkimusta on tarkoitus tässä hankkeessa tehdä. Tämänkin tutkimuksen kohdalla näyttää pätevän se, että tutkimuk-

siin osallistuvat ihmiset ovat useimmiten lähtökohtaisesti tutkittavasta asiasta kiinnostuneita ja suhtautuvat tutkimuksen tekemiseen myönteisesti (Howell 2014).

Kyselyssämme oli kahdeksantoista avointa kysymystä (ks. tietolaatikko) luontosuhteesta ja osa niistä oli hieman päällekkäisiä, mikä auttoi valottamaan asioita monista näkökulmista, mutta sai osan vastaajista huomauttamaan, että he ovat jo vastanneet tähän kysymykseen. Kysymyksenasettelu ja kysymyksissä käytetyt sanat ohjaavat myös vastauksia, vaikka kysymyksiä luodessamme pyrimmekin siihen, että ne eivät olisi liian ohjailevia. Kuitenkin esimerkiksi jo sanojen luonto ja luontosuhde käyttäminen on oletettavasti vaikuttanut vastauksiin. Lisäksi tapa, jolla kerroimme tutkimushankkeesta ilmoituksessa, on todennäköisesti vaikuttanut siihen, millaisia asioita ihmiset ovat vastauksissaan painottaneet ja sitä kautta siihen, millaisilta luontoihmisiltä he vastaustensa perusteella vaikuttavat. Lisäksi tämäntyyppiin kyselyvastauksiin, varsinkin kun osa vastaajista ilmoittautui samalla työpajatoimintaan ja tavoitteli mukaan pääsemistä, vaikuttaa miellyttämisen halu eli kysymykseen saatetaan vastata siten kuin niihin oletetaan haluttavan vastata (Dhoest 2015; Howell 2014, 90–91). Osallistujien määrä oli myös suhteellisen pieni. Näistä aineiston reunaehdoista huolimatta saimme kuitenkin laajan kysymysvalikoiman avulla kiinnostavaa tietoa ihmisten luontoa koskevista ajatuksista.

Olemme analysoineet kyselyaineiston teemoittelun ja laadullisen sisällönanalyysin avulla ja käsittelemme analyysimme pohjalta keskeisiä teemakokonaisuuksia. Osa kysymyksistä herätti selkeästi enemmän ajatuksia vastaajissa, ja keskityimme erityisesti näihin. Teemakokonaisuudet ovat: 1) luonnon määrittely ja luontosuhde, 2) aistikokemukset, 3) toiminta luonnossa, 4) tärkeät paikat, 5) kohtaamiset muiden lajien kanssa, 6) tunteet ja 7) taiteen tarjoamat luontokokemukset. Teemat ovat väistämättä osittain päällekkäisiä, ja tämä on vain yksi mahdollinen tapa jäsentää aineistoa. Olemme tehneet myös sana-analyysejä aineistosta. Olemme laskeet vastauksista sanoja, jotka liittyvät tärkeisiin paikkoihin luonnossa, näihin paikkoihin palaamisen syihin ja kohtaamisiin mui-

den lajien kanssa, ja muodostaneet sanojen määriä havainnollistavia sanapilviä.

Kyselyn tavoitteena ei ollut muodostaa kokonaisvaltaista käsitystä suomalaisten luontosuhteesta, sillä aineisto ei mahdollista tällaista analyysiä. Tavoitteena oli saada käsitys siitä, miten tähän tutkimushankkeeseen osallistuvat henkilöt kuvaavat luontosuhdettaan ja millaisia asioita he nostavat esiin luontosuhteesta puhuesaan. Vastauksista tuli ilmi erilaisia puhetapoja, ideaaleja ja ristiriitaisuuksia. Oli kiinnostavaa nähdä, miten moninaisia ajatuksia ihmisillä oli näinkin rajallisessa aineistossa ja miten oivaltavasti he kiteyttivät niitä vastauksissaan. Vastauksissa oli myös kiinnostavia metatason huomioita esimerkiksi käyttämistämme käsitteistä ja ylipäätään luonnosta puhumisen tavoista.

Luontosuhdekyselyn kysymykset:

- 1.–4. Henkilötiedot
5. Miten määrittelet luonnon, mitä luonto sinulle tarkoittaa?
6. Kuva suhdettasi luontoon
7. Missä tunnet olevasi luonnossa?
8. Mitä teet, kun olet luonnossa?
9. Mikä on sinulle tärkeä paikka luonnossa? Miksi? Paikka voi olla kaukanakin.
10. Onko luonnossa jokin paikka, johon palaat aina uudestaan? Mikä ja miksi?
11. Miten kuvailisit omaa vaikutustasi luontoon?
12. Mikä luonnossa on sinulle tärkeää? Miksi?
13. Millaisia tunteita luonnossa oleminen herättää sinussa? Tunteita ovat muun muassa ilo, suru, pelko, viha, inho, hämmästyminen ja kaipuu, mutta niitä voi olla muitakin. Mikä aiheuttaa mainitsemiasi tunteita?
14. Millaisia tunteita keskustelu luonnon tilasta herättää sinussa? Mistä lähteistä seuraat keskustelua?

15. Mainitse jokin mieleesi jäänyt luontokokemus (esimerkiksi tilanne tai kohtaaminen) ja kuvaile siihen liittyviä aistimuksia (kuulo, näkö, haju, maku ja / tai tunto).
16. Millaisia kohtauksia sinulla on ollut muiden lajien (esimerkiksi muut eläimet, kasvit ja sienet) kanssa? Onko jokin kohtaaminen jäänyt erityisesti mieleesi ja miksi?
17. Onko jokin asia suhteessasi luontoon muuttanut? Millä tavalla ja miksi?
18. Onko jokin luontoa tai luontosuhdetta käsittelevä taideteos tai elokuva jäänyt erityisesti mieleesi? Kerro mikä teos ja miksi se oli sinusta vaikuttava.
19. Onko jokin taideteos tai elokuva muuttanut suhtautumistasi luontoon? Mikä teos ja millä tavalla?
20. Onko koronaviruspandemia vaikuttanut jotenkin luontosuhteeseesi?
21. Valitse seuraavista vaihtoehtoista kolme maisemaa (20 vaihtoehtoa), joista pidät eniten. Perustele valintasi.
22. Puuttuuko tästä lempimaisemasi?

Mikä luontosuhde?

Mikä ei olisi luontoa? Ei-luonto? (4)

Kyselyn alussa esitimme seuraavat kysymykset: ”Miten määrittelit luonnon, mitä luonto sinulle tarkoittaa?” ja ”Kuvaa suhdettasi luontoon”. Luonnon määrittely tulee epäsuorasti ilmi läpi koko kyselyn, joten kysymys luonnon määrittelemisestä läpäisee myös koko tämän luontosuhdekyselyn tuloksia tarkastelevan luvun. Johdannossa käsittelemämme luonto-sanana ja luonto/ihminen/kulttuurirajanvedon hankaluus tuli ilmi myös osallistujien vastauksissa. Tämän lisäksi omat kysymyksenasettelumme tuottivat rajanvetoa ei-inhimillisen luonnon ja ihmisen välille, minkä osa vastaajista

toikin esille kommentoimalla luontosuhdekyselyn käsitteistöä tai kysymystemme muotoiluja. Osa vastaajista reflektoi sanavalintoja ja otti etäisyyttä luonto- ja luontosuhde-käsitteisiin:

(Koska kysymyksiä eteenpäin lukiessa huomasin, että en voi vastata logiikkani mukaan, vastaan sulkuihin ”halutun” logiikan mukaan. Tämä ei kuitenkaan tarkoita sitä, etten todellisuudessa ajattelisi alkuperäisen logiikkani mukaisesti. Eli suhteeni luontoon on melko käytännöllinen. Luonto on ja sen tulee olla. En nosta sitä mitenkään erikoiselle alustalle, valtaisesti ihastele sitä tai vietä siellä aikaa ”huvikseni”. Luonto on asia, joka täytyy olla ja säilyä ja teen kaikkeni sen eteen, että näin käy. Toisinaan on kiva olla luonnossa, mutta on myös kiva olla kaupungissa ja rakennetussa ympäristössä.) (30)

En näe mielekkäänä jäsentää kytköstäni muuhun luontoon suhde-käsitteen kautta. Suhde-sanan käyttö antaa ymmärtää, että kyseessä on jotain, minkä voi valita, kuten ihmissuhteet valitaan jne. (32)

Huomautukset voi nähdä yhdeksi esimerkiksi siitä, kuinka luontoa koskevat puhe- ja käsitystavat ovat liikkeessä. Kyselyn sanavalintojen reflektointi ja etäisyyden ottaminen kielenkäyttöön voivat kertoa tyytymättömyydestä siihen, miten yleisesti ottaen luonnosta puhutaan. Onkin todettu (esim. Cohen & Duckert 2017; Kortekallio ym. 2021), että tarvitsemme uutta kieltä luonnosta puhumiseen muuttaaksemme suhteemme luontoon. Kyselyjen haittapuolena on, ettei vastaajille voi esittää jatkokysymyksiä. Edellä siteeratuilta vastaajilta olisi kiinnostavaa kuulla, millä sanoilla he itse mieluiten puhuvat luonnosta ja kuinka he muuttaisivat kyselyssä käytettyjä sanavalintoja.

Suurimmalle osalle vastaajista luonto ja luontosuhde taas olivat luonnollisia, itsestään selviä käsitteitä, tai vaihtoehtoisesti he hyväksyivät kyselyssä tarjotun käsitteistön ryhtymättä kritisoimaan siinä käytettyjä sanavalintoja:

Kuljen paljon metsissä mökillä ollessani. Hiihdän ja vaellan luonnossa, myös pohjoisen tuntureilla. Hyödynnän luonnon antimet: sienet, marjat, kuusenkerkät, polttopuut. (31)

Joissakin tapauksissa tietyn vastaajan eri kysymyksiin antamat vastaukset hahmottuvat kuitenkin keskenään ristiriitaisiksi. Yhtäältä

luonnon käsitteeseen saatettiin ottaa etäisyyttä, kun taas toisaalta käytännön toiminnan tasolla vaikutti olevan selvää, mitä luonnossa tehdään ja mistä luontoa löytyy. Luonto-käsitettä käytettiin siis kritisoimatta kuvattaessa esimerkiksi arkielämän toimintoja. Sama ihminen saattoi kuitenkin kokea luonto-käsitteen ongelmalliseksi.

Luontosuhdetta on tutkittu Suomessa aiemminkin kyselymenetelmin laajojen otantojen kautta (Ympäristöministeriö & Suomen ympäristökeskus 2018; 2020; Raatikainen ym. 2020; Sitra 2021). Meidän kyselymme oli määrällisesti suppea ja vastaajat valikoituineita, kuten edellä tuli ilmi. Tiedostamme, että kyselyn kautta saimme erilaista aineistoa kuin silloin, jos kysely olisi lähetetty satunnaisotantana laajalle vastaajajoukolle ja jos ihmiset olisivat kirjoittaneet vapaasti luontosuhteestaan ilman valmiita kysymyksiä.

Jo 1970-luvulla lukuisiin luonnonsuojelutieteellisiin tutkimusaineistoihin perustuen on luontosuhteen vaihtelevuutta hahmotettu erilaisten arvotypologioiden kautta, joita on nimetty yhdeksän erilaista; utilitaarinen (käytännöllinen ja materiaallinen käyttö), naturalistinen (luontokokemuksen tai -yhteyden tuottama nautinto), ekologis-tieteellinen (systemaattinen rakenteen, toimintojen ja vuorovaikutusten tutkimus), esteettinen (fyysinen vetovoima ja kauneus), symbolinen (metaforisen ilmaisun lähde), humanistinen (vahva ja tunneperäinen kiintymys, rakkaus), moralistinen (vahva yhteenkuuluvuus, hengellinen kunnioitus, eettinen huoli) dominionistinen (omistajuus, fyysinen kontrollointi, hallinta) ja negatiivistinen (pelko, välttely, vieraantuminen) (Kellert & Wilson 1993, 43). Edellä mainitut arvoulottuvuudet on 1980-luvulla liitetty osaksi Biofilia-hypoteesia, jolla on pyritty selittämään lajimme biologiaan perustuvaa kuulumista luonnolliseen maailmaan.

Luontosuhdetta tai luontoyhteyttä (nature-relatedness, nature connectedness) on aiemmissa ympäristöpsykologisissa tutkimuksissa taas hahmotettu mittaamalla sen vahvuutta numeerisesti (esim. Nisbet ym. 2008; 2013; Mayer & Frantz 2004). Kestävyystieteellisessä ihminen-luonto-yhteyden (human-nature connection) tutkimusta summaavassa kokooma-artikkelissa tunnistettiin meta-analyysin avulla kolme esiin nousevaa tutkimuksellista kattotee-

maa, joita olivat mieli, paikka ja kokemus. Mieli-teemaisissa tutkimuksissa korostuivat psykometriset tasot, kokemukseen liittyvissä tutkimuksissa havainnot ja laadullinen analyysi, kun taas paikkaa käsitteleviin tutkimuksiin liittyi kiintymys tiettyihin paikkoihin ja luonnonsuojelualueilla vieraileminen (Ives ym. 2017, 108).

Myös suomalaisissa tutkimuksissa luontosuhdetta on jaoteltu erilaisiin kategorioihin arvojen ja asenteiden suhteen. Juhani Pietarinen hahmottelee ihmisen ja metsän suhdetta arvotypologian kautta, josta määrittyvät utilismi, humanismi, naturalismi ja negativismi (Pietarinen 1987; Paaskoski, Roiko-Jokela & Rikala 2018). Sinikka Partanen (2009) on tarkastellut, miten suomalaisten suhtautuminen luontoon on muuttunut 1920-luvulta vuoteen 2008 tultaessa. Partasen kuusi kategoriaa heijastavat ihmisten luonnolle antamia määritelmiä ja heidän asennoitumistaan luontoon: ankara ja arvaamaton luonto – hengestään taisteleva ihminen, pyhä luonto – kunnioitettava ihminen, tarpeellinen luonto – ahkera ihminen, kaikkein kaunein luonto – kotiinsa kaipaava ihminen, uhattu luonto – suojelevan asemansa tiedostava ihminen, elämyksellinen ja inspiroiva luonto – hyvinvoiva ihminen. Mikko Simula (2012) puolestaan selvitti luonnossa liikkumisen käytäntöjä ja merkityksenantoja ja johti tuloksiksi kolme luonnossa liikkumisen kulttuurista representaatiota: traditionaalis-pragmaattinen, romanttis-ekspressiivinen ja harastuksellis-kollektiivinen representaatio.

Oma tavoitteemme ei näiden tutkimusten tavoin kuitenkaan ollut luoda vastausten perusteella luontosuhteiden kategorioita tai tyypittelyjä, vaikka niitä aineistosta tunnistimmekin, vaan halusimme pikemminkin kiinnittää huomiota erilaisten esille tulevien teemojen kautta vastauksissa ilmenevien luontosuhteiden moninaisuuteen ja ristiriitaisuuteen. Ihmisten luontosuhdetta ei voi jakaa karkeasti esimerkiksi välineelliseen ja luontoa kuluttavaan suhteeseen ja toisessa päässä esteettiseen ja henkiseen suhteeseen. Tämä jaottelu peittää alleen erilaisten luontoon liitettyjen arvojen kirjon ja laajan asteikon. (Afeissa 2017, 34.) Tiukka luokittelu olisi ollut ongelmallista myös siksi, että saman osallistujan vastauksissa oli tunnistettavia piirteitä useista luontosuhdetta kuvaavista kategoriois-

ta. Monissa tutkimuksissa onkin tuotu esiin, etteivät ihmiset kuulu vain yhteen luontoihmistyyppiin, vaan erilaiset luontosuhteet ovat liukuvia ja muuttuvat riippuen ihmisten elämäntilanteesta, iästä ja monista muista seikoista. (Paaskoski ym. 2018, 9.)

Osallistujien käsitys ihmisen ja luonnon suhteesta alkoi hahmottua, kun pyysimme osallistujia kertomaan, miten he määrittelevät luonnon ja mitä luonto heille tarkoittaa. Vastauksista erottui päällimmäisenä erilaisia tasoja ihmislajin kuulumisesta luontoon. Tämä ei kuitenkaan ollut selvärajainen kyllä tai ei seikka, vaan monet vastauksista sijoittuivat välimaastoon. Yhtä ääripäätä edustaa ajatus, että kaikki mihin ihminen ei ole koskenut on luontoa, ja toista ajatus, jonka mukaan ihan kaikki ihmisenkin aikaansaannokset ovat luontoa. Mikäli vastaaja koki luonnon täysin ihmisestä erillisenä, hän ei kuvannut luontoa oman itsen kautta tai sen kautta, minäkälaisia tunteita tai toimintaa ihmisellä luonnossa on. Sen sijaan luonto kuvattiin usein negaation kautta, eli se on kaikkea muuta kuin ihmiseen liittyvää:

Kaikkea ei ihmisen rakentamaa ja ihmisestä riippumatonta. Luonto edustaa minulle puhtautta, alkukantaisuutta ja paljon asioita joita ei voi kielellisesti kuvata. (27)

Luonto on kaikki se, mikä ei ole kulttuuria. (5)

Luonto on kaikkea, mitä ihminen ei ole rakentanut. Se on asfaltin raosta kasvava piharatamo ja hiljaa humiseva luonnontilainen vanha metsä. (14)

Vastakkaisessa ”kaikki on luontoa” -näkökulmassa vastaajat ajattelivat luonnon usein itsen ympärillä olevaksi, ja sen merkitystä itselle kuvattiin sanoilla kuten koti, rakas, kirkko ja juuret. Joissakin vastauksissa mainitaan myös ”luonto sisällämme” sekä ymmärrettään luonnon ohjaavan ajatteluamme. Kun tarkastelee syvällisemmin, millä tavoin luontoa kuvailtiin vastauksissa, niin usein luonoksi miellettiin kaikki elävä, kasvava, muuttuva ja kuoleva, eli luontoa ajateltiin prosessin tai sen osan, kuten aineen kiertokulun kautta. Toisaalta myös energia ja mineraalit ymmärrettiin luonnok-

si. Erilaisista luontoympäristöjen kategorioista luonnoksi mainittiin metsät, vesistöt, suot, kaupungit, puistot ja usein kaikki ympäristö.

Luonto on kaikkialla ympärillämme. Kaikki käyttämämme materia ja energia on peräisin luonnosta. Vaikka kulkisimme keskellä suurkaupungin katua, näkemättä vilaustakaan muista elollisista olennoista kuin ihmisestä, olemme silti luonnosta saatujen materiaalien ympäröimiä. Betoni, asfaltti, mainosvalot, ikkunat, vaatteet päällämme, älypuhelimet taskussamme, aivan kaikki on peräisin luonnosta. (2)

Luonto ei ole mitään erillistä, vaan kaikki ihmisen rakentama ja kehittämä on osa luontoa, hyvässä ja pahassa. (24)

Luonto on kaikki ympärilläni, myös medioiden välittämä info. Suodatan tiedon kauttani monella tasolla, myös muille. (20)

Näiden ääripäiden väliin mahtui lukuisia erilaisia rajauksia siitä, ovatko esimerkiksi rakennukset luontoa vai eivät, ja mainintoja siitä, että luonnon luonnollisuus kasvaa sitä mukaa kun ihmisen vaikutus vähenee.

Luonto on omalakisesti toimiva eliöiden muodostama järjestelmä. Rakennettu ympäristö voi täydentää luontoa, mutta ei koskaan korvata sitä. (23)

Luonto on minulle elävää elämää – ja tarkemmin ajatellessa elotontaakin elämää kuten kivet tai sora muodostelmat. En erottele luontoa itsestäni etäämmäs. Olen itse luontoa ja ympäristöni on luontoa, mutta esimerkiksi suurkaupungin kadut ja pilvenpiirtäjät, raaka-aineiltaan ihmisteollisesti valmistetut, eivät ole luontoa. (16)

Luonto on käsitteenä vaikea ja kantaa mukanaan sotkuista ja monisyistä historiaa. Perinteisesti se on mielletty siksi, mikä ei ole kulttuuria tai ihmisestä lähtöisin, mutta miellän kulttuurin ja luonnon lomittuvan ja kietoutuvan yhteen. Luonto on kaikkialla, myös ihmisessä ja ihmistä ja ihmiskulttuurissa. Luonto on monimuotoisuutta ja elinvoimaa, mutta se on myös tuhoa ja katoa. Luonto on muutosta. Vaikka näen kulttuurin ja luonnon sekoittuvan, kaipaen luontoon jossa ihmisen jäljet näkyvät mahdollisimman vähän. (48)

Toisinaan koen kaiken maapallolla olevan luontoa, niin metsät kuin kaupungit. Arjessa miellän kuitenkin luonnoksi sen osan maapallosta, joka ei ole merkittävästi ihmisen muokkaama. Toisinaan tuntuu, ettei luontoa enää juurikaan ole, sillä ihmisen tekojen vaikutus ulottuu joka puolelle. Toisaalta myös kaupungin puistot, puut, linnut ja kasvit ovat

luontoa. Välillä ajattelen, että luonto on jotain joka vastustaa ihmisen pyrkimystä hallita. Se laittaa vastaan. Mutta parhaimmillaan ihminen toimii osana muuta luontoa ja sen kanssa – niin että koko ekosysteemi hyötyy. Koen, että luonto on kaiken lähtökohta. Kaikki on lähtöisin luonnosta ja kaikki palaa luontoon. Ihmisen toiminta pyrkii eroon luonnosta ja onnistuu joskus luomaan illuusion, että ihminen olisi erillinen luonnosta, mutta lopulta tämä illuusio hajoaa. (45)

Vastauksista käy ilmi paitsi luonto-käsitteen ristiriitaisuus ja moniulotteisuus myös hankaluus puhua luonnosta suhteessa ihmiseen ja ihmisen tekemään. Ihmisen vaikutus luontoon selvästi askarrutti monia kuten myös kysymys siitä, onko ihmisen vaikutuksen alainen ympäristö enää luontoa. Vaikutus koettiin yleisesti ottaen liian suureksi tai ihmisen aiheuttama muutos liian nopeaksi. Luonnon luonnontilaisuus onkin keskeinen seikka esimerkiksi luonnonsuojelutieteellisessä soveltavassa ekologisessa tutkimuksessa, jossa tutkitaan sitä, kuinka ihmisen vaikutuksen kasvavassa tietyssä luonnonympäristön, esimerkiksi metsän, luonnontilaisuus vähenee. Luonnontilaisuutta voidaan mitata esimerkiksi sahattujen kantojen (luonnontilaisuus vähenee) tai lahoppuun määrällä (luonnontilaisuus kasvaa) ja sen vaikutusta voidaan tutkia esimerkiksi yksilöiden, lajin tai lajiyhteisön runsausmuutosten selittäjänä (McRoberts ym. 2012; Purhonen ym. 2021).

Monet vastaajat kokivat kuitenkin eronteon luonnon ja ihmisen maailman välillä keinotekoiseksi. Nämä vastaukset antavat tässä mielessä vastakaikua Paul Wapnerin (2010) ajatukselle siitä, että olemme siirtyneet luonnon jälkeiseen aikaan, jossa ihminen on ulottanut vaikutuksensa kaikkialle luontoon, eikä erottelua ihmisen ja luonnon välillä ole enää mahdollista tehdä. Luonnon koettiin kuitenkin olevan enemmän siellä, missä ihmisen vaikutus on vähäisempi. Monissa vastauksissa tähdennettiin, että sellaiset paikat ovat ikään kuin enemmän luontoa ja ne tuntuivat itselle mieluisammilta.

Kuitenkin kun itse menen ”luontoon”, haluan metsään tai järvelle tai suolle, joissa ei näy kauheasti ihmisen rakentamaa tai muokkaamaa jälkeä. (21)

Luontoa on kaikki ulkona oleva, mutta mitä vähemmän ihmisen muokkaamaa, sitä luonnollisempaa se on. Esim. maalaismaisema on minul-

le luontoa varsinkin kesällä, kun tienpientareet kukkii, mutta golfkenttä ei. (39)

Luonto tarkoittaa minulle meitä ympäröivää maailmaa, jota ihminen ei ole vielä toiminnallaan suuresti muovannut. (47)

Kaksi vastaajaa ei halunnut määritellä luontoa laisinkaan.

En määrittele. Akateemisten asioiden viheliäisin piirre on kaiken määrittely. Se on loputon suo, johon en halua upota. Tiedän, että yliopistoissa opetetaan tieteellistä asioitten käsittelyä, mutta kun minun maailmankäsitykseni on pikemminkin taiteellinen. (34)

Välttelen luonto-sanana käyttöä, sen määrittelemisen kun tuntuu ohittavan jotain oleellista siitä, mihin luonnolla oikeastaan halutaan viitata. Luonnon sijasta tekisin mieluummin erottelun esimerkiksi inhimilliseen ja ei-inhimilliseen, orgaaniseen ja ei-orgaaniseen, elävään ja kuolleeseen, vieraaseen ja tuttuun jne. (43)

Vastauksia voidaan tulkita siten, että luonto tai tietyt luontoympäristöt koetaan ihmistä alkuperäisemmäksi ja enemmän säilyttämisen arvoiseksi kuin ihmisen rakentamat asiat. Tämän kaltainen eetos näkyi myös osallistujien vastauksissa kysyessämme heiltä, missä he tuntevat olevansa luonnossa. Osallistujat tunsivat olevansa vahvimmin luonnossa ulkona metsän ja järven kaltaisissa ympäristöissä, joissa ihmisen vaikutus ja toiminta ei juuri näkynyt tai kuulunut. Vähiten osallistujat tunsivat olevansa luonnossa ollessaan sisätiloissa, kuten esimerkiksi autolla matkustettaessa tai kaupungeissa ja muissa ihmisen rakentamissa ympäristöissä. Selkeäksi eroksi muodostui se, että osa vastaajista koki olevansa luonnossa kaikkialla, kun taas toiset tekivät selvän rajanvedon luonnon ja ihmisen vaikutuspiirin alaisuudessa olevien ympäristöjen välillä. Implisiittisesti luonto määrittyi siis myös kyselyn muiden yksittäisten kysymysten kautta, silloin kuin sitä ei suoraan kysytä. Se, mitä luonnolla tarkoitetaan, määrittyi esimerkiksi vastauksissa kysymyksiin tärkeistä paikoista luonnossa tai mitä luonnossa tehdään.

Jo vastaajien luonnolle antamat määritelmät heijastavat heidän suhdettaan luontoon. Yhden mukaan ”luonto” ja ”luonnonläheinen” kuuluvat lainausmerkkeihin, toinen ei koe mielekkäänä jä-

sentää kytköstään muuhun luontoon suhde-käsitteen kautta. Osasta vastauksia käy ilmi, että ”suhdetta” ei oikeastaan tarvita, ja tällöin suhteen sijaan käytettiin laatusanoja, kuten avarakatseinen, hyväksyvä, opiskeleva, oppiva, utelias, intohimoinen, kunnioittava, surumielinen ja elinvoimainen. Nämä näkökulmat heijastelevat esimerkiksi syväekologista lähestymistapaa luonto- ja ympäristökeskusteluun. Hicham-Stéphane Afeissan mukaan syväekologit eivät edes hyväksy termiä ympäristö, vaan käyttävät mieluummin esimerkiksi sanaa ’suhteiden kenttä’. Ympäristö viittaa johonkin, joka ympäröi subjektia, asettaen subjektin keskelle, kun tavoitteena tulisi päinvastoin olla ihmisyyden ja luonnon käsitteellistäminen ja ymmärtäminen erottamattomina, jolloin kyse on kaiken perustavanlaatuisesta jatkuvuudesta ja kietoutuneisuudesta. (Afeissa 2017, 35.) Kietoutuneisuuden ajatus tuli esiin joissakin vastauksissa:

Aiemman perusteella suhteeni luontoon on suhteeni olemassa olevaan, eli hyvin...intiimi. Elän luonnossa ja luonnosta. (30)

Olen olemassa maa-ilmassa, hengitän ulos ja sisään, syön, ulostan, liityn, olen osallinen maa-ilman luovaan tapahtumiseen kaikella mitä olen ja teen. (38)

Toisinaan taas korostui näkökulma, jossa luonnon ajatellaan hyödyttävän ihmistä. Luonto on hyvinvoinnin perusta ja inspiraation lähde:

Luonto on minulle useimmiten elvyttävä, rauhoittava ympäristö, jonne hakeudun mielellään myös hiljentymään ja kuvaamaan. Turvapaikka, marjavarasto, tunteitten hyvä hautomo. Toisinaan luonto on minulle myös työympäristö. (44)

Hyödyn itse luonnosta monin tavoin. Luonto tarjoaa minulle mm. ravintoa ja virkistystä. (19)

Luonto on minulle hyvin tärkeä virkistykseen, huihin ja hyödyn lähde. Tämä sen lisäksi, että luonto tarjoaa välttämättömiä ekosysteemipalveluja. (23)

Vastaukset, joissa näkökulmana oli se, mitä luonto tarjoaa ihmiselle, kuvastavat tietynlaista ihmiskeskeisyyttä (ks. Diehm 2020, 124), mikä ei ole yllättävää, koska kysyimme nimenomaan hen-

kilökohtaiseen luontosuhteeseen liittyviä kysymyksiä. Ihmiskeskiseen lähtökohtaan kuuluu esimerkiksi ajatus siitä, että luonto ja luonnon suojeleminen kytketään ensisijaisesti ihmisen hyvinvointiin. Arne Naess (1973, 95) kutsuu tätä pinnalliseksi ekologiaksi syväekologian vastapainona. Tämä on tunnusomaista keskusteluilulle, joissa esimerkiksi lähiluontokohteiden ja kansallispuistojen perustamista ja ylläpitoa perustellaan ihmisen hyvinvoinnin kasvulla. Toisaalta tätä kautta voidaan laskea esimerkiksi luonnon tarjoamille ekosysteemipalveluille lisäarvoa, jolla luonnon suojelua voidaan perustella markkinoille sekä taloustieteelle, jonka tarkasteluihin luonto ei pitkään kuulunut (Hiedanpää 2012, 57–59). Ympäristöetiikan ja syväekologian suuntausten keskeinen lähtökohta on puolestaan ajatus kaiken ei-inhimillisen luonnon itseisarvosta, riippumatta sen merkityksestä, hyödystä tai haitasta ihmisille. Syväekologisen ajattelun rinnalle on viime vuosikymmeninä vahvistunut posthumanismiksi kutsuttu suuntaus, jossa ajatellaan ihmisen ja luontoa edustavien toisten lajien kehittyneen yhdessä, jolloin ihminen ja luonto eivät lähtökohtaisesti ole erillisiä. Ihmistä ei nosteta etusijalle tai keskiöön, jota ei-inhimillinen luonto ympäröi (Afeissa 2017, 31–32).

Kysyimme osallistujilta suoraan, millainen heidän luontosuhteensa on (Kuvaa suhdettasi luontoon). Moni hahmotti suhdettaan luontoon etäisyyden avulla (ks. kuva 1).

Tällöin kokonaisvaltaisain käsitys luontosuhteesta oli, että olen yhtä luonnon kanssa. Tätä kytköstä tai olemista ei voi valita, sillä ”ihmiset ovat muun luonnon kanssa ja äärellä aina ja väistämättä, halusivat tai eivät” (32). Moni kertoi puolestaan olevansa osa luontoa eli ikään kuin luonnon sisällä, mutta oma osansa siitä. Suhdetta luontoon kuvailtiin tällöin näin: ”Olen pieni osa kokonaisuutta” (3), ”Koen olevani osa luontoa, osa verkostoa” (49) tai ”Nautin siitä, että voin kokea niin vahvasti olevani osa kokonaisuutta” (47). Tai kääntäen: ”se on osa minua” (18). Usean osallistujan kuvauksesta välittyi kiinteä suhde luontoon. Suhdetta kuvattiin esimerkiksi sanoilla vahva, (elin)tärkeä tai välttämättömyys. Nämä osallistujat mielsivät kuitenkin itsensä ehkä hieman erillisiksi luonnosta pää-

Luonto ja minä olemme yhtä, täysi sulautuminen.

Olen (pieni) osa luontoa.

Luonto on minulle (elin)tärkeä. Kiinteä suhde luontoon.

Suhteeni luontoon on läheinen.

Luontosuhteeni on etäinen tai kehittymässä.

Luonto on. Olemassaolevuus.

Kuva 1. Luontosuhteen hahmotus etäisyytenä luontoon osallistujien vastausten perusteella. Iso vihreä pallo kuvaa luontoa ja pieni vaaleanvihreä pallo ihmistä. Jotkut kuvailivat olevansa yhtä luonnon kanssa tai osa luontoa. Suhdetta luontoon kuvattiin myös kiinteäksi, läheiseksi tai etäiseksi. Joidenkin mukaan luonto on olemassa itsestään selvästi eikä itsensä määrittelyä suhteessa luontoon tarvita.

tellen siitä, että luonto saatettiin kokea hyödyn lähteeksi ja harrastus- tai virkistyspaikaksi, siis eri kohteeksi kuin minä. Mutta käytetyistä vahvoista sanoista päätellen luonto oli osallistujalle hyvin merkityksellinen eli yhteys oli kiinteä.

Muutama ilmaisi suhteensa luontoon olevan läheinen. Vastaukset kuvastivat sitä, että luonto on tärkeä ja siellä liikutaan, saadaan hyvinvointia ja inspiroidutaan. Luonto on kuitenkin meistä erillinen asia: ”Luonnolla, niin eläimillä kuin kasveillakin, on etusija olla olemassa, ihminen on tuholainen ja toisarvoinen” (14). Suunnilleen sama määrä osallistujia puolestaan kuvasi suhdettaan luontoon etäi-

seksi. Luonto ehkä kiinnosti, mutta tuntui vieraalta, ja koettiin, ettei luonnossa pärjätä: ”en oikein osaa toimia luonnossa, ja vieras ympäristö pelottaa” (13). Luonto ei kuitenkaan ollut merkityksetön, ja etäiseen suhteeseen oli osaltaan havahduttu: ”olen (...) tietoisesti työstänyt suhdetta viimeisen parin vuoden ajan” (40) ja ”suhteeni luontoon on kehittymässä” (36). Luontoa siis kaivattiin ja luontosuhteen rakentamiseksi haluttiin nähdä vaivaa. Joidenkin vastausten perusteella läheisemmän luontosuhteen rakentaminen koettiin lähestulkoon velvollisuudeksi.

Muutamassa vastauksessa todettiin, että luonto on kaikkialla ja elämme siinä. Luonto on olemassa itsestään selvästi ja riippumatta minusta, jolloin suhdetta ei edes ajatella etäisyyden kautta. Vastauksissa ei ollut yhtään henkilöä, joka olisi kokenut, että hänellä ei ole ollenkaan suhdetta luontoon. Yksi osallistuja ei tosin halunnut kuvata asiaa suhde-sanana kautta.

Edellä kuvatut vaihtoehdot luontosuhteen etäisyyden mukaan eivät ole selvärajaisia, vaan pikemminkin liukuvia suhdeasteikolla. Etäisyyden kautta hahmotettu suhde luontoon on yksi kyselyaineistosta hahmottamamme näkökulma, joka perustui osallistujien käyttämiin ilmaisuihin. Osallistujat saattaisivat valita sanansa ja asemoida suhteensa luontoon toisinkin, jos näkisivät edellä olevan suhdetta etäisyytenä hahmottavan kaavion tai jos luontosuhteelle tai luontoyhteydelle olisi vaihtoehtoisia käsitteitä. Tähän ovat kiinnittäneet huomiota Pihla Soinnunmaa ja tutkimusryhmä luontokäsityksiä tarkastelevassa artikkelissaan (2021). He esittävät, että käsitteet luontosuhde ja luontoyhteys voisi määritellä tarkoittamaan eri tason asioita. Luontosuhde ei ole valittavissa. Jokaisella ihmisellä on luontosuhde ja se tarkoittaa yksinkertaisesti sitä, että ihminen kuuluu luontoon. Yllä käsittelemämme luontosuhteen voimakkuutta he puolestaan kuvaavat termillä luontoyhteys, jolla he tarkoittavat luontosuhteen emotionaalista ja kognitiivista ulottuvuutta, joka voi olla esimerkiksi olematon, heikko tai vahva. Osallistajan kyse on siis vaikeudesta määritellä olemista sanoilla.

Miten luonto tuntuu?

Aistimisen ja aistikokemusten keskeisyys luontosuhteessa ja luontokokemuksissa käy ilmi luontosuhdekyselyn vastauksista. Aistikokemuksiin on kiinnitetty aiemmissa luontosuhdetta koskevissa tutkimuksissa huomiota muun muassa osana kokonaisvaltaista kehoallista yhteyttä ympäröivään maailmaan (Vaittinen 2017), luonnossa tapahtuvaa liikkumista (Simula 2012) sekä ympäristön esteettistä havainnoimista (Kaukio 2018; Mikkonen 2018). Aistikokemusten kokonaisvaltaisuus eli monien aistien yhtäaikainen toiminta luontoympäristössä korostui myös luontosuhdekyselyn vastauksissa. Aistikokemusten runsaaseen esiintymiseen vastauksissa on saattanut vaikuttaa kysymysten sanamuotojen ohella se, että ilmoittautumislomakkeessa ja hankkeen nettisivuilla aistimisen ja aistimenetelmien kerrottiin olevan osa työpajoihin sisältyvää toimintaa.

Aistikokemuksista puhutaan läpi kyselyn, mutta asia painottuu kahden kysymyksen kohdalla. Vastauksissa kysymykseen ”Mitä teet, kun olet luonnossa?” (kysymys 8, 55 vastausta) puhuttiin paljon ympäristön tarkkailemisesta, havainnoimisesta, havaitsemisesta, aistihavainnoista ja aistimisesta. Aistimusten kuvaamisen runsaus ja yksityiskohtaisuus on kiinnostavaa tekemistä koskevan kysymyksen yhteydessä, koska aistimuksista ei erikseen pyydetty kertomaan. Aistikokemuksista kysyttiin suoraan vasta kyselyn myöhemmässä kohdassa: ”Mainitse jokin mieleesi jäänyt luontokokemus (esimerkiksi tilanne tai kohtaaminen) ja kuvaile siihen liittyviä aistimuksia (kuulo, näkö, haju, maku ja/tai tunto).” (Kysymys 15, 53 vastausta)

Vastauksista saa sellaisen käsityksen, että luonnossa ollessa aistit herkistyvät eri tavalla kuin arjen ympäristöissä. Suurin osa esitellyistä havainnoista perustuu näköaistiin, mutta huomiota kiinnittivät myös runsaat tunto-, kuulo- ja hajuaistiin liittyvät kuvailut. Niiden perusteella luonnossa tekee mieli esimerkiksi kosketella ja tunnustella eri asioita, kuten sammalta ja puiden runkoa:

Oleminen ja osallisuus syvenee, hengitän, nuuhkin, kävelen, aistin maan jalkojeni alla, kuljen, lumoudun, tutkin, varon, poimin, mietin, kosketan, maistelen, KUUNTELEN, kuuntelen, käännän päätäni, katselen, ihmettelen, tunnustelen muotoja, pintoja, katson pilviä, tähtiä, silitän tuulta, kiveä, sammalta, lumoudun valosta ja varjosta. (38)

(...) Tykkään myös kävellä paljain jaloin ja kosketella puiden runkoja tai kiviä. Aistin siis kaikilla aisteillani. (53)

Koskettelen puita ym. kasveja, tarkkailen lintuja kiikareilla tai ilman. (19)

Haahuilen, kuuntelen, tunnen. (3) Kävelin läheisessä vähän käsitellyssä metsässä ja minulle tuli impulssi sillittää ja haistella sammalmätästä. Keväisen metsän latvojen suojassa valo oli pehmeää, värit lämpimiä. Mätäs tuntui kostealta, sen struktuuri oli vaihteleva ja kiinnostava. Siihen oli tarttunut lehtiä ja havunneulasia. Tuoksu oli samaan aikaan raiakas sekä elävä ja maatuva, syvä, tumma ja lämmin. (32)

Vaikea mainita yhtä, mutta tuoksut liittyvät usein luontokokemuksiini. Eri vuodenaajat tai metsätyypit tuoksuvat erilaiselle. Myös mätänemisen tuoksu kuuluu luontoon, joten aistimus ei aina ole miellyttävä. Tuoksut ja äänet ovat tärkeitä osia luonnossa. Esimerkiksi keväinen kostean suopursukasvuston tuoksu ja metsäntäyteinen linnunlaulu tekevät voimakkaan olon. (42)

Eräs vastaaja kertoo haistaneensa veden puhtauden Pallastuntureilla, toinen taas kertoo löytäneensä kasvin luo tuoksun johdattamana:

Kaikessa hiljaisuudessa törmäsin tuoksun perusteella kypsään, maukaaseen mesimarjaan ja maistoin sen. (20)

Kuvaukset sisältävät yksityiskohtaisia aistimuistoja jopa kaukaa menneisyydestä:

Olen tässä muistikuvassa kenties 4–5-vuotias ja olen tuolloisen mummolani etupihalla. On kesäpäivä, vihreä nurmikko on lämmin paljaiden jalkojeni alla ja teen pihassa nurmikolla kärrynpyöriä. Muistan pehmeän nurmen käsieni ja jalkojeni alla, vihreän nurmen hieman värjänneen ihoani, kauniin ja kirkkaan aurinkoisen päivän. (6)

Kuuloaistimusten yhteydessä mainitaan usein lintujen äänet, mutta myös vettä ja tuulta voidaan kuunnella:

Lähellä oleva lähde solisee rauhoittavasti. Tuntuu kuin aika pysähtyisi. Lähteen kuuleminen saa aikaan janon tunteen. Lähde näyttää raik-
kaalta. (40)

Poluilla kuuloaisti pääsi nauttimaan, kun mielelön sammakoitten kur-
nutus ja lukuisten sulamispurojen lorina vuorottelivat ja sulautuivat
yhteen (44)

Luonnossa aisteja pyritään myös tarkoituksella avaamaan ja herät-
telemään:

Katselen ja kuuntelen, annan kaikkien aistien herkistyä ja odotan, mi-
ten ärsykkeet minuun vaikuttavat. (27)

Hengitän, haistan, maistan, liikun, katselen, retkeilen, ja koskettelen
asioita. Aistiminen on tärkeintä, sillä silloin saan kaikista eniten irti
luonnosta siinä mielessä, missä useimmiten sitä kaipaam. Yleensä me-
nen metsään nollaamaan ajatuksiani ja rentoutumaan. ”Herättelen” it-
seni niin sanotusti henkiin luonnossa, sillä koen sen jälkeen olevani
virkeämpi ja reippaampi kuin aikoihin. Erityisen vahvana aistihavain-
tona minulla toimii tunto. Olen vasta aikuisuuden myötä sen tajunnut,
mutta minulla on luonnossa erityisesti tarve kosketella asioita. Sivelen
puun runkoja ohi kulkiessani, kokeilen vedenpintaa kämmenelläni tai
tunnustelen sammalpeitteen kosteutta. (47)

Aistien tietoinen herättelemineen liittyy joidenkin vastaajien koh-
dalla todennäköisesti siihen, että he ovat taiteesta kiinnostuneita tai
taiteen ammattilaisia, joten heidän toimintaansa luontoympäristöis-
sä luonnehtii esteettinen suuntautuminen. Suomalaisten suosuitei-
ta käsittelevän tutkimuksensa yhtenä keskeisenä havaintona Kirsi
Laurén (2006, 207) toteaa, että ”suuntautuminen luontoon on es-
teettisesti virittynyttä ja mielihyvähakuista.” Luonnon kauneus ja
siitä nauttiminen tulee suoraan ja epäsuoraan esiin myös monissa
kyselymme vastauksissa. Eräs vastaaja kertoo olevansa ”ympäris-
töstä moniaistisesti nautiskelija”. (28)

Osalla vastaajista luonnon keskittynyt havainnoiminen liittyy
muuhun kuin taiteelliseen luonnossa tehtävään työhön. Yksi ker-
too alkaneensa opetella erilaisia ympäristöjä tuoksun perusteella.
Luontoon mennään siis myös tarkoituksella aistimaan ympäristöä
ja kokemaan luonnon vaikutuksia.

Aistimista koskevat lukuisat kuvaukset heijastavat sitä, että ihminen kokee metsän koko kehollaan ja muodostaa suhteen ympäröivään maailmaan kehonsa kautta (Vaittinen 2017, 38).² Aistimisessa on kyse vuorovaikutuksesta muun luonnon kanssa. Vastauksissa ilmenee myös ihmisen ja muun luonnon välisen suhteen vastavuoroinen ja kommunikatiivinen luonne, jolle on ominaista uteliaisuus ja kunnioitus toista osapuolta kohtaan:

Pyrin olemaan kunnioittavasti ja aistit avoimna, kuulemaan myös maiseman ja paikan viestejä. (32)

Luonnossa ollessani tunnen olevani läsnä, yhteydessä itseen sekä johonkin laajempaan ja ajattomaan sekä paikasta riippumattomaan. (10)

Raivattessani esimerkiksi taimikkoa, pyytelen toisinaan anteeksi puilta joita kaadan. (45)

Aistien herkistyessä luontoympäristössä voi yhteys muihin eliöihin vahvistua. Toisinaan vastavuoroisuuteen liittyy myös jotain erikoista ja yllättävää:

Eksyin metsään, enkä tiennyt mihin mennä. Kysyin suuntaa linnuilta, jotka opastivat minut oikealle polulle. (1)

Isäni oli kuolemaisillaan ja menin yöllä niemenkärkeen merenrantaan. Yhtäkkiä tuuli tyyntyi, pimeältä ulapalta ui yksinäinen joutsen minua kohti, oli aivan hiljaista. Vietin hetken rannassa joutsenen seurassa, kun lähdin pois, tuuli nousi jälleen ja kaupungin äänet ympärillä kuuluivat taas. Ehkä tämä oli ns. haltioitumiskokemus tai metsänpeittoon joutuminen. (24)

Virossa puhutaan ns. metsävilleistä ihmisistä, jolla on syvä yhteys johonkin muuhun lajiin, esim. sieniin (sienivillit). Olen huomannut, että taidan olla suppilovahverovilli. Sienestäessä saatan kävellä ensin lukuisia kertoja sienten ohi näkemättä niitä, mutta vahverot rakastavat laulamista! Kun heille laulaa hiljaa metsässä, he tulevat tervehtimään sankoin joukoin. Jätän metsään aina kiitoslahjan sieni/marjasaaliista. (24)

Aistikokemusten kautta tarkasteltuna luonto vaikuttaa olevan monille erityinen paikka, johon vetäydytään olemaan, rauhoittumaan, rentoutumaan ja virkistymään. Luonto koetaan elvyttävänä saarek-

keena muun elämän keskellä. Juuri luonnon tarjoamat aistikokemukset auttavat irrottautumaan arjesta:

Pysähdyn katsomaan ja kuuntelemaan; siis sellaisia asioita, joita keskellä kulttuuria harvoin teen. (47)

Se liittyy varmaankin aistikokemuksiin: puhtaan ilman, kukkien tai vaikkapa järven tai meren tuoksu, pehmeä nurmikko tai hiekka(tie) jalkapohjien alla, puiden karhea kaarna käden alla, jne. Haluan siis luonnon tarjoavan minulle konkreettista ja ”maadoittavaa” aistikokemusta joiden avulla päästä hetkeksi irti arjen hektisyydestä. (6)

Luonto on ollut minulle lapsesta asti paikka jossa olen viihtynyt, etenkin yksin. Se on ollut turvallinen ja rauhoittava ympäristö, jossa ehkä erityisen herkäät aistini ovat saaneet levätä. (45)

Luonnossa oleminen ymmärretään useimmiten ulkona olemiseksi. Yhden vastaajan mukaan ”Aistiminen ohenee erilaisissa sisätiloissa.” Yhdessä vastauksessa kysymykseen ”Mikä luonnossa on sinulle tärkeää? Miksi?” tehdään laadullinen ero luonnon äänten ja ihmisten aiheuttamien äänten välille:

Monimuotoisuus, ja ajoittain ihmisen jälkien ja äänien näkymättömyys. Olen aistiylherkkä, ja kaupunkiluonnossa on monesti niin paljon ihmisestä peräisin olevia aistiärsyksiä, jotka uuvuttavat. Metsäluonnon kakofonia on rentouttavampaa ja palauttavampaa. Joskus tosin pieni villiintynyt joutomaa kaupungin ytimessä on hiljaisempi kuin luonnonsuojelualue, jolle kuuluu moottoritien jylinä. Myös luonnon yllätyksellisyys viehättää, ja loputon mahdollisuus oppia uutta. (4)

Luontosuhdekysely vahvistaa havaintoa, jonka filosofi Jukka Mikkonen (2018, 102) on tehnyt tarkastellessaan suomalaisten metsäsuhteen esteettisyyttä: ”Moniaistisuus ja mietiskely kuuluvat yleisesti metsäkokemuksiin”. Aistikokemusten runsaus ja yksityiskohataisuus kertoo myös siitä, että luonnossa olemiselle otetaan aikaa. Kuten ympäristöestetiikan tutkija Virpi Kaukio huomauttaa, kuntolenkillä ei välttämättä virittäydytä metsän haistelemiseen (Kaukio 2018, 71). Myös yksi vastaajamme tuo esiin, että keskittyneempi havainnointi liittyy rauhallisempaan liikkumiseen:

Käyn metsässä viikossa pari kertaa juoksulenkillä. Silloin pääasiassa juoksen, mutta saatan pysähtyä esimerkiksi linnun tai siilin nähdessäni

tai järven äärelle katselemaan maisemaa hetkeksi ja upottaa kädet veteen. Rauhallisemmilla kävelyillä kuuntelen ja haistelen metsää, koskettelen puiden runkoja ja kiviä. Saatan istua tai seisoa pitkään paikallaan ajatuksiin upoten tai sitten ympäristöä ihmetellen. Yritän tunnistaa kasveja ja eläimiä, joita kohtaan. Viime aikoina olen yrittänyt arvioida puiden ikiä. Saatan myös juoda termarikahvit tai syödä välipalaa. (45)

Myös Mikko Simula havaitsi haastatteluaineistoon perustuvassa liikuntasosiologian väitöstutkimuksessaan, että luonnossa tapahtuviin virkistäytymiskokemuksiin liittyy moniaistisuus ja omiin ajatuksiin, mielentiloihin ja tunteisiin uppoutuminen sekä tunne siitä, että on yhtä ympäristönsä kanssa. Tähän liittyen luonto näyttäytyi poliittisen, taloudellisen ja yhteiskunnallisen maailman ”vastamaailmana”. Simulan mukaan tällainen ajattelu heijastaa romantiikan ajan maailmankatsomuksesta juontuvaa luonnossa liikkumisen representaatiota, jossa aistiminen on yhtä tärkeää kuin ruumiillinen suorittaminen. Luonnosta haetaan jotain sellaista, mikä arjesta ja työstä puuttuu. (Simula 2012, 115, 127–129.)

Samanlaisia havaintoja voidaan tehdä myös tämän luontosuhdekyselyn pohjalta. Kysymysten suuntaaminen nimenomaan henkilökohtaiseen luontosuhteeseen on todennäköisesti vaikuttanut siihen, että luontoa kuvataan vastauksissa niin selkeästi henkilökohtaisen kokemuksen kautta. Laajempi yhteiskunta tulee esiin lähinnä mainintoina luonnonsuojeluliitosta ja yhdistyksistä, joihin vastaajat kertovat kuuluvansa ja joiden kautta he sanovat seuraavansa ympäristöuutisia.

Kokonaisvaltaisten aistikokemusten, vastavuoroisuuden ja ympäristöasioita koskevan tietoisuuden välillä on kuitenkin yhteys, jota Vaittinen (2017, 26) kuvaa todetessaan: ”Avain empaattisen ja arvostavan luontosuhteen kehittymiselle on herkkyys ympäristölle. Tämän herkkyyden muodostumiseen vaikuttavat ennen kaikkea positiiviset luontokokemukset.” Kun ympäristöherkkyys yhdistyy ekologiseen tietoon, voi luonnosta Vaittisen mukaan tulla ihmiselle henkilökohtaisesti merkityksellisempi (ks. myös Da Silva 2015). Tiedon lisääntyessä ihminen voi tulla myös tietoiseksi omista kyvystään vaikuttaa asioihin ja toimia ympäristön hyväksi. Luonto-

suhdekyselyn vastaukset näyttävät vahvistavan tätä käsitystä. Vastauksissa positiiviset luontokokemukset ja -muistot, herkkyyys luonnon aistimiseen, luontoa koskeva tietämys sekä toiminta luonnon hyväksi tai ainakin halu tehdä enemmän tuntuvat ruokkivan toisiaan.

Mitä luonnossa tehdään?

Vastauksissa, joissa kerrotaan luontoympäristöissä toimimisesta, korostuu luontosuhteen moninaisuus. Luonnossa harrastetaan saamiemme vastausten perusteella nykyisin paljon muutakin kuin perinteistä marjastusta, sienestystä ja vaellusta, jotka ovat edelleen suosittuja aktiviteetteja. Marjastaminen ja sienestäminen mainitaan 34 vastauksessa, lisäksi kaksi kertaa puhutaan poimimisesta erittelemättä mitä poimitaan. Luontoon mennään tekemään hyvin monenlaisia asioita. Näille toiminnoille vaikuttaisi olevan tyypillistä kaksi seikkaa: tekemiseen liittyy odotus liikunnallisesta suorituksesta ja toiminnasta odotetaan saatavan jonkinlaista hyötyä. Tämä ei kuitenkaan tullut ilmi kaikissa vastauksissa, vaan osalle myös rentoutuminen, oleilu ja nauttiminen oli tärkeää.

Liikkumista kuvataan monin erilaisin verbein: kuljen, liikun, kävelen, juoksen, pyöräilen, hiihdän, ulkoilutan koiraa, melon, soudan, uin, sukeltelen, vaellan, patikoin, lumikenkäilen, haahuilen, purjehdin, lenkkeilen. Liikkuminen on joissakin vastauksissa myös urheilemista ja kunnon kohottamista tai liittyy töiden tekemiseen:

Kävelen, juoksen, pyöräilen, hiihdän, ulkoilutan koiraa, melon, soudan... (2)

Liikun kävelen, hiihtäen tms. eli hoidan kuntoani. (11)

Teen maastotöitä ja ohjaan kursseja. (46)

Tietynlainen suorituskeskeisyys, tai odotus vastikkeesta, heijastuu monista vastauksista silloinkin, kun toiminta ei ole erityisen fyysistä: luontoon mennään suorittamaan jokin toiminto tai hakemaan jotain vaikutusta. Aiemmin luonnosta on haettu välttämätöntä ra-

vintoa ja muuta tarpeellista, mutta nykyisin luonnosta haetaan yhä useammin jotain sellaista, mikä määritellään psyykkiseen tai fyysiseen hyvinvointiin liittyväksi. Edellisessä alaluvussa kuvailtu rentoutumisen ja energisoitumisen tunne liitetään usein luonnossa liikkumiseen, jolla ei vastausten perusteella aina ole mitään päämäärää tai tavoitetta. Tämä kuultaa monista kuvauksista:

Olen kävelemällä ilman erityistä päämäärää. (25)

Oleskelen, pysähdyn ja olen paikallaan, lenkitän koiria, kerään marjoja ja sieniä, melon, vaellan, ajattelen, seuraan ja koen eläimiä ja puita. (43)

Kuljeskelen, istuskelen, patikoin. (46)

Joukossa oli myös vastauksia, joissa painotettiin luonnosta nauttimista ilman aktiivista tekemistä tai liikkumista. Vastaja kertoi nauttivansa muun muassa ”lintujen ja pörriäisten äänestä” (4), ”veden liplatuksesta” (52) ja ”yhteydestä luontoon” (42). Luonnossa nautittiin myös sellaisesta, mikä puuttuu arjesta. Eräs vastaaja toteasi: ”Ennen kaikkea nautin elämästä” (36).

Ei-tavoitteellisen havainnoimisen ja oleilun ohella luonnossa harrastetaan mitä moninaisimpia asioita, kuten joogataan, maalaetaan, piirretään, käydään koiran kanssa lenkillä, valokuvataan, kaadetaan ja tehdään puita, tarkkaillaan lintuja, tunnustetaan lajeja, keräillään, ajatellaan, mietiskellään, kirjoitetaan, lauletaan, geokätköillään, pelataan pingistä, harjoitellaan retkeilytaitoja, tehdään risusavottaa tai järjestetään teeseremonia, metsästetään ja tietysti retkeillään. Useimmissa vastauksissa mainitaan sekä tavoitteellisia että ei-tavoitteellisia toimintoja. Monimuotoinen toiminnallinen suhde luontoon käy hyvin ilmi esimerkiksi näistä vastauksista:

Kävelen, juoksen ja pysyn paikallani, koen ympäristöjä, havaitsen valoa ja ilmankosteutta, tarkastelen yksityiskohtia, muutoksia ja aistihavaintojen luomia merkityksenantoja, pohdin laajasti erilaisia teemoja ja annan mielen sekä kehon vaeltaa polkuja pitkin. Pyrin tallentamaan kokemuksia aika ajoin valokuvaamalla. Lisäksi toisinaan sienestän ja marjastan. (10)

Kävelen, aistin, istun, jaan elämyksen ystävän kanssa, soudan, marjastan, kiikaroin, opin linnuista, sienistä, ohjaan ryhmää. (44)

Vastauksissa tulee esiin myös opiskelu ja itsensä kehittäminen esimerkiksi tunnistamalla lajeja, kehittelemällä ideoita, opettelemalla retkeilytaitoja tai työskentelemällä:

Pyrin määrittämään lajeja mahdollisimman tarkasti. (33)

Yksi vastaaja kertoo yrittäneensä arvioida puiden ikiä, toinen tunnistaa eläinten jälkiä. Myös erilaiset ympäristöön kohdistuvat työt mainitaan, kuten niitoksen haravoiminen hoitokohteella, risusavotta ja maastotyöt.

Muutamissa vastauksissa puhutaan mökki- ja pihatöistä, kuten rikkakasvien kitkemisestä, lumitöistä, veden kantamisesta ja risujen polttamisesta. Yhdelle vastaajalle luonnossa tekeminen on ”Ihan normaalia arkea” (26). Useimmista vastauksista käy kuitenkin ilmi, että luonnossa ajatellaan oltavan silloin, kun ollaan jossain hieman kauempana kuin oman kodin piirissä. Lähes kaikkien vastausten perusteella luonto sijaitsee ulkotilassa.

Erilaisten liikkumistapojen, ympäristön aistimisen ja luonnon antimien keräämisen ohella yksi suosituimmista puuhista on valokuvaaminen, joka mainitaan seitsemässä vastauksessa. Kuten nykyisin on tavallista, käynneistä halutaan muistoja valokuvien ja videoiden muodossa, ja vaikka sitä ei vastauksissa sanota, melko varmasti omista luontokokemuksista halutaan myös viestiä muille esimerkiksi sosiaalisessa mediassa. Näin ollen luontoretkillä on hyvin todennäköisesti mukana puhelin, joka kuitenkin mainitaan kyselyssä vain kaksi kertaa. Toisessa vastauksessa puhelin on syyllisyyttä herättävä esine (ks. alaluku Surun ja ilon sävyttämä luontosuhde) ja toisessa se nähdään osana luontoa: ”Betoni, asfaltti, mainosvalot, ikkunat, vaatteet päällämme, älypuhelimet taskussamme, aivan kaikki on peräisin luonnosta.” (2)

Toimintalähtöistä luontosuhdetta kuvaavissa vastauksissa sosiaalinen puoli ei tule muutenkaan kovin paljon esiin, mikä voi selittyä osittain luontosuhdetta omakohtaisesta näkökulmasta pohtimaan johdattaneilla kysymyksillä. Muutamissa vastauksissa mainitaan retkeily ystävien tai perheen kanssa:

Luonnossa ollessani lenkkeilen tai retkeilen vapaasti. Teen sitä joko yksin tai yhdessä ystävien tai perheen kanssa. (47)

Liikun, tapaan ystäviä ja vietän aikaa heidän kanssaan. (54)

Luonto koetaan usein virkistykseen ja voimaantumisen lähteenä. Vaikka luonnosta ei tällöin haeta mitään suoranaisesti materiaalista, niin se ymmärretään kuitenkin tietynlaisena resurssina (ks. Halonen 2020). Luontoa merkityksellistetään vastauksissa tavalla, jonka Mikko Simula (2012, 142) ymmärtää luonnon kuluttamiseksi: ”Luonnon käsitteellä viitataan sykehdyttäviin maisemiin, koskemattomiin erämaihin, elämyksellisiin aistimuksiin, yllättäviin kohtaamisiin, hiljaisuuteen, rauhaan ja vapauteen. Retkeily metsissä, vesistöillä ja maaseudulla ymmärretään hakeutumiseksi näiden asioiden pariin. Se on luonnon kuluttamista [...]” Tässä mielessä luonto näyttäytyy vastauksissa muusta elämästä irrallisena ja erilaisena saarekkeena tai toisena ulottuvuutena, kaupunkielämän ja kulttuurin vastakohtana, joka palauttaa ihmisen johonkin alkuperäiseksi tai luonnolliseksi koettuun olotilaan. Luontoon pyritään hakeutumaan säännöllisesti, ja tähän puolestaan auttaa tärkeiden luontokohteiden läheisyys. Niissä pystytään piipahtamaan lähes päivittäin ja ”tankkaamaan” luontoa. (Ks. Korpela ym. 2010.)

Vaikka luonto on tärkeä ja läheinen, vastauksista käy usein epäsuorasti ilmi, että se kuitenkin ymmärretään jossain toisaalla sijaitsevaksi paikaksi, jossa ihmisen vaikutus näkyy mahdollisimman vähän. Tämä asetelma myös voimistaa ihmisen tarvetta reflektoida luontoon – toiseen – liittyvää suhdetta.

Mihin luontoon mennään?

Kysyimme, mitkä ovat vastaajille tärkeitä paikkoja luonnossa ja onko luonnossa jokin paikka, johon he palaavat uudestaan. Näistä vastauksista koostimme kaksi sanapilveä (kuvat 2 ja 3), joissa sanojen fonttikoko mukailee vastauksissa annettujen mainintojen määrää siten, että eniten mainintoja saanut sana esitetään kuvassa suurimpana.

Aineiston pohjalta vastaajien tärkeät luontopaikat löytyvät erityisesti metsistä ja vesistöjen, kuten merien ja järvien, ääriä. Näin ollen vastausten painottuminen tukee huomiota siitä, että luontosuhde vaikuttaa tarkoittavan monille ensisijaisesti juuri metsäsuhdetta. Kuten johdannossa totesimme, tutkimusten mukaan 83 prosenttia suomalaisista pitää metsiä erittäin tai melko tärkeänä (Paasikoski, Roiko-Jokela & Rikala 2018).

Havupuumetsä. Aikalailla mikä tahansa havupuumetsä missä tahansa päin Suomea. (3)

Kuva 2. Sanapilvi vastaajien tärkeiksi mieltämistä luontopaikoista. Sanapilveä yksinkertaistettiin tyypistämällä vastauksissa ilmenneet erilaiset metsätyypit, kuten kuusi-, lehto- tai mäntymetsä, metsäksi.

Moni pieni metsäalue. Haluan olla ja kulkea luonnossa. Metsäalueita on vähän, jonka vuoksi täytyy kulkea usein samoissa paikoissa. (29)

Tärkeä luontopaikkani on Laajavuori, sillä se on pitkäikäisin, jotakuinkin samankaltaisena säilynyt metsäympäristö missä olen viettänyt aikaa. Laajavuoren polkuverkosto on tuttu ja sinne on muodostunut tärkeitä paikkoja lukuisten vierailujen yhteydessä. Toinen tärkeä paikka on kotitalon takametsä, mikä on enää tavoitettavissa muistojen tasolla. (10)

Järvien rannat ja metsäpurot. En niinkään haaveile pääsemisestä veden päälle mutta laineiden liplatus ja metsäpuron solina, ovat rauhoittavia mutta samalla virkistäviä ääniä. (3)

Kalliot, suot ja järven rannat. Alavina ne antavat tilaa myös itselle. Suo ravitsee tuoksulla. Järvi puhdistaa. Metsä lohduttaa ja suojaa. (1)

Järven rannalle. Vesi on rauhoittava ja virkistävä elementti kaikille aisteille. Rannalla olen myös käynyt monia merkittäviä keskusteluja. (42)

Tarkemmin rajatuista ja nimetyistä paikoista on löydettävissä kolme toisistaan erottuvaa ryhmää. Ensimmäisen kokonaisuuden näistä muodostavat itse omistetut tai muuten hyvin henkilökohtaiset paikat, kuten oma koti ja sen pihapiiri, itse omistettu metsä, lapsuusmuistoihin liittyvät paikat sekä kesämökit. Näistä viimeksi mainitut toimivat usein myös eräänlaisina luontokontaktien tuki-kohtina, joiden kautta vastaajat ovat yhteyksissä tärkeiksi mieltämiinsä vesistö- ja metsäkohteisiin.

Oma metsä, se on pieni ja tunnen sen hyvin, mutta aina löytyy jotain uutta. (15)

Kotipaikkakunnan lapsuudenmaisemat. Niissä on nostalgiaa, lämpöä ja rakkautta omiin juuriin. (22)

Oma kesäpaikka. Se on tullut rakkaaksi koska olen viettänyt siellä kesiä jo 60 vuoden ajan. (34)

Turengin mökkipaikka, koska siellä on upea isojärvi, lähellä suursuoja metsää, jossa tykkään kulkea. Paikka on tuttu, turvallinen, rauhallinen ja se tuntuu kodilta. Luonto siellä on kaunista, tosin UPM aikoo tuhota metsän. (36)

Toinen ryhmä sisältää kodin lähialueiden metsiä, vesistöjen rantoja ja ulkoilureittejä. Näiden kohteiden yhteydessä mainittiin usein myös yksittäisiä luonnon elementtejä, kuten kiviä ja puita.

Lähimetsä. Paras terapeutini. (25)

Lähimetsikköpolun varrella oleva kolmen männyn ja pihlajan muodostama rykelmä. Siitä on muodostunut ajan saatossa rauhoittumisen, mietiskelyn ja pysähtymisen paikka. Se on tarpeeksi suojassa muilta metsikköpolun kulkijoilta. (32)

Lempipuuni juuret ovat hyvin pinnassa, kun tuulee ja puu heiluu, tuntuu juurakon päällä makoilu suorastaan seikkailulta. (49)

Lapsena se oli Puumalan mummolan kallioniemen kivenlohkare jolta katselin Saimaata, nuorena kuljin Imatralla läheiseen metsään joko veden ääreen tai tietyille siirtokivilohkareelle. Näissä paikoissa minun oli hyvä olla. Nyt asun taas Imatralla ja käyn usein lähiluontoreitillä. jolta löytyvät samankaltaiset ”miettimispaikat” Saimaan rannan tuntumasta ja toisaalta syvemmältä metsässä. (16)

Kolmanteen, laajimpaan ja monimuotoisimpaan, kokonaisuuteen sisältyy keskisuomalaisia Kanavuoren tapaisia helposti saavutettavia retkikohteita ja kansallispuistoja sekä eri puolilla Suomea sijaitsevia luontokohteita ja -alueita Saimaan rannoista Helsingin keskuspuistoon ja Lapin tuntureihin. Pohjoinen erottuu tästä joukosta omaksi paljon toistuvaksi kokonaisuudekseen. Valtaosa vastausten paikoista sijaitsi Suomessa, mutta myös muutamia ulkomaisia kohteita mainittiin:

Mahdollisimman vähän yhden eläinlajin eli ihmisen koskematon ja häiritsemätön ympäristö. Huippu: Pisavaaran luonnonpuisto tai metsäiset jokilaaksot Lapin perukoilla. (9)

Sappion Potaska Ähtärissä. Siellä on paljon katseltavaa. (18)

Tällä hetkellä Kurjenrahkan kansallispuisto ja sen mahtavat suoalueet, pieni suo Nummi-Pusulassa, ulkosaaristo yleensä. (37)

Toisaalta aivan Pohjois-Norjan kivikkoisen harmaa aukeus ja jäämeri ovat minulle tärkeitä, se oli ensimmäinen paikka mihin muutin kotoa. Kolmantena Siperian tundra, sen aukeus, avaruus ja myös kylmyys tekevät vahvan vaikutuksen. (11)

Tärkeiden paikkojen kartoituksen lisäksi teimme osallistujille myös jatkokysymyksen, jossa tiedustelimme, oliko luonnossa jokin tietty paikka, johon heillä oli tapana palata uudestaan, ja jos oli, niin miksi. Yli puolet vastaajista nimesi tähän joko täysin tai osittain saman paikan, jonka he olivat maininneet heille tärkeäksi luontopaikaksi. Koostimme jatkokysymyksen pohjalta toisen sanapilven, jossa keskityttiin tiettyyn luontopaikkaan palaamisen perusteluihin.

Keskeisimpänä luontopaikkoihin palaamisen syynä mainittiin paikan rauhoittava ja virkistävä vaikutus, joka voidaan liittää myös yleisempään luonnon aistimiseen ja siellä tehtyihin erilaisiin toi-

Kuva 3. Sanapilvi vastaajien perusteluista, miksi he palaavat tietylle luontopaikalle.

mintoihin. Tärkeäksi mielletyissä paikoissa vierailu koetaan siis usein elvyttäväksi, terapeuttiseksi ja palautumista edistäväksi (ks. esim. Korpela & Ylén 2007). Tästä syystä niissä halutaan myös vierailulla säännöllisesti, ja tämän mahdollistajana toimii puolestaan paikkojen läheinen sijainti ja helppo saavutettavuus. Lisäksi tietylle luontopaikalle paluun päällimmäisinä syinä mainittiin muun muassa siellä tapahtuva luonnonprosessien ja eläinten tarkkailu.

Lähimetsä. Paras terapeutini. (25)

Se on ne vanhat mäntykankaat. Ne ovat kauniita niin kesällä kuin talvella, ja ilmentävät mielenmaisemassani monenlaisia tunteita. Saan niistä lohtua ja toivoa. Olenpa rakentanut mieleeni myös ”turvapaikan”, eli mäntykankaan jossa kävelen, ja jossa kuulen kuinka puut humisevat, mutta jossa auringonlaskut ja nousut ovat kauniimpia kuin missään muualla. Saatan kuormittavissa tilanteissa kuvitella itseni tällaisessa paikassa, ja se auttaa minua rentoutumaan. (53)

Vanhan Pappilan puisto kotini vieressä. Käyn siellä melkein joka päivä, paitsi ollessani matkoilla. Minusta on mielenkiintoista seurata alueen linnuston ja kasviston kehitystä eri vuodenaikoina ja vuosina. Käynti siellä on minulle myös henkistä ja fyysistä virkistäytymistä: kävellessäni siellä muistelen tekemiäni luontohavaintoja ja liikun virkistävässä luontoympäristössä. (33)

Näidenkin vastausten kohdalla luonto näyttäytyy niin erilaiselta suhteessa ihmisten arkielämään ja siihen kuuluviin tehtäviin, rutiineihin ja velvollisuuksiin, että se erottuu helposti omaksi saarekkeeksi, joksikin toiseksi.

Keitä huomaamme luonnossa?

Luontosuhteen yleisen tarkastelun sekä aistien, luonnossa tapahtuvan toiminnan ja tärkeiden luontopaikkojen ohella meitä kiinnosti, mitä osallistujat kertovat itse luonnosta. Mitä he luonnosta nostavat esille puhuessaan luonnosta? Luonto voidaan jakaa elolliseen ja elottomaan, joista kiinnostuksemme kohdistui tässä elolliseen luontoon, joka puolestaan koostuu eliöistä. Näin ollen tarkastelimme, mitä eliöitä osallistujien puhe luonnosta koskee. Tähän liittyi erityi-

Kuva 4. Sanapilvi osallistujien mainitsemista muista eliöistä. Paikansimme luontosuhdekyselyn vastauksista sanat, jotka kuvaavat eliöitä (kuten kukka, ahma, organismi), eliöiden osia, tuotosta tai ilmaisua (höyhen, juuri, jälki, tuoksu, maito, ryminä), eliöiden laajennettua fenotyyppiä eli ilmiä (pesä, [majavan] pato; ks. Dawkins 1982) sekä eliöitä epäsuorasti (eläinelokuva, hyttysverkko, kitkemistalkoot). Sanapilvessä sanan fonttikoko heijastaa sen esiintymiskertojen määrää, jolloin eniten mainitut sanat, kuten puu ja eläin (mainittu 66 ja 62 kertaa), ovat kookkaimpia.

sesti luontosuhdekyselyn kysymys siitä, millaisia kohtaamisia vastaajilla on ollut muiden lajien (kuten muiden eläinten, kasvien ja sienten) kanssa, ja onko jokin kohtaaminen jäänyt erityisesti mieleen ja miksi (kysymys 16). Muihin lajeihin kuin ihmiseen viitattiin

myös etenkin vastauksissa kysymykseen mieleen jääneestä luontokokemuksesta (kysymys 15). Näiden ohella ulotimme eliötarkastelun koko luontosuhdekyselyn vastauksiin.

Muita eliöitä mainittiin kaikkiaan 1 090 kertaa. Eri eliösanoja oli 426, joista suurin osa (279) mainittiin vain kerran. Yleisimmiksi eliösanoiksi osoittautuivat yleistason sanat puu, eläin, laji, lintu ja kasvi, joista kutakin mainittiin yli 30 kertaa (ks. myös kuva 4). Eliöitä kuvaavien sanojen esiintymiskertojen lukumääristä piirityykin samankaltainen kuva kuin monesta jonkin alueen eliölajistoa kartoittavasta tutkimuksesta: runsaita lajeja on yleensä muutama, kun taas suurin osa alueen lajeista on harvinaisia (Kunin & Gaston 1993). Sama koski siis luontosuhdekyselymme vastauksiin kirjoitettua puhetta luonnosta.

Kymmenen yleisimmän eliösanan joukkoon mahtui myös lajitason sanoja. Näitä olivat kuudenneksi yleisimmin mainittu koira (29 mainintaa) sekä hirvi (15), karhu (13) ja susi (13). Koira mainittiin usein vastauksissa kysymykseen, mitä luonnossa tehdään. Luonnossa ulkoilutetaan koiraa, sen kanssa vaelletaan metsissä tai koiralle heitetään palloa ja keppiä. Koiria ei kuitenkaan juurikaan mainittu, kun kysyttiin merkittävistä kohtaamisista toisten lajien kanssa. Koiraa ei siten varsinaisesti ehkä mielletä osaksi luontoa tai edes toiseksi lajiksi, siitä huolimatta, että monet vastaajat varmasti jakavat arkensa toislajisen koiran kanssa. Tämä viittaa koiran asemaan ihmisen kumppanuuslajina osana luontokulttuuria (Haraway 2003; 2008).

Yksi vastaaja kuitenkin mainitsi koiran kertoessaan merkittävästä kohtaamisesta toisen lajin kanssa. Tässä tapauksessa luonnossa yllättäen tavattu ”villi” koira edustikin luontoa eli kyseessä oli luonnossa tapahtunut kohtaaminen eläimen kanssa, josta oli tullut osa luontoa. Vastaus kuvaa kiinnostavasti koiran asemaa lajina luonnon ja kulttuurin välissä:

Erityisesti mieleenpainuva kohtaaminen luonnossa tapahtui talvivaelluksella Saariselällä, kun seuraamme lyöttäytyi koira. Aluksi luulimme sen olevan omistajaltaan karannut yksilö, mutta koira vaikutti niin ihmisaralta ja hoitamattomalta, että aloin epäillä sen olleen luonnossa jo

pidempään. Soitin paikalliselle eläinaktivistille ja selvisi, että kyseistä koiraa on yritetty saada kiinni useita viikkoja. Meitä pyydettiin koittamaan pitää eläintä silmällä niin kauan, että rajavartioston miehet tulivat häntä hakemaan erämaasta. Kerkesimme jo kiintyä koiraan, sillä hän seurasi meitä 20 km matkan omatoimisesti, kun annoimme hänelle ruokaa. Valitettavasti koira jatkoi omia retkiään yön pimeydessä, sillä häntä tultiin hakemaan vasta seuraavana aamuna. Koirasta tehtiin myöhemmin havaintoja ympäri lappia ja hän kävi jopa Ruotsinkin puolella vierailulla. (47)

Kumppanuuslaji koiran ohella usein mainitut lajit hirvi, karhu ja susi puolestaan edustavat lajistoa, joka on vanhastaan ollut suomalaisille merkittävää. Hirvi on ollut tärkeä riistalaji, kun taas karhu ja sutta on pelätty ja kunnioitettu. Karhu, susi ja hirvi nousevat esille myös suomalaisessa eläimistöä kuvaavassa paikannimistössä, mikä Eero Kiviniemen (1990, 138) mukaan heijastaa ihmisten eri eläimille antamaa arvojärjestystä. Paikannimistössä eläimistä yleisin on kettu, joka mainittiin varsin usein myös luontosuhdekyselyn lajistossa (8 mainintaa, 19. runsain). Siten osallistujien luontosuhdeteksteissä toistuvasti mainittu lajipuhe koskee toisaalta tuttua ja toisaalta muinaista, jopa mytologiseksi koettua lajistoa.

Kyselyn konteksti ja kysymyksenasettelu saattoivat johdattaa vastaajat miettimään nimenomaan luonnossa kohtaamiaan ”villejä” lajeja eikä esimerkiksi lemmikkieläimiä. Kiinnostavaa on myös se, että tuotantoeläimiä ei mainittu kuin muutaman kerran. Nämä eläimet ovat kuitenkin oletettavasti monin tavoin läsnä ihmisten jokapäiväisessä elämässä, kenties auton ikkunasta nähtyinä laiduntavina eläiminä, mutta mahdollisesti myös jääkaapissa ja lautasilla. Tästä esimerkkinä mainittiin kyllä näistä eläimistä saatavia tuotteita, kuten maito ja liha. Tuotantoeläimiä ei mielletä luontoon kuuluviksi, vaan ne ovat osa ihmisen luomaa tuotantojärjestelmää, joka toisaalta on myös suurimmalle osalle ihmisistä hyvin näkymätöntä (Joy 2011, 11; Aaltola & Wahlberg 2020).

Sanan ”puu” yleisyys osallistujien vastauksissa (ks. sanapilvi) heijastanee osaltaan luontosuhdekyselystä esille noussutta käsitystä siitä, että metsät ovat vastaajille tärkeitä. Suomen yleisimmistä puolajeista osallistujat mainitsivat erityisesti männyn, mutta kuusi-

kin sijoittui listan yläpäähän. Muita eliöitä kuvaavat sanat heijastivat osaltaan myös vastaajan luontosuhteeseen liittyvää käytännön hyötynäkökulmaa, johon viittasi mainituista eliösanoista noin viidesosa. Erityisesti marjastaminen ja sienestäminen olivat monille tärkeitä, mikä näkyi eliösanojen eri muodoissa (kuten marja, mustikka, marjastus, marjapaikka, sieni, sienestys, sienimetsä). Muita hyötyyn viittaavia sanoja olivat esimerkiksi ”luonnonantimet” sekä kalastukseen ja metsästyksen liittyvät sanat. Muiden eliöiden hyödyntämisestä kertoivat myös kahvi, tee, polttopuu, nurmikko ja kukkapenkki.

Varsinaisten eliösanojen ohella tarkastelimme niihin yhdistettyjä verbejä, joita mainittiin 976 kertaa. Verbejä oli vähemmän kuin eliösanoja, sillä osa muita eliöitä kuvaavista sanoista oli kirjoitettu listamaisesti, tai lauseet olivat muutoin vaillinaisia. Erilaisia verbejä oli 279, ja verbeistäkin yli puolet mainittiin vain kerran. Selvästi eniten käytettiin olla-verbiä (187 kertaa), jonka jälkeen tavallisimmat olivat ei (35), nähdä (35), aiheuttaa (22) ja kerätä (21). Tavallisinta oli siis eliöistä kertominen toteamisen kautta. Yleisiä olivat myös havainnointiin (nähdä, katsella, tunnistaa, seurata, huomata, tarkkailla, ihmetellä), kohtaamiseen (kohdata, törmätä) tai hyödyntämiseen (kerätä, nauttia, syödä) liittyvät verbit.

Tarkastelimme lisäksi, mihin eliöryhmiin muita eliöitä kuvaavat sanat kuuluvat. Tätä varten sanat luokiteltiin eliökunnan rakenteen mukaisiin ryhmiin; esimerkiksi kuusenkerkkä lukeutuu kasveihin, kantarelli sieniin ja kärpänen eläimiin. Valtaosa osallistujien mainitsemista eliösanoista kuului edellä mainittuihin kuntiin eliökunnan yläkunnassa aitotumaiset (Eucarya): eläimiä koskevia sanoja oli 536, kasveja 404 ja sieniä 63. Näiden lisäksi oli kaksi mainintaa yläkunnasta bakteerit ja kahdesti mainittiin myös aitoameeboihin kuuluva limasieni tai limakko. Aitoameebat luokitellaan aitotumaisiksi, mutta niiden tarkempi sijoittaminen eliölajien sukupuhun vaihtelee. Näiden lisäksi 75 sanaa kuvasi tarkemmin määrittelemättömästi eliötä (kuten laji, organismi, luontokappale, olento, kanssaeliö). Viruksia mainittiin kahdeksan kertaa, mihin luultavasti

vaikutti koronapandemia. Viruksia ei katsota varsinaisesti eläviksi eliöiksi, mutta niillä kuitenkin on eliöille ominaisia rakenteita.

Eläimiin liittyvien sanojen hallitsevuus ei ole sinänsä yllättävää, sillä eläiminä me ihmiset koemme samankaltaisuutta muihin eläimiin ja erityisesti itseämme muistuttaviin eläimiin (Amiot & Bastian 2015). Lintuja voi puolestaan havaita kaikkialla, ja niitä seurataan mielellään. Osallistujien vastauksissa nousikin esille monia mieleen painuneita kohtaamisia lintujen kanssa. Kasveista erityisen mainittuja olivat puun lisäksi yleisesti kasvi sekä myös marja ja kukka. Sieniä nostettiin esiin selvästi vähemmän, mutta useita sienilajeja mainittiin kertaalleen nimeltä. Niistä monet olivat syötäviä lajeja, mikä osaltaan kuvastaa sitä, että osallistujat tunsivat ja keräsivät sieniä.

Edellä keskityttiin siihen, mitä eliöitä luontosuhdekyselyssä erityisesti mainittiin, jolloin korostuivat eläimet. Tämän lisäksi kannattaa tarkastella, mitä ei mainittu. Eliökuntaa voi hahmottaa sukupuuna, jonka tyvi kuvastaa muinaista elämän alkumuotoa, josta eliöt ovat kehittyneet. Tämä puu on varhain jakautunut kolmeen päähaaraan (yläkuntaan): bakteereihin, arkeoneihin ja aito-tumaisiin. Aitotumaisten haara on edelleen haaroittunut useaan oksaan. Aitotumaisten haaran kärjessä on pieninä sivuoksina kasvit sekä peräsiimaisten ryhmä (Opisthokonta), johon kuuluvat muun muassa eläimet ja sienet. Eläinten sivuoksassa on useita sivuhaaroja, joista voimme ohittaa esimerkiksi laakamadot (joita tunnetaan 25 000 lajia), karhukaiset (1 000), nivelmadot (15 300) ja sukku-lamadot (20 000) – yhtään niistä ei mainittu. Varsin vähän mainittiin liioin nilviäisiä (75 000 lajia) tai niveljalkaisia (yli 1,1 miljoonaa lajia), joihin kuuluvat hyönteiset. Yhtenä eläinten sivuoksan sivuhaarana on myös selkäjänteiset (100 000 lajia), johon kuuluvat vastauksissa toistuvasti mainitut lintu, koira, hirvi, susi, kettu ja kala sekä myös ihminen. Voisikin ajatella, että puheemme luonnosta koskee usein kaltaisiamme, saman sivuoksan saman sivuhaaran otuksia. Eliökunnan monimuotoisessa sukupuussa asetumme lopultakin pieneen oksankärkeen muiden peräsiimaisten kanssa.

Mitä tunteita luonto herättää?

Luontosuhdekyselystä käy ilmi, että luontosuhde on vahvasti tunnesuhde. Tunteista kerrottiin läpi kyselyn, mutta kaksi kysymystä kohdistui suoraan tunteisiin. Kysyimme, millaisia tunteita luonnossa oleminen herättää ja mikä näitä tunteita erityisesti aiheuttaa. Kysyimme myös, millaisia tunteita keskustelu luonnosta herättää. Eniten esiin nousivat suru (57 mainintaa) ja rauha (56 mainintaa). Myös muun muassa viha (30), ilo (31) ja pelko (25) saivat mainintoja.

Lähes kaikki vastaajat kertoivat seuraavansa luonnon tilasta käytyä keskustelua tiedotusvälineistä ja sosiaalisesta mediasta ja tuntevansa näiden keskustelujen äärellä pääosin negatiivisia tunteita – suuttumusta, vihaa, turhautumista, surua ja ahdistusta. Syyllisyydentunteet tulivat esiin erityisesti vastauksissa kysymykseen ”Miten kuvailisit omaa vaikutustasi luontoon?” (kysymys 11):

Tuhoava se on parhaimmillaankin. Yritän olla mahdollisimman hyvä liittolainen ja auttaa eläimiä ja muuta luontoa aina kun voin. (19)

Vaikutukseni on merkittävä. Olen ihmiskunnan osana luontoa tuhoava ja vääjäämättömän ekokatastrofin osallinen. Saatan pilata lintujen pesimäaikaan keväisin kävellessäni ja keskustellessani metsässä ystävän kanssa. Saatan kuunnella kuulokkeilla musiikkia siten, että ympäröivän alueen lajisto häiriintyy. Kulutan, hajotan ja rikon, vaikka en tee sitä tahallisesti. Pyrin kunnioittamaan kaikkea elävää ympärilläni missä tahansa liikunkin. (36)

Jälkien jättäminen, hyvässä ja pahassa. Valtavaa surua siitä, että on osallinen kaikenlaiseen luonnon tuhoutumiseen joutumalla olemaan osa sellaista kulttuurimme elämäntapaa, että saastuttaa, kaventaa muiden lajien elämän edellytyksiä (esim. älypuhelimien hankkiminen, tietokone, myös auton käyttö, vaikka onkin biokaasuauto jne). (38)

Syntymästä lähtien, siihen asti että kuolen, olen ollut ja tulen olemaan luonnolle taakka. (5)

Olen osa länsimaalaista ylikuluttavaa, yli luonnonvarojen elävää, ihmismassaa, joten olen yksilönä myös osa ongelmaa. (3)

Surun korostuminen kyselyaineistossa heijastaa osaltaan vastaajien tietoisuutta ympäristökriisistä, luontokadosta ja ilmastonmuutoksesta ja niihin liittyvästä yhteiskunnallisesta keskustelusta.

Luontosuhdekyselyn vastaajat ilmaisivat olevansa surullisia esimerkiksi uhanalaisten lajien häviämisestä ja sademetsien hakkuista, vähentyvistä lintulajeista, avohakkuista ja luonnontilaisten metsien tuhoutumisesta. Monet surivat yleisellä tasolla luonnon tuhoutumista ja häviämistä. Yksi vastaaja koki surua siitä, että hänellä ”ei ole tietoa eikä voimavaroja toimia parhaalla mahdollisella tavalla” (47). Vastauksista kuului siten myös jonkinlainen voimattomuuden tunne ja kokemus siitä, että länsimaisena kuluttajana on väistämättä osallinen ja syyllinen ekologiseen kriisiin. Ympäristöön liittyvästä surusta onkin puhuttu ja kirjoitettu viime vuosina paljon (Craps 2020, 3; Lertzman 2015; Pihkala 2017; Head 2016). Siitä huolimatta ympäristösurua ei kuitenkaan usein tunnisteta eikä sitä oteta riittävästi huomioon ympäristöön ja ilmastonmuutokseen liittyvissä keskusteluissa, tutkimuksissa ja toimenpiteissä (Cunsolo & Ellis 2018, 275; Head 2016, 21, 167).

Kysyminen nimenomaan henkilökohtaisesta luontosuhteesta saattoi osaltaan vaikuttaa siihen, että oikeastaan kukaan vastaajista ei tuonut esille ympäristökysymyksiin tai luonnonsuojeluun liittyvää poliittista vaikuttamista tai laajempia rakenteita. Tosin se, että vastaajat viittasivat vaikutusmahdollisuuksiinsa nimenomaan kuluttajina ja kuluttajan valintoina, heijastaa myös yhteiskunnallista keskustelua, jossa juuri kuluttajan valinnat ovat saaneet kohutuuttoman suuren merkityksen ympäristöasioihin vaikuttamisessa (Weintrobe 2013a&b; Craps & Olsen 2020).

Ympäristösuru voi liittyä ekologisten tai luonnonympäristöjen menettämiseen, kuten lajien, ekosysteemien tai merkityksellisten ja monimuotoisten maisemien katoamiseen tai ympäristöön liittyvän tiedon ja identiteetin menettämiseen. Ympäristökriisiin liittyvä enakoiva suru puolestaan viittaa planeettamme tulevaisuuteen ja suuruun siitä, mitä emme ole vielä menettäneet, mutta tulemme menettämään. (Pihkala 2017; Cunsolo & Ellis 2018, 275–278.) Ympäristösurua on kuvailtu myös ympäristö- tai ilmastomelankoliaksi

ja solastalgiaksi, joka kuvaa surua oman elinympäristön muuttumisesta (ks. esim. Pihkala 2022, 2).

Maantieteilijä Lesley Head on kirjoittanut surun ja suremisen tärkeydestä antroposeenin aikakaudella. Hänen mukaansa meidän täytyy oppia elämään surun ja muiden vaikeiden tunteiden kanssa ja sietämään niitä ilman lamaantumista (Head 2016; ks. myös Pihkala 2017). Ympäristöön liittyvä suru tulee olemaan seuralaisemme pitkään ja siksi siitä pitäisi puhua enemmän (Head 2016, 21, 167). Elokuvaohjaaja Chris Jordan puolestaan on todennut, että juuri sureminen voi olla perustavanlaatuisen kokemus, joka avaa oven ympäristötietoisuuteen ja luo uudenlaisen yhteyden luontoon ja elonkirjoon (Craps & Olsen 2020, 110).

Yksi vastaaja kuvaileekin voimakasta suruaan perintönä saamansa metsäpalstan avohakkuusta. Tämä voimakas tunnereaktio ja surun kokemus muutti vastaajan luontosuhdetta ja herätti hänessä halun vaikuttaa ympäristöasioihin:

Kolme-neljä vuotta sitten [--] koin jonkinlaisen, aika shokeeraavankin havahtumisen. Tajusin, että se miten olimme metsää avohakanneet ja hoitaneet ei ollut omien arvojeni mukaista. Kuljin kyynleet silmissä hakkaamillamme metsäpalstoilla, joissa kasvoi nyt taimikot ja mietin millainen metsä siinä oli kasvanut kun olin lapsi. Huomasin olevani monta viikkoa hyvin surullinen ja ahdistunut. Tämä kokemus muutti voimakkaasti luontosuhdettani ja heitti sen radikaalisti luonnonsuojelua kannattavaan pätyyn. Aloin kokea vastuuta paitsi omien metsien ekologisemmat hoidosta, myös halua vaikuttaa muiden päätöksiin ja tapaan mieltää luonto. (45)

Surun hyväksyminen on Headin mukaan tärkeä osa prosessia, jossa hyvästelemme modernin minuutemme, alamme kuvitella itseme uudella tavalla ja opetella elämään erilaista elämää muuttuneella planeetallamme (Head 2016, 168). Sureminen auttaa meitä hyväksymään tarvittavan muutoksen mittakaavan, ja se on tärkeä osa muutoksen kulttuuripolitiikkaa (mt. 1–2).

Vaikka suru nousikin esiin luontosuhdekyselyn tunnesanoista, nousi vastauksissa esiin myös luontokokemuksiin liittyviä ilon ja onnellisuuden tunteita.

Taivas oli kirkas ja täynnä tähtiä. Järveltä kävi hento tuuli, eikä hyttysiä ollut lainkaan. Kaivauduin makuupussiin ja katselin tähtiä ja tähdenlentoja. Järvi tuoksui kesäiseltä järveltä, en tiedä mistä se haju tulee, mutta järvien äärellä usein tuoksuu siltä. Ehkä vähän leväinen, mutta raikas tuoksu. Ääninä oli laineiden hento liplatus ja havupuiden hyvin hento rahina sekä satunnaiset ympäriltä metsästä kuuluvat rasahdukset. Koin ikään kuin sulautuvani osaksi luontoa ja rantaa – ikään kuin en olisi ollutkaan kaupunkieläjä tai ihminen, vaan osa sitä paikkaa jossa olin. Makuupussin lämpö, hento tuuli kasvoilla. Tunsin syvää onnellisuutta. Syvempää kuin pitkiin aikoihin. Kuvailisin tunnetta ehkä hieman ihastumisen tunnetta vastaavaksi, jonkinlaiseksi syväksi vatsaa kutittavaksi ja rinnassa lämpönä tuntuvaksi tunteeksi. Huomasin myös hymyileväni koko ajan. (45)

Linnut toistuivat vastauksissa monta kertaa, ja niiden kohtaamiseen liittyi usein jonkinlainen ihmetys, ihastus ja syvä onnen ja ilon tunne. Yksi vastaaja kuvaa kohtaamistaan valkoselkätikan kanssa näin:

Sain seurata sitä [tikkaa] hetken aikaa vain muutaman metrin päästä silmiäni tasolla. Lintu oli kuin jokin jalokivi. Sen höyhenpeite oli siltä etäisyydeltä tarkasteltuna aivan uskomattoman kaunis. Siinä se oli: villi, uhanalainen laji aivan silmiäni edessä. (2)

Ihastus ja onni kaikui muissakin lintukohtaamisissa:

Odottelen kirjosiippoja. Ja eteeni lennähtää sitruunavästäräkki. Voiko niin keltaista ollakaan. Tuskin uskallan hengittää, ihana pieni, ethän pelästy. Olen pakahtua onnesta. (25)

Pyrstötiaisarvi tuli ympärilleni ja niin lähelle, että olisin lähes pystynyt koskettamaan niitä. Näin niiden kauniin ulkomuodon ja kuulin niiden äänet, haistoin syksyisen metsän ja tunsin iloa niiden kauniiden olentojen olemassaolosta. (18)

Nostin ikkunaa päin lentäneen mustarastaan maasta ja pidin sitä hellästi ja varoen kämmenilläni. Tunsin sen sykkeen, pehmeät höyhenet, sen keveyden, pienet varpaat takertumassa sormiini. Katselin sen pieniä puoliavoimia silmiä, puoliavointa nokkaa, iloitsin, että se oli hengissä ja hengitti. (38)

Pihan talipallojen isona parvena nokkimaan tulevat naakat ovat jääneet mieleen. Joskus säikyttelen ne pois, koska ajattelen, että ne eivät kaipaa ruokaa samoin kuin pikkulinnut. Joskus taas annan niiden syö-

dä ja ihmettelen niiden dinosaurusta olemusta ja taitavaa liikehdintää. (45)

Vastauksista kuultaa ihmetys ja kunnioitus toisen lajin kauneutta, mutta toisaalta myös sen vierautta kohtaan. Lintu on samaan aikaan tuttu, ihmeellinen ja tuntematon. Vastaajat kirjoittavat tarkastelleensa linnun höyhenpeitettä, kirkasta keltaisuutta ja dinosaurusta liikehdintää lähietäisyydeltä tai pitäneensä lintua kädesään tuntien sen pehmeät höyhenet, painon ja varpaiden [sic] kosketuksen omilla sormissaan. Juuri mahdollisuus nähdä lintu läheltä ja usein vielä niin, että lintu ei häiriinny tai pelkää tuntuu avaaivan aivan erityisen kokemuksen: ”Hetki oli hieno, kun koin, etten mitenkään säilyttänyt tiaisia.” (16) ”Linnut eivät pelänneet minua kunhan vain en katsonut niitä suoraan.” (11) Toisaalta kohtaaminen tuntuu hetkellisesti keskeyttävän arkisen olemisen tai tekemisen ja herättää havahtumaan toisen lajin läsnäoloon:

Eilen suurella suolla istuessa haukka tuli lentelemään yläpuolelle. Oli oivaltavaa unohtua katselemaan ja kokea ikään kuin sanaton kohtaaminen. (12)

Varikset ovat monta kertaa herättäneet minut ajatuksistani tai arjen pyörteistä huomaamaan ympäristön, luonnon ja muut eläimet. Ne ovat tehneet sen ihan vain ilmestymällä eteen, tai liitämällä ohi. Muistan tarkasti yhden kerran kun varis laskeutui liitäen katulampun päältä läheiselle nurmelle. Jotain sisälläni liikautti tuolloin ja alkoi melkein itkettään. En oikein osaa selittää miksi nämä hetket ovat olleet erityisiä. (45)

Vastauksista välittyy syvä ilo ja onni, jota lintujen katsominen on vastaajissa herättänyt. Viime vuosina on uutisoitu useistakin tutkimuksista, jotka ovat kertoneet lintujen vaikutuksesta ihmisten onnellisuuteen. Esimerkiksi vuonna 2017 ja 2020 julkaistut tutkimukset esittävät, että lintujen näkeminen rentouttaa ja vähentää masennusta ja ahdistusta ja saa ihmiset kokemaan läheisempää yhteyttä luontoon (Methorst ym. 2020; Cox ym. 2017). Lintujen runsaus liittyy myös ympäristön ja maiseman monimuotoisuuteen, mikä osaltaan selittää juuri lintujen merkityksellisyyttä onnellisuuden edistäjinä.

Myös taiteen kautta voidaan kohdata, käsitellä ja jäsentää ympäristöön liittyviä tunteita, niin surua kuin iloa ja toivoakin (Craps 2020, 6; Kytömäki 2021). Taide voi myös kuvitella erilaisia tulevaisuuksia ja vaihtoehtoisia elämäntapoja. Tarkastelemme kysymystä taiteen merkityksestä ympäristötunteiden käsitteijänä ekoelokuvien vastaanottotutkimuksen kautta luvussa ”Toivon ja tuhon näkymiä” ja *Jäänteitä*-äänitaideteoksen vastaanottoa käsittelevässä luvussa ”Jäänteitä”.

Mikä taide vaikutti?

Edellä olemme käsitelleet luontosuhteen muodostumista suorien luontokokemusten kautta. Tutkimuksessamme pohdimme myös sitä, miten luontosuhde rakentuu välillisesti erilaisten representatioiden kautta. Tutkimuksemme lähtökohtana oli ajatus, että kulttuuriset luontokuvaukset vaikuttavat ihmisten käsityksiin luonnosta ja ympäristöstä suorien luontokontaktien ohella. Tätä ajatusta tukee Sitran (2021, 40) kysely, jonka mukaan kolmanneksi tärkein luontotekemisen muoto lähiluonnossa liikkumisen ja luonnon jokapäiväisen havainnoinnin jälkeen on vaikuttavien kuvien, erityisesti elokuvien, videoiden ja valokuvien, näkeminen luonnosta. Vaikka emme olisi koskaan käyneet Afrikan savanneilla, olemme muodostaneet jonkinlaisen suhteen niihin esimerkiksi David Attenborough'n luontodokumenttien tai Nick Brandtin valokuvien kautta. Siksi halusimme kysyä luontosuhdekyselyssä taideteoksista ja niiden merkityksestä vastaajien luontosuhteeseen. Taiteen esiintäminen luontosuhdekyselyssä oli myös keino orientoida osallistujia tuleviin tutkimushankkeen toimintoihin, joihin he olivat ilmoittautuneet.

Kaksi luontosuhdekyselyn kysymyksistä koski taideteoksia: ”Onko jokin luontoa tai luontosuhdetta käsittelevä taideteos tai elokuva jäänyt erityisesti mieleesi? Kerro mikä teos ja miksi se oli sinusta vaikuttava.” ja ”Onko jokin taideteos tai elokuva muuttanut suhtautumistasi luontoon? Mikä teos ja millä tavalla?”. Näiden ky-

symysten ohella taiteeseen viitattiin lähinnä kyselyn alussa, jossa tiedusteltiin syitä tutkimukseen osallistumiseen. Lisäksi taide nousi esiin muutamia kertoja siellä täällä esimerkiksi kerrottaessa omista harrastuksista, kuten maalaamisesta ja piirtämisestä. Nimettyihin taideteoksiin sen sijaan ei viitattu ollenkaan muualla kyselyssä.

Vastauksissa molempiin kysymyksiin mainitaan taideteoksia laidasta laitaan, lähes kaikilta taiteen aloilta. Harva pystyi nimeämään vain yhden erityisen vaikuttavan teoksen, vaan useimmat vastaajat mainitsivat useita. Eräs vastaaja kommentoi näin:

On monen taideteoksen yhteissumma että tunnen näin, mitä nyt tunnen. Pelkkä data ei anna samoin tavoin mahdollisuutta tiedon ja tunteiden kohtaamiseen, visuaalisuus ja henkilökohtaiset kokemukset, äänimaisemat ja erilaiset pysähtyneet hetket luonnossa ovat mahdollistaneet sen, että koen itse olevani oman vastuuttomuuteni rikollinen/uhri/toivo luonnon tilan suhteen (49)

Ensimmäiseen kysymykseen tuli vain yksi selkeän kielteinen vastaus ja muutama, joissa ei osattu mainita mitään teosta tai taiteenlajia. Suurin osa vastaajista pystyi nimeämään yhden tai useampia teoksia, mutta muutamat vastasivat yleisemmin viitaten esimerkiksi BBC:n luontodokumentteihin, Yleisradion *Avara luonto* -sarjaan tai luontokuvaan:

Ensimmäinen ja edelleen mielessä oleva luontoelokuva, Walt Disneyn *Erämaa elää*, joskus 1960-luvulla oli ehkä alkusysäys luontoharrastukselleni. Sittenmin ovat BBC:n luontodokumentit TV:ssä tehneet syvimmit vaikutukset, koska niiden toteutus on päästänyt katsojan maailmaan, joka muuten jäisi havaintojen ulkopuolelle. (7)

Eniten mainintoja saava taiteenlaji oli elokuva tai muu audiovisuaalinen teos, kuten televisio-ohjelma tai televisiosarja, jotka esiintyivät noin puolessa vastauksista. Fiktiivisiä ja dokumentaarisia teoksia mainittiin suunnilleen yhtä usein. Yksittäisistä teoksista suomalainen luontoelokuva *Metsän tarina* (2012) sai eniten mainintoja, yhteensä neljä. Akira Kurosawan *Derzu Uzala* (Japani/Neuvostoliitto, 1975) mainittiin kolme kertaa. Se, että elokuva mainittiin erikseen kysymyksessä, on todennäköisesti vaikuttanut siihen, että elokuva mainittiin myös vastauksissa muita taiteenlaje-

ja useammin. Elokuvat saattavat korostua vastauksissa myös siksi, että elokuvien vastaanottotutkimus mainittiin kutsussa.

Muita useampaan kertaan mainittuja teoksia olivat luontovalokuvaaja Jorma Luhdan kuvat sekä luonnon materiaaleja töissään hyödyntävän Anni Rapinojan ja taidemaalari Reidar Särestöniemen teokset. Kaunokirjallisuus mainittiin useassa vastauksessa, ja mukana oli sekä lasten että aikuisten kirjoja, kuten Anni Kytömäen romaanit. Myös tietokirjallisuus esiintyi vastauksissa esimerkiksi Pentti Linkolan teosten kautta. Lisäksi maalaustaide, veistotaide, installaatiot, musiikki, äänitaide, nukketeatteri, sirkustaide, performanssitaide ja julisteet saivat mainintoja.

Kysymykseen, miksi teos oli vaikuttava, ihmiset vastasivat hyvin monin tavoin. Harva eritteli tarkemmin teoksen ominaisuuksia. Teoksia luonnehdittiin melko yleisellä tasolla sanomalla esimerkiksi, että käsittelytapa oli vaikuttava tai materiaalien käyttö kekseliästä. Muutamissa vastauksissa teoksia kuvailtiin hieman pidemmin:

Nukketeatteri Niveltämön ”Keskenräisten olentojen rituaalitelta” esityksessä oli sekä vahvaa kannanottoa luonnontilasta mutta päästi ääneen myös esiintyjien ja katsojien kokemuksia ja tunteita ja näistä käydyistä puheenvuoroista on osa ollut todella mieleenpainuvia ja herkkiä. Esimerkiksi lasten osoittama huoli ja suoranainen raivo siitä, mitä ja miten ihminen tällä maapallolla toimii oli vaikuttavaa. Uusi sukupolvi tiedostaa paljon ja tuntuu pahalta että vaikka aiemmat sukupolvet ovat energiaansa paljon laittaneetkin asioiden parantamiseksi, ei sellaista kouriintuntuvaa konkretiaa ja muutosta ole nähty etteikö huoli ja taakka siirtyisi seuraaville tänne jääville. (49)

En muista elokuvan nimeä, muistaakseni se oli Markku Lehmuskallion ohjaama. Siitä jäi mieleen että siinä toistui kuva jossa oli yksinäinen talo suurten metsien keskellä. Mutta kuvaan liittyvä äänimaisema muuttui. Ensimmäinen oli kai vain luonnon hiljaisuutta, sitten kaukaa kuuluvaa metsäkoneitten ääntä, jota ensin tuskin kuuli, sitten se kuului yhä lähempää ja lähempää. Miksi vaikuttava? Koska se metsän rauha oli niin kaunis ja todellinen ja se koneitten uhkaava lähestyminen oli myös niin todellista ja sydäntä puristavaa. (34)

Vastausten perusteella hyvin monen tyyppisellä luontoa käsittelevällä taiteella koettiin olevan vaikutusta, ja moni kertoi taiteen vahvistaneen tai syventäneen omaa luontokokemustaan. Taideteoksia

oli jäänyt paljon mieleen, aina lapsuudesta asti, joskaan kaikki eivät muistanee teosten nimiä. Vaikka jälkimmäisessä kysymyksessä tiedusteltiin nimenomaan taiteen vaikutuksesta luontosuhteen muuttumiseen, niin harva pystyi sanomaan, että jokin tietty teos olisi suoranaisesti muuttanut omaa suhtautumista luontoon. Noin puolet vastaajista oli sitä mieltä, ettei mikään yksittäinen teos ollut muuttanut heidän suhtautumistaan luontoon. Suunnilleen yhtä moni mainitsi teoksia, jotka olivat jollakin merkittäväällä tavalla vaikuttaneet heidän luontosuhteeseensa. Monet vastaukset olivat kuitenkin ympäripyöreitä ja niissä puhuttiin pikemminkin siitä, että taide on lisännyt ymmärrystä ja vaikuttanut kuin että se olisi suoranaisesti muuttanut luontosuhdetta. Osittain kysymykset on varmasti koettu päällekkäisiksi, sillä useampi henkilö mainitsi samat teokset molemmissa vastauksissa. Vastausten moninaisuus käy ilmi seuraavissa esimerkeissä:

Kirja: Bear heart: Äitini Tuuli. Sai ymmärtämään paremmin sen, että ihminen ja luonto voivat elää sopuinnassa niin syvässä yhteydessä, että oma luontosuhteeni tuntuu varsin kevyeltä edelliseen verrattuna. (18)

Metsän Tarina -elokuvan myötä ymmärrän paremmin vanhojen metsien suojeluarvon ja niiden monimuotoisuuden. (3)

Avara luonto -sarjat ehdottomasti. Ne ovat luoneet alkusysäykset luonnon ihmeelliseen taikaan. (36)

Tein kandidaatin tutkielmani Italialaisen Curzio Malaparten ”Kaputt”-romaanista. (...) Romaani ja sen rinnalla posthumanistiseen teoriaan ja eläinfilosofiaan tutustuminen saivat pohtimaan omaa luontosuhdetani. (...) aloin kyseenalaistaa dualismeja kuten ihminen-eläin ja ihminen-luonto. Aloin mieltää maailman enemmän yhtenäiseksi ”luonnoksi”, jossa kyllä on eroja ja rajoja, mutta ei samanlaista hierarkiaa, joka oikeuttaisi ihmisen tavan hyväksi käyttää muita eläimiä ja luontoa mielensä mukaan. (45)

Nuorena kuunneltu Leevi and the Leavingsin kappale ”Tikapuut taivaaseen” oli osaltaan vaikuttamassa ympäristöheräämiseeni. (1)

Poika ja Ilves. Ensimmäisiä elokuvia lapsuudestani, jotka osuivat ja upposivat. Tämä elokuva (ja kirja), saivat minut ensimmäistä kertaa liikkumaan luonnossa ilman vanhempieni ”pakottamista”. Muistaak-

seni samalta kirjailijalta tuli myös kirja Naali ja tyttö, jonka miljöö heittä minussa voimakasta rakkautta Lappia kohtaan. (53)

Mitkään tietyt teokset eivät korostuneet merkittävästi vastauksissa. Sen sijaan niissä mainittiin hyvin laaja kirjo luontosuhteeseen vaikuttaneita taideteoksia, mikä osaltaan kertoo taiteen merkittävydestä luonto- ja ympäristökysymysten käsittelijöinä.

Luontoihmisten muotokuvia

Kuten edellä on käynyt ilmi, kyselymme vastaajat ymmärsivät luontosuhteen hyvin monella tavalla. Yksi lähestyy sitä ympäristötietoisuuden kautta, toinen pitää tärkeänä luonnossa vietettyä aikaa, kolmas kykyä toimia luonnossa ja neljäs luontosuhteen läheisyyttä. Yhden luontosuhteen sijaan on olemassa monia eri suhteita luontoon, ja siksi puhumme monimuotoisesta luontosuhteesta. Onkin parempi puhua monikossa luontosuhteista kuin luontosuhteesta, johon tuntuu sisältyvän oletus siitä, että ihmisten luontosuhteessa olisi jokin pysyvä ydin. Tämä oli keskeinen havainto myös Sitran (2022, 16, 31) selvityksessä, joka koski Suomessa käytyjä luontodialojeja.

Oman kyselymme vastaajien joukossa oli muutamia, joille kauemmaksi luontoon lähteminen ei ollut kovin luontevaa, tai sellaisia, joille luontoa oli riittävästi esimerkiksi kaupungin puistossa tai omassa pihassa.

Viime syksynä olin ensimmäistä kertaa yksikseni mökillä, kun koin ensimmäisen fuksiviikon jälkeen tarvetta rauhoitua yksikseni liiallisen sosiaalisen kuormituksen jälkeen. Vaikka mökillä onkin sähköt ja mikroaaltouuni, oli ”retriittini” tarpeeksi eksoottinen kokemus. (13)

Olen joskus puoliksi vitsillä sanonut, että olen varmaan vähän vieraantunut luonnosta kun en käy esimerkiksi luonnossa kävelyillä, en ota kesäisin aurinkoa puistossa, en käy pyöräilemässä, tms. Minua ei myöskään koskaan saisi esimerkiksi rikkavaellukselle luontoon, olen liian mukavuudenhaluinen kermapersaus moiseen. Silti, olen onnellinen siitä että kotikaupungissanikin on vihreää ja luontoa kuten Kirkkopuisto ja Harju. Ulkomailla käydessäni nautin myös kaupunkien puis-

toista ja vierailen niissä usein, joten en ole luontovastainenkaan. Luonto nyt vain on minulle ominta kaupunkiluonnon muodossa. (6)

Olen ihminen joka viimeisen asti pyrkii välttämään kontakteja eläinten kanssa. Pienikin rasahdus selän takana saa minut sinkoutumaan ”ihmisten ilmoille”. Kasvillisuus ja eritoten puut ovat minulle tärkeitä. (53)

Ihmisten luontosuhteissa voi erotella monia eri tasoja. Jollekin tuntuu riittävän oma tunne siitä, että luonto on itselle tärkeä ja merkityksellinen asia. Joku toinen taas kokee, että luontosuhde vaatii aktiivista ylläpitoa esimerkiksi omia retkeilytaitoja tai kasvintunnistustaitoja harjoittamalla tai osallistumista työhön luonnon hyväksi. Näiden ääripäiden väliin mahtuu erilaisia suhtautumistapoja. Kyse on osittain myös ympäristötietoisuuden eri tasoista. Toisilla on halu ja tarve osallistua käytännön luonnonsuojelutyöhön, kun toisille kierrättäminen on tarpeeksi. Yleisenä huomiona voimme kuitenkin todeta, että halu suojella luontoa ei tullut vastauksissa esiin tiettyjen eläinten tai alueiden suojelemisena, vaan asioista puhuttiin yleisemmällä tasolla. Tämä voi liittyä siihen, että tällä hetkellä ympäristökriisi kattaa jo niin suuria asioita, että koetaan tarpeellisena viitata laajempiin kokonaisuuksiin.

Luontosuhteiden monimuotoisuus ilmeni myös yksittäisten osallistujien vastauksissa. Luontosuhde ei tarkoittanut osallistujille vain yhtä vaan monta asiaa. Luonto saattoi merkitä yhdelle ihmiselle niin olemassaolon perustaa, rauhoittumisen paikkaa kuin materiaalisen annin lähdeä. Sisäinen ristiriitaisuus oli myös ominaista luontosuhteille. Tämä ilmeni usein siten, että vaikka ihminen ajateltiin osaksi luontoa, niin luontona ei kuitenkaan pidetty asioita, jotka ovat ihmisen aikaansaannosta. Ristiriitaisuus liittyi yleisesti siihen, että ihmisen läsnäolo ja jäljet luonnossa koettiin häiritseviksi ja vahingollisiksi. Ihmisen koettiin vallanneen liikaa tilaa itselleen maapallolla. Moni osallistuja toi esiin tietoisuutensa tästä ristiriitaisuudesta. (Ks. myös Sitra 2022, 16–17.)

Luontosuhdekyselyn keskimääräinen vastaaja on henkilö, jolle luonto on rakas, mutta jota luonnon tila huolettaa ja joka tuntee syyllisyyttä ihmisen tuhoavasta vaikutuksesta. Hän pyrkii minimoii-

maan negatiivisen vaikutuksensa luontoon, mutta kokee, ettei pysty lopulta tekemään riittävästi luonnon hyväksi. Hän määrittelee itsensä osaksi luontoa, mutta samalla – ehkä tiedostamattaan – irrottaa itsensä luonnosta. Tuhoa ja epätoivottuja jälkiä jättävä ihminen näyttäytyy vastauksissa jopa muun luonnon vihollisena, joka luonnossa liikkeessaan väkisinkin häiritsee ja tuhoaa. Moni oli kuitenkin löytänyt oman tapansa toimia luonnon hyväksi esimerkiksi arkipäiväisten tekojen avulla, kuten pölyttäjiä auttamalla tai vieraslajeja kitkemällä. Tällaiset teot ja vastauksissa toistuneet myönteiset luontokokemukset pitävät yllä toiveikkautta, jota ympäristökriisin aikakaudella tarvitaan.

Kuten jo aiemmin totesimme, valtaosa tutkimuksemme osallistujista ja luontosuhdekyselyyn vastaajista oli jo lähtökohtaisesti kiinnostunut luonnosta ja tutkimuksemme aihepiiristä. Vastauksissa painottuvat myös maakuntakaupungin ihmisten kokemukset ja ne kuvastavat siten melko rajallisen ihmisryhmän ajatuksia luontosuhteesta. Vastaajilla on ollut kiinnostusta ja mahdollisuus liikkua luontoympäristöissä, jotka ovat suhteellisen helposti saavutettavissa.

Kuten yllä on käynyt ilmi, tekemämme havainnot ovat monin tavoin samansuuntaisia kuin muissa viimeaikaisissa tutkimuksissa ja selvityksissä. Haluamme kuitenkin korostaa, että tämän luontosuhdekyselyn tavoitteena ei ollut tehdä pitkälle meneviä päätelmiä suomalaisten luontosuhteista yleensä, vaan kartoittaa osallistujajoukkomme ajatuksia. Koska osallistujamme olivat poikkeuksellisen luonto-orientoituneita, on vaarana, että kyselymme ja sen tuottamat vastaukset ylläpitävät tai vahvistavat stereotyyppistä diskursssia suomalaisten erityisestä luontosuhteesta eivätkä tuo siihen uusia tai kriittisiä näkökulmia. Olisikin kiinnostavaa toteuttaa luontosuhdekysely laajemmin, jolloin luontosuhteesta muodostuisi vielä monimuotoisempi, heterogeenisemmän joukon kuva. Monille metsät tai muut luontoympäristöt saattavat nimittäin olla vieraita paikkoja, jotka herättävät rentoutumisen tunteen sijaan ahdistusta ja pelkoa.

Luontosuhdepuheeseen voikin helposti liittyä normatiivisia ulottuvuuksia, jotka herättävät oletuksia siitä, mikä on riittävän

läheinen luontosuhde. Siinä missä yhdelle riittää ruukkukasvi tai lemmikkieläin, toisen on päästävä mahdollisimman etäälle muista ihmisistä kokeakseen olevansa luonnossa. Tutkijoina emme ota kantaa siihen, millainen luontosuhteen tulisi olla.

Kyselyssä nousi esille luontosuhteen ristiriitaisuus ja käsitteisiin liittyvä hankaluus, sillä käsitteiden ja sanojen valinta oli meille ja vastaajille haastavaa. Tarkempaa tietoa luontosuhteista, niiden muuttumisesta ja erilaisista ilmentymistä voisi saada esimerkiksi pitkäkestoisella, arjen tilanteisiin ja valintoihin kohdistuvalta etnografisella tutkimuksella. Olisi myös mielenkiintoista saada tietoa ihmisiltä, jotka eivät lähtökohtaisesti ole kiinnostuneita luontoasioista. Muilla menetelmillämme saimme syvällisempää ja moniulotteisempaa tietoa ihmisten luontosuhteista ja taiteesta luontosuhteiden käsittelyn keinona. Niitä käsittelemme seuraavissa luvuissa.

VIITTEET

¹ Levitimme kutsua hankkeen nettisivuilla, Jyväskylän yliopiston sähköpostilistoilla, sosiaalisessa mediassa ja julkisten tilojen ilmoitustauluilla, kuten yliopiston, kirjastojen ja kauppojen sekä ulkona sijaitsevilla ilmoitustauluilla.

² Ajatus ihmisen kytkeytymisestä maailmaan nimenomaan kehon kautta voidaan jäljittää Maurice Merleau-Pontyn vastavuoroisuutta tarkoittavaan käsitteeseen, kiasmaan. Kiasma tarkoittaa aistikokemuksessa sitä, että kokija on samaan aikaan subjekti ja objekti; se, joka koskettaa ja tulee kosketetuksi (ks. esim. Merleau-Ponty 1980). Kirjassa *Ilmastonmuutos ja filosofia* Susanna Lindberg toteaa, että Merleau-Ponty, Deleuze ja Guattari käsitteellistivät ihmistä toimintana sekä ”tilanteellisena maailmassa-olemisena”. Heidän mukaansa ihminen luo jatkuvasti itselleen ympäristöä, ja samaan aikaan ympäristö muokkaa ja määrittää ihmistä – toisin sanoen ihminen on jatkuvassa vuorovaikutuksessa ympäristönsä kanssa. Myös ympäristöä on ajateltava suhteena eliön ja tätä ympäröivien asioiden välillä sen sijaan, että sitä ajateltaisiin jonakin ennalta annettuna. (Lindberg 2020, 241–242.) Lindberg (2020, 242) toteaa: ”Ihminen on suhde, joka on aktiivinen ja usein myös yhteentörmäyksessä luonnollisen ja kulttuurisen ympäristönsä kanssa.”

LÄHTEET

- Aaltola, Elisa & Wahlberg, Birgitta (2020) *Me ja muut eläimet – uusi maailmanjärjestys*. Tampere: Vastapaino.
- Afeissa, Hicham-Stéphane (2017) Ecosophy: 'How deep is your ecology?'. Teoksessa Aurélie Choné, Isabelle Hajek & Philippe Hamman (toim.) *Rethinking nature: Challenging disciplinary boundaries*. Lontoo Routledge, 27–37.
- Amiot, Catherine E. & Bastian, Brock (2015) "Toward a psychology of human–animal relations." *Psychological Bulletin* 141:1, 6–47. <https://doi.apa.org/doi/10.1037/a0038147>
- Craps, Stef (2020) "Introduction: Ecological Grief." *American Imago* 77:1, 1–7. <https://doi.org/10.1353/aim.2020.0000>
- Craps, Stef & Olsen, Ida Maria (2020) "Grief as a doorway to love: an interview with Chris Jordan." *American Imago* 77:1, 109–135. <https://doi.org/10.1353/aim.2020.0006>
- Cohen, Jeffrey Jerome & Lowell, Duckert (2017) *Veer ecology: A companion for environmental thinking*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Cox, Daniel T. C., Shanahan, Danielle F., Hudson, Hannah L., Plummer, Kate E., Siriwardena, Gavin M., Fuller, Richard A., Anderson, Karen, Hancock, Steven, Gaston, Kevin J. (2017) "Doses of neighborhood nature: the benefits for mental health of living with nature". *BioScience* 67: 2, 147–155. <https://doi.org/10.1093/biosci/biw173>.
- Cunsolo, Ashlee & Ellis, Neville R. (2018) "Ecological grief as a mental health response to climate change-related loss". *Nature Climate Change* 8, 275–281. <https://doi.org/10.1038/s41558-018-0092-2>
- da Silva, Jorge Margues (2015) "Reconciling science and nature by means of the aesthetical contemplation of natural diversity". *Rivista di estetica* 59. <https://doi.org/10.4000/estetica.340>
- Dawkins, Richard (1982) *The extended phenotype*. Oxford: Oxford University Press.

- Dhoest, Alexander (2015) 'If you asked me...' Exploring autoethnography as a means to critically assess and advance audience research. Teoksessa Frauke Zeller, Ponte, Cristina & O'Neill, Brian (toim.) *Revitalizing audience research. Innovations in European audience research*. New York: Routledge, 29–43.
- Diehm, Christian (2020) *Connection to nature, deep ecology and conservation social science. Human-nature bonding and protecting the natural world*. Lanham: Lexington Books.
- Halonen, Maija (2020) ”Jälkitekolliset luontoarvot ja materialismit metsätalouden muokkaamassa maisemassa”. *Alue ja ympäristö* 49:2, 44–65. <https://doi.org/10.30663/ay.94540>
- Haraway, Donna J. (2003) *Companion species manifesto*. Chicago: University of Chicago Press.
- Haraway, Donna J. (2008) *When species meet*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Head, Lesley (2016) *Hope and grief in the Anthropocene: re-conceptualising human–nature relations*. Lontoo & New York: Routledge.
- Heise, Ursula (2016) *Imagining extinction. The cultural meanings of endangered species*. Chicago & Lontoo: The University of Chicago Press.
- Henttonen, Elina, Alhanen, Kai & Kareinen, Janne (2022) *Suuri luontodialogi. Meissä jokaisessa elää monta luontosuhdetta* (Sitran selvityksiä 210). Sitra.
- Hiedanpää, Juha (2012) Taloustiede. Teoksessa Lummaa, Karoliina, Rönkä, Mia & Vuorisalo, Timo (toim.) *Monitieteinen ympäristötutkimus*. Helsinki: Gaudeamus, 57–60.
- Howell, Rachel A. (2014) ”Investigating the long-term effects of climate change communications on individuals’ attitudes and behavior”. *Environment and Behavior* 46:1, 70–101.
- Ives, Christopher, Giusti, Matteo, Fischer, Joern, Abson, David, Klaniecki Kathleen, Dorninger, Christian, Laudan, Josefine, Barthel, Stephan, Abernethy, Paivi, Martín-López, Berta, Raymond, Christopher, Kendall, Dave & von Wehrden, Henrik (2017) ”Human–nature connection: a

- multidisciplinary review”. *Current Opinion in Environmental Sustainability* 26–27, 106–113. <https://doi.org/10.1016/j.cosust.2017.05.005>
- Joy, Melanie (2011) *Why we love dogs, eat pigs and wear cows*. San Francisco: Conari Press.
- Kaukio, Virpi (2018) Metsä nenällä. Teoksessa Leena Paaskoski & Heikki Roiko-Jokela (toim.) *Vuosilusto 12: Suomalainen metsäsuhde*. Puhkaraju: Lusto – Suomen Metsämuseo ja Metsähistorian Seura, 64–74. <https://issuu.com/vuosilusto/docs/vuosilusto12>.
- Kellert, Stephen R., & Wilson, Edward O. (1993) *The biophilia hypothesis*. Washington: Island Press.
- Kiviniemi, Eero 1990. *Perustietoa paikannimistä*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Korpela, Kalevi M., Ylén, Matti, Tyrväinen, Liisa & Silvennoinen, Harri (2010) ”Favorite green, waterside and urban environments, restorative experiences and perceived health in Finland”. *Health Promotion International* 25:2, 200–209. <https://doi.org/10.1093/heapro/daq007>
- Kortekallio, Kaisa, Niskavaara, Mariia, Ouramo, Hannah, Raipola, Juha, Salmela, Tarja, Tervonen, Ate & Karkulehto, Sanna (2021) Ehdotus ihmistä suhteellistavaksi sanastoksi. *Avain* 17:4, 82–95.
- Kunin, William E., Gaston, Kevin J. (1993) The biology of rarity: patterns, causes and consequences. *Trends in Ecology and Evolution* 8: 298–301. [https://doi.org/10.1016/0169-5347\(93\)90259-R](https://doi.org/10.1016/0169-5347(93)90259-R)
- Kytömäki, Anni (2021) Essee. Taiteilijat kovassa ytimessä. Helsingin Sanomat 14.11.2021, <https://www.hs.fi/kulttuuri/art-2000008392178.html>. (Luettu 14.11.2021.)
- Laurén, Kirsi (2006) *Suo – sisulla ja sydämellä: suomalaisten suokokemukset ja -kertomukset kulttuurisen luontosuhteen ilmentäjinä*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Lertzman (2015) *Environmental melancholia: Psychoanalytic dimensions of engagement*. Lontoo ja New York: Routledge.
- Lindberg, Susanna (2020) Ympäristön ja ilmaston käsitteet mannermaisessa filosofiassa. Teoksessa Simo Kyllönen & Markku Oksanen (toim.) *Ilmastonmuutos ja filosofia*. Helsinki: Gaudeamus, 236–256.

- Mayer, F. Stephan, McPherson Frantz, Cynthia (2004) "The connectedness to nature scale: A measure of individuals' feeling in community with nature". *Journal of Environmental Psychology* 24, 503–515. <https://doi.org/10.1016/j.jenvp.2004.10.001>
- McRoberts, Ronald E., Winter, Susanne, Chirici, Gherardo, La Point, Elizabeth (2012) "Assessing forest naturalness". *Forest Science* 58:3, 294–309. <https://doi.org/10.5849/forsci.10-075>
- Merleau-Ponty, Maurice (1980) *The visible and the invisible*. Evanston: Northern University Press.
- Methorst, Joel, Rehdanz, Katrin, Mueller, Thomas, Hansjürgens, Bernd, Bonn, Aletta & Böhning-Gaese, Katrin (2020) "The importance of species diversity for human well-being in Europe". *Ecological Economics* 181, 106917. <https://doi.org/10.1016/j.ecolecon.2020.106917>
- Mikkonen, Jukka (2018) "Suomalaisten esteettiset metsäsuhteet". Teoksessa Leena Paaskoski & Heikki Roiko-Jokela (toim.) *Vuosilusto 12: Suomalainen metsäsuhde*. Punkaharju: Lusto – Suomen Metsämuseo ja Metsähistorian Seura, 90–111. <https://issuu.com/vuosilusto/docs/vuosilusto12>.
- Naess, Arne (1973) "The shallow and the deep, long-range ecology movement: A summary." *Inquiry* 16, 95–100.
- Nisbet, Elizabeth K., Zelenski, John M., Murphy, Steven A. (2008) "The nature relatedness scale: Linking individuals' connection with nature to environmental concern and behavior". *Environment and Behavior* 27, 1–26. <https://doi.org/10.1177/0013916508318748>
- Nisbet, Elizabeth K., Zelenski, John M. (2013) "The NR-6: A new brief measure of nature relatedness". *Frontiers in Psychology* 4, 1–11. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2013.00813>
- Paaskoski, Leena, Heikki Roiko-Jokela & Marko Rikala (2018) Suomalaisia metsäsuhteita. Teoksessa Leena Paaskoski & Heikki Roiko-Jokela (toim.) *Vuosilusto 12: Suomalainen metsäsuhde*. Punkaharju: Lusto – Suomen Metsämuseo ja Metsähistorian Seura, 5–9. https://issuu.com/vuosilusto/docs/vuosilusto12_

- Partanen, Sinikka (2009) *Kokemuksia luontotilassa: suomalainen suhtautuminen luontoon ennen ja nyt* (pro gradu). Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto. <http://urn.fi/URN:NBN:fi:jyu-200909093896>
- Pietarinen, Juhani (1987) ”Ihminen ja metsä: neljä perusasennetta.” *Silva Fennica* 21:4, 323–331.
- Pihkala, Panu (2017) *Päin helvettiä? Ympäristöahdistus ja toivo*. Helsinki: Kirjapaja.
- Pihkala, Panu (2022) *Towards a taxonomy of climate emotions*. *Frontiers in Climate* 3. <https://doi.org/10.3389/fclim.2021.738154>
- Purhonen, Jenna, Abrego, Nerea, Komonen, Atte, Huhtinen, Seppo, Kotiranta, Heikki, Læssøe, Thomas & Halme, Panu (2021) ”Woodinhabiting fungal responses to forest naturalness vary among morphogroups”. *Scientific Reports* 1–10. <https://doi.org/10.1038/s41598-021-93900-7>.
- Raatikainen, Kaisa J., Tupala, Anna-Kaisa, Niemelä, Riikka, Laulumaa, Anna-Mari (2020) Oma luontosuhteeni -kyselytutkimus. <http://www.luonnonpaikka.fi/osallistu-tutkimukseen/> (Luettu 5.11.2021.)
- Simula, Mikko (2012) *Luonnossa liikkumisen kulttuuriset representaatiot. Diskurssianalyysi suomalaisten luonnossa liikkumista käsittelevistä haastatteluista*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto. <http://urn.fi/URN:IS-BN:978-951-39-4755-2>
- Sitra & Kantar TNS (2021) *Suomalaisten luontosuhteet -kyselytutkimus*. https://www.sitra.fi/app/uploads/2021/12/suomalaisten_luontosuhteet_tutkimusraportti_v2.pdf (Luettu 26.8.2022.)
- Soinnunmaa, Pihla, Willamo, Risto, Helenius, Leena, Holmström, Charlotta, Kaikko, Anni & Nuotiomäki, Annika (2021) Voiko luonnosta tulla pois? Mikä on se luonto, johon olemme suhteessa? Teoksessa Risto Haverinen, Kirsikka Mattila, Aleksi Neuvonen & Otso Sillanaukee (toim.) *Ihminen osana elonkirjoa. Luontosuhteet, luontokäsitykset ja sivistys kestävyyskriisin aikakaudella* (SITRAn muistio 9.12.2021), 65–79. <https://www.sitra.fi/julkaisut/ihminen-osana-elonkirjoa/> (Luettu 26.8.2022.)
- Vaitinen, Asta (2017) *Esteettinen metsä. Näkökulmia ympäristöherkkyyteen ja sen merkitykseen metsäsuhteelle* (pro gradu). Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto. <http://urn.fi/URN:NBN:fi:jyu-201712194774>.

- Wapner, Paul (2010) *Living through the end of nature: the future of American environmentalism*. Cambridge: MIT Press.
- Weintrobe, Sally (2013a) Introduction. Teoksessa Sally Weintrobe (toim.) *Engaging with climate change. Psychoanalytic and interdisciplinary perspectives*. Lontoo & New York: Routledge, 1–16.
- Weintrobe, Sally (2013b) The difficult problem of anxiety in thinking about climate change. Teoksessa Sally Weintrobe (toim.) *Engaging with climate change. Psychoanalytic and interdisciplinary perspectives*. Lontoo & New York: Routledge, 33–48.
- Ympäristöministeriö & Suomen ympäristökeskus (2018) Luontosuhdebarometri. Yhteenveto kyselyn tuloksista. <https://www.syke.fi/download/noname/%7BF7BEF468-4840-44FF-B3CA-B324134DC460%7D/138519> (Luettu 26.8.2021.)
- Ympäristöministeriö & Suomen ympäristökeskus (2020) Luontosuhdebarometri. Yhteenveto kyselyn tuloksista. [https://www.syke.fi/fi-FI/Ajan kohtaista/Koronakevat_vaikuttanut_suomalaisten_luo\(57849\)](https://www.syke.fi/fi-FI/Ajan kohtaista/Koronakevat_vaikuttanut_suomalaisten_luo(57849)) (Luettu 26.8.2021.)

TOIVON JA TUHON NÄKYMIÄ. LUONTOSUHDE JA YMPÄRISTÖTIE TOISUUS KOLMEN EKOLOKUVAN VASTAANOTOSSA

Kaisa Hiltunen & Minna Rainio

Elämän ilmentymät ja olosuhteet ovat olleet erilaisia eri aikoina ja eri elinoloissa. On ihmeellistä, että meidän aikoihimme mennessä on syntynyt niin monimuotoista elämää – ja on järkyttävää, miten paljon siitä olemme jo antaneet hävitä emmekä vielääkään ryhdy kaikin voimin toimiin jäljellä olevan turvaamiseksi. (16, *Valtakunnat*)

Ilmasto muuttuu, mutta mitä siitä seuraa, sitä emme tiedä. Muutoksilta ei voi enää välttyä. Toivoisin, että elokuvan kuvittelemalla tavalla pysyisimme yhdistämään voimavarojamme ja ymmärtämään, miten tärkeää on turvata niin laaja elämän verkosto kuin suinkin mahdollista. (13, *To Teach a Bird to Fly*)

Elokuva voimisti ymmärrystä ihmisten voimakkaasta riippuvuudesta eri eliöihin, aivan kaikkeen. (11, *Unelmien maatila*)

Näin katsojat kuvasivat ajatuksiaan katsottaan kolme tutkimuksemme sisältynyttä ekoelokuva. *Ekoelokuviksi* (ecocinema) nimitetään elokuvia, joiden tavoitteena on herättää tietoisuutta ympäristön tilasta ja vaikuttaa ihmisten ajatteluun ja toimintaan (Willoquet-Maricondi 2010; Smaill 2014, 103). Niissä korostetaan ihmisen vastuuta ympäristöstä ja ei-inhimillisestä luonnosta. Paula Willoquet-Maricondin (2010, 45) mukaan ”ekoelokuva pyrkii avoimesti innostamaan katsojia henkilökohtaiseen ja poliittiseen toimintaan” sekä vaikuttamaan ajatteluun siten, että seurauksena on konkreettisia muutoksia ihmisten päivittäisiin valintoihin. Yhden näkemyksen mukaan parhaiten ekologista ajattelua voivat edistää kokeelliset elokuvat, jotka haastavat tavanomaisesta poikkeavalla tyyllillään ja ikään kuin harjaannuttavat näkemään asioita toisin (Willoquet-Maricondi 2010; MacDonald 2004, 109). Toisen näkemyksen mukaan periaatteessa mikä elokuva tahansa, niin dokumenttielokuva kuin fiktio, voi tietoisesti tai tiedostamattaan nostaa esiin ekologisia kysymyksiä. Kaikkia elokuvia voidaan siis analysoida ekokriittisesti eli kysymällä, miten niissä esitetään ihmi-

sen roolia osana ekosysteemiä. (Brereton 2016, 31; Kääpä 2014; O'Brien 2018; Rust & Monani 2013, 2–3. Ks. myös Saarenmaa & Lehtisalo 2014.)

Monet ympäristönarratiiveista kirjoittaneet tutkijat etenkin elokuva- ja kirjallisuudentutkimuksessa ovat kiinnittäneet huomiota siihen, että ekokriittiselle tutkimukselle tyypillisten tekstianalyysien ja teoretisoinnin lisäksi tarvitaan vastaanottotutkimuksia (Ivakhiv 2008, 24; Willoquet-Maricondi 2010, 45; Brereton & Hong 2013, 176; Kääpä 2013, 108). Kirjallisuutta ja mediaa ympäristökysymysten näkökulmasta tutkineet Matthew Schneider-Mayerson, Alexa Weik von Mossner ja Wojciech Malecki kirjoittavat, että ekokriittinen tutkimus on pitkään perustunut oletukseen siitä, että ympäristötekstit, kuten kaunokirjallisuus ja elokuvat, herättävät lukijoissa ja katsojissa ympäristötietoisuutta. Heidän mukaansa tutkijoiden käsitykset ympäristöaiheisen taiteen vaikuttavuudesta ovat kuitenkin perustuneet pääasiassa oletuksiin. Empiirinen ekokriittikki tuo kokemusperäisen ja monitieteisen näkökulman erilaisen ympäristökertomusten tutkimiseen. Perinteinen ekokriittikki on keskittynyt pääasiassa erilaisten tekstien lähilukuun, kun taas empiirisessä ekokriitikissä yhdistetään yhteiskuntatieteellisiä ja kokemusperäisiä menetelmiä tekstuaaliseen, kerronnalliseen ja esteettiseen analyysiin. Siinä kysytään, miten ekokriittisen tutkimuksen oletukset suhteutuvat tuloksiin siitä, miten todelliset ihmiset vastaanottavat kertomuksia. (Schneider-Mayerson, Weik von Mossner & Malecki 2020, 1–3, 8.) Empiirisen ekokriittikin kysymyksenasettelut ympäristökertomusten vaikutuksista asenteisiin, käytökseen, kulttuuriin ja käytäntöihin nousevat kuitenkin ekokriittikin kentältä (mt., 8).

Syksyllä 2020 toteuttamamme kolmen ekoelokuvan vastaanottotutkimuksen tarkoituksena oli selvittää, millaisia ajatuksia, tunteita ja tuntemuksia ympäristökriisiä käsittelevät elokuvat herättävät ja toisaalta, miten niiden avulla on mahdollista reflektoida omaa suhdetta luontoon. Tässä luvussa analysoimme tutkimuksen tuloksia kysyen erityisesti, miten elokuvien erilaiset tyylit vaikuttivat

katsojien tunnereaktioihin ja miten elokuvat voivat herättää pohtimaan omaa luontosuhdetta ja vallitsevaa ympäristökriisiä.

Tutkimuksen toteutus

Valitsimme katsottavaksi kolme elokuvaa, joiden lähtökohtana on tarkastella ihmisen ja muun luonnon välistä suhdetta ympäristökriisin aikakaudella. Elokuvat ovat Patrik Söderlundin fiktiivinen lyhytelokuva *Valtakunnat* (2018), Minna Rainion ja Mark Robertsin dokufiktio *To Teach a Bird to Fly* (2020) ja John Chesterin täyspitkä dokumenttielokuva *Unelmien maatala* (*The Biggest Little Farm*, 2018). Valitsimme tarkoituksella sellaisia elokuvia, jotka tuovat ekokriittistä sanomaansa esiin ainakin osittain epäsuoraan ja jättävät tilaa katsojan tulkinnalle.

Kaikkia kolmea elokuvaa voi kutsua ekoelokuviksi, vaikka *Valtakunnat* on täysin fiktiivinen ja *To Teach a Bird to Fly* yhdistää fiktiivistä ja dokumentaarista materiaalia. Kuitenkin myös ne esittävät fiktiivisten keinojensa avulla väitteitä nimenomaan todellisuudesta (ks. Weik von Mossner 2014, 55). Ekoelokuva on käsitteenä hieman epämääräinen, mutta laveampi kuin paljon käytetty *ympäristödokumentti* (environmental documentary) ja siinä mielessä kuvaavampi, että kyseessä on hyvin monimuotoinen joukko elokuvia (ks. esim. Musser 2014). Emme ottaneet mukaan niin sanottuja retorisia dokumenttielokuvia (Bordwell ja Thompson 1997), jotka pyrkivät suostuttelemaan katsojaa tietyn asian puolelle esimerkiksi vetoamalla auktoriteetteihin, tutkimustuloksiin ja tilastoihin sekä suoraan katsojan tunteisiin. Yksi tunnettu esimerkki retorisesta dokumenttielokuvasta on Davis Guggenheimin ilmastonmuutosta käsittelevä *Epämiellyttävä totuus* (*An Inconvenient Truth*, 2006).

Lähetimme osallistujille linkit elokuviin, ja he vastasivat kyselyyn nettilomakkeen kautta katsottuaan elokuvat Yle Arenasta. Jokaisesta elokuvasta oli oma kyselynsä. Kyselyssä oli viisitoista avointa kysymystä, jotka olivat samat kaikille elokuville. Alkupuolen kysymykset (1–9) koskivat suoremmin elokuvaa ja loppupuolen

len kysymyksillä selvitettiin elokuvan katsomisen myötä heränneitä ajatuksia luontosuhteesta (kysymykset 10–14). Viimeinen kysymys koski kysymyksiin vastaamista:

1. Mitä elokuvasta jäi erityisesti mieleesi?
2. Millaisia tunteita elokuva herätti sinussa?
3. Mistä pidit elokuvassa?
4. Mistä et pitänyt elokuvassa?
5. Mikä oli elokuvan keskeinen viesti sinulle?
6. Herättikö elokuva joitakin muita, esim. ruumiillisia tuntemuksia tai reaktioita? Osaisitko kuvailla niitä?
7. Voisitko eritellä sellaisia elokuvan keinoja (esim. äänet, rytmi, värit, kuvakulmat, kameran liikkeet), jotka myötävaikuttivat noiden tunteiden ja reaktioiden syntymiseen?
8. Kertoiko elokuva jotain sellaista, mistä et aiemmin ollut tiennyt, mitä?
9. Miten elokuva mielestäsi kuvaa ihmisen ja luonnon välistä suhdetta?
10. Saiko elokuva ajattelemaan eri tavalla luontosuhteesta tai ihmisten suhteesta toisiin lajeihin?
11. Voiko suhde luontoon tai toisiin lajeihin syntyä tai syventyä (tämän) elokuvan välityksellä, miten?
12. Saiko elokuva sinut tuntemaan vastuuta tai osallisuutta?
13. Millaisia ajatuksia tulevaisuudesta elokuva herätti?
14. Auttoiko elokuva kohtaamaan tai käsittelemään luontoon liittyviä tunteita? Antoiko se lohtua vai lisäsikö se huolta?

Vastauksia tuli seuraavasti: *To Teach a Bird to Fly* 23 vastausta, *Valtakunnat* 22 vastausta ja *Unelmien maatila* 17 vastausta. Kaikki vastaanottotutkimukseen osallistuneet (yhteensä 28 henkilöä) eivät siis katsoneet kaikkia kolmea elokuvaa.

Noin neljä kuukautta katseluajan päättymisen jälkeen haastatelimme neljää sellaista osallistujaa, jotka olivat katsoneet kaikki

kolme elokuvaa ja vastanneet niitä koskeviin kysymyksiin. Haastatteluilla halusimme paikata elokuvanäytösten yhteyteen suunnittelemissamme keskustelutilaisuuksia, joista jouduimme luopumaan koronapandemian vuoksi. Viittaamme haastatteluaineistoon vain luvun lopussa, jossa reflektoimme kyselytutkimusta aineistonkeruun menetelmänä. Haastattelussa kysyttiin kuusi kysymystä, joiden avulla halusimme saada lisätietoa siitä, mitä elokuvista oli jäänyt päällimmäisenä mieleen, oliko niillä ollut vaikutusta omaan ajatteluun tai toimintaan ja mitä haastateltava ylipäättään ajatteli elokuvan ja taiteen vaikutuksista luontosuhteeseen:

Painopiste tunnekokemuksissa

Kävimme kyselyaineistoa läpi teemoittelun avulla. Tässä käsiteltävien teemojen valikoitumiseen vaikutti aiempi ekoelokuvia ja ympäristöfiktiota koskeva vastaanottotutkimus sekä muu ekoelokuvia koskeva tutkimuskirjallisuus ja niissä käsitellyt teemat. Asetimme siis empiirisen aineiston dialogiin tutkimuskirjallisuuden kanssa. Olemme teemoitelleet aineiston seuraavasti: elokuvien emotionaaliset vaikutukset, elokuvien erilaisten tyylien kytkeytyminen emotionaalisiin ja ruumiillisiin vaikutuksiin, dystopiat ja utopiat/ekotopiat sekä elokuvien vaikutukset luontosuhteeseen ja ympäristötietoisuuteen.

Kaikki elokuvat, myös ekoelokuvat, vaikuttavat sekä tiedollisella että tunteiden ja affektien tasolla. Otimme nämä kaikki tulos huomioon kyselyssä. Kysyimme, millaisia tunteita ja aistikokemuksia elokuvat saivat aikaan ja millaista uutta tietoa ne tarjosivat. Pyysimme vastaajia myös erittelemään, mitkä asiat elokuvissa synnyttivät tunteita ja esimerkiksi ruumiillisia kokemuksia. Elokuvien herättämistä tunteista kysyimme suoraan kahdessa kysymyksessä (2 ja 14). Tunteet tulivat lisäksi esiin myös muiden kysymysten yhteydessä (erityisesti kysymykset 5 ja 6).

Alexa Weik von Mossner toteaa, että elokuva on ekologisia kysymyksiä käsittelevien taiteilijoiden ja aktivistien suosima media,

sillä tarjoamiensa aisti- ja tunnekokemusten kautta elokuva saa ihmiset kokemaan yhteyttä myös sellaisiin ympäristöihin, joissa he eivät ole koskaan käyneet (Weik von Mossner 2016, 337). Elokuvan affektiivinen vaikutus jää elämään ja voi ajan myötä näkyä konkreettisina tekoina. Yleisötutkimukset ovat antaneet viitteitä siitä, että kokemukselliset prosessit ovat analyttisiä prosesseja tärkeämpiä ajatellen vaikuttamista ihmisten näkemyksiin ilmastokriisistä. Tällöin esimerkiksi elokuvien tarjoamat ”simulaatiot” erilaisista tilanteista voivat olla merkittäviä. (Weik von Mossner 2016, 337–343; ks. myös Hiltunen ym. 2020, 154–155, 172–173.) Myös tässä vastaanottotutkimuksessa tunteet ja affektit korostuivat jonkin verran enemmän kuin tietoa koskevat seikat. Tarve saada tietoa nostettiin niin ikään esiin, mutta vain muutamassa vastauksessa. Tietoon liittyvät havainnot jäivät hajanaisiksi ja vastaajat mainitsivat hyvin erilaisia asioita kysyttäessä, kertoiko elokuva jotain sellaista, mitä he eivät olleet aiemmin tienneet. Tiedon vähäisempi korostuminen johtuu todennäköisesti myös siitä, että tunteista kysyttiin suuremmin. Siksi keskityimme tunnereaktioita kuvaaviin vastauksiin.

Analysoimme vastauksia elokuva kerrallaan, aloittaen *Valtakunnat*-elokuvasta ja päättäen *Unelmien maatalaan*. Jokaisen elokuvan kohdalla tarkastelemme ensin elokuvan emotionaalisia ja ruumiillisia vaikutuksia ja kysymme, miten vastauksista käy ilmi niiden suhde elokuvien tyyliin. Sen jälkeen käsittelemme toivotomuuden ja toivon tunteita, jotka nousivat vastauksissa esiin eniten. Näiden tunteiden ja niihin kytkeytyvien kuvausten perusteella nostimme teemoiksi dystopian ja utopian/ekotopian eli elokuvien kuvittelemat synkät ja toiveikkaat tulevaisuudet. Näitä teemoja on käsitelty myös aiemmissa ekoelokuvia koskevissa tutkimuksissa (esim. Ivakhiv 2011, Kääpä 2014, Matts & Tynan 2012). Seuraavassa alaluvussa tuomme elokuvat yhteen ja tarkastelemme niiden vaikutuksia vastaajien ajatteluun ja toimintaan. Kiinnitämme huomiota myös sellaisiin konkreettisempiin vaikutuksiin, joita aiemmissa ekoelokuvien vastaanottotutkimuksissa on pääasiassa tarkasteltu. Suhteutamme tuloksiamme näihin tutkimuksiin sekä ekokriittisen elokuvateorian näkökulmiin. Lopuksi pohdimme vastaanottotutkimukseen liittyviä haasteita.

Tietääksemme samantyyppistä vastaanottotutkimusta ekoelokuvista ei ole aiemmin tehty, joten varsinaista vertailukohtaa tutkimuksellemme ei ole olemassa. Elokuviin vaikuttavuutta koskevaa tutkimusta on tehty pääasiassa ympäristöviestinnän ja psykologian kontekstissa. Näissä tutkimuksissa on tarkasteltu ensisijaisesti elokuvien vaikutuksia ympäristöä koskeviin asenteisiin ja sitä, ovatko katsojat ryhtyneet toimimaan arjessaan vastuullisemmin ympäristöä kohtaan elokuvan nähtyään. Tämä on näkynyt esimerkiksi siinä, että tutkimuksiin on usein valittu suuren yleisön elokuvia, kuten edellä mainittu *Epämiellyttävä totuus* ja *The Day After Tomorrow* (2004). (Ks. esim. Beattie, Sale & McGuire 2011; Howell 2011, 2014; Lowe ym. 2006; Nolan 2010.)¹ Muutamissa tutkimuksissa vaikutuksia on seurattu myös pitemmällä aikavälillä (esim. Nolan 2010; Howell 2011; 2013).

Meitä kiinnosti elokuvien ja luontosuhteen välisen yhteyden lisäksi se, miten elokuvien erilaiset tyylikeinot ja lähestymistavat vaikuttavat katsojien kokemukseen. Tätä silmällä pitäen valitsimme katsottavaksi kolme keskenään hyvin erityyppistä elokuvaa. Aiemmissa ekoelokuvien vastaanottotutkimuksissa elokuvien esteettiseen puoleen ei ole kiinnitetty kovin paljon huomiota. Pohdittaessa mikä tekee elokuvasta vaikuttavan on kuitenkin olennaista kiinnittää huomiota elokuvan tyyliin. Tyyllillä tarkoitamme elokuvien tekniikoiden, kuten näyttämöllepanon, kameratyön eri aspektien, leikkauksen ja äänen systemaattista ja merkityksellistä käyttöä, jolloin syntyy tietyille elokuvalle ominainen tyyli (Bordwell 1997, 4). Esimerkiksi elokuvan *Valtakunnat* tyyli muodostuu muun muassa hitaista kamera-ajoista, harmonisesta värimaailmasta ja yksityiskohtaisesta äänimaisemasta. Käytännössä on mahdotonta analysoida vedenpitävästi, johtuvatko vaikutukset elokuvien sisällöllisistä vai tyylliseikoista. Kyse on aina niiden yhteisvaikutuksesta.

Pyysimme vastaajia kiinnittämään huomiota sellaisiin ilmaisukeinoihin, jotka vaikuttivat heidän emotionaalisiin kokemuksiinsa ja ruumiillisiin reaktioihinsa (kysymys 7). Tyyliä koskevia huomioita tuli esiin myös vastauksissa muihin kysymyksiin, etenkin kysymyksiin kolme (Mistä pidit elokuvassa?) ja neljä (Mistä et pitänyt elokuvassa?). Kysymys seitsemän vaikutti kuitenkin olevan

hieman vaikea ja osa vastaajista jätti vastaamatta siihen tai kertoi, että ilmaisukeinojen erittelemine oli hankalaa. Jotkut totesivat yksityiskohtien muistamisen olevan vaikeaa, jos katsomisesta oli kulunut jo aikaa.

Olimme kiinnostuneita ensisijaisesti niistä reaktioista, joita elokuvat synnyttivät melko pian katsomisensa jälkeen. Elokuvilla on välittömiä affektiivisia ja ruumiillisia vaikutuksia, tunnevaikutuksia sekä pitempikestoisia vaikutuksia ajatteluun, toimintaan ja asenteisiin. Viimeksi mainitut saattavat ilmetä vasta pitkän ajan kuluttua, mitä tässä tutkimuksessa ei ollut mahdollista selvittää. Konkreettisista ja pitkäkestoisista vaikutuksista käytämme termiä vaikuttavuus erotuksena vaikutuksista, jotka ilmenevät nopeammin ja ovat lyhytkestoisempia. Esimerkiksi vaikuttavuustutkimuksessa vaikutukset ja vaikuttavuus määritellään tällä tavoin, mutta tässä tutkimuksessa niitä ei ole aina mahdollista erotella selkeästi toisistaan.

Dystooppinen *Valtakunnat*

Valtakunnat (2018). Kuva: Patrik Söderlund.

”Lyhytelokuva aikamatkasta läpi evoluution, geologisten aikakausien ja eliövaltakuntien kohti ihmisen aiheuttamaa luonnontuhoa” kuuluu virallinen kuvaus Patrik Söderlundin elokuvasta *Valtakunnat*. Patrik Söderlund ja Visa Suonpää muodostavat taiteilijaryhmän IC-98, joka on käsitellyt monissa vuoden 2010 jälkeisissä teoksissaan ympäristöteemoja. *Valtakunnat* oli esillä vuonna 2018 Helsingin Taidehallissa ryhmän näyttelyssä, jonka aiheena oli maailma ihmisen jälkeen. Vajaan 20 minuutin mittaiseen teokseen on tiivistetty ihmisen näkökulmasta käsittämättömän pitkä ajanjakso, jonka aikana ihminen ja lähes kaikki muukin elämä katoaa maapallolta, kunnes elämä mahdollisesti alkaa versoa uudestaan. Elokuva näyttää, että ihmisen olemassaolo on vain yksi ohikiitävä vaihe maapallon historiassa, mutta vihjaa samalla, että omalla toiminnallaan ihminen on jouduttamassa omaa ja muun luonnon tuhoa.

Elokuvan alussa nähdään kalojen vedenalaisperspektiivistä vialahdus häilyvästä, atrainta heilauttavasta ihmishahmosta. Kun kuva seuraavan kerran kirkastuu, paljastuu kuolleiden kalojen ja muovijätteen täyttämä ranta ja veneen jäänteet. Seuraava kohtaaus vie metsän keskellä sijaitsevaan pieneen eläinten valtaamaan taloon. Sängyssä makaa kauan sitten kuollut henkilö, jonka vatsaan lintu on tehnyt pesän. Taloa ympäröivät ihmisen jäljet: hylätyt tavarat ja kaiverrukset puun rungossa. Syvemmällä metsässä elämä ja kuolema kohtaavat. Samaan aikaan käynnissä on kasvun ja hajoamisen prosessit. Metsästä siirrytään aikahyppäyksellä täysin autioon, palaneeseen merenrantamaisemaan, jossa hiiltyneestä maasta nousee ilmaan tuhkaa tuulen ujeltaessa. Palaneiden puiden rungoilta alkaa vähitellen erottua sienikasvustoa. Lopussa kamera kääntyy kohti avaruudessa tuikkivia tähtiä elektronisen äänimassan voimistuessa.

Elokuvasa ei ole kertojaääntä eikä inhimillistä näkökulmahenkilöä. Kerronta ei etene selkeiden syy–seuraussuhteiden kautta ja siinä on ajallistilallisia aukkoja. Selkeästi erottuvat äänet täyttävät ääniraidan: kärpäsen surina, palokärjen huuto ja tuulen suhina. Ekologista viestiä ei ilmaista eksplisiittisesti, vaan audiovisuaalisen kerronnan keinoin. *Valtakunnat* esittää kuvitteellisen rekonstruktion tulevaisuudesta. Sitä voi kuvata Helen Hughesin ter-

mein pohdiskelevaksi (contemplative) ympäristöelokuvaksi, koska se jättää tilaa katsojan omille ajatuksille, tunteille ja tulkinnoille, sen sijaan, että narratiivin täyttäisi kommentaari tai dialogi (Hughes 2014, 14). Vaikka lopun sienikasvusto on mahdollista tulkita uuden elämän alkuna, niin elokuvaa voidaan kuitenkin pitää eräänlaisena maailmanlopun skenaariona. *Valtakunnat* kuljettaa katsojaa kohti ihmisen jälkeistä tulevaisuutta. Ihmisen näkökulmasta katsottuna se voidaan tosin ymmärtää myös post-dystopiana, koska se ei esitä ihmistä kokemassa omaa tuhoaan.

Valtakunnat sai vastaajat tuntemaan muun muassa inhoa, ahdistusta, vastenmielisyyttä, alakuloa, pelkoa, puistatusta, jännitystä, pitkästyistä ja kyllästymistä. Elokuvan synkkä ja pahaenteinen yleissävy herätti ahdistusta ja alakuloa, hidastempoinen kerronta puolestaan pitkästyistä ja kyllästymistä. Yksi vastaaja kuvasi kokemustaan:

Tylsää kun kameraa liikutetaan tosi hitaasti samaa maisemaa. Ärsyttävää, kun vaaleasta kuvasta ei saa selvää, vähitellen tummenee. (14)

Sama vastaaja vastasi kysymykseen, voiko suhde luontoon tai toisiin lajeihin syntyä tai syventyä tämän elokuvan välityksellä seuraavasti:

Varmaan joo, jos joku nykyajan kaksi-sekuntia-per-kuva -ihminen jak-saa katsoa näin hidastempoista filmiä, voi tulla ajatus, että kuollut lintu ja kuollut ihminen ovat samalla viivalla. Ja sitten vielä kamera ylös avaruuteen... (14)

Valtakunnat herätti hieman useammin negatiivisia tunteita kuin kaksi muuta elokuvaa ja sen kohdalla tunteet kohdistuivat useammin myös elokuvan tyyliin ja kerrontatapaan, tai ainakin tämä kytkös tuotiin vastauksissa selvemmin esiin.

Useissa vastauksissa kielteiset ja myönteiset tunteet kuitenkin sekoittuivat siten, että kokemus oli lopulta kokonaisuutena pikemminkin myönteinen. Negatiivisten tunteiden heräämistä ei siis aina pidetty huonona asiana. Yhdessä katsojassa elokuva herätti ”Lieväähdistusta, pelkoa ja turvattomuutta sekä ihmettelevän ilon kaltaista tunnetta.” (36) Monista vastauksista kävi ilmi, että synkkyys, in-

hottavuus ja kauneus kulkivat käsi kädessä. Eräs vastaaja kommentoi: ”Ihanan synkkää!” (13) Toinen totesi: ”Herätti puistatusta. Samalla myös kunnioitusta ja haikeutta.” (35) Yksityiskohdat, kuten kuvat rannan kuolleista kaloista, hylätyssä talossa liikuskelevista ötököistä sekä kuolleesta ihmisestä herättivät inhon ja puistatukseen tunteita. ”Kyllä tuntui puistattavalta, kun linnunpesä on ihmisen vatsassa. Tavallaan se oli myös kaunista.” (35)

Kerronnan hitaus, erityisesti pitkät otokset, mainittiin viidessä vastauksessa häiritsevänä piirteenä ja elokuvaa nimitettiin vähättelevässä sävyssä taide-elokuvaksi:

tämä elokuva oli minulle enempi kevyt taidepläjäys, eikä sen enempää (25)

Toisaalta yhtä moni vastaaja mainitsi pitäneensä elokuvan rauhallisesta rytmistä:

Pidin sen hitaasta temmosta ja meditatiivisesta otteesta. Pidin myös siitä, että se ei ollut liian valmiiksi pureskeltu. (35)

Kaikki vastaajat eivät tunnistaneet elokuvassa ekologista sisältöä. Eräs vastaaja totesi, että ei ymmärtänyt, mitä irrallisten kuvien oli tarkoitus sanoa. Yksi pohti, kuvaako elokuva mahdollisesti tilannetta atomipommin räjähdysen jälkeen. Toinen sanoi suoraan, ettei tiedä, mistä elokuvan on ylipäättäen tarkoitus kertoa. Kolmesta näyttämästämme elokuvasta *Valtakunnat* poikkeaa eniten niin sanotusta valtavirtaelokuvasta. Kirjallisuudentutkija Chris Tong (2013) esittää, että elokuvien merkitykset, myös niiden ekologinen viesti, syntyy estetiikan kautta. Ajatus sopii hyvin *Valtakunnat*-elokuvaan. Vastausten perusteella *Valtakunnat* synnytti tietynlaisen vieraantumisen tunnelman, mikä sopii ajatukseen ihmisen jälkeisestä maailmasta. Se ei puhuttele yleisöä suoraan jonkun ”aiheen” tai sanoman kautta, vaan osallistaa katsojan etsimään merkityksiä ja tulkitsemaan näkemäänsä ekologisesti. Erään katsojan mielestä juuri epäkonventionaalisuus oli elokuvassa hyvää:

Miellyttävää oli myös se, että elokuvassa ei ollut puhetta tai muuta ”viestintää”, eikä oikeastaan edes ihmishahmoja, vaan ote oli kokonaisuudessaan totunnaisista kerrontatavoista irroitettu: Tämä on sikäli

merkityksellistä, että koen hieman vaikeaksi suhtautua vakavasti turhan konventionaalisilta vaikuttaviin elokuviin, niissä tuntuu usein elokuva-lajin tyylikeinot nousevan pääosaan kerronnan kustannuksella. (43)

Joskus dystooppisten tulevaisuudenvisioiden taustalla voi olla ajatus siitä, että tarvitaan rajujakin näkymiä tulevaisuuteen, jotta ihmisten huomio kiinnittyisi aiheeseen ja shokkivaikutus tönäisi heidät toimintaan. Toisaalta esimerkiksi ihmisen, teknologian ja luonnon suhde on ollut dystooppisten fiktioelokuvien aihe jo ennen ilmasto- ja ympäristökriisin aikakautta. (Hughes & Wheeler 2013, 2.)² Dystooppista katastrofikehystä on myös kritisoitu paljon. Kirjallisuudentutkija Ursula Heise (2008, 142) on todennut, että ”synkkyys ja tuho” -retoriikka vieraannuttaa, lannistaa ja nujertaa eikä rohkaise yksilöitä toimintaan. Alexa Weik von Mossnerin mukaan kielteiset tunteet, kuten pelko, viha ja suru ovat usein käytettyjä, mutta riskialttiita keinoja ympäristökertomuksissa. Kielteisten tunteiden ylikuormittavuus saattaa johtaa lamauttavaan pessimismiin tai tiedon torjuntaan, ja molemmat reaktiot voivat olla passivoivia. Jos tavoitteena on ihmisten aktivoiminen toimintaan, niin dystopiat eivät välttämättä toimi. (Weik von Mossner 2017, 162–163.)

Suuri osa vastaajista koki *Valtakunnat*-elokuvan synkkänä, pessimistisenä ja lohduttomana ja elokuva lisäsi huolta ja ahdistusta. Osassa vastauksista nousi esiin vastakkainasettelu luonnon ja ihmisen välillä ja monet kirjoittivat, miten luonto ”voittaa” ja ”ottaa vallan” ja ”selviytyy” ilman ihmistäkin. Ihmisen vaikutus on ”tuhoisa” ja ihminen ”häviää” luonnolle. Toisaalta moni vastaaja tulkitse elokuvan kertovan myös siitä, että ihminen on osa luontoa, yhtä luonnon kanssa eikä sen yläpuolella: ”Ihmisen osaa ei nostettu mitenkään esiin. Ihmisen osa on olla nimenomaan osa luontoa, ei muuta” (11) ja toinen totesi, että elokuvasta käy ilmi ”kuinka ihminen on osa luontoa eikä ainakaan yksilönä kovin mahtava”. (41)

Elokuvan dystooppisuus herätti valtaosassa vastaajista tunteita ihmiskunnan ja ihmisen pienuudesta ja merkityksettömyydestä osana maailmankaikkeutta ja sen ajallisuutta. Yhden katsojan sa-

noin ”Maapallon tapahtumilla ei kosmoksen mittakaavassa ole mitään merkitystä” (23). Monien reaktiota voisi kuvailla jopa fatalistiseksi, ja elokuva tuntui antavan luvan passiivisuuteen ja välinpitämättömyyteen, sillä olemme ”kuin hiekanjyväsä” (42) maailman-kaikkeudessa, joka jatkaa olemistaan ihmisen jälkeenkkin. Eräs vastaaja totesi, että ”elokuvan lopullinen painostavuus toi ennemmin ajatuksia tuhosta, joka on meitä vääjäämättömästi kohtaava.” ja että se herätti ”ahdistusta painostavuutensa takia. Luovuttamisen tunnelmaa. Ja lopullisuutta” (11). Jotkut katsojat kuvailivat elokuvan herättäneen myös lempeää välinpitämättömyyttä, rauhallisia tunteita ja kokemusta oman olemassaolon pienuudesta:

Voisin kuitenkin sanoa myös, että elokuva pikemmin korostaa lohdun tai huolen tarpeettomuutta: Elokuvan meditatiivinen ote johdattelee pikemminkin hyväksymään sen, että korjaamatonta tuhoa on saatu aikaan ja kaikkea karmea on edessä. Tunnetta voisi ehkä kuvata zeniläisen lempeäksi välinpitämättömydeksi. (43)

Ilmastokriisin esittämiseen taiteessa, kuten elokuvissa, liittyy erityinen haaste, sillä sitä ei voi varsinaisesti nähdä. Toisaalta pitäisi näyttää jotakin, joka tapahtuu tulevaisuudessa. (Rainio 2019, 252; Weik von Mossner 2017, 138; Doyle 2013, 28.) Vastausten perusteella *Valtakunnat* toi esiin planetaarisen muutoksen hitauden ja mittakaavan ja välitti ajatuksen siitä, että vaikka ihmiskunta muuttaa planeetan ekosysteemejä ja saattaa tuhota siinä samalla itsensä, se ei kuitenkaan tuhoa kaikkea elämää maapallolla (vrt. Kaplan 2016, 14; Weik von Mossner 2017, 149). Monet katsojat kokivat elokuvan kertovan siitä, että luonto ja elämä jossain muodossa jatkuvat ihmisen jälkeenkkin. Osa koki tämän näkökulman jopa lohduttavaksi, sillä ”maailmalla on ihmisen jälkeinen toivo” (41). Yksi vastaaja kirjoitti, ”että maapallolla on elämää, vaikka ihminen katoaisikin, tuhoaisi itsensä maan päältä. Minusta se on lohduttava ajatus.” (42) Elokuvassa nähtiin siis myös myönteisiä asioita ja koko luonnon näkökulmasta se ei ollut dystooppinen, vaikka synkkyys ja lopullisuus nousivatkin vastauksista esiin hallitsevina piirteinä.

Elokuvatutkija Pietari Käävän (2014, 217) mukaan elokuvissa usein esiintyvät apokalyptiset skenaariot ovat osoitus lisääntyneestä tietoisuudesta inhimillisen elämän hauraudesta maapallolla. Niiden on todettu herättävän ekologista melankoliaa (Matts & Tynan 2012). Yksi tunnettu maailmanlopun skenaariota kuvaava elokuva on Lars von Trierin *Melancholia* (2011), jossa Melancholia-niminen planeetta törmää maapalloon. *Melancholia* ei näytä törmäyksen seurauksia, koska inhimillisestä perspektiivistä se on mahdotonta. Kääpä (2014, 230–232) ja ekofilosofi Adrian Ivakhiv (2011) huomauttavat, että *Melancholia* tulee loppunsa kautta kyseenalaistaneeksi ihmiskeskeisen maailmankuvan. *Valtakunnat* voi tässä mielessä nähdä *Melancholian* sukulaisteoksena. Sekin herättää pohtimaan ihmisen osaa suuremmassa ”planetaarisessa ekosfäärissä” osana ”ekofilosofista itsen kyseenalaistamista” (Kääpä 2014, 232. Ks. myös Matts & Tynan 2012), kuten vastauksissa tuli ilmi. Eri asia sitten on, mihin johtopäätöksiin tämä pohdinta johtaa. Johtaako se nihilismiin ja välinpitämättömään asenteeseen ympäristöä kohtaan vai tarttumaan hetkeen ja ylistämään lyhyttä ihmiselämää, kuten Kääpä (2014, 231–232) pohtii *Melancholian* kohdalla?

Tutkimuksemme perusteella tuloksena oli molempia. Voimme myös kysyä elokuvatutkija Pat Breretonin seuraten, mikä maailmanlopun skenaarioiden merkitys on nykyisenä ympäristökriisin aikakautena, kun tuhon mahdollisuus on todellinen (eikä maailmanlopulla tarkoiteta esimerkiksi uskonnollista tilinteon päivää). Onko dystopioilla ylipäätään enää vaikuttavuutta nykyajan yhteiskunnissa? Breretonin mukaan maailmanlopun representaatiot ainakin auttavat kiinnittämään huomiota ilmastokatastrofiin ja reflektomaan asioita, vaikka ne eivät välttämättä tarjoa (eikä niiden odotetakaan tarjoavan) selkeitä malleja tulevaisuuden toiminnalle. (Brereton 2016, 204.)

To Teach a Bird to Fly ja toiveikas tulevaisuus

To Teach a Bird to Fly (2020). Kuva: Minna Rainio & Mark Roberts.

To Teach a Bird to Fly on dokufiktiivinen lyhytelokuva, joka tarkastelee lintujen sukupuuttoa ja ilmastonmuutosta tulevaisuuden näkökulmasta kerrotun fiktiivisen tarinan välityksellä. Elokuvan ohjaajat, Minna Rainio ja Mark Roberts, työskentelevät taiteilijaparina ja heidän lyhytelokuvansa ja liikkuvan kuvan installaationsa käsittelevät yhteiskunnallisia teemoja ja ympäristöaiheita. Elokuvaa on esitetty kansainvälisillä elokuvafestivaaleilla, museoissa ja gallerioissa. Se on ollut nähtävillä myös Yle Teemalla ja Areenassa. Rainio on toinen tämän luvun kirjoittajista.

Elokuvan kerronta yhdistää kaksi aikatasoa. Kertojaääni sijoittuu tulevaisuuteen, kun taas elokuvan visuaalinen kerronta paikantuu nykyisyyteen. Elokuvan kertoja kuvailee tapahtumia menneisyydestä – meidän nykypäivästämmme – jolloin hänen isoäitinsä

työskenteli kasvattiäitinä erittäin uhanalaisille työttöiibis-linnuille. Elokuva seuraa lintukannan Waldrapp-elvytysprojektia Saksassa, missä nuori nainen (kertojan tuleva isoäiti) kasvattaa lintuja. Hän viettää kaiken aikansa lintujen kanssa niiden syntymästä lähtien. Lopulta kasvattiäiti opettaa täysikasvuiset työttöiibikset muuttamaan Italian Toscanaan talveksi. Linnut oppivat muuttoreitin seuraamalla kasvattiäidin ja lentäjän ohjaamaa kevytrakenteista liidokkilentokonetta yli Alppien. Waldrapp-projekti on oikea ja käynnissä oleva hanke, jonka tavoitteena on elvyttää uhanalainen työttöiibis takaisin luonnonvaraiseksi lintulajiksi Euroopassa.

Alussa nähdään pitkiä ja hidastettuja ja paikoin jopa abstrakteja lähikuvia linnuista. Elektroninen äänimaisema korostaa lintujen vierautta. Pian sen jälkeen näemme nuoren naisen, joka hoi-vaa, silittää ja syöttää linnunpoikasia. Elokuvan aikana kuvat linnuista vuorottelevat kohtausten kanssa, joissa kasvattiäiti huolehtii linnuista, ruokkii niitä ja leikkii niiden kanssa. Kun työttöiibikset elokuvan puolivälin jälkeen aloittavat muuttomatkinsa kohti Italiaa, elokuvan näkökulma muuttuu lintujen näkökulmaksi ja kuvat ilmakuiviksi.

Kasvattiäidin puhetta ei kuulla vaan kerronta pohjautuu täysin kertojaääneen, jonka kertoma tarina on osittain kuvitelma tulevaisuudesta ja perustuu osittain lintujen kasvattajien haastatteluihin ja kokemuksiin. Kertoja muistelee, miten hänen isoäitinsä kertoi yl-lättävästä yhteenkuuluvuudestaan lintujen kanssa ja rakkaudestaan lintuja kohtaan. Katsomalla tulevaisuudesta kohti nykyhetkeä elokuva liittyy uhanalaisen lintulajin kohtalon laajempaan yhteyteen ilmastonmuutoksen, lajien sukupuutto-oallon ja planeettamme tulevaisuuden kanssa. Elokuvan kerrontarakenne on fragmentaarinen, ja katsojan täytyy tehdä tulkintoja ja yhdistää tarinan palasia ja aikatasoja toisiinsa. Siinä mielessä teosta voi luonnehtia kokeelliseksi ja pohdiskeleväksi (contemplative) ympäristöelokuivaksi (Hughes 2014,14).

To Teach a Bird to Fly -elokuvaan liittyvissä vastauksissa sekoittuivat positiiviset ja negatiiviset tunteet. Elokuvassa kuvatun projektin onnistuminen herätti toivoa, mutta samalla surun tunnet-

ta siitä, että kaikkia sukupuuton partaalla olevia eläimiä ei voida pelastaa. Lisäksi vastaajat kokivat syyllisyyden ja riittämättömyyden tunteita.

Osittain ahdistusta, tilanteesta jota elokuva kuvasi, jonka koen olevan totta tällä hetkellä ja osittain ahdistusta ja pelkoa siitä, miten itse toimin nyt tässä ajassa, osaanko ja pystynkö toimimaan oikein? Onko minulla näkemystä, tietoa ja osaamista toimia niin, etten olemassa olollani ainakaan pahenna asioita? Osittain elokuva herätti myös toivoa, eli jos ja kun elokuva kuvaa tätä aikaa ja mahdollista tulevaisuutta, tämän tulevaisuuden kuva oli kuitenkin myönteinen siinä mielessä että tällä hetkellä huonolta näyttävää asioiden kehityskulkua voisi vielä muuttaa. Tästä päästään taas tuohon omaan olemiseen ja tekemisen ahdistavuuteen ja pelkoon! (11)

Toisaalta ahdistava ja syyllistävä tunnelma ja toisaalta taas luottavampi olo. (13)

Tunteita kuvattiin useissa vastauksissa ristiriitaisiksi, mikä ei ole yllättävää, koska elokuvan kertomuksessa huoli ja toivo ovat molemmat vahvasti läsnä: ”Hyvin ristiriitaisia tuntemuksia. Surua, epätoivoa, kyynisyyttä, lamauttavaa toimintakyvyttömyyttä. Toisaalta haikeaa iloa ja ihmetystä.” (2) Mukana on myös vastauksia, joissa tunnereaktio oli selkeän myönteinen. Toivo tai toiveikkaus mainittiin myönteisistä tunteista useimmin:

Tunteen toivosta ja ihmisen ja luonnon yhteydestä. (27)

Keskeisen viestin itselleni koen olevan se, että aina on toivoa. Vaikka tarina on kuvitteellinen otanta tulevaisuudesta, niin koen sen olevan voimaa ja uskoa antava tämän päivän aktivisteille. (47)

Pelkän toivon ei kuitenkaan ajateltu riittävän, vaan ihmisiltä odotettiin tekoja.

Meillä on vielä toivoa ja mahdollisuus säilyttää luonnon monimuotoisuus kunhan uskomme jokainen osaltamme siihen ja teemme sen eteen minkä voimme. (27)

Elokuva herätti myös toivoa, eli jos ja kun elokuva kuvaa tätä aikaa ja mahdollista tulevaisuutta, tämän tulevaisuuden kuva oli kuitenkin myönteinen siinä mielessä että tällä hetkellä huonolta näyttävää asioiden kehityskulkua voisi vielä muuttaa. (11)

Alexa Weik von Mossner on tutkinut utopiakertomuksia kaunokirjallisuudessa ja elokuvissa ja hänen mukaansa utopiaan liittyvät tärkeimmät tunteet ovat toivo ja tahto (Weik von Mossner 2017, 165–166). Hän viittaa filosofi Ernst Blochin jaotteluun abstrakteihin ja konkreettisiin utopioihin, missä abstrakti utopia on eräänlaista eskapismia, kun taas konkreettinen utopia on yhteiskunnallista unelmointia ja ennakkointia, joka voi potentiaalisesti johtaa muutokseen. Vain konkreettinen utopia voi liittyä toivoon, sillä voimme toivoa vain sellaista, minkä koemme mahdolliseksi. (Mt. 188.) Kriittinen utopia (Moylan 1987) puolestaan ottaa huomioon sen, että maailma ei ole koskaan valmis ja staattinen. Sen tavoite on herättää katsojissa tahto parempaan maailmaan ja motivoida siihen, että se vaatii jatkuvaa työtä ja ponnisteluja. (Weik von Mossner 2017, 165.)

Elokuville utopiat ovat olleet paljon dystopioita harvinaisempia. Weik von Mossnerin mukaan se voi johtua siitä, että pysyvämpää ihannetilaa kuvaavat utopiat ovat draamallisesti vähemmän kiinnostavia kuin dynaamisemmat dystopiat. Harvinaisena esimerkkinä utopiasta hän mainitsee elokuvan *Avatar* (2009) (Weik von Mossner 2017, 179–180.) Utopiat voivat kuitenkin olla dystopioita vaikuttavampia ja radikaalimpia tapoja käsitellä esimerkiksi ilmastonmuutosta. Perinteiset utopiat esittelevät valmiin mallin maailmasta ja täydellisestä yhteiskunnasta, mutta sen rinnalle utopiatutkija Sheryl Medlicott ehdottaa sosiologi Ruth Levitasin ajatusta ontologisesta utopiasta, joka ei ole valmiin maailman malli vaan tapa kuvitella parempia olemisen tapoja. Ontologinen utopia on siten pikemminkin prosessi kuin päämäärä. (Medlicott 2019, 174.)

Jos *To Teach a Bird to Fly* -elokuva tulkitsee yllä mainittujen teorioiden valossa, sen voi nähdä osallistuvan yhteiskunnallisen unelmoinnin prosessiin kuvittelemalla maailman, jossa ihmisten suhde toisiin lajeihin ja ympäristöön on vähitellen muuttunut. Elokuva avaa näkymän toisenlaiseen tulevaisuuteen, mutta ei tarjoa konkreettista mallia paremmasta maailmasta eikä myöskään anna ohjeita siitä, miten ihmisten tulisi toimia. Simon Spiegel huomauttaa kirjassaan *Utopias in Nonfiction Film* (2021, 55–56, 71), että

fiktioelokuvaa sopivamman muodon utopioille tarjoaa ei-fiktiivinen elokuva, esimerkiksi dokumenttielokuva, jonka lähtökohtana on usein vallitsevan todellisuuden kritiikki, mutta jossa myös monesti yhdistetään vapaammin fiktiivistä ja ei-fiktiivistä materiaalia.

Myöskään elokuvan *To Teach a Bird to Fly* kerronta ei ole suoraviivaista, sillä sen kerrontatapa on ajallisesti monitasoinen. Lisäksi siinä yhdistetään dokumentaarista materiaalia fiktiiviseen kehystarinaan, mikä mahdollistaa optimistisen tulevaisuusvision luomisen. Kerrontatapaan kiinnitettiin huomiota muutamassa vastauksessa. Ratkaisua pidettiin kekseliäänä, ajatuksia herättävänä ja toivoa luovana, mutta siihen suhtauduttiin myös ristiriitaisesti:

Kerronnan aikataso: kertoja oli tulevaisuudessa ja ikäänkuin selosti isoäitinsä kuvaamaa dokumenttia. Valitettavasti jokin siinä ei toiminut (23)

Narratiivi oli hieman teennäinen ylisukupolvisen viestin välittämisen vaikeudesta, vaikka se olikin aiheellinen niin en pitänyt viestin toteutustavasta. Uhhakuvat sukupuutosta ovat nyt jo läsnä ja sikäli ärsyttää niiden esittäminen tulevaisuutena. (36)

Tässä elokuvassa fiktiiviset elementit aiheuttivat minulle vain ärtymistä. Ymmärrän elokuvantekijöiden perspektiivin tavallaan, mutta itse uskon kokemuksen voimaan sinänsä, en kaipaa tulevaisuuteen sijoittuvaa tulkintaa. (4)

Negatiivisia tunteita herättivät myös epämiellyttäväksi koettu äänimaisema ja kertojan ääni. Fiktiivisen ja dokumentaarisen materiaalin yhdistäminen vaikutti myös siten, että kaikki eivät olleet varmoja siitä, mikä elokuvassa on todellista:

Mietin myös, voisiko tällaista todella tapahtua, ja onko menettely oikeasti käytössä (21)

Toisaalta elokuvan kauneuden todettiin herättäneen positiivisia tunteita. Muutamista vastauksista käy ilmi, että tyylin ja estetiikan koettiin häiritsevän elokuvan viestin tai sisällön ymmärtämistä. Vastakkaisiakin mielipiteitä esitettiin.

[pidin] Kiireettömästä kerronnasta, joka jätti tilaa ja aikaa katsojan omille ajatuksille. Asioita ei paisutellen alleviivattu eikä mitään selitetty puhki. (16)

Pidin elokuvan tarinasta! Se puhutteli minua ja lisäksi kokemusta voimisti elokuvan kaunis visuaalinen toteutus (47)

Elokuva herätti monissa katsojissa myös voimakkaita ruumiillisia tunteuksia.

[K]ylmä aamukaste paljaissa jaloissa, reunoiltaan terävät ruohonkorret viiltämässä ihoa, etova tunne elävästä ravinnosta rasioissa, leijuva keveys lentäessä... (25)

Suolistoni kramppasi, hengitys salpaantui hetkeksi ja tuli lämmin olo kehollisesti. (36)

Rauhoitin elokuvaa katsoessani. Luulen, että sykkeeni laski. Aina-kin mieleeni laskeutui sellainen rauha, jota en ole kokenut päiväkausiiin. (2)

Kylmien väreiden tyylisiä jaloissa kun lintujen ja ihmisten välistä symbioosia kuvattiin, lentoon lähteminen herkisti myös.(11)

Korkeus huikaisi hetken, kun elokuvassa lennettiin. (16)

Elokuvan tapa liikkua eri aikatasoilla kiinnitti katsojien huomion ympäristökriisin ajallisuuteen ja vaikutusten ylisukupolvisuuteen: ”Se omalla tavallaan kannusti meitä kaikkia toimimaan niin, että voisimme tarjota seuraaville sukupolville paremman maailman, jossa on yhä luontoa ja eläimiä”. (6) Toisaalta esille tuli myös ”aikaisempien sukupolvien ajatusten ja tekojen merkitys nykyhetkelle ja tulevaisuudelle”. (29) Yhdelle katsojalle elokuvan keskeinen viesti oli

poliittisten ja henkilökohtaisten valintojen näkeminen ylisukupolvisina, pidemmän aikajanan tarkastelun tarve. Ja toki myös yksittäisen ihmisen teot, joiden vaikutus voi olla merkittävä, ja se merkittävyys voi paljastua vasta vuosikymmenien kuluttua. (4)

Monet katsojat miettivät elokuvan katsottuaan myös ihmisen suhdetta toisiin lajeihin. Elokuvan kuvaama läheinen suhde kasvattajan ja lintujen välillä loi toivoa siitä, että ihmiset voisivat luoda vastuullisen, läheisen ja kunnioittavan yhteyden muihin lajeihin.

lajin kuvaaminen lähempää tuo sen kokemuksellisesti lähemmäs, ja yleensä luonnon ja ihmisen välisen yhteyden kertominen ja kuvaaminen voi tuoda lisää tietoa ja tietoisuutta. (16)

Elokuva kuvasi hienosti lajien välistä yhteyttä ja riippuvuutta. Yhdessä lauseessa tuli ihmisen osuuskin esille herättävällä tavalla, eli kun kertoja sanoi että voitko kuvitella mitä olisi tapahtunut jos ihmiset eivät olisi tehneet muutoksia. (11)

Toeudessa kuvattiin kauniisti lintujen ja ihmisten välistä suhdetta, lintujen yksilöllisyyttä ja myös ihmisen mahdollisuutta vähentää ”tuhoa”. (47)

To Teach a Bird to Fly -elokuva voisi kuvailla eräänlaiseksi utopiaksi. Se avaa näkymän tulevaisuuteen, jossa ilmastonmuutoksen eteneminen on pysäytetty, virheistä on opittu ja ihmisten ja muiden lajien välillä vallitsee ymmärrys, empatia ja kunnioitus. Elokuvan tapa rinnastaa eri aikatasoja antoi tilaa katsojien tulkinnalle ja pohdiskelulle. Toiveikas näkökulma herätti voimakkaita tunteita, sekä surua että toivoa. Katsojat kokivat vahvasti myös sen, miten elokuva kuvasi läheistä tunnesidettä ihmisten ja lintujen välillä.

***Unelmien maatila* ja toteutunut ekotopia**

Pitkä dokumenttielokuva *Unelmien maatila* kertoo kalifornialaisen pariskunnan, John ja Molly Chesterin päätöksestä perustaa luon-

Unelmien maatila (2018). Ruutukaappaus elokuvasta.

nonmukainen maatila, joka toimisi täysin eri periaatteella kuin suurin osa alueen tehotuotantoon perustuvista tiloista. Sysäykseenä maatilan perustamiselle toimii pariskunnan koira, Todd, joka ei sopeudu kaupunkiasuntoon. Chesterit ostavat tilan, jonka maaperä on köyhtynyt yksipuolisen viljelyn seurauksena. John on elokuvaohjaaja ja kuvaaja ja Molly työskentelee ruokabloggaajana, mutta heillä ei ole riittävästi tietoa ja taitoa maatilaprojektin käynnistämiseen. Avukseen he saavat biodynaamisen viljelyn asiantuntijan, Alan Yorkin, joka opettaa, miten tila on vähitellen mahdollista muuttaa toimivaksi ekosysteemiksi, jossa kaikilla eliöillä on oma tärkeä roolinsa. Elokuvan keskiössä on monimuotoisuus ja kaiken kytkeytyminen toisiinsa, mitä havainnollistetaan piirrosanimaatioilla.

Luonnon ehdoilla toimiminen ja tilan saaminen tuottavaksi on haastava prosessi, joka on täynnä positiivisia ja negatiivisia yllätyksiä. Elokuva seuraa noin kahdeksan vuoden ajan maatilan elämää ja pariskunnan edesottamuksia. Uusia haasteita ja ongelmia tulee jatkuvasti eteen. Kaikki lähtee siitä, että köyhtynyt maaperä pitää saada elvytettyä ja tuottamaan satoa.

Unelmien maatilaa voi luonnehtia subjektiiviseksi, henkilökohtaisia kokemuksia painottavaksi dokumentiksi. Bill Nichol-sin dokumenttielokuvien kategorioista se tulee lähimmäksi performatiivista dokumenttia, sillä ohjaaja, käsikirjoittaja ja kuvaaja John Chester on myös yksi elokuvan päähenkilöistä (Nichols 2010, 199–209). Lähes yksinomaan ulkona kuvattu elokuva sisältää paljon luontokuvausta. Siinä myös seurataan työskentelyä maatilalla lähietäisyydeltä. *Unelmien maatila* antaa viihdyttävällä tavalla runsaasti tietoa luonnonmukaisesta viljelystä. Pariskunnalle syntyy kuvausten aikana lapsi, mutta päähenkilöiden henkilökohtaisen elämän sijasta kerronnan painopiste pysyy koko ajan maatilan tapahtumissa. Tilan eläimillä, kuten Emma-sialla ja sen ”sulhasella” Greasy-kukolla sekä Todd-koiralla, on elokuvassa tärkeä rooli, ja elokuvan monet tunteelliset hetket liittyvät eläinten kohtaloihin. Uhkaavat maastopalot puolestaan tuovat ilmastokriisin todellisuuden mukaan tarinaan.

Unelmien maatilan kohdalla vastaajien kuvaamien tunteiden kirjo oli laajin. Tunteet heijastavat elokuvan kertomusta, joka käsittää noin kahdeksan vuoden ajanjakson ja johon mahtui monenlaisia käännteitä ja dramatiikkaa. Elokuvan kerrottiin herättäneen yhtäältä iloa, toivoa ja innostusta, toisaalta surua, pettymystä, vihaa ja inhoa. Tunteiden kaksijakoisuus näkyi esimerkiksi näissä vastauksissa kysymykseen, millaisia tunteita elokuva herätti:

Iloa ja surua, ärtymystä ja turhautuneisuutta, toivoa ja innostusta (16)

Lämpimiä, toiveikkaita, surullisia, iloisia, iso kirjo. (27)

Aluksi mainittakoon, että itkin melkein koko elokuvan ajan eri syistä. Minua kosketti elokuvan visuaalinen kauneus ja tarinankerronta. Elokuvaa katsellessa koin laajasti eri tunteita; iloa, innostusta, pettymystä, surua, myötätuntoa, toiveikkuutta, epätoivoa, universaalia ihmisyyttä, ihmisen pienuutta ja luonnon suuruutta. Empatiaa koin erityisesti eläinhahmojen tarinoiden kautta. (10)

Tunteita koettiin myös ruumiillisina reaktioina:

Onnen tunnetta rinnassa, pientä ”pakahtumista” onnistumisen hetkellä, surun silmien kostumista kun oppi-isä kuoli. Jännityksenä, henkeä salpaavana tuntui jännitys tulipalon lähestyessä. Yllättävä voimakkaan kehossa tuntuvan tunteen herätti myös kojootin tappaminen, kuten elokuvassa kerrottiin, oli se hetki jolloin sopusoinnusta ympäristön kanssa luovuttiin (hetkellisesti). (11)

Mikä olisi suomalainen sana kuvaamaan ”kiksejä”? Kihelmöinti. Ei voi istua paikoillaan. (30)

Vastauksista käy ilmi eläminen elokuvan tarinan mukana, eläytyminen päähenkilöiden haasteisiin ja eläinten kohtaloihin. Tarinan mukana koettiin toivoa, epätoivoa, iloa ja turhautumista. Elokuvaa pidettiin innostavana ja se antoi uskoa tulevaisuuteen. Muutamassa vastauksessa kiinnitettiin huomiota elokuvan ”elokuvamaisuuteen” ja sen kykyyn herättää tietynlaisia tunteita: ”Elokuvamaista iloa ja surua, kuten nämä tapaavat tehdä.” (43)

Dokumenttielokuvaa kohtaan katsojien odotukset ovat luultavasti selvimät, koska niiden tehtäväksi on perinteisesti katsottu todellisuuden dokumentoiminen (esim. Renov 1993, 22). Tämä näkyi vastauksissa siten, että useimmat kokivat *Unelmien maati-*

lan vaikuttavaksi eikä se juuri ärsyttänyt. *Unelmien maatilassa* on nykypäivän dokumenttielokuville melko tyypillinen kerrontatapa, jossa asioita käsitellään pitkälti päähenkilöiden kokemusten kautta. Monimuotoisuutta havainnollistetaan lyhyin piirrosanimaatioin, mutta kokonaisuutena kerronta on tavanomaista. Ehkä se tällaisena vastasi parhaiten vastaajien käsitystä siitä, miten ympäristöasioista tulisi elokuvilla viestiä. Vain pari vastaajaa oli sitä mieltä, että *Unelmien maatilassa* oli väritetty tapahtumia dramatiikan nimissä ja että elokuvan formaatti oli turhan elokuvamainen ja amerikkalainen.

Myös *Unelmien maatila* herätti vastaajissa paljon toivoa ja monet kokivat elokuvan myös kannustavan ja rohkaisevan toimintaan, ainakin yleisellä tasolla. Tämänkin elokuvan kohdalla muutos tuntui mahdolliselta, kunhan ihmiset vain toimisivat ja yhdistäisivät voimansa. Ihmisen uskottiin pystyvän parempaan:

elokuva herätti toivoa siitä, että ihmiset kykenisivät joku päivä elämään sopusoinnussa luonnon kanssa ja ymmärtäisivät paremmin eri eliöiden ja lajien merkityksen kokonaisuutta ajatellen. (26)

Dokkari antoi toivoa siitä, että vielä osataan toimia oikein. (30)

Vastaukset kysymykseen siitä, millaisia ajatuksia elokuva herätti tulevaisuudesta, olivat myös positiivisia:

Toiveikkaita. Että muutos on mahdollista, kunhan saadaan ihmiset tarkastelemaan arvojaan ja toimimaan yhdessä paremman tulevaisuuden eteen. (39)

Toiveikkaita sen suhteen, että elokuvassa esillä olleet viljelyideaalit leviäisivät. Huolestuneisuutta sen suhteen, että ilmastonmuutos on jo pitkällä (ne maastopalot) ja laajemman muutoksen tekeminen voi olla jo liian myöhäistä. (43)

Voidaan ajatella, että *Unelmien maatila* kuvaa eräänlaista toteutunutta, konkreettista ekotopiaa seuraamalla päähenkilöiden matkaa kaupunkilaisista luonnonmukaisen maatilän omistajiksi. Ekotopiat ovat radikaalin ympäristöajattelun utopioita, jotka liittyvät myös ajatukseen ekologisesta kansalaisuudesta (Pepper 2005, 17). Niiden avulla voidaan laajentaa ympäristöasioihin liittyvää poliit-

tista mielikuvitusta ja näyttää reittejä kohti kestävämpää elämäntapaa. Ekotopiat antavat toivoa, että kestävämpi tulevaisuus on saatavissa ja siten ne voivat myös johtaa muutokseen. (Weik von Mossner 2017, 189, 166.) *Unelmien maatila* antaa esimerkin yhdestä mahdollisesta reitistä kohti tasapainoisempaa vuorovaikutusta luonnon kanssa, kohti oikeudenmukaisempaa ja kestävämpää maailmaa, ja myös nostattaa toivoa siitä, että se on mahdollista (ks. Weik von Mossner 2017, 188).

Elokuva näyttää mallin onnistuneesta luonnon monimuotoisuutta kunnioittavasta viljelystä, mutta monet katsojat kokivat sen kuitenkin yksittäistapaukseksi, jonka ei optimistisuudestaan huolimatta uskottu toteutuvan laajassa mittakaavassa. Yksi vastaaja kirjoitti elokuvan herättäneen ”sekä lohtua että huolta: toisaalta jonkinlainen tasapaino ihmisen ja luonnon välillä tuntuu elokuvan jälkeen entistä mahdollisemmalta, toisaalta taas voi olla, että planeetta loppuu kesken ennen kuin moiseen suureen projektiin päästään.” (43) Monissa muissakin vastauksissa yhdistyivät optimismi, skeptisyys ja epäusko.

Samankaltainen ristiriita tuli esille myös *To Teach a Bird to Fly* -elokuvan vastauksissa. Vaikka elokuva oli toiveikas, sen positiivinen näkymä tulevaisuuteen oli samaan aikaan sekä toivoa että huolta herättävä. Elokuvan toiveikkuus paljasti nykytilanteen vaikeuden ja monimutkaisuuden ja nosti esiin huolen ihmisten kyvyttömyydestä toimia paremman tulevaisuuden puolesta.

[t]oiveikkuutta, kuten kai oli tarkoituskin. Että jonkinlainen herääminen tapahtuu ihmiskunnassa ja pystymme muuttamaan arvojamme ja toimintatapojamme. Toisaalta heräsi myös surua... Siksi siitä jäi aika ristiriitaiset tunteet. (39)

Toivon pilkahduksia, mutta myös pelkoa ja epätoivoa siitä mitä jos olemmekin jo liian myöhässä. (27)

Että toivoa on joidenkin lajien pelastamisen osalta, mutta edelleen hyvin moni ja erityisesti huomaamaton laji tulee kuolemaan sukupuuttoon. (46)

Molempien elokuvien vastauksissa toiveikkuuden taustalla kuului epävarmuus ja suru. Myös monet tutkijat ovat tuoneet esille, että

toivoon liittyvä epävarmuus ja epäonnistumisen mahdollisuus sekä suru ja melankolia. Ihmisen ja ympäristön suhteiden tutkimukseen erikoistunut maantieteilijä Lesley Head (2016, 74) erottaa toivon ja optimismin toisistaan ja käsitteellistää toivon prosessiksi, tulemisen tilaksi, joka voi avata tiloja toisin tekemiselle ja muutokselle. Toivo ei ole siis pelkkä tunne vaan myös toimintaa. Myös esseisti ja aktivisti Rebecca Solnit korostaa, että toivo ei ole sama asia kuin optimismi, eikä se tarkoita sokeaa uskoa siihen, että kaikki muuttuu paremmaksi. Toivo on epävarmuuden sietämistä, sillä emme voi tietää mitä tulevaisuudessa tapahtuu, mutta juuri tämä epätieoisuus avaa myös tilan toivolle. (Solnit 2016, 4–7.)

Elokuvien vaikutukset luontosuhteeseen ja ympäristötietoisuuteen

Kuten alussa totesimme, ekokriittisen elokuvatutkimuksen myötä tutkijat ovat 2010-luvulla havahtuneet siihen, että olisi tärkeää tehdä vastaanottotutkimusta ympäristöä käsittelevien elokuvien vaikutusten arvioimiseksi. Vastaanottotutkimuksissa vaikutus (impact) ymmärretään tyypillisesti elokuvan katsomisen selkeäksi seuraukseksi. Ääriesimerkki laskelmoidusta vaikutuksesta liittyy dokumenttelokuvien ympärille rakennettuihin vaikuttavuuskampanjoihin, joiden tavoitteena on selkeä yhteiskunnallinen vaikutus (Nash & Corner 2016). Tässä tutkimuksessa olimme kiinnostuneempia välittömistä emotionaalista ja affektiivisistä reaktioista sekä siitä, miten elokuvat innostavat katsojia refleктоimaan luontosuhdettaan ja osallisuuttaan ympäristökriisiin.

Vastaanottotutkimuksessa esitetyt elokuvat ovat hyvin erilaisia. *Unelmien maatilassa* on selkeä teema, monimuotoisuuden tärkeys toimivan ekosysteemin kannalta, ja elokuvan kerronnassa kaikki tukee tämän teeman käsittelyä. Kuten edellä siteerattu vastaaja toteasi, elokuvassa monimuotoisuuden merkityksestä kerrotaan erittäin vakuuttavasti. *To Teach a Bird to Fly* käsittelee ilmastonmuutosta ja sukupuuttoaaltoa osittain fiktiivisen tarinansa kautta. Sen voi

nähdä rohkaisevan ihmisiä toimimaan, sillä sen kuvaamassa todellisuudessa ilmastonmuutos on onnistuttu pysäyttämään ja työ uhanalaisen lintulajin hyväksi on tuottanut tulosta. Kuitenkin elokuva on kerronnallisesti sen verran avoin ja moniaineksinen, että sen sanomaa ei voi kiteyttää kovin yksinkertaisesti. Tämä kävi ilmi myös vastauksista. *Valtakunnat* on moniselitteisempi, koska se ei sisällä minkäänlaista äänikerrontaa ja siinä esitettyjen tapahtumien paikka ja aika jätetään tarkoituksella epämääräiseksi.

Elokuvia ei siis ole tehty samoista lähtökohdista. Ne ottavat kaikki omalla tavallaan kantaa ympäristökriisiin ja niillä on oma tyylinsä, mikä täytyy ottaa huomioon, kun niitä tulkitsee ympäristönarratiiveina. Esimerkiksi yksi elokuvista on fiktiivinen, toinen fiktion ja dokumentin yhdistelmä ja kolmas dokumentti. Emme kuitenkaan halunneet ottaa näitä kategorioita tutkimuksen lähtökohdaksi. Vastaanottotutkimuksen kysymyksissä kategorioita ei mainittu, eikä niihin viitattu kovin monessa vastauksessa.

Fiktiivisyys ja dokumentaarisuus ovat suhteellisia käsitteitä ja kaikenlaisiin elokuvaan liittyvä tekijöiden valintojen kautta todellisuuden luovaa käsittelyä ja toisaalta ne paljastavat jotain todellisuudesta. Mielestämme elokuvan avulla on mahdollista reflektoida luontosuhdetta riippumatta siitä, onko se fiktiota vai faktaa.³ Alexa Weik von Mossner (2014) on todennut, että ympäristöaiheisilla elokuvilla voi olla todellisuuden kannalta merkittäviä (consequential) tunnevaikutuksia riippumatta siitä, ovatko ne dokumentaarisia vai fiktiivisiä. Saamiemme vastausten perusteella tämä pitää paikkansa myös tähän tutkimukseen sisältyneiden elokuvien kohdalla.

Seuraavaksi tarkastelemme kysymystä vaikuttavuudesta ja pohdimme, miten elokuvat innostivat katsojia toimimaan vai synnyttivätkö ne apatian ja luovuttamisen tunteita. Toisin sanoen käsittelemme sitä, miten elokuvat vaikuttivat vastaajien luontosuhteeseen ja ympäristötietoisuuteen tai ympäristövastuuseen. Kysyimme ”Saiko elokuva ajattelemaan eri tavalla luontosuhteesta tai ihmisten suhteesta toisiin lajeihin?”, ”Voiko suhde luontoon tai toisiin lajeihin syntyä tai syventyä (tämän) elokuvan välityksellä, miten?” ja ”Saiko elokuva sinut tuntemaan vastuuta tai osallisuutta?”.

Valtakunnat-elokuvan koettiin synkkyydellään ja ahdistavuudellaan lisäävän enemmän huolta kuin antavan toivoa. Sen ei juurikaan koettu muuttaneen omaa luontosuhdetta suuntaan tai toiseen. Yhdestä vastauksesta käy ilmi, että näin synkälle elokuvalle ei edes haluttu antaa mahdollisuutta vaikuttaa:

Elokuva oli niin kovin synkäksi tehty, että en ole aivan varma, olisinko toivonutkaan sen vaikuttavan itseäni. (30)

Eräs vastaaja arveli, että tällainen elokuva saattaisi jopa vieroittaa luonnosta. Elokuvan ymmärrettiin kertovan, että sen esittämä kehityskulku on vääjäämätön ja ihminen sen edessä voimaton. Elokuvan kuvaamien tapahtumien valtava mittakaava aiheutti voimattomuuden ja välinpitämättömyyden tunteita.

Elokuvaa katsoessa tuli jotenkin väsynyt olo. Liian suuria asioita liian suuressa mittakaavassa. (16)

elän jo mielestäni melko ympäristövastuullisesti. Sen sijaan se [elokuva] sai minut tuntemaan oloni voimattomaksi ja osattomaksi siinä mielessä, etten lopulta voi vaikuttaa kuin omiin tekoihini. (6)

Lopullisuuden tunnetta. Ymmärrystä siitä, että jos kaikki tuhoutuu ei ole mitään tehtävissä. Mikäli uutta elämää tuhon jälkeen syntyy, siinä menee aikaa niin kauan, että en voi ymmärtää sitä. (47)

Nämä vastaukset tukevat Heisen (2008, 142) ja Weik von Mossnerin (2017, 162–163) toteamusta dystooppisen kehityksen passiivisuudesta. Katsojat kirjoittivat luovuttamisen tunnelmasta ja tuhon vääjäämättömyydestä ja jopa jonkinasteisesta levollisuudesta ja rauhasta siihen liittyen.

On jotenkin elähdyttävää ajatella olevansa lopulta ruokaa madoille, eli oma kuolema ei ole niin lopullinen kuin miltä se yleensä tuntuu. (43)

Joistakin vastauksista välittyi ajatus, että mitään ei ole tehtävissä ja voisimme sen sijaan keskittyä nauttimaan nykyhetkestä ja sen merkityksestä. Elokuva ei siis vastausten perusteella innostanut katsojia toimimaan niin, että sen esittämä dystooppinen tulevaisuus ei toteutuisi.

Empiirisessä tutkimuksessaan ilmastofiktion vaikutuksista myös Matthew Schneider-Meyerson havaitsi, että vastaajien affektiiviset reaktiot olivat suureksi osaksi negatiivisia ja lamaannuttavia. Hän viittaa psykologi Per Espen Stoknesin tutkimukseen, jonka mukaan ilmastomuutoksen esittäminen uhkaavana katastrofina synnyttää halun vältellä koko aihetta. Taiteilijoiden tekemät kuvaukset ilmastomuutoksen ikävistä seurauksista saattavat siis olla ristiriidassa suhteessa heidän mahdollisiin pyrkimyksiinsä kasvat-
taa ympäristötietoisuutta. Schneider-Meyersonin mukaan jotkut negatiiviset tunteet, kuten viha, voivat innostaa poliittiseen toimintaan, kun taas toiset, kuten syyllisyys, häpeä, avuttomuus ja surullisuus, johtavat vähemmän todennäköisesti aktivoitumiseen. Tästä syystä psykologit suosittelevat, että ympäristöstä viestimises-
sä hyödynnettäisiin positiivisia kehyksiä. (Schneider-Meyerson 2018,490, vrt. Weik von Mossner 2017, 162–163, ks. myös Pihkala 2017.) Toisaalta jotkut tutkijat ovat kirjoittaneet surun ja suremisen tärkeydestä ympäristökriisin aikakaudella. Heidän mukaansa juuri surun ja menetyksen tunteiden kohtaaminen on välttämätön osa prosessia, joka voi johtaa muutokseen ja toivoon (Sideris 2020).

Ympäristöfiktion vaikutuksista on tehty toistaiseksi niin vähän tutkimusta, että yksiselitteisiä johtopäätöksiä negatiivisten tunteiden pitempikestoista vaikutuksista ympäristötietoisuuteen ja konkreettiseen toimintaan tuskin voidaan tehdä. Päinvastaisia tuloksia kuin yllä mainitut ovat raportoineet esimerkiksi psykologian alaan kuuluvassa tutkimuksessaan Geoffrey Beattie, Laura Sale ja Laura McGuire, jotka tarkastelivat elokuvan *Epämiellyttävä totuus* eri kohtausten vaikutusta katsojien tunteisiin. Vaikka jotkut kyseisen elokuvan kohtaukset vähensivät onnellisuuden tuntemuksia tai lisäsivät levottomuutta, ne saattoivat silti motivoida katsojia toimimaan ympäristön hyväksi. Tähän elokuvaan sisältyneet uhkaku-
vat eivät myöskään saaneet katsojia kokemaan, että ilmastomuutokselle ei voida tehdä mitään. (Beattie, Sale & McGuire 2011.) Rachel A. Howell (2014, 88) puolestaan totesi, että ilmastomuutosta käsittelevän elokuvan *The Age of Stupid* (2009) katastrofikehys ei saanut enemmistöä tutkimukseen osallistujista tuntemaan

voimattomuutta tai se ei aiheuttanut torjuntareaktioita. Howellin mukaan tulos saattoi kuitenkin johtua siitä, että osallistujat olivat valmiiksi kiinnostuneita ympäristöasioista, eivätkä siten edustaneet keskivertoyleisöä.

Vaikka *Valtakunnat* herätti passivoivia tunteita, toisaalta se mahdollisti katsomaan asioita uudesta perspektiivistä, haastoi katsojaansa ja sysäsi ajattelemaan eri tavalla siten kuin taidehistorioitsija Scott MacDonald (2004) on esittänyt. Vastaajistamme jotkut kokivat sen voivan herättää tai syventää ympäristötietoisuutta. Muutama vastaaja heräsi toivomaan konkreettista toimintaa ennen kuin on liian myöhäistä:

Nyt on tehtävä kaikki voitava ympäristön tuhoamisen estämiseksi (21)

Ihmisen ja elinympäristömme suhdetta pitää miettiä uudelleen nyt, tulevaisuuden vuoksi. Lastemme ja heidän lastensa vuoksi. (42)

Useampi vastaaja koki, että ihmisen pienuuden korostaminen oli avartavaa ja he näkivät elokuvassa lohdullisen viestin elämän ja luonnon kiertokulusta. Joidenkin mukaan *Valtakunnat* kuvasi ihmisen tuhovoimaa ja ihmisen yritystä hallita luontoa, mutta näytti sen epäonnistuneen, sillä elokuvassa muu luonto jatkaa elämäänsä ihmisen jälkeen. Jotkut kokivat ihmisenäkökulman puuttumisen myönteisenä, koska sen nähtiin korostavan sitä, että ihminen ei ole kaiken keskiössä. Elävän ja toimivan ihmishahmon poissaolo vaikeutti kuitenkin joidenkin vastaajien suhtautumista elokuvaan:

luulen että joistain elokuvista on helpompi kertoa jos/kun niissä on dialogia ja ihmishahmoja joita reflektoida. (6)

Vaikuttaa todennäköiseltä, että ihmishahmojen ja niiden tarjoamien esimerkkien avulla katsojan on helpompi tulla tietoiseksi omista vaikutusmahdollisuuksista. Tämä käy ilmi elokuvien *To Teach a Bird to Fly* ja *Unelmien maatila* kohdalla. Ihmisten kokemusten ja luonnon hyväksi tehdyn käytännön työn esittäminen koettiin enimmäkseen innostavana ja inspiroivana, kuten tässä *To Teach a Bird to Fly* -elokuvaa koskevassa vastauksessa:

Elokuva on hyvin toiveikas. Lähtökohtana on kriisin tunnustaminen mutta myös konkreettisen työn esittäminen sen ratkaisuksi. Viesti oleellisesti on, että jotain voidaan tehdä ja kaiken jälkeen kriisistä voidaan tavalla tai toisella selvitä. (43)

elokuva kuvaama asia (...) on valtavan planetaarisen vastuun jakautuminen yhden ihmisen kokoiseksi osiksi. Kokonaisvaltaisen maailmanpelastamisen sijasta yksittäisen ihmisen ”paras” teko voi todella olla jonkun spesifin luonnonilmiön, yhden lintulajin, ottaminen silmäteräkseen. (43)

Monessa vastauksessa tämän elokuvan toivottiin vaikuttavan ihmisiin ja kannustavan toimintaan. Sen yhteydessä puhuttiin asenteiden muuttumisesta, mutta useimmiten hyvin yleisellä tasolla ja hypoteettisesti:

Tämä elokuva saattaa tukea ympäristömyönteisten asenteiden kehittymistä. (23)

Voi hyvinkin herätellä ajattelemaan suojelutyön tärkeyttä ja pohtimaan keinoja jotta siihen tilanteeseen, että lajeja joudutaan kasvattamaan ei jouduttaisi. (46)

Kieltämättä se sai pohtimaan millaisia luontojärjestöjä voisin tukea ja millä tavoin tulevaisuudessa. (6)

Toisaalta yksi vastaaja koki, että konkreettinen malli siitä, miten toimintaan voisi ryhtyä, jäi puuttumaan.

Myös aiempi tutkimus antaa viitteitä siitä, että toisten ihmisten esimerkki on tärkeä, jos elokuvilta haetaan konkreettisia vaikutuksia. Howell toteaa *Age of Stupid* -elokuvan vastaanottoa koskevan tutkimuksensa pohjalta, että elokuvaan olisi hyvä sisällyttää ratkaisuehdotuksia ja kertoa tarinoita tavallisista ihmisistä, jotka ryhtyvät toimimaan ympäristön puolesta (Howell 2011, 186; 2014, 90). Myös Breretonin ja Hongin tutkimuksen vastaajat toivoivat, että ekoelokuvissa esitettäisiin enemmän yksilöiden kokemuksia, esimerkkejä ja ratkaisuja ongelmiin. Vastaajat painottivat henkilökohtaisen näkökulman ja jokapäiväisten tilanteiden esittämisen tarpeellisuutta dokumenttielokuvissa. (Brereton & Hong 2013, 183–184.) Juuri nämä asiat painottuvat *Unelmien maatilassa*, jossa kuvataan päähenkilöiden edesottamuksia uusien ja vaikeiden haastei-

den edessä. Sen kaltaisia henkilövetoisia (character-driven) kertomuksia on pidetty tärkeinä innostamisessa yhteiskunnalliseen muutokseen. Päähenkilöiden avulla voidaan luoda emotionaalinen yhteys, jonka pohjalta katsojan on mahdollista sitoutua esitettyihin asioihin. (Nash & Corner 2016, 235.)

Kysymykseemme, saiko elokuva ajattelemaan eri tavalla luontosuhteesta tai ihmisten suhteesta toisiin lajeihin, suurin osa vastaajista vastasi kaikkien kolmen elokuvan kohdalla kielteisesti. Moni pikemminkin koki elokuvien syventäneen tai vahvistaneen omaa aiempaa ajattelua. Toisaalta muutamalla myönteisesti vastanneilla oli noussut mieleen uusia ajatuksia:

Elokuvan herättämien ajatusten myötä yksilö voi tuntea paremmin voitavansa vaikuttaa maan tilaan omalla toiminnallaan ja sitä kautta tuntea yhteyttä ja osallisuutta luontoon. Elokuva saattaa herättää myös vastuullisuuden tunteita suhteessa luontoon (47, *To Teach a Bird to Fly*)

Enemmistö kyselyyn vastanneista oli valmiiksi kiinnostuneita luonnon tilasta ja tietoisia nykyhetken ongelmista (ks. luku Kysymyksiä luonnosta). Tämä varmasti vaikutti siihen, että he eivät kokeneet näiden elokuvien juurikaan muuttaneen omaa luontosuhdettaan tai ajatuksiaan ihmisten ja muiden lajien suhteesta. Vastauksissa saattaa myös näkyä halu korostaa omaa ympäristömyönteisyyttä ja valveutuneisuutta, mikä ei enää kaipaa ulkopuolista vahvistamista ja mihin yksittäisillä elokuvilla ei ole vaikutusta.

Ei oikeastaan, mutta olen erittäin hyvin perillä näihin liittyvistä kysymyksistä ja keskusteluista. (48, *Valtakunnat*)

Ei oikeastaan. Koen, että luontosuhteeni on ja yhteyden tunteeni elämän verkostoon on ollut olemassa jo lapsesta pitäen. (16, *To Teach a Bird to Fly*)

Ei vaan vahvasti ajatteluani. (39, *Unelmien maatala*)

Unelmien maatalan koettiin voivan syventää luontosuhdetta sitä kautta, että se lisäsi ymmärrystä luonnon monimuotoisuudesta. Elokuva myös antoi monille uutta tietoa. Yksi vastaaja oli vaikuttanut tavasta, jolla elokuva kertoi monimuotoisuudesta:

Älyttömän hyvä! Sen mistä dokkari kertoo, pitäisi jokaisen ymmärtää. Tämän sanoman pitäisi olla peruskoulussa. Monimuotoisuus selitettynä parhaassa muodossa, johon olen törmännyt. Sopivan konkreettinen, sopivan ihmislähtöinen, sopivan realistinen. Tämän katsottua on vaikea argumentoida monimuotoisuuden merkitystä vastaan. On vaikea olla ymmärtämättä mistä on kyse ja on vaikea olla ymmärtämättä, että miksi asia on tärkeä. (30)

Muutaman vastaajan kohdalla omassa ajattelussa tuli kuitenkin ilmi alustava muutos, kuten esimerkiksi kahdessa seuraavassa vastauksessa:

Mä en ole koskaan hyväksynyt ihmisen dominoivaa roolia luontoon nähden, mutten ole ajatellut lähteväni mihinkään ekohöihöilyyn mukaan. Pidän lähinnä ”oman tonttini” kunnossa. (26)

Kysymykseen, saiko elokuva tuntemaan vastuuta tai osallisuutta hän kuitenkin vastasi:

Jollain tavalla, joo, ehkä itsekin voisi tehdä hieman enemmän kuin vain huolehtia omasta tontista. (26)

Elokuva sai toisenkin vastaajan ajattelemaan vastuullisuutta:

Sai tuntemaan vastuullisuutta. Elokuva sai minut ajattelemaan enemmän maanviljelyä ja sen haasteita. Ajattelen, että meidän tulisi tukea enemmän ruokaostoksilla luonnonmukaista maanviljelyä ja pyrkiä jollakin tasolla kohti omavaraisuutta (47)

Kun kysyimme osallistujilta suoraan esimerkiksi vastuun heräämisestä, niin vastaukset olivat enimmäkseen kielteisiä tai vaikutuksia vähätteleviä. Vaikutukset tulivatkin esiin pikemminkin epäsuoraan.

Ekoelokuvat herättävät pohtimaan luontosuhdetta

Toteuttamamme vastaanottotutkimus antoi arvokasta tietoa siitä, millä tavoin elokuvissa käytetyt ilmais- ja tyylikeinot vaikuttavat elokuvakokemukseen, elokuvien sisältöjen tulkintaan ja elokuvien mahdollisuuksiin vaikuttaa ihmisten asenteisiin. Tutkimuksemme rajallisen vastaajajoukon perusteella saimme hahmotettua

suuntaviivoja, joista tehtäviä johtopäätöksiä kannattaa vahvistaa laajemmalla jatkotutkimuksella. Toisaalta laajan kysymysvalikoiman avulla saimme monipuolista tietoa tämän vastaajajoukon ajatuksista.

Havaintomme antavat tukea sellaisille aiemmille tutkimustuloksille, joiden mukaan ilmastofiktio sisältämät katastrofikuvaukset herättävät pääosin negatiivisia, lamaannuttavia emotionaalisia reaktioita (Schneider-Meyerson 2018). Toisaalta tulokset tukevat päinvastaisia tutkimustuloksia, joiden mukaan myös voimakkaat, negatiivisia tunteita herättävät, uhkista kertovat kuvat voivat motivoida katsojia toimimaan ympäristön hyväksi (Beattie ym. 2011, Hughes & Wheeler 2013, 4). Tuloksemme ovat samoilla linjoilla myös joidenkin aiempien teoreettisten näkemysten kanssa. Yksi näistä on Weik von Mossnerin (2017, 9) huomio, että emotionaalisesti voimakkaat ihmisen ja luonnon suhteen kuvaukset ovat merkittäviä ympäristönarratiivien kokemisen kannalta ja että niillä on huomattavia vaikutuksia todellisessa maailmassa. Kyselymme perusteella sekä synkkiä, jopa maailmanlopun mielikuvia herättäviä, että toiveikkaita, uskoa tulevaisuuteen valavia ympäristöaiheisia elokuvia tarvitaan. Molemmat voivat herättää katsojan pohtimaan omaa suhdettaan luontoon sekä omaa rooliaan ympäristökatastrofin ehkäisemisessä. Vastauksissa kiinnitettiin huomiota siihen, että myös myönteisemmissä elokuvissa on lähtökohtana huoli luonnon nykytilasta ja siitä mitä tulevaisuus voi pahimmillaan olla.

Yksi haastateltava vertasi kahden elokuvan vaikutusta näin:

filmit oli niin erilaiset, niin miten siis jännä juttu, että kun ne vaikuttivat sitten itsen niin eri tavalla, (...) jäi vaan semmonen ahdistunut olo, että mä en halua olla tän asian kanssa missään tekemisissä. Ja sitten toisaalta (...) tää kohta, mihinkä mä viittasin, mikä oli niin sellanen niin kun, niin kun elämää kantava ja kaunis, ja semmonen valtavan hieno, riemastuttava, nostatti, niin siitä taas niinku se olotila oli sellanen, että joo, että tota just tätä minäkin haluan olla edistämässä. (...) Varmaan jollekin toiselle se, mikä mua ahdisti ja mikä mua ei ois saanut liikkumaan mihinkään muuhun kun vällyn alle, niin sit jollekin toiselle niin se voisi olla se niinku se ponnin. (25) (Haastattelu 22.1.2021.)

Kuten alussa totesimme, valitsimme katsottavaksi elokuvia, jotka jättävät tilaa katsojan omille ajatuksille ja tulkinnalle. Ensisijainen pyrkimyksemme ei ollut selvittää, mitä konkreettisia vaikutuksia ekoelokuvien katselulla on. Syynä tähän on yhtäältä se, että mielestämme taiteelta ei voi odottaa tai vaatia suoria vaikutuksia tai ratkaisukeinoja. Toisaalta syynä on se, että tutkimushankkeessamme osallistujille haluttiin tarjota tilaisuus pohtia omaa luontosuhdetta taiteen ja taiteellisen toiminnan kautta monipuolisesti, sekä tiedon että aistikokemusten näkökulmasta. Vaikka tutkimuksemme laajempänä tavoitteena on havahduttaa ihmisiä ottamaan vastuuta maapallon tilasta, emme kuitenkaan hahmotelleet yksittäisille taideteoksille näin ratkaisevaa roolia. Osa vastaajista osallistui ekoelokuvien vastaanottotutkimuksen lisäksi myös taidetyöpajoihin ja ääniteoksen vastaanottotutkimukseen, joten heillä oli mahdollisuus pohtia luontosuhdettaan paitsi useamman taideteoksen myös taiteellisen toiminnan kautta.

Puhuttaessa yleisesti elokuvien synnyttämistä vaikutuksista, on mahdollista, että vaikutukset, esimerkiksi niiden herättämä vastuun tunne tai vaikutus omaan luontosuhteeseen, tulevat ilmi vasta myöhemmin. Lisäksi vaikutukset ovat usein epäsuoria, eikä niitä välttämättä edes tiedosteta. Tutkimuksemme sisältyneiden elokuvien vaikuttavuutta, sekä yksilö- että yhteiskunnan tasolla, on siis hyvin vaikeaa arvioida. Toisaalta tämän tutkimuksen osallistujien raportit ovat voimakkaat emotionaaliset ja ruumiilliset reaktiot elokuviin tai niiden yksittäisiin hetkiin ovat suoria vaikutuksia ja ne voivat jäädä pitkäksi aikaa mieleen tai kehon muistiin. Kuten ihmismääntieteilijä Anthony Leiserowicz (2006, 47) toteaa, affekteilla ja kuvilla on merkittävä rooli myöhemmän ajattelun kannalta, kun puhutaan suhtautumisesta ilmastokriisiin.

Vaikka emme korosta elokuvien välineellistä arvoa, pidämme tärkeänä kysymystä elokuvien vaikuttavuudesta. Monilla taiteilijoilla ja elokuvantekijöillä, mukaan lukien tähän tutkimukseen sisältyvien elokuvien tekijöillä, on varmasti taustalla jonkinlainen tavoite tai ajatus siitä, miten aihe vaikuttaa katsojiin. Elokuville, kuten taiteella laajemminkin, on merkittävä rooli ympäristöasioiden

ja ilmastokriisin käsittelemisessä ja on tärkeää saada empiirisen tutkimuksen välityksellä tietoa siitä, miten todelliset yleisöt kokevat teoksia, millaisia merkityksiä he antavat teoksille ja mitä tunteita ne herättävät. Mitattavia vaikutuksia olennaisempaa on se, että taide tuottaa ja ylläpitää tiloja, joissa luontosuhdetta ja ympäristöasioita on mahdollista reflektoida.⁴

Kaikki haastattelemamme neljä osallistujaa pitivät taidetta tärkeänä keinona käsitellä luontosuhdetta ja ympäristöön liittyviä tunteita. He eivät oikeastaan edes keksineet mitään parempaa tapaa ympäristöasioiden käsittelyyn (11, 30). Yksi haastateltava (25) vertasi taiteen ja tieteen roolia ja totesi, että taiteen kautta voidaan lähestyä asioita tavoilla, johon tiede yksinään ei riitä. Taide vaikuttaa tunteisiin ja kokemuksiin, ja siihen liittyy eräänlainen vapaus, jonka vastaaja koki erityisen tärkeäksi. Toinen haastateltava toi esiin sen, miten taiteen kautta voi lähestyä asioita, joita voi olla vaikea ilmaista sanoin. Hänen mielestään luonnon voi kokea taiteen välityksellä ja taide voi herättää kokemuksen luontoyhteydestä. Näytämällä luonnon kauneuden taide voi estää luonnon hyväksikäytön (27).

Vastaanottotutkimuksissa on kyse aina rajatun ihmisjoukon näkemyksistä. Lisäksi niihin liittyy monia muitakin haasteita. Tiedon kerääminen ihmisten elokuvakokemuksista kirjallisen kyselyn avulla ei ole helppoa. Vastaaminen voidaan kokea työlääksi ja aikaa vieväksi ja ajatuksia voi olla vaikea pukea sanoiksi. Esimerkiksi kaikilla tämän tutkimuksen osallistujilla ei välttämättä ollut osaa mistä analysoida elokuvakokemusta riittävän tarkasti ja tutkijan näkökulmasta täsmällisillä sanoilla, mikä saattoi heijastua vastauksiin, joissa pyydettiin erittelemään elokuvissa käytettyjä keinoja. Siinä vaiheessa, kun katsojat vastasivat elokuvia koskeviin kyselyihin, he olivat jo vastanneet luontosuhdekyselyyn, jossa oli myös paljon kysymyksiä. Samoin kuin siinä, elokuvakyselyssä painottui henkilökohtaisen luontosuhteen reflektointi elokuvien kautta.

Joissakin vastauksissa tuotiin esiin, että elokuvakyselyn kysymykset olivat osittain päällekkäisiä, mikä saattoi kieliä turhautumisesta pitkän kyselyn äärellä. Kysymysten laatiminen olikin yksi

tämän tutkimuksen haasteellisimpia asioita. Jälkikäteen ajateltuna osa kysymyksistä oli meidän tutkijoidenkin mielestä päällekkäisiä, hankalia ja liian monitulkintaisia. Tämä pätee erityisesti kysymyksiin 9, 11 ja 12. Monista ja paikoin vaikeistakin kysymyksistä huolimatta suuri osa katsojista jaksoi vastata kaikkiin kysymyksiin ja vain muutama toi esiin turhautumista ja hankaluutta. Suurin osa oli katsonut elokuvat mielellään ja vain pari vastaajaa kommentoi elokuvan katsomiseen käytetyn ajan olleen hukkaan heitettyä.

Osallistujat katsoivat elokuvat kotona omilta laitteiltaan, esimerkiksi televisiosta tai kannettavan tietokoneen tai tabletin näytöltä, millä oli varmasti vaikutusta katsomiskokemukseen ja vastauksiin. Yksi vastaaja kuvaili epämukavaa katsomisasentoaan keittiön pöydän ääressä. Toinen vastaaja puolestaan kirjoitti, miten antoisaa oli pysähtyä tiettyihin kohtauksiin ja katsoa ne useampaan kertaan. Tämä mahdollisuus elokuvan pysäyttämiseen ja kohtausten toistamiseen tekeekin katsomiskokemuksesta erilaisen verrattuna teosten katsomiseen elokuvateatterissa tai galleriassa. Osa vastaajista on saattanut katsoa elokuvan kaksi kertaa ja vastata kysymyksiin saman tien, toiset ovat vastanneet kysymyksiin vasta myöhemmin, ja jotkut ovat kenties katsoneet elokuvan yhdessä perheenjäsenen tai ystävän kanssa ja keskustelleet siitä ennen vastaamistaan. Kaikki nämä seikat ovat saattaneet vaikuttaa vastauksiin.

Muutama osallistujista toi esille jo kyselyvastauksissa, että elokuvista puhuminen olisi helpompaa kuin kirjoittaminen. Toisaalta kirjoittaminen vaatii enemmän paneutumista, kuten yksi haastatelluista totesi. Toinen haastateltu koki vastaamisen kirjoittamalla antoisaksi. Hänen mielestään myös mahdollisuus katsoa elokuvat rauhassa ja ajatuksella kotonaan oli hedelmällistä. Haastateltavat totesivat myös, että ryhmäkeskustelu ja muiden mielipiteet olisivat saattaneet muuttaa omaa tulkintaa elokuvasta. Toisaalta joku olisi mielellään osallistunut myös yhteiskeskusteluun. Ehkä etänä tapahtunut toteutus oli kuitenkin antoisampi tutkimuksellemme, kuten yksi osallistuja sanoi:

Myöskin se, että jotkut vaan niin kun, jos suoraan elokuvan jälkeen on keskustelu, niin joillakin menee enemmän aikaa siihen ajatuksen ka-

saamiseen kuin toisilla. Ja mä veikkaan, että te saatte enemmän irti tällä tavalla. (30) (Haastattelu 20.1.2021.)

Kyselyvastauksissa oli havaittavissa ihmisten huoli maapallon tulevaisuudesta. Sekä dystopiat että ekotopiat, niin dokumentaarisisessa, fiktiivisessä kuin dokufiktiivisessä muodossa, voivat herättää katsojan pohtimaan omaa suhdettaan luontoon sekä omaa rooliaan ympäristökatastrofin ehkäisemisessä.

VIITTEET

¹ John Cornerin, Kay Richardsonin ja Natalie Fentonin (1990) tutkimus erilaisten yleisöjen reaktioista ydinvoimaa käsitteleviin televisio- ja video-ohjelmiin 1980-luvun Isossa-Britanniassa on varhainen, ja ehkä jopa ensimmäinen, esimerkki ympäristöteemaan liittyvästä vastaanottotutkimuksesta.

² Tyypillisiä elokuvien tapoja lähestyä ekokriisiä ja tulevaisuutta ovat jo pitkään olleet erilaiset dystopiat ja katastrofikertomukset (Hughes & Wheeler 2013, 2). Esimerkiksi fiktioelokuvassa *The Day After Tomorrow* (2006) maailma ajautuu yhtäkkiä uuteen jääkauteen. Dokumenttielokuva *Epämiellyttävä totuus* sisältää kauhuskenaarioita veden valtaamasta Pohjois-Amerikasta. *Don't Look Up* (2021) taas on satiiri, jonka voi tulkita allegoriaksi ihmiskunnan välinpitämättömyydestä ja kyvyttömyydestä ratkaista ympäristökriisiä.

³ Pietari Kääpä (2017, 214) esittää kuitenkin tähän liittyvän relevantin näkökulman todetessaan, että nykyisin on entistä helpompaa luoda elokuvaan kuvitteellisia maailmoja ja että tämä helppous korostaa entisestään elokuvan kuvaaman ja todellisen materiaalisen maailman välistä eroa.

⁴ Vastaanottotutkimuksilla saadaan helposti tietoa vastaajien mieltymyksistä ja niitä voidaan myös tiedustella suoraan. Jos tutkimusten pohjalta ryhdytään keskustelemaan siitä millaisia ekoelokuvien tulisi olla, niin edessä on vaikea kysymys taiteen ja tieteen suhteesta ja taiteen vapaudesta. Tällaiseen tilanteeseen tuskin ihan helposti päädytään Suomessa, ja valtavirtaelokuvan ulkopuolisista elokuvista puhuttaessa, tällainen tilanne tuntuu hyvin kaukaiselta. Yhdysvaltalainen Chris Tong tuo kuitenkin esiin huolen yleisötutkimuksiin mahdollisesti liittyvistä kaupallisista intresseistä, sillä elokuvateollisuus hyödyntää jo erilaisia markkinatutkimuksia ja kohderyhmiä elokuvien tuotannossa. Tongin mukaan vastaanottotutkimukseen voi siis liittyä eettisesti kyseenalaisia piirteitä, jos yksittäisten ihmisten antamia tietoja hyödynnetään kaupallisiin tarkoituksiin. (Tong 2013, 120–121.)

LÄHTEET

- Beattie, Geoffrey, Sale, Laura & McGuire, Laura (2011) "An inconvenient truth? Can a film really affect psychological mood and our explicit attitudes towards climate change?" *Semiotica* 187, 105–125.
- Bordwell, David (1997) *On the history of film style*. Cambridge: Harvard University Press.
- Bordwell, David & Thompson, Kristin. [1997] 1979. *Film art: An introduction*, 5. painos. New York: McGraw-Hill.
- Brereton, Pat (2016) *Environmental ethics and film*. Lontoo: Routledge.
- Brereton, Pat & Hong, Chao-Ping (2013) "Audience responses to environmental fiction and non-fiction films". *Interactions: Studies in Communication & Culture* 4:2, 171–199.
- Corner, John, Richardson, Kay & Fenton, Natalie (1998) *Nuclear reactions: form and response in public issue television*. Lontoo: John Libbey.
- Doyle, Julie (2013) *Mediating climate change*. Farnham: Ashgate.
- Head, Lesley (2016) *Hope and grief in the Anthropocene: re-conceptualising human–nature relations*. New York: Routledge
- Heise, Ursula (2008) *Sense of place and sense of planet: the environmental imagination of the global*. Oxford: Oxford University Press.
- Hiltunen, Kaisa, Saresma, Tuija & Sääskilähti, Nina (2020) "Rajojen poe-tiikkaa ja politiikkaa: taiteellinen aktivismi reaktiona 'pakolaiskrii-siin'". *Media & Viestintä* 43:2, 150–175. <https://doi.org/10.23983/mv.95674>
- Howell, Rachel A. (2011) "Lights, camera ... action? Altered attitudes and behaviour in response to the climate change film *The Age of Stupid*". *Global Environmental Change* 21, 177–187.
- Howell, Rachel A. (2014) "Investigating the long-term effects of climate change communications on individuals' attitudes and behavior". *Environment and Behavior* 46:1, 70–101.

- Hughes, Helen (2014) *Green documentary: environmental documentary in the twenty-first century*. Intellect Books.
- Hughes, Rowland & Wheeler, Pat (2013) "Introduction eco-dystopias: nature and the dystopian imagination". *Critical Survey*, 25: 2, 1–6.
- Ivakhiv, Adrian (2008) "Green film criticism and its futures". *Interdisciplinary Studies in Literature and Environment*, 15: 2, 1–28. <https://doi.org/10.1093/isle/15.2.1>
- Ivakhiv, Adrian (2011) "The anthrobiogeomorphic machine: Stalking the zone of cinema". *Film-Philosophy* 15:1, 118–139.
- Kaplan, Ann E. (2016) *Climate trauma: Foreseeing the future in dystopian film and fiction*. New Brunswick: Rutgers University Press.
- Kääpä, Pietari (2013) "Understanding the Audiences of Ecocinema". *Interactions: Studies in Communication & Culture* 4:2, 107–111.
- Kääpä, Pietari (2014) *Ecology and contemporary Nordic cinemas: from nation-building to ecocosmopolitanism*. Lontoo: Bloomsbury.
- Kääpä, Pietari (2017) Does cinema commodify nature? Teoksessa Kimmo Laine, Pasi Nyysönen, Hannu Salmi & Jaakko Seppälä (toim.) *Noin seitsemän taiteen poika. Kirjoituksia elokuvasta ja muista taiteista*. Turku: Faros, 212–220.
- Leiserowitz, Anthony (2006) "Climate change risk perception and policy preferences: The role of affect, imagery, and values". *Climatic Change* 77, 45–72.
- Lowe, Thomas, Brown, Katrina, Dessai, Suraje, Miguel De Franca, Doria, Haynes, Kat & Vincent, Katharine (2006) "Does tomorrow ever come? Disaster narrative and public perceptions of climate change". *Public Understanding of Science* 15:4, 435–457. DOI: 10.1177/0963662506063796
- MacDonald, Scott (2004), "Toward an eco-cinema", *Interdisciplinary Studies in Literature and Environment*, 11: 2, 107–32.
- Matts, Tim & Tynan, Aidan (2012) "The melancholy of distinction: Lars von Trier's 'Melancholia' as an Environmental Film". *M/C Journal* 15:3. <https://doi.org/10.5204/mcj.491>

- Medlicott, Sheryl (2019) "A provocation to practice utopianism in the face of climate crisis". *Studies in Arts and Humanities* 5:1, 173–176. <http://dx.doi.org/10.18193/sah.v5i1.163>
- Moylan, Tom (1987) *Demand the impossible: science fiction and the utopian imagination*. London: Routledge.
- Musser, Charles (2014) "Trauma, truth and the environmental documentary". Teoksessa Anil Narine (toim.) *Eco-Trauma Cinema*. New York: Routledge, 46–71.
- Nash, Kate & Corner, John (2016) "Strategic Impact Documentary: Contexts of Production and Social Intervention". *European Journal of Communication* 31:3, 227–242.
- Nichols, Bill (2010) *Introduction to documentary*. 2. painos. Bloomington: Indiana University Press.
- Nolan, Jessica (2010) "'An Inconvenient Truth' increases knowledge, concern, and willingness to reduce greenhouse gases". *Environment and Behavior* 42:5, 643–658.
- O'Brien Adam (2018) *Film and the natural environment*. Lontoo: Wallflower.
- Pepper, David (2005) "Utopianism and environmentalism". *Environmental Politics* 14:1, 3–22. <https://doi.org/10.1080/0964401042000310150>
- Pihkala, Panu (2017) *Päin helvettiä. Ympäristöahdistus ja toivo*. Helsinki: Kirjapaja.
- Rainio, Minna (2019) Kuinka katsoa ilmastonmuutosta? Näkymätön ilmasto, osallisuus ja taide. Teoksessa Kaisa Hiltunen & Nina Sääsilahti (toim.) *Kuulumisen reittejä taiteessa*. Turku: Eetos, 249–271.
- Renov, Michael (1993) Toward a poetics of documentary. Teoksessa Michael Renov (toim.) *Theorizing Documentary*. New York: Routledge, 12–36.
- Rust, Stephen & Monani, Salma (2013) Introduction: cuts to dissolves – defining and situating ecocinema studies. Teoksessa Sean Cubitt, Salma Monani & Stephen Rust (toim.) *Ecocinema theory and practice*. New York: Routledge, 1–13.

- Saarenmaa, Laura & Lehtisalo, Anneli (2014) ”Ilmastonmuutosahdistusta ja luopumisen tuskaa”. *Lähikuva* 27:1, 3–7.
- Schneider-Mayerson, Matthew (2018) ”The influence of climate fiction: an empirical survey of readers”. *Environmental Humanities* 10:2, 473–500.
- Schneider-Mayerson, Matthew, Weik von Mossner, Alexa & Małeck, Wojciech (toim.) (2020) ”Empirical ecocriticism: environmental texts and empirical methods. Introduction to a thematic cluster of articles on empirical ecocriticism” *Interdisciplinary Studies in Literature and Environment* 27:2, 327–36.
- Sideris, Lisa H. (2020) ”Grave reminders: grief and vulnerability in the Anthropocene”. *Religions* 11:6. <https://doi.org/10.3390/rel11060293>
- Solnit, Rebecca (2016) *Hope in the dark: untold histories, wild possibilities*. Edinburgh: Canongate Canons.
- Spiegel, Simon (2021) *Utopias in nonfiction film*. Cham: Palgrave MacMillan.
- Tong, Chris (2013) ”Ecocinema for all: Reassembling the audience”. *Interactions: Studies in Communication & Culture* 4:2, 113–128.
- Weik von Mossner, Alexa (2016) Environmental narrative, embodiment, and emotion. Teoksessa Hubert Zapf (toim.) *Handbook of ecocriticism and cultural ecology*, Berliini: De Gruyter, 534–550.
- Weik von Mossner, Alexa (2017) *Affective ecologies: empathy, emotion, and environmental narrative*. Columbus: The Ohio State University Press.
- Willoquet-Maricondi, Paula (2010) *Framing the world: explorations in ecocriticism and film*. Charlottesville: University of Virginia Press.

JÄÄNTEITÄ. EKOFOBIA JA HÄIRITSEVÄ KUUNTELEMINEN

Nina Sääskilahti

Linnut laulavat, keskenään ja toisilleen. Jokin isompi, lentävän oloinen ja matalasti nariseva, lähestyy ja kulkee edestä ja lopulta poistuu. Rapinaa, tai jonkinlaista pinoutumista. Sitten jättimäisen olion siipien hankausta. Sivitystä. Kohinaa, veden tai ilmavirran. Minne oikein kuljemme? Tehdas-saliin? Tai maan alle, jonnekin alas kuitenkin. Ehkä päädyimme maanalaiseen luolaan, jossa on vettä. Täällä on muitakin ja niiden määrä lisääntyy. Kohta niitä on jo paljon. Ne sanovat yhdessä jotain, mutta en saa selvää. Tulivatko nämä tunnistamattomat oliot maanalaisista todellisuuksista kohdatakseen nyt ilmojen asukit? Niin kuvittelen. Nyt ne keskustelevat keskenään. Vaan mitkä ne? Ilmat, vedet, oliot, laitteet. Kuulinko oikein, että ne kaikki huusivat yhdessä: Ei!

Kuuntelen *Jäänteitä*-ääniteosta (Arvola, Tennilä & Sääskilahti 2020) ja kirjoitan luonnonäänistä ja vaikeammin tunnistettavista äänistä koostuvan teoksen herättämistä mielteistä. Hieman alle puolet teoksen kestosta on kenttä-äänitysten pohjalta rakennettua teoksen lopun koostuessa puheosiosta äänitaustoineen. Sanallinen osa, Olli-Pekka Tennilän runo hänen itsensä lausumana, alkaa puolivälin jälkeen:

Mustankorkea.

Kaatopaikkaa laajennetaan.

Suodatamme kohinan

ja ajattelemme, että jäljelle jää se, miten asiat ovat.

Ja sitten käy niin, että hetkenä nauttii maailman hiljaisuudesta, joka tuon tietoisuuden yllyttämänä ensin ikään kuin syvenee.

Sitä sukeltaa hiljaiseen.

Mutta jo melko pian, tai myöhemmin,

alkaa valjeta, ettei se ollut hiljaisuutta,

kuten hiljaisuudesta yleensä puhutaan.

Päinvastoin, siitä mikä vielä vasta esiintyi hiljaisuutena,

alkaa erottua jonkinlaisia ääniteiden karheita hiutaleita,

joita vielä hetken saavutettuaan rytmiiä ja tarkkuutta,

alkavat osoittautua etäiseksi puheeksi,

jonka vain vaivoin kuulee.

*Samalla tajuaa kuunnelleensa tuota puhetta koko sen ajan,
kun ajatus hiljaisuudesta alkoi kerätä joukkojaan puhkaistakseen
viimein tietoisuuden pinnan.
On vaikea päättää,
mikä kaikesta tuosta hiljaisuudesta on suodattamisen ääntä,
mikä paperin kahinaa,
mikä ilmassojen hankautumista toisiaan ja kaikkea vasten,
mikä vesiputkistojen hiljaisuutta,
mikä liikenteen välttämätöntä hyvää,
mikä verensyöksymän hiljaisuutta,
mikä hiljalleen voimistuvaa tinnituksen hiljaisuutta,
mikä sähkölaitteiden ansastamaa hiljaisuutta,
mikä alkuaikojen kaikkialla kiirivää hiljaisuutta,
kohinaa spektrin kaikissa sävyissä.
Mikä ilmastointilaitteiden kerrostuvaa hiljaisuutta,
jonka voisi kytkeä pois kuin painovoiman,
mikä väliaikaisen kunnostustoimenpiteen hiljaisuutta,
mikä tuntemattomien elämänmuotojen muotoamaa negatiivista
hiljaisuutta,
ja mikä viimein hermorojen sirisevää hiljaisuutta.
Me emme tiedä, emmehän, mikä ei-mikään ei olisi vielä mitään
mitään.*

Runoon limittyvä äänitausta on syntynyt kenttä-äänittämällä muun muassa vedenpuhdistamolla ja jätteenkäsittelylaitoksella – paikoissa, joissa ihmisten yhdyskuntaelämälle välttämätön materiaalien prosessien hallinta kohtaa villeyden. Monet lajit löytävät kaupungin aineenvaihdunnasta huolehtivien laitosten ympäriltä elintilaa itselleen. Niin myös *Jäänteitä*-teoksen kenttä-äänityskohteissa Jyväskylässä. Teoksessa eliöiden ja teknologian äänien vuorottelu ei kuitenkaan muodosta mitään yksittäistä, paikannettavissa olevaa äänimaisemaa. Osa kenttä-äänityksistä on ihmisen luontaisen kuulemiskyvyn ylittävillä kontaktimikrofoneilla kuunneltua ja äänitettyä. Kaikkea äänimateriaalia on muokattu ja kerrostettu.

Tässä luvussa kysyn, mitä oudon ja tunnistamattoman kuuntelemisessa tapahtuu. Mitä tapahtuu, kun näkymättömissä ja kuulemattomissa oleva tehdään äänitaiteen keinoin näkyväksi ja kuultavaksi? Oudot äänet eivät ehkä esitä mitään, mutta ne voivat sil-

ti tai juuri siksi synnyttää jotain. Ne ainakin herättävät terästämään huomiota. Aistit aktivoituvat vastaanottamaan. Aktivoimisen kautta teos kehottaa kuulijaansa kuuntelemaan ja samalla pohtimaan, mitä kuunteleminen on ja mitä se saa aikaan.

Teoksen sanallinen osio kommentoi kuuntelemisen tapahtumaa. Viitatessaan äänitaiteeseen kuullun ja kuuntelemisen taiteena runo toimii teosta kommentoivana metatekstinä. Se saa pohtimaan, mitä ja miten ei-inhimillisen kuunteleminen ja ei-inhimillisen kuuntelemisen, kuten mikrofonioiden toiminnan, kuunteleminen muuttavat tietämistä. Mitä ja miten äänitaideteos voi kertoa inhimillisen ja ei-inhimillisen yhteisöstä. Huomio kääntyy siihen, mitä teos ehdottaa niiksi rekistereiksi, joissa näiden suhteiden käsittely voi käynnistyä eli siihen miten ääniteos voi kertoa siitä, mitä ei vielä tai enää ole, luonnosta moninaistuvana moninaisuutena tai katoavana katoavaisuutena?

Lähden liikkeelle teoksen tekoprosessista ja siirryn sen jälkeen *Jäänteitä*-teoksesta kerätyn vastaanottoaineiston pohtimiseen. Päämääränä on käyttää *Jäänteitä*-teosta esimerkkinä yhden ekokriittisen taiteen muodon, äänitaiteen, käsittelemiseen ja yhdistää äänen- ja kirjallisuudentutkimusta. Ympäristöaiheisen äänitaiteen tutkimusta ei toistaiseksi ole tehty kovin paljon ja esimerkiksi ekokriittisen taiteen yleisesityksistä äänitaide on Jonathan Gilmurrayn (2017) havaintojen mukaan jäänyt usein puuttumaan. Musiikin, kulttuurin ja luonnon kytköksiä tutkivaa ekomusikologiaa (ks. Allen & Dave 2016; Torvinen 2018; Torvinen & Välimäki 2019) on taas kritisoitu sen tavasta keskittyä liikaa perinteisen musiikkikäsityksen rajaamaan alueeseen, jolloin tarkastelun ulkopuolelle on jäänyt iso osa nykyisestä ympäristöaiheisesta äänitaiteesta (Gilmurray 2016).

Jäänteitä-teos kutsuu kuuntelemaan ja samalla kommentoi sekä äänitaiteen lajityyppejä että ilmaisuvälineen ontologiaa, eli äänitaiteen olemassa olemisen tapaa. Teos ei kuitenkaan sulkeudu itseensä ja omaan välinemääräisyyteensä. Päinvastoin sen elementtejä on siirtynyt jo osaksi muita teoksia. Sanallinen osio on jakaantuneessa ja muokkautuneessa muodossa mukana Olli-Pekka Tennilän

runoteoksessa *Lemmonommel* (Poesia, 2021). Samoin äänimateriaalia on kulkeutunut osaksi muita äänitaiteilija Pietu Arvolan ääniteoksia. Tästä syystä tarkastelen metamediaalisuuden ohella teoksen inter- ja transmediaalisuutta, aineiden liukumista ilmaisuvälineiden välillä.

Tässä luvussa käsittelem eri teoskokonaisuuksista kuitenkin ai-noastaan ääniteosta, etenkin sen vastaanottoa. Vastaanotto voi käsitteenä viitata teoksen saamaan mediapalautteeseen, sen ympärillä käytyyn julkiseen keskusteluun tai teoksen kokijoiden reaktioihin, joita on kerätty vastaanottotutkimuksen keinoin (ks. vastaanottotutkimuksesta laajemmin luvussa Toivon ja tuhon näkymiä). Tarkastelen viimeksi mainittua eli ääniteoskyselyn aineistoa, joka kerättiin tutkimushankkeessa. Käsitän vastaanoton tarkoittavan myös yleisemmin kuuntelemisen tapahtumaa. Aloitan teoksen tekemiseen sisältyneestä kuuntelemisen tapahtumasta ja teoksen meta- ja transmediaalisuudesta. Sen jälkeen siirryn yleisölle tarjotun kuuntelumahdollisuuden ja sen yhteydessä kerätyn aineiston käsittelyyn.

Pohtiessani taiteen, kuuntelemisen ja ympäristökriisin suhdetta nojaudun säveltäjä-tutkija, aktivisti Hildegard Westerkampin (2019) käsitteeseen häiritsevä (disruptive) kuunteleminen. Häiritsevä kuunteleminen on interventio eli tavanomaisen rikkova teko kolmessa merkityksessä. Westerkamp (2019) ensinnäkin kannustaa kuuntelemisesta puhumisen sijaan keskittymään kuuntelemiseen itseensä.¹ Toiseksi Westerkampin mukaan kuuntelemisella on potentiaalia rikkoa nykyhetkeä vaivaava haitallinen aikakäsitys, joka tuottaa ajatuksen planeetasta eräänlaisena aina auki olevana ruuhkaisena ostoskeskuksena. Kolmantena häiritsevän kuuntelemisen ulottuvuutena on Westerkampin huomautus siitä, ettei ekokriisin keskellä tulisi sulkea korvia melusaasteelta, vaan päinvastoin jatkaa kuuntelemista. Westerkampilla (2019) onkin yllättävä ehdotus ympäristökriisin käsittelyyn taiteen kentällä: Entäpä jos vain jatkaisimme kuuntelemista, vielä senkin jälkeen, kun emme enää jaksaisi? Ääni ja kuunteleminen liittyvät aikaan ja siihen, kuinka elämä käytetään. Kuuntelemaan ryhtyminen, Westerkamp tarkentaa, merkitsee pysähtymistä. (Westerkamp 2001.)

Westerkampin ehdotus tuntuu ensi alkuun hyvin epäajankohtaiselta. Eikö pikemminkin pitäisi kiirehtiä etsimään ratkaisuja ympäristökriisiin? Mitä pelkkä kuunteleminen voisi saada aikaan? Kehotus kuunnella sisältää kuitenkin enemmän kuin ensi alkuun voisi luulla. Pyytäessään kuuntelemaan ja pohtimaan mitä kuunteleminen on, niin Westerkamp kuin tämän luvun aiheena oleva *Jäänteitä*-teoskin kiinnittävät huomiota häiritsevään kuuntelemiseen. Kuuntelemisen jatkaminen tarkoittaa, ettemme lopeta kuuntelemista silloinkaan, kun kuunteleminen on häiritsevää. Häiritsevää kuunteleminen rikkoo rutiinit ja tavanomaisen ajan. Siinä on kyse yllättävälle, odottamattomalle, ei-tervetulleelle, väistettävälle ja ohitetavalle avautumisesta (Westerkamp 2019).

Suodatamme kohinan

Jäänteitä-teos on tehty keväällä 2020. Alun perin tekijöiden ja tutkimushankkeen ekologien oli tarkoitus tuona ajankohtana toteuttaa ekoakustinen työpaja Jyväskylän Haukanniemen luonnonsuojelualueella ja Eerolanlahden kosteikkoalueella (ks. luvut 5 ja 6). Koronaepidemian takia työpajan järjestäminen piti peruuttaa keväältä ja päädyimme Pietu Arvolan ja Olli-Pekka Tennilän kanssa edistämään hankkeen tutkimusta taiteellisen toiminnan kautta, toisin sanoen tekemällä *Jäänteitä*-ääniteoksen. Yhteisten kenttääänitysretkien jälkeen Pietu Arvola vastaisi sävellystyöstä ja Olli-Pekka Tennilä runon kirjoittamisesta.

Alkuperäisenä ajatuksena oli kytkeä ääniteoksen tekeminen työpajan toteutuspaikoiksi valikoituneihin Eerolanlahteen ja Haukanniemeen, Jyväskylän kaupunkikeskustan lähiluontoalueisiin. Kenttääänittämisen kannalta on ongelmallista, jos liikenne peittää alleen pienimuotoiset äänet ja yksipuolistaa kuuntelukokemusta. Mikrofonien kuuntelutapaan kuuluu, että ne poimivat ja voimistavat taustahälyä. Haukanniemi ja Eerolanlahti osoittautuivat lopulta liian meluisiksi, jopa liikenteen ollessa hiljaisimmillaan. Tämä kävi selväksi, kun kuuntelimme toukokuun lopun päivänä Pietun edelli-

senä aamuyönä Haukanniemessä tekemiä kenttä-äänityksiä. Tallenteella liikenne huusi tasaista, peittävää huminaansa. Liikenteen äänien seassa aamukuorolauluun heränneet linnut kuulostivat omissa korvissani pakokauhuisilta ja järkyttyneiltä. Kuunteleminen alkoi pian tuntua puuduttavalta.

Kuunteleminen synnytti ensin käytännönläheisen ja nykyään monille kenttä-äänittämistä harrastaville tutun kysymyksen: Mistä voi löytää hiljaisuutta? *Jäänteitä*-teoksen sisään upotettu teksti kysyy jatkokysymyksen: Mikä on hiljaista? Tätä kirjoittaessani kysyn vielä kolmannen hiljaisuutta koskevan kysymyksen: Mihin tarvitsemme hiljaisuuden ajatusta? Teoksessaan *Immersion into Noise* Joseph Nechvatal (2011) tarkastelee melua taiteessa, erityisesti visuaalista melua. Nechvatal toteaa melun käsitteen viittaavan yleensä katkokseen. Sen voi ajatella myös nostavan esille erilaisia syntyviä yhteyksiä. Luonnossa tapahtuvalta kuuntelemisen aktilta melko tyypillisesti odotetaan jonkinasteista vapautusta melusta, tai kuten *Jäänteitä*-teoksessa sanotaan, mahdollisuutta nauttia hetkenä hiljaisuudesta. Tämä mahdollisuus on käynyt yhä harvinaisemmaksi.

Ihmisen vaikutus planeettaan on niin kaikenkattava, ettei koskemattonta luontoa ole enää pitkiin aikoihin ollut jäljellä laajassa mittakaavassa ja sekin, mikä näyttää koskemattomalta erämaalta, on ollut vuosituhantisesti ihmisen vaikutuspiirissä (Cronon 1995). Auttaako ajatus villeydestä, ihmisen vaikutuksesta vapaasta luonnosta, jatkamaan toimintaa maapallon elävänä säilymisen puolesta? Onko myös ajatus hiljaisuuden olemassaolosta, niin paradoksaalinen kuin se onkin, samasta syystä tarpeellinen? Ehkä kohinan suodattamisen jälkeisen hetken kaipuu kielii tarpeesta vahvistaa uskoa siihen, että ihmisen vaikutusta elonkehään ei ole liian myöhäistä pyrkiä vähentämään.

Toisaalta on aiheellista kysyä, onko hiljaisuuden edellytyksenä oleva melun suodattaminen lopulta edes mahdollista? Ainakin yhtä luonnollista melua ihmisen on mahdoton suodattaa pois: Tinnituksesta kärsivä ihminen kuuntelee oman kehonsa meluisuutta jatkuvasti. Tinnituksen kuuntelemisessa sisä- ja ulkopuolen suhde, rajautumisen pinta, rakoilee ja puhkeaa. Tinnitusta kuunteleva ky-

syy itseltään, missä kuunteleva minä loppuu ja ulkopuoli eli kuuntelemisen kohde alkaa. Saman ajatuksen voi siirtää luonnonääni- en kuuntelemisen kontekstiin. Voidaan siis pohtia, kuunnellaanko luontoa kuunnellaan luontoa kuuntelijassa itsessään vai sen ulkopuolella. Mitä luonnon kuunteleminen lopulta tarkoittaa? Voiko kohinaa suodattaa pois?

Kuunteleminen suuntautuu itsen ulkopuoliseksi käsitettyyn hiljaisuuteen, mutta tätä hiljaisuutta ei koskaan voi lopullisesti kuulla, sillä kuuntelemisen väline on itse äänekäs. Se mikä on ihmiselle ääntä, muodostuu ääneksi, kun ihmiskehon aistielin korva tulkitsee sen osan ääniaalloista, minkä kykenee, ääneksi (Cohen 2016, 51).

Häiritsevän kuuntelemisen, kuten tinnituksen, pohtiminen purkaa oletuksen subjektin ja objektin, kuuntelijan ja luonnon, vastakaisuudesta. Kuunteleva keho hahmottuu osaksi samaa materiaalista maailmaa, jota se kuuntelee. Kenties olisi kuitenkin helpottavaa voida pitää kiinni ihmiskehon erillisyyden ajatuksesta: Siitä, etteivät liikenteen tuottamat kaasut sekoitu kehomme kaasuihin. Etteivät vedenpuhdistamon kautta kiertävät vedet ole vettä, joka kiertää elimistössämme. Ettei kehomme ole sitä ympäristöä, jota itse toiminnallamme pilaamme.² Ehkä tarvitsemme hiljaisuuden ajatusta välttääksemme näiden tosiasioiden kohtaamisen. Ehkä meidän toisaalta pitää, kuten Hildegard Westerkamp ehdottaa, avata korvamme häiritsevälle kuuntelemiselle ja kohdata kohinan suodattamista edeltävä sietämätön. Se voi auttaa huomaamaan yhteydet, jotka usein tehdään näkymättömissä ja kuulemattomissa oleviksi.

Siitä mikä vielä vasta esiintyi hiljaisuutena, alkaa erottua jonkinlaisia äänneiden karheita hiutaleita

Jäänteitä-teokseen upotettu hiljaisuuden pohdinta viittaa myös mediatiedollisesti kuuntelemiseen äänitaitteen kokemisen tapana ja tekemisen lähtökohtana. Huomautus verensyöksymän äänekkäästä hiljaisuudesta on intertekstuaalinen viittaus musiikin ja äänitaitteen historian käännekohtaan, jossa John Cage (1952) loi tunnetun

teoksensa 4'33 ja luentonsa hiljaisuudesta.³ Teoksen 4'33 sävellyksessä kesto on merkittävä ainoastaan kesto. Teoksen 4'33 neljän eri version esitysohjeistuksen mukainen esitys voi olosuhteista riippuen kuulostaa sateen ropinalta, tuulen huminalta tai istuma-asentoaan vaihtavan yleisön vaatteiden kahahtelulta (Fetterman 1996, 70–72). Jos musiikki rajautuukin esityssaliin ja loppuu soittajien lopetettua soittamisensa, äänitaide ei rakennu samojen periaatteiden mukaisesti. Cagen jälkeinen äänitaide syntyy siitä materiaalisesta maailman äänien kohinasta, jota 4'33 kehottaa kuuntelemaan. Äänitaide on materiaalisesta maailman jatkuva virta. (Cox 2021, 71–72.)

Äänitaiteen voikin Christoph Coxia (2018) mukailleen käsitellä kohinan taiteeksi. Coxin määritelmän taustalla on Michel Serres'n (1995, 7–13) näkemys kohinasta havaitsemisen ja olemisen perustana. Kosmiset, auringon, meren ja tuulen äänet olivat olemassa alkuaikoina jo ennen toisilleen viestejä lähettävien olentojen ilmaantumista (Cox 2018, 115). Äänitaiteessa kuulee, *Jäänteitä*-teoksen sanoja lainaten, tätä ”alkuaikojen kaikkialla kiirivää hiljaisuutta”. Voimme yhä kuunnella esimerkiksi alkuräjähdyksen synnyttämää kohinaa kaikkialla ympärillämme. Kun suodatamme kohinan, jäljelle ei siten jää se, miten asiat ovat – päinvastoin kohina on se, miten asiat ovat.

Kuten edellä mainittiin, *Jäänteitä*-teos on myös osa inter- ja transmediaalista prosessia siinä mielessä, että sama teos oli jo alun alkaenkin matkalla muualle, toisiin ilmaisuvälineisiin ja niiden mukanaan tuomiin uusiin vastaanottotapahtumiin. Osa linnuista äänitelee jo jossain muualla joidenkin toisten äänien säestämänä. Osa *Jäänteitä*-teoksen runon säkeistä, kuten todettua, löytyy ääniteoksen jälkeen ilmestyneen *Lemmonommel*-teoksen (2021) sivuilta.

Nämä siirtymät ovat luontevia, elleivät jopa tavanomaisia, toisin kuin nykytaiteen niissä esimerkeissä, joissa transmedioituminen muodostaa kommentaarin välinemääräisyydestä, jota ilmaisuvälineiden yllättävä yhdisteleminen sekoittaa (ks. Stewart 2017). *Jäänteitä*-teoksen osalta siirtymissä on kyse digitalisoituneen kulttuurin yleisestä piirteestä, sisältöjen luontevasta liikkumisesta eri ilmaisu-

välineiden välillä. Samalla kyse on siitä, että erot kuvan, tekstin ja äänen välillä ovat muutoinkin liukuvia (ks. Rutherford-Johnson 2017, 97). Tätä ilmaisuvälineiden toisiinsa liukuvaa suhdetta heijastaa myös medium- ja media-sanojen taustalla oleva latinan kielien sana 'medius', joka viittaa välissä tai keskellä olevaan. *Jäänteitä*-teos on ilmaisuvälineiden väliseen liikkeeseen asettuva teos, yksi osa intermediaalista prosessia.

Jäänteitä-teokseen kytkeytyvät muut teokset ovat myös itsenäisiä toisiinsa nähden, jolloin ei ole välttämätöntä tutustua ensimmäiseen ymmärtääkseen toista. Teosten välillä on toki välinemääräisiä eroja, jotka houkuttavat asettamaan ne rinnatusten. Voidaan esimerkiksi pohtia, mitä kuulemme, jos luemme kirjaa. *Jäänteitä*-teokseen upotetun runon taustalla kuuluu ääniä, jotka puuttuvat lukijan äänen ohella kirjasta, typografiana, paperina ja musteena havaittavasta kokonaisuudesta. Äänellisyys on toki mukana kirjateoksesakin loppu-, alku- ja puolisoituina, onomatopoeettisuutena, rytminä ja kuviteltuina äänimielteinä. Lukemisessa näkemisen lisäksi aktivoituvat muutkin aistit (Toikkanen 2019), jolloin visuaaliset ja äänelliset mielikuvat sekoittuvat ja yhdistyvät (Toikkanen 2017).

Jos lukemista lähestytään materiaalisena tapahtumana, lukemisen voi ajatella olevan äänekästä toimintaa, siitä huolimatta että sitä usein hahmotetaan ensisijaisesti yksinäisenä ja hiljaisena tapahtumana. Lukemisen voi kuitenkin myös päinvastoin ajatella tapahtuvan moniäänisten muunlajisten kanssa. Kun luemme, emme lue yksin. Sivujen kahina muistuttaa, että luemme puun kanssa, ja jonkun, josta on tullut mustaa, kirjaimia muodostavaa väriä. Kuten Nathan Snaza (2019, 4–5) toteaa, lukemista ei tulisikaan käsittää humanistisen tradition mukaisesti ei-inhimillisen ulkopuolelleen sulkevaksi inhimilliseksi toiminnaksi. Lukeminen ja kirjoittaminen eli merkien tekeminen, seuraaminen ja tulkitseminen edellyttävät myös ei-inhimillisen osallistumista, esimerkiksi puiden, voimalähteiden, tietokoneiden ja silmälasien toimintaa (mt.).

Samoin ääniteoksen kuunteleminen on ei-inhimillisten toimijoiden kanssa tekemisissä olemista. Se, mikä on suodatettu kuunneltavaksi, on mikrofonin kuulemaa, eri laitteistojen välittämää ja vä-

littymisessä muuntuva. Tässä mielessä kaikki materiaaleista kokoonpantu taide palautuu ekologiaan (Morton 2010, 11). Kyse on tällöin taiteen tekemisen materiaalisista ehdoista, vaikutuksista ja seurauksista (esim. Parikka 2015). Tämä kannattaa mainita erikseen, sillä luonnonääniä tallentamisen ja tallenteiden jatkokäytön taiteellisissa ja dokumentaristisissa käytännöissä ihmisen ja teknologian läsnäolo samoin kuin hallinnan mekanismit on usein tehty kuulemattomiksi. (Michael 2011; Wright 2017).

Tämä suodattamisen hiljaisuus on yksi niistä hiljaisuuden lajeista, joita *Jäänteitä*-ääniteos kommentoi. Suodattamisen jälkeinen hiljaisuus on ihmisen läsnäolon ylipyyhkimiseen liittyvä äänitaiteen genreodotus. Tämä ympäristöaiheeseen äänitaiteeseen liitetty odotus tulee esiin *Jäänteitä*-teoksen vastaanotossakin: luonnolliseksi käsitetty äänimaisema on äänimaisema ilman ihmistä tai teknologian läsnäoloa.

On vaikea päättää, mikä kaikesta tuosta hiljaisuudesta on suodattamisen ääntä

Jäänteitä-teoksen julkaisemisen yhteydessä kerättiin vastaanottoaineisto. Osallistumiskutsua levitettiin sosiaalisen median alustoilla, kaupunkifestivaali Jyväskylän kesän viestinnässä, Jyväskylän yliopiston ja tutkimushankkeen nettisivuilla sekä teosta käsittelevän sanomalehti Keski-suomalaisen lehtijutun kautta heinäkuussa 2020. Vastauksia tuli yhteensä 20. Ääniteoskyselyn kysymykset olivat:

1. Kirjoita vapaamuotoisesti siitä, mitä teos sinussa herätti. Voit kirjoittaa haluamallasi tyylillä, myös luovasti.
2. Miten kuvailisit tätä teosta? Mitä se käsitteli?
3. Mitä teoksesta jäi erityisesti mieleesi? Vastaa niin yksityiskohtaisesti kuin mahdollista.
4. Mistä pidit teoksessa? Miksi? Mistä et pitänyt teoksessa? Miksi?

5. Miten teos mielestäsi kuvaa ihmisen ja luonnon välistä suhdetta?
6. Oliko teoksessa mielestäsi sanoma? Jos oli, niin mikä se oli?
7. Millaisia tunteita teos herätti sinussa? Herättikö teos kehollisia tuntemuksia tai reaktioita? Millaisia? Voisitko eritellä sellaisia teoksen elementtejä, jotka myötävaikuttivat mainitsemiesi tunteiden ja reaktioiden syntymiseen?
9. Mitä muuta haluaisit sanoa teoksesta ja sen kuuntelemisesta?

Vastausten perusteella kuuntelemisessa muodostui toisistaan poikkeavia äänimielteitä:

Tiedostettuani äänityspaikat oli ennako-odotukset ihan jotain muuta, kuin alun linnunlaulu esitys, mikä oli kuin kutsuhuuto; tule mukaan! Alun konsertin jälkeen tuli vesisade mukaan ja lintujen laulu vaimeni. ”Lentokoneen ylilennon” ja muun kohinan ja kuminan jälkeen siirryttiin toiseen olomuotoon, aivan kuin veden alle. Tämän jälkeen tuli ahdistavia, levottomia jopa pelottavia kakofonisia ääniä. Vaikka veden solina oli taustalla, se ei rauhoittanut. Auton peruutusäänet ja ”ikiliikkujan äänet” ennen runoa toivat pintaan. (58)

Lintujen laulun jälkeen ihmettelin, alkoiko sade vai oliko rapiseva ääni tulen aiheuttama. (42)

Lintujen äänet olivat tunnistettavia, toisin kuin monet arkisessa kuuntelemisessa taustalle työnnettyt ihmisen tuottamat ja laitteistojen aikaansaamat äänet. Edellä olleissa aineistositaateissa esille tulevat äänimielteiden variaatiot kertovat äänitaiteen kyvystä sysätä mielikuvitus liikkeelle. Äänitaiteella on vastaanottoaineiston perusteella potentiaalia laajentaa ympäristömielikuvitusta, mikä on nähty yhdeksi tärkeäksi ekokriittisen taiteen tehtäväksi (Małeckki 2019).

Kaikki kuuntelijat eivät toisaalta vastausten perusteella kuunnelleet teosta kuvittelua sisältävänä taideteoksena. Toisin kuin akustisen ekologian äänimaisemasäveltämisen perinteessä usein, *Jäänteitä*-teos ei pyrkinyt tuottamaan realistista immersiovaikutus-

ta eli se ei tähdännyt siihen, että kuuntelija kokisi olevansa keske-
lä tunnistettavaa äänimaisemaa (vrt. Truax 2019). Kuuntelemises-
sa tuotettua oletusta paikkamääräisyydestä voi kutsua ääniteoksen
oletetuksi akustiseksi ympäristöksi.⁴ Se rakentuu äänilähteiden tun-
nistamisen kautta.

Vastaanottoaineiston perusteella ympäristöaiheisten ääniteosten
kuuntelemista ohjaa äänimaisemasäveltämisen traditio, joka pai-
nottaa paikkoja ja maisemia tunnistavaa kuuntelemista (ks. Gilmur-
ray 2016). Äänilähteiden tunnistaminen tuottaa mielihyvää, mikä
sekin ohjaa kuuntelemista tuttujen elementtien ja tulkintakehys-
ten etsimiseen (Robinson 2020, 51). Kyselyvastauksissa kuunteli-
jat toivat esiin nimenomaan tunnistamispyrkimyksiään ja tunnistam-
isen hankaluuden tuottamaa hämmennystä:

Äänen alkuperä oli hankala tunnistaa ja äänimaisemasta tuli
taustakohinaa. (13)

Se oli jonkinlainen äänitaideteos mallia avaruusromua. Sen yhteys jä-
teenkäsittelylaitokseen oli hyvin ohut – ellei olematon. Se oli yllätys.

Aluksi kuuntelin sillä ajatuksella, että kuvittelin Mustankorkeaa mai-
semana mitä siitä muistan, kun käyn tankkaamassa biokaasuautoa tai
viemässä hyötykäyttöasemalle tavaraa. Mietin esimerkiksi, että miltä-
hän suolta teeren pulina kuuluu. (55)

Todennäköisesti yleisö ei ole vielä yhtä tottunut äänimaisemasävel-
tämisen periaatteita noudattamattoman äänitaideteoksen kuuntelemiseen
kuin muihin taidemuotoihin, kuten kaunokirjallisuuteen tai kuva-
taiteeseen, joita on opittu lähestymään siitä lähtökohdasta, että teos
kytkeytyy tekijänsä taiteelliseen ilmaisuun ja siitä on löydettävissä
ei-mimeettisiä, poeettisia ilmaisukeinoja, esimerkiksi metaforia.
Pohtiessani teoksen vastaanottoa eli kuuntelemista en lähde kuiten-
kaan käsittelemään laajemmin äänikuvien ja -mielteiden tulkintoja
vastauksista. Kuten äänitaideteoksen tutkimusta kehittävä filosofi Chris-
toph Cox (2011, 157) huomauttaa, äänitaidetta ei aina edes ole he-
delmällistä lähestyä pohtimalla, mitä teos merkitsee tai esittää. Pi-
kemminkin voi kysyä, mitä teos aktivoi, millaisia vaikutuksia sillä
on ja kuinka se toimii.

Kokeellisen musiikin ja äänitaiteen vastaanottoa ja äänen materiaalisuutta tutkiva Riccardo D. Wanke (2021, 93–95) toteaa äänen materiaalisuuden koostuvan tekstuurista, konsistenssista, voimasta ja syvyydestä. Kuuntelemistapahtumaan sisältyy kuitenkin myös irtautuminen äänen fyysisyydestä kohti jotakin, joka edelleen liittyy äänen materiaalisuuteen, mutta johtaa sen tuolle puolen. Kokeellisessa musiikissa se ei kuitenkaan ole useinkaan tunnistettavissa oleva ja materiaalisesta ympäristöstä löydettävissä oleva äänen alkuperä. Kokeellisessa musiikissa ja äänitaiteessa abstraktimmat, esimerkiksi liikkeen tai etu- ja tausta-alan tunnun synnyttävät äänen alkuperään viittaamattomat äänet avaavat potentiaalisen tilan kuulijalle assosioida vapaasti intuitioiden ja yksilöllisten, oman kokemuksen varaan rakentuvien tulkintojen kautta. (Mt.)

Vastaanottoaineistosta voi tehdä kiinnostavan havainnon siitä, että teos herätti sen kuuntelijoissa toisistaan poikkeavia mielteitä, mutta samalla kertaa myös hyvin samankaltaisia tuntemuksia. Viimeksi mainitut, joita voi kutsua affektiivisen osallistumisen jäljiksi vastaanottoaineistossa, kiinnostavat minua samankaltaisuutensa vuoksi. Kiinnitänkin seuraavassa vastauksia lukiessani huomiota kuuntelemisen ja kirjoittamisen affektiivisuuden tekstuaaliin jälkiin. Tutkimusotteeni on postkvalitatiivinen. Sen sijaan, että keskittyisin vastaanottoaineiston laadulliseen analyysiin tekemällä tulkintoja vastaajien tulkinnoista ja luokittelemalla niitä eri kategorioihin, suuntaan huomioni kuuntelemisen ja kuuntelemisen perustalta tapahtuvan kirjoittamisen aistimukselliseen ja affektiiviseen resonanssiin. Huomio kääntyy siihen, mitä kuuntelemisessa tapahtuu. Resonanssissa syntyy affektiivista tietoa kuuntelu- ja kirjoittamistapahtumasta.

Menetelmänä on tunnustella vastausten atmosfääriä ja pyrkiä tavoittamaan jotain olennaista kuuntelemisen tilanteesta vaikuttavana resonanssin hetkenä. Asetan esimerkkejä aineistosta esille provokaatioina, osallistumisina. Arvostan vastauksia ja niissä ilmevästä osallistumisen halusta ja siteeraan siitä syystä runsaasti keräämäni aineistoa. Käsitän aineistoesimerkit ajattelua liikkeelle syysäviksi vaikuttaviksi tapahtumiksi, jotka esille asetettuina yhtääl-

tä näyttävät, kuinka pohdintani suuntautui aineiston vaikutuksesta ja jotka toisaalta mahdollistavat toisia ajatusprosesseja lukijalle.

Näin ollen käsitän kyselyvastaukset postkvalitatiivisesti aineiston sijaan aineistotapahtumaksi. David Rousell (2018; 2021) puhuu aineistotapahtumasta viitatessaan aineiston käsittämiseen passiivisen objektin sijaan aikaansaavaksi tapahtumaksi. Aineisto ylittää ja usein myös vastustaa tutkijan ajatuksia. Aineistoa ei koskaan voi täysin tuntea, ja siksi se pakottaakin uusien ajatusten syntymiseen (Rousell 2021, 88–89). Jokainen kohtaaminen aineiston kanssa vaikuttaa myös seuraavaan kohtaamiseen. Aineisto itsessään on osallistuja, joka liikkuu ja liikuttaa, pikemminkin kuin on pysähtyneeksi käsitetty asiointilan representaatio.

Aineistotyöskentelyssä keskiössä ei ole tutkija, vastaaja eikä aineisto, vaan kuten David Rousell (2021, 91) muotoilee, aineistotapahtuma näiden välisenä liikkeenä, dynaamisena ja aikaansaavana prosessina.⁵ Luen vastauksia näiden ajatusten johdattamana kuuntelemisen ja kirjoittamisen aistimuksellisina ja affektiivisina teksteinä, joissa kokemus etsii kieltä.

Toistuva ja siksi huomionarvoinen piirre kyselyvastauksissa on, että tuntemusten kuvaamisessa viitataan ahdistavuuteen, painostavuuteen ja uhkaavuuteen:

Ahdistava, pelottava, ihon alle tuleva.
Raapii, halkoo ja tunkeutuu.
Ei anna paeta, pakottaa.
Tekee mieli sammuttaa,
ei tätä. Tätä ei.
Kuuntelen.
Kauhua ja kirkunaa. Kirskuntaa.
Ääniä, joita on tehty, vai 'tehty' vai on?
Ei ole, voiko olla?
En tiedä. Kun emme tiedä.
Elämää ja kuolemaa sekoitettuna.
Sekoitettua.
Se on hyvä sana.
Juuri kun en enää jaksaisi,
puhe pelastaa. Armahtaa. (1)

Aluksi kepeyttä, sitten ahdistusta. Hengitys kiihtyi, sitten piti kuunnella henkeä pidätellen. Linnunlaulu, veden tippuminen kaunista. Sitten ihmisen aiheuttamia reaktioita eläimissä, olipa ahdistavaa. Puhe, eipä ole tullut ajatelleeksi tuolta kantilta. Onneksi loppu oli seesteinen, käki sanoo kuitenkin viimeisen sanan. (51)

Teos tuli ihon alle ja ahdisti painostavuudellaan. En tykännyt kuunnella sitä, ja ellen olisi tiennyt mistä on kysymys, en olisi kuunnellut teosta loppuun. Epämielilyttävyys syntyi sen luomasta ahdistavasta ja painostavasta tunnelmasta, joka tuntui kaivautuvan ytimiin ja herättävän pelon. Äänet, jotka eivät olleet tuttuja, olivat pelottavia. Linnun karmiva huuto oli hirveä. Herätti todella pohtimaan. (1)

Aiemmin kirjoitin teoksen ahdistavasta osasta: äänten korkeus, rytmikkyys, voimakkuus. Se herätti painon ja pysähtyneisyyden tunnetta, murhetta. Toisaalta lopussa linnun äänet toivat keveää ja valoisa oloa. Vapaita sävelkulkuja. (16)

Ajoin teos ahdisti. Äänimaailmasta välittyi kaaosta, kiirettä, hätääkin – maailmanlopun tunnelmaa. (16)

Aluksi rentoutta, mutta hämmennyksen kautta ajoittain voimakastakin ahdistusta. Kauhistuttavin kohta oli lintujen kovat ja aggressiiviset äänet, halusin lopettaa kuuntelun, mutta sinnittelin ja taivuin itkemään. Surusta, en pelosta, sillä tuntui kuin olisin ihmisenä ollut syyllinen niiden hätään. (53)

Vedenalainen maailma rauhoitti myös. Kunnes humina ja jonkinlainen metalliputken kilinä lähtivät nostattamaan ahdistusta. (53)

Alun iloisuus, keskikohdan kiihkeät, nopeat ja hätäiset, lukuisat äänet, jotka saivat aikaan ahdistusta, sen luoma ristiriita runon hiljaisuusajatuksen kanssa, mitä sirittävät äänet jatkoivat ja se helpotus kun päästiin käen kukuntaan. (58)

Se kohta, minkä oletan liittyvän jotenkin kaatopaikkaan, valtasi mieleni suru. Hätäntyneet, mutta samalla hyökkäävät ja aggressiiviset lintujen äänet, saivat olon niin kauheaksi, että mieleni valtasi suorastaan pakokauhu ja en voinut olla itkemättä. Kokonaisuudessaan vain halusin paeta äänimaailmaa, mutta en halunnut keskeyttää nauhoitetta, sillä optimistisena odotin sen palaavan takaisin johonkin luonnollisempaan ääneen. Olin väärässä. (53)

Viittaukset aistimisen fyysisyyteen kertovat kokemuksen materiaalisuudesta ja vaikuttavuudesta ja näkyvät kirjoituksen rytmii-

nä ja sanavalintoina. Vastausten perusteella teos herätti myös ruumiillisia tuntemuksia. Tällaisessa vastaanottotapahtumassa äänitaitteen vaikuttavuuden voi hyvin luontevasti ajatella perustuvan Félix Guattarin (2011) ajatusten mukaisesti siihen, että taiteen merkitysjärjestelmät vaikuttavat suoraan kehoon väreinä, liikkeenä, rytminä ja näiden intensiteetteinä. Guattari itse näkee uusien ajattelun ja tuntemisen prosessien syntyminen mahdollisuuden liittyvän juuri tämänkaltaiseen taiteen vastaanottokokemukseen. *Jäänteitä*-teos näyttikin herättävän paitsi ahdistusta, myös ajatteluprosesseja:

Hiljaisuutta ei ollut, vai oliko? Mitä on hiljaisuus? Milloin on hiljaisuus? Herätti ajatuksia ja sirinät ja hurinat vain voimistuivat. Lopun kukunta tavallaan helpotti ja toi normaaliin, alun rauhaan ja hiljaisuuteen. (58)

[--] kyse olisi kohtaamisesta ja sen seurauksista: Miten meille niin kovin tuttu muovaa meille näennäisesti tuttua mutta pohjimmiltaan tuntematonta luontoa. (43)

[--] muistuttaa siitä, että hiljaisuudellakin on ääni ja meidän olisi kuunneltava ja varjeltava sitä ennen kuin se katoaa tai muuttaa muotoaan niin edelliset äänet katoavat ennen kuin niitä ehditään edes havaita. (6)

Luonnon ja ihmisen yhteiselon äänimaailmaa, sen kiihkeää rytmiä. Ääniä, mitä et yleensä jää kuuntelemaan vaan mikä on taustääänenä. Runo, mikä herätti miettimään, mitä hiljaisuus on, onko sitä koskaan ja mitä se tarkoittaa. (58)

Maan ja sen eliöstön puhetta ja sanomaa. Maailma elää omaa elämäänsä, vaikkemme huomaakaan sitä aina. (54)

Teos käsittelee luonnon ja ihmisen suhdetta. Luonto väistyy vain hetkeksi ihmisen tieltä. Pieni linnun vihellys saattaa kuulua jopa suurten koneiden jylyn yli. Kummalla on lopullinen valta? Miten äänet vaikuttavat ihmiseen, mitä ne viestivät meille tai luonnolle. Luonnon ja ihmisen kohtalot ovat kietoutuneet toisiinsa. (42)

Kaatopaikkaa laajennetaan

Kuten edellä tuli ilmi, vastaanottoaineistossa korostuivat viittaukset tiettyihin vavisuttaneisiin tuntemuksiin, joita kuvattiin kepeyttä seuranneeksi ahdistavuudeksi ja painostavuudeksi. Teoksen affektiivisuus ja ruumiilliset tuntemukset nousivat näin ollen keskeisiksi vastaanottokokemuksissa. Käsitellessään taiteen keinoja puhua ekokriisistä John Parham (2022, 143) nostaa esiin antroposeenin tunnun painostavana, uhkaavana ja ahdistavana kokemuksena.

Parham toteaa antroposeenin tunnun vaihtelevan. Antroposeeni voi tuntua kauhun tai oksetuksen tuntemuksina, jos jokin äkillinen ympäristönmuutos uhkaa välittömästi elämäämme. Se voi olla painostavalta tuntuva pahaenteisyyttä, joka syntyy, jos luemme vaikkapa antroposeeniä käsittelevää kirjallisuutta. Jos kulutamme liikaa ja harrastamme lentomatkailua, voi syntyä syyllisyyden tuntemuksia. Parham (2022, 143) kehottaakin tutkijoita kääntymään antroposeenin tulkitsemisesta kohti sen tunnun käsittelyä affektien tasolla, antroposeenin tuntemista ruumiillisena ahdistukseksi. Siitä voi olla ainakin se hyöty, että samalla voi herätä tarve arvioida kriittisesti elämäntapojen vaihtoehtoja. Simon C. Estok (2018, 56) pitää samoin affektien ja ruumiillisen kokemuksen, esimerkiksi vaaran tunnun, herättämistä ajankohtaisena ympäristöaiheisen taiteen piirteenä. Estokin mukaan piirre on noussut esiin nykytilanteessa, jossa monet ovat jo kyllästyneet ympäristönsuojellullisia viestejä välittävään ekomediaan siinä määrin, että ekokriisiä käsittelevä informaatiotulva on ollut omiaan synnyttämään jopa vasta-reaktioita.

Jäänteitä-teos tuottaa paitsi ahdistuksen ympärille rakentuvaa antroposeenin estetiikkaa, myös nostaa esiin luontosuhteen ekofobisia puolia. Ekofobia on ekokriitikko Simon C. Estokin (2009; 2018, 136) luoma käsite, joka viittaa luonnon rakastamisen ja arvostamisen eli biofilian rinnalla elävään ilmiöön. Ekofobia on välinpitämättömyyttä ekokriisiä kohtaan. Se ilmenee tavassa, jolla jatkamme planeetan sysäämistä yhä syvemmillä ekokriisiin kaikesta käytössämme olevasta tiedosta huolimatta. Ekofobia kyt-

keytyy prosessina tarpeettomaan kulutukseen, individualismin ylikorostuneisuuteen, nykyisyyden ylivaltaan ja syyllisyyden ja uhuriuden päällekkäisyyteen. Ekofobiaan kuuluu usko teknologian kykyyn ratkaista ekokriisi. Pohjimmiltaan sen synnyttää fantasia hallinnasta ja sen vastapuolena oleva kontrolloimattoman pelko.

Susan Signe Morrison (2015) on kuvannut, kuinka sekä jätteesseen että luontoon liitetään hallitsemattoman pelkoa. Luonnon ja jätteen pelko tarkoittaa ei-inhimillisen toimijuuden pelkäämistä. Se mikä on hallinnan tuolla puolella, pelottavaa likaa tai ei-inhimillistä, suljetaan ulos tietoisuudesta samalla kun se toimii inhimillistä määrittävänä vastakuvana. Ekofobia on paitsi hallitsemattoman pelkoa, myös näkymättömäksi tekevää välinpitämättömyyttä.

Yksi esimerkki ekofobista estetiikkaa tuottavista teoksista on Jacob Kierkegaardin audiovisuaalinen, 8-kanavainen teos *Testimonium* (2019). Se kuuntelee jätteen matkaa Euroopasta Nairobiin. Pois heitettyjen jätteiden mukana kulkevat sensorit ja mikrofonit tekevät kuultavaksi sen, minkä jätteet pois heittämällä yritämme tehdä itsellemme näkymättömäksi. Ääniteos pakottaa jatkamaan matkaa jätteen kanssa vielä senkin jälkeen, kun olemme kääntäneet sille selkämme ja unohtaneet sen olemassaolon. *Jäänteitä*-teos herätti samansuuntaisia ajatuksia:

Teos käsitteli kaatopaikkaa, sen äänimaisemaa, äänen kokemista. --- Kaatopaikan elämää. Ihmisen osaa ekosysteemissä, jokin Mustankorkea ”siellä” johon elämisemme jäljet, jätteet viedään ja jatkamme arkisessa tietoisuudessamme. Se jälki, mitä ihminen kuluttamisellaan jättää, lepää Mustankorkealla hiljaisuudessa, ulottumattomissa, poissa silmistä... (12)

Ahdistava, outo, tuntematon ja kontrollin tuolla puolen oleva assosioituu luonnon vierastamiseen ja vihaamiseen, tunteeseen, jota ihmiskunta alitajunnassaan kuljettaa. Estokin (2018, 56) ehdotuksen mukaan juuri ekofobiaa on pohdittava taiteen vaikuttavuutta jäsenettäessä. Jos emme kohtaa omaa ekofobisuuttamme, emme ymmärrä, miksei ympäristöaiheinen taide tai journalistinen viestintä vaikuta riittävästi tai miksi ekokriisi pahenee sitä koskevan tiedon lisääntymisestä huolimatta. Emme ainoastaan rakasta ja arvosta,

vaan myös pelkäämme ja vihaamme luontoa tai olemme sitä kohtaan välinpitämättömiä. Estokin mukaan meidän onkin kohdattava oma ei-inhimillisen toimijuuden pelkomme, ahdistusta tuottavan näkymättömäksi tekeminen ja lopulta kuvitelmamme hallinnasta.

Jäänteitä-teoksessa, kuten Morrisonin mukaan jätteen käsitteessä, inhimillinen, repressoitu, ei-inhimillinen ja kontrolloitu ja kontrolloimaton kohtaavat ja artikuloituvat. Antroposeenin estetiikka on usein, kuten *Jäänteitä*-teoksessakin, rumuuden ja kauhun estetiikkaa (mt. 123). Rumuuden estetiikasta puhuvan Timothy Mortonin (2007) mukaan rumaa ja kauhua herättävä tulisi nimenomaan kohdata pikemminkin kuin tehdä näkymättömäksi. Rumuuden ja kauhun estetiikka ”riipii, kirkuu ja ahdistaa, tulee ihon alle ja pakkottaa”, kuten edellä siteeratussa aineistoesimerkissä sanallistettiin.

Me emme tiedä, emmehän

Biofilian ja ekofobian ulottuvuudet nousevat esiin myös vastaanottoaineistossa. Tämä ei tarkoita sitä, että osa vastaajista oli luontoa rakastavia ja osa taas sitä vierastavia ekofobikkoja. Tällaisia yksilöiden luontosuhteeseen liittyviä päätelmiä ei edes voi tehdä vastauksista. Pikemminkin kyse on siitä, että kuuntelemisessa eroteltiin toisistaan tuttu ja vieras. Ekofobinen estetiikka siis tunnistettiin. Tuttua on se, mitä rakastetaan ja arvostetaan; outo ja tunnistamaton sen sijaan luo levottomuutta ja hämmentää:

Teoksessa oli tuttuja ääniä, jotka loivat turvallisuutta. Toisaalta löytyi hämmäntävää, häiritsevää ääntä, joka loi levottomuutta. (56)

Tunteiden vuoristorata ja hämmennys. --- kovimmillaan, olotila oli vakaa ja jopa rentoutunut. Äänimaailman muuttuessa niin, etten käsittänyt mistä ääni tuli, alkoi myös esiintyä hämmennystä epämukavuuden rinnalla. Kun taas palattiin äänimaailmaan, mikä oli tunnistettavissa (tai oletettavissa) vedenalaiseksi, häipyi myös epämukavuuden tunne. Taas olin takaisin siinä osassa luontoa, jonka koen tuntevani. Voimistuva humina ja kolina kuitenkin lähtivät vetämään taas takaisin ahdistuksen puolelle. (53)

Sekä tuttu että vieras ääniaines synnyttivät tuntemuksia, ensin mainittu miellyttäviä ja viimeksi mainittu päinvastoin epämiellyttäviä. Ruumiillisten tuntemusten esille tuomisen osalta on tärkeää kuitenkin huomata, että sosiaalisiin sijainteihin asemoituminen säätelee välittömien ruumiillisten reaktioiden ilmaisemista, eli sitä mikä on mahdollista ja hyväksyttävää tuoda esille (Snaza 2019, 112). Kuunteleminen on näin ollen positionaalista samalla, kun se on kuuntelutilanteen affektien ja materiaalisuuden läpäisemää. Se tarkoittaa sitä, ettei kuunteleminen ole vain kuulijan ja kuunnellun välissä tapahtuvaa, vaan myös kuuntelijan eri positionaalisuuksien kautta rakentuvaa (Robinson 2020).⁶ Vastaanottoaineistoa onkin tärkeää käsitellä myös kuuntelemisen positionaalisuutta pohtien. On siis kysyttävä, keinä kuuntelijat kuuntelivat ja kuinka positionaalisuus vaikuttaa kuuntelemiseen.

Jäänteitä-teosta kuunneltiin melko samantyyppisistä kuuntelupositioista. Vastaanottoaineistosta käy ilmi, että sitä kuunneltiin ennen muuta luontoa arvostavana tai siitä huolta kantavana henkilönä. Nämä vastaamisen positiot eivät yllätä, sillä kuten tämän kirjan aiemmissa luvuissa on tuotu esille, tutkimukseen osallistui valikoitunut joukko ihmisiä. Koronapandemia esti sellaisten kuuntelutilaisuuksien järjestämisen, joissa vastauksia olisi voitu kerätä ja joissa ääniteoskysely olisi voinut tavoittaa heterogeenisemmän joukon ihmisiä.⁷

Osalla kyselyyn osallistuneista oli varsin pitkälle kehittynyt ekokriittinen lukutaito. Juha Torvisen ja Susanna Välimäen (2014, 9) mukaan ekokriittinen kuunteleminen tarkoittaa ihmisen äänelliseen olemiseen ja elinpiiriin keskittyvää ekologisen lukutaidon muotoa. Tätä määritelmää on kuitenkin syytä laajentaa, sillä 2020-luvun ympäristöaiheinen äänitaide on irtautunut ihmiskeskeisestä lähestymistavasta. Siinä missä akustisen ekologian äänimaisemasäveltämisen kiinnostuksen kohteina olivat ennen muuta ihmisen kokemusmaailmaan sisältyvät äänimaisemat ja niihin kohdistuvat muutokset, ovat viimeaikaisen ympäristöaiheisen äänitaiteen tyypillisiä teemoja olleet ihmisen kuulemiskyvyn tuolla puolen olevat ympäristönmuutokset. Monet äänitaiteilijat työsken-

televät yhdessä luonnontieteilijöiden kanssa kartoittaakseen ihmisen planeetalle tekemää hidasta väkivaltaa (Vandsø 2020). Ihmisen kokemusmaailman äänimaisemien sijaan huomio on usein vaikeasti tunnistettavissa, ihmisen luontaisen kuulemiskyvyn ylittävissä äänissä ja hankalasti havainnollistettavissa ympäristömuutoksissa.

Vastaanottoaineistossakin nousee esiin Välimäen ja Torvisen määritelmästä eroavia ekokriittisiä kuuntelemisen tapoja. Niitä voisi kuvata ekokriittisen kuuntelemisen muodoksi, joka irtautuu siitä oletuksesta, että ääniteos rakentuu viittauksista inhimilliseen kokemusmaailmaan ja ihmisen kokemaan äänimaisemaan. Äänilähteitä tunnistavan kuuntelemisen tilalla on taiteen ilmaisukeinoja tunnistava kuunteleminen. Näin rakentunut kuuntelupositio oli äänitaiteeseen perehtyneillä vastaajilla, kuten seuraavassa vastaanottoaineistosta poimitussa esimerkissä:

Kuuntelin teoksen melko arvioivin ja analyttisin korvin, jolloin huomio kiinnittyi pääosin ääniteoksen toteutukseen (mietin asioita, kuten kuinka erilaiset äänet on aikaansaatu, minkälaisia emotionaalisia paletteja teoksessa tavoitellaan ja kuinka esteettisesti mielekäs teos on kyseessä). (43)

Useimpia vastauksia läpäisi ekokriisitetoinen kuuntelupositio. Tähän positioon sisältyy teoksen reflektointityö eräänlaisena teoksen tarjoumien oikeanlaisen tulkinnan jäljittämisyrittämyksenä. Toisin sanoen vastaajat kuuntelivat teosta siitä kuulokulmasta, mitä se pyrkii kertomaan ekokriisistä tai ihmisen luontosuhteesta. Ympäristötietoinen ja ympäristöhuolen läpäisemä kuunteleminen on, kuten Torvinen ja Välimäki (2019) toteavat, nykykulttuurille tunnusomainen ympäristöaiheisen teoksen kuuntelutapa. Ekokriisitetoiseen kuuntelutapaan ohjasi myös kuuntelemisen tapahtuman sijoittuminen tutkimushankkeen kehikseen. Tutustuessaan tutkimushankkeen lähtökohtiin vastaajat saattoivat omaksua tietyn kuunteluposition.

Humanistiseen ajatteluperinteeseen kuuluu käsitys etiikasta moraalisen subjektin tekemänä reflektiivinä (Hynes 2013). Tämä traditio rakentaa vastaanottotutkimukseen osallistuvilla tie-

tyn toimintamallin. Ekokriittinen, ekokriisitetoinen ja ääniteoksen kehyksen tunnistamisen suuntaama kuunteleminen on myös tulos- ta aineistonhankintatavasta eli siitä, että vastaajat kuuntelivat teoksen osallistuessaan luontosuhdetta tutkivan hankkeen toimintoihin ja olivat tutkimushankkeen kysymyksenasetteluista tietoisia.

Teosta kuunneltiin hankkeen tutkimuskysymyksiä vasten ja sitä myös kommentoitiin samassa kontekstissa eli suhteessa siihen, ymmärsikö kuulija, mitä teos kertoi tutkimushankkeen tutkimuskoh- teesta, luontosuhteesta. Näissä vastauksissa nousi esiin hämmen- nystä:

Kun puhe tuli mukaan, niin yritin saada siitä otetta siitä näkökulmasta, miten se mahdollisesti tuo luontosuhdetta esiin. En oikein saanut otetta. Puhe eli teksti oli jotenkin ulkokohtaista, eikä vienyt luontosuhteeseen, kuten oli lupaus. (55)

Teoksen narratiivi ei ollut jatkuvasti kovin selkeä. Minun oli vaikea seurata esityksen kehitystä. (5)

En oikein ymmärtänyt teosta käsitteleviä havaintojani. (13)

Kuultu ei täysin vastannut ennako-odotuksia, mikä synnytti hämmennystä. Kutsun tätä ekokriittisen kuuntelun horjumiskohtaa hämmennyksen mikropolitiikaksi. Gilles Deleuze ja Félix Guattari (esim. Guattari 1995, 130–131) puhuvat merkitysjärjestelmien rikkomisesta mikropolitiikkana. Merkitysjärjestelmää rikkova ei ole reflektoitavissa. Hämmäntävä katkaisee reflektiotyön, kun kuullulle ei ole löydettävissä valmiita kategorioita.

Hämmennyksellä voi kuitenkin olla ajatteluprosesseja synnyttävää vaikutusta. Nathan Snaza (2019, 7–8) on todennut, että ek- symistä tarvitaan, koska vain siten voimme kysyä eri kysymyksiä kuin olisimme kysyneet ilman eksymistä. Jos tunnistetaan vain se, joka oli jo ennalta olemassa, ei voi syntyä uutta. Eksyminen muis- tuttaa siitä, ettei elämä ole hallittavissa, nimettävissä. Kuten *Jään- teitä*-teoksessa todetaan: Me emme tiedä, emmehän, mikä ei-mi- kään ei olisi vielä mitään mitään.

Mikä ei-mikään ei olisi vielä mitään mitään

Jacques Derrida unelmoi esseessään *Biodegradables* (1989) kirjoituksesta, josta ei jäisi jäljelle materiaalisia jäänteitä. Näin tulee käymään *Jäänteitä*-teokselle. Näkökulman voi kääntää toisinkin päin: Mikä toisaalta on sellaista, mikä tehdään näkymättömäksi ja jonka toivotaan katoavan silmien edestä ja korvien ulottumattomista? *Jäänteitä*-teos pyytää kuuntelemaan juuri näkymättömäksi jäävää, sitä mikä ei ole tunnistettua, tiedettyä ja havaittua. Kuuntelemisen suuntaaminen vierasta kohti on ele, jota äänentutkija Anja Kangieser (2015, 81) pitää äänitaiteen omimpana potentiaalina. Äänitaiteessa kyse ei ole kuulemisesta tai kommunikaatiosta, vaan virittäytymisestä vierasta, ei-inhimillistä kohti. Äänitaiteen kuunteleminen on tapahtuma, joka kuten äänentutkija Brandon LaBelle (2021, 86) muotoilee, kuljettaa tunnistamattoman, avoimeksi jäävän ja kehkeytyvän alueelle, kohti melkein tunnistettavaa, melkein havaittavaa, melkein kerrottavissa olevaa. Oudon ja tunnistamattoman kohtaamisessa voi syntyä valmiiden vastauksien sijaan uusia kysymyksiä, jotka auttavat hahmottamaan luontosuhteita uudesta suunnasta. Uusia kysymyksiä tarvitaan aikakaudella, jolloin on havahduttu huomaamaan, ettei yksilötasolla ilmenevä luonnon rakastaminen vielä yksistään riitä kestävän luontosuhteen rakentamiseen.

Näkyväksi ja kuultavaksi tekeminen on *Jäänteitä*-teoksen huoomaamiseen suuntaava ele, ja edellä hahmottelemani häiritsevä kuunteleminen taas ekofobiselle altistamista. Positiivinen häiriö muistuttaa äänitaiteen keinoin inhimillisen tietämisen ja hallitsemisen rajoista. Siitä huomauttaa *Jäänteitä*-teoksessa kuultu viimeinen lausekin.

Jäänteitä-teos pyytää kääntymään kohti tuntematonta ja vierasta, tunnistamattomia elämänmuotoja ja niiden läsnä olevaa hiljaisuutta, sitä mikä ei-mikään ei vielä ole mitään mitään. Kuinka voimme tietää sen, mikä on vielä tulossa, sen mikä ei vielä ole mitään mitään, sen mitä ei ole tunnistettu, mikä ei ole tiedon piirissä

ja mitä ei ole nimetty? Kun vastaamme tähän, tunnistamme tietämisemme ja hallitsemisemme rajat.

Mikä sitten on se ei-mikään, joka ei vielä tai koskaan ole mitään mitään? Onko se ihmisen aistimiskyvyn tuolla puolen oleva tuntemattomien ja kehittymässä olevien muunlaisten maailma, joka on vain osin meidän tuntemamme ja yhteinen? Sisältyykö siihen toivoa? Vai onko se sellaisen aikakäsityksen hallitsemaa aikaa, johon olemme jääneet loukkoon? Jos se, mitä emme tiedä on se, joka ei vielä ole ollut, mutta joka on ehkä tulossa, emmekö silloin puhu siitä, mikä kuuluu mielikuvituksen alueelle? Se, joka ei ole vielä ja ei enää, ei periaatteessa voi olla muuta kuin kuviteltua. Toisaalta jos se mikä ei ole mitään mitään, on kuviteltua, eikö juuri siinä avaudu mahdollisuus muodostaa käsityksiä tunnettujen ja tuntemattomien olioiden yhteiselosta, kuvitella niitä uudelleen? Äänitaide ei tuota valmiita vastauksia eikä anna ohjeita. Sen sijaan se kietoo yhteen tietämisen tapoja, sen mitä on, oli ja voisi olla.

VIITTEET

¹ Teos oli osa Jyväskylän Kesä -festivaalin ohjelmistoa ja sen ensi-sitys oli Radio Keski-suomalaisessa 1.7.2020. Teos on kuunneltavissa osoitteessa <https://soundcloud.com/user-476914634/jaanteita>.

² Tähän teemaan liittyvä kietoutuneisuutta hahmottava transkorporeaa-lisuuden käsite (ks. Alaimo 2010) viittaa ruumiin kytkeytymiseen ma-teriaalisiin verkostoihin, esimerkiksi kuluttamisen ja saastumisen ver-kostoihin.

³ John Cage (1961, 8) kertoo kuulleensa kaiuttomassa studiotilassa hiljaisuutta, jonka rikkoi kaksi ääntä. Cagen kehon hermojärjestelmä tuotti korkean, verenkierto matalan äänen. Jälkikäteen Cagen lääkä-ri totesi kuulohavaintojen enteilleen lähestyvää sydänkohtausta, johon Cage kuoli juuri ennen 80-vuotispäiväänsä. Äänitaiteen kehityksen kannalta oli merkittävää, että aikakauden avantgarde-säveltäjien huomio kääntyi musiikin esittämisestä kuuntelemisen tapahtumaan. Mui-ta arkipäiväisiä havaintotapahtumia ja ympäristöäänä lähtökohtanaan käyttäneitä avantgardisteja olivat Cagen lisäksi Alvin Lucier sekä Son-ic Arts Unionin ja ranskalaisen ryhmän Groupe de recherches musica-lesin jäsenet. Viimeksi mainittuihin lukeutuivat muun muassa Pierre Schaeffer, Luc Ferrari, François-Bernard Mâche, François Bayle ja Iannis Xenakis. (Ks. esim. Wanke 2021, 16). Naispuoliset äänitaiteili-jat ovat usein jääneet näiden nimien varjoon siitä huolimatta, että Pau-line Oliveros, Annea Lockwood ja Hildegard Westerkamp ovat edel-leenkin ajankohtaisia ja monille nykyisille äänitaiteilijoille ja luovia menetelmiä hyödyntäville tutkijoille ja pedagogeille tärkeitä esikuvia.

⁴ Äänimaisemasäveltämisen paikkalähtöisyys rinnastuu luontokir-joittamisen (nature writing) tradition paikkakeskeisyyteen. Molempien traditioiden taustalla on 1960- ja 1970-lukujen ympäristöliike ja mai-semansuojeluajattelu. Sekä äänimaisemasäveltäminen että perinteinen luontokirjoittaminen kytkeytyvät tunnistettaviin paikkoihin ja ajatuk-seen taiteilijasta inhimillistä luontokokemusta välittävänä kertojana.

Meri Kytö (2019, 81) kuvaa äänimaisemasäveltämistä todeten sen sitoutuvan ”keskusteluun paikan ja tilan luonteesta, kuuntelijan suhteesta ympäristöönsä ja säveltäjän toiminnasta tämän tiedon välittäjänä”.

⁵ Humanistisessa ja yhteiskuntatieteellisessä tutkimuksessa aineiston käsitettä ei aina ole tarkasteltu kriittisesti, vaan päinvastoin aineisto on käsitetty kokonaisuutena, joka tutkijan toimesta kerätään, luokitellaan ja analysoidaan ikään kuin nämä aineistot (tekstit, kuvat jne.) olisivat passiivisia objekteja. Ks. postkvalitatiivisesta tutkimusotteesta Koro-Ljungberg (2016), Koro-Ljungberg, Löytönen & Tesar (2017), Murrin (2022), St. Pierre (2019; 2021) ja Säaskilahti (2021a; 2021b).

⁶ Vastaanottotutkimuksen tekeminen osana äänen- ja äänitaiteen tutkimusta on yksi keino huomioida äänen ja kuuntelemisen kulttuuriset ulottuvuudet ja äänen ja kuuntelemisen affektiiviset ja materiaaliset ulottuvuudet. Äänentutkimuksessa näitä ulottuvuuksia lähestyviä teoreettisia tarkasteluja on toisinaan pidetty toisilleen vaihtoehtoisina pikemminkin kuin yhdistettävissä olevina. Dylan Robinsonin teos *Hungry Listening* (2020) on yksi esimerkki lähestymistapojen yhdistämisen mahdollisuudesta.

⁷ Ääniteoksen vastaanottotutkimusta koskevat samat kyselyaineistojen käyttämisen haasteet kuin muitakin kyselymenetelmin toteutettuja yleisötutkimuksia. Vastaukset kertovat tutkimustilanteesta eli siitä, mitä vastaajat pitävät tutkimuksen kontekstissa hyvänä vastata. Näin ollen vastaukset kertovat kyvystä vastata odotuksiin ja tulkita tutkimusta (ks. Dhoest 2015, 41). Kyselyihin vastaaminen vie aikaa, joten niihin vastaavat useimmiten ne, joilla on erityinen motivaatio. Monet vastaajat kertoivat osallistumisensa syyksi halun tukea tärkeäksi kokemansa aihepiirin tutkimusta.

LÄHTEET

- Alaimo, Stacy (2010) "The naked word: The trans-corporeal ethics of the protesting body". *Women & Performance: a journal of feminist theory* 20:1, 15–36. <https://doi.org/10.1080/07407701003589253>.
- Allen, Aaron S. & Dawe, Kevin (toim.) (2016) *Current directions in eco-musicology: Music, culture, nature*. Abingdon: Routledge.
- Arvola, Pietu, Tennilä, Olli-Pekka & Sääskilahti, Nina (2020) *Jäänteitä*. <https://soundcloud.com/user-476914634/jaanteita>.
- Cage, John (1961) *Silence*. Middletown: Wesleyan University Press.
- Cohen, Seth Kim (2016) Dams, weirs, and damn weird ears: Post-ergonal sound. Teoksessa Marcel Cobussen, Vincent Meelberg & Barry Truax (toim.) *The Routledge companion to sounding art*. New York: Routledge, 51–60.
- Cox, Christoph (2011) "Beyond representation and signification: Toward a sonic materialism". *Journal of Visual Culture* 10:2, 145–161. <https://doi.org/10.1177%2F1470412911402880>.
- Cox, Christoph (2018) *Sonic flux. Sound, art and the metaphysics*. Chicago: University of Chicago Press.
- Cox, Christoph (2021) Sound art and time. Teoksessa Jane Grant, John Matthias & David Prior (toim.) *The Oxford Handbook of Sound Art*. New York: Oxford University Press, 69–86.
- Cronon, William (1995) Introduction: In search of nature. Teoksessa William Cronon (toim.) *Uncommon Ground. Rethinking the Human Place in Nature*. New York: W.W. Norton, 23–68.
- Derrida, Jacques (1989) "Biodegradables. Seven diary fragments". Käänt. Peggy Kamuf. *Critical Inquiry* 15:4, 812–873.
- Dhoest, Alexander (2015) 'If you asked me...' Exploring autoethnography as a means to critically assess and advance audience research. Teoksessa Frauke Zeller, Cristina Ponte & Brian O'Neill (toim.) *Revitalizing audience research. Innovations in European audience research*. New York: Routledge, 29–43.

- Estok, Simon C. (2009) "Theorizing in a space of ambivalent openness: Ecocriticism and ecophobia". *ISLE* 16:2, 203–225. <https://doi.org/10.1093/isle/isp010>.
- Estok, Simon C. (2018) *The ecophobia hypothesis*. Lontoo & New York: Routledge.
- Fetterman, William (1996) *John Cage's theatre pieces. Notations and performances*. Lontoo: Routledge.
- Gilmurray, Jonathan (2016) "Sounding the alarm: An introduction to ecological sound art". *Musicological Annual*, 52:2, 71–84. <https://doi.org/10.4312/mz.52.2.71-84>.
- Gilmurray, Jonathan (2017) "Ecological sound art. Steps towards a new field". *Organised Sound* 22:1, 32–41. <https://doi.org/10.1017/S1355771816000315>.
- Guattari, Félix (1995) *Chaosmosis. An ethico-aesthetic paradigm*. Käänt. Paul Bains & Julian Pefanis. Sydney: Power.
- Guattari, Félix (2011) On contemporary art. Teoksessa Eric Alliez & Andrew Goffey (toim.) *The Guattari effect*. Lontoo: Continuum, 40–53.
- Hynes, Maria (2013) "The ethico-aesthetics of life: Guattari and the problem of bioethics". *Environment and Planning A* 45:8, 1929–1943. <https://doi.org/10.1068/a45152>.
- Kanngieser, Anja (2015) "Geopolitics and the anthropocene: five propositions for sound", *GeoHumanities* 1:1, 80–85. <https://doi.org/10.1080/2373566X.2015.1075360>.
- Koro-Ljungberg, Mirka (2016) *Reconceptualizing qualitative research*. Lontoo: SAGE Publications.
- Koro-Ljungberg, Mirka, Löytönen, Teija & Tesar, Marek (toim.) (2017) *Disrupting data in qualitative inquiry. Entanglements with the post-critical and post-anthropocentric*. New York: Peter Lang.
- Kytö, Meri (2019) Äänimaisemasäveltäminen ja ympäristötietoisuus. Ekokriittiset teemat Water Soundscape Composition -kilpailusävellyksissä. Teoksessa Juha Torvinen & Susanna Välimäki (toim.) *Musiikki ja luonto: Soiva kulttuuri ympäristökriisin aikakaudella*. Turku: Utukirjat, Turun yliopisto, 67–92.

- LaBelle, Brandon (2021) *Acoustic justice. Listening, performativity, and the work of orientation*. New York: Bloomsbury Publishing.
- Malecki, Wojciech (2019) Experimental ecocriticism, or how to know if literature really works. Teoksessa Scott Slovic, Swarnalatha Rangarajan & Vidya Sarveswaran (toim.) *Routledge handbook of ecocriticism and environmental communication*. Lontoo & New York: Routledge, 211–223.
- Michael, David (2011) "Toward a dark nature recording". *Organised Sound* 16: 3, 206–210. <https://doi.org/10.1017/S1355771811000203>.
- Morrison, Susan Signe (2015) *The literature of waste. Material ecopoetics and ethical matter*. Lontoo & New York: Palgrave Macmillan.
- Morton, Timothy (2007) *Ecology without nature. Rethinking environmental aesthetics*. Cambridge, MA & Lontoo: Harvard University Press.
- Morton, Timothy (2010) *The ecological thought*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Murris, Karin (2022) *A Glossary for Doing Postqualitative, New materialist and Critical Posthumanist Research*. Lontoo: Routledge.
- Nechvatal, Joseph (2011) *Immersion into noise*. Lontoo: Open Humanities Press.
- Parham, John (2022) Sound and silence. Punk and the anthropocene. Teoksessa Gabriele Dürbeck & Philip Hüpkes (toim.) *Narratives of scale in the Anthropocene: Imagining human responsibility in an age of scalar complexity*. Abingdon & New York: Routledge, 143–159.
- Parikka, Jussi (2015) *A geology of media. Electronic mediations*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Robinson, Dylan (2020) *Hungry listening. Resonant theory for indigenous sound studies*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Rousell, David. 2018. "Mapping the Data Event: A Posthumanist Approach to Art| Education| Research in a Regional University." Teoksessa Linda Knight ja Alexandra Lasczik (toim.) *Arts-Research-Education: Connections and Directions. Studies in Arts-Based Educational Research*. Cham: Springer, 203–220.

- Rousell, David (2021) *Immersive cartography and post-qualitative inquiry. A speculative adventure in research-creation*. Abingdon: Routledge.
- Rutherford-Johnson, Tim (2017) *Music after the fall: Modern composition and culture since 1989*. Oakland, Kalifornia: University of California Press.
- Serres, Michel (1995) *Genesis*. Käänt. Genevieve James & James Nielson. Ann Arbor: University of Michigan Press.
- Snaza, Nathan (2019) *Animate literacies. Literature, affect, and the politics of humanism*. Durham: Duke University Press.
- Stewart, Garrett (2017) *Transmedium. Conceptualism 2.0 and the new object art*. Chicago: University of Chicago Press.
- St. Pierre, Elizabeth A. (2019) "Post qualitative inquiry in an ontology of immanence." *Qualitative Inquiry* 25(1): 3–16. <https://doi.org/10.1177%2F1077800418772634>.
- St. Pierre, Elizabeth A. (2021) "Post qualitative inquiry, the refusal of method, and the risk of the new." *Qualitative Inquiry* 27(1): 3–9. <https://doi.org/10.1177/1077800419863005>.
- Sääskilahti, Nina (2021a) Amelien silmä. Kuuluminen ja taiteen mikropoliittikka. *Kulttuurintutkimus*. 38(1): 18–29.
- Sääskilahti, Nina (2021b) Postkvalitatiivisia liikahtuksia tekstin ja äänen välillä. *Elore* 28(1): 73–83. <https://journal.fi/elore/article/view/101849/64240>.
- Tennilä, Olli-Pekka (2021) *Lemmonommel*. Helsinki: Poesia.
- Toikkanen, Jarkko (2017) "Auditory images in Edgar Allan Poe's 'The Tell-Tale Heart'". *The Edgar Allan Poe Review* 18:1, 39–53. <https://doi.org/10.5325/edgallpoerev.18.1.0039>.
- Toikkanen, Jarkko (2019) "Intermedial experience and ekphrasis in Wordsworth's 'Slumber'". *Partial Answers* 17:1, 107–124. <https://doi.org/10.1353/pan.2019.0006>.
- Torvinen, Juha & Välimäki, Susanna (2019) Johdanto. Musiikki, luonto ja ekomusiikologia. Teoksessa Juha Torvinen & Susanna Välimäki (toim.)

- Musiikki ja luonto: Soiva kulttuuri ympäristökriisin aikakaudella.* Turku: Utukirjat, Turun yliopisto, 1–32.
- Torvinen, Juha (2018) Tutkija ympäristöaktivistina. Teesejä musiikkieteilijän luontosuhteesta. Teoksessa Sini Mononen & Susanna Välimäki (toim.) *Musiikki muutosvoimana. Aktivistisen musiikintutkimuksen manifesti.* Acta Musicologica Militantia I. Helsinki: Tutkimusyhdistys Suoni ry, 89–106.
- Truax, Barry (2019) Imagining acoustic spaces through listening and acoustic ecology. Teoksessa Mark Grimshaw-Aagaard, Martin Knakergaard & Mads Walther-Hansen (toim.) *The Oxford handbook of sound and imagination, Volume 1.* Oxford: Oxford University Press.
- Vandsø, Anette (2020) The Sonic aftermath. The anthropocene and interdisciplinarity after the apocalypse. Teoksessa Sanne Krogh Groth & Holger Schulze (toim.) *The Bloomsbury handbook of sound art.* Lontoo: Bloomsbury Publishing, 21–40.
- Välimäki, Susanna & Torvinen, Juha (2014) ”Ympäristö, ihminen ja eko-apokalypsi: miten nykytaide kuuntelee luontoa?” *Lähikuva* 27:1, 8–27. <http://elektra.helsinki.fi/se/l/0782-3053/27/1/ymparist.pdf>.
- Wanke, Riccardo D. (2021) *Sound in the ecstatic-materialist perspective on experimental music.* New York: Routledge.
- Westerkamp, Hildegard (2001) Speaking from inside the soundscape. Teoksessa Marta Ulvaeus & David Rothenberg (toim.) *The book of music and nature: An anthology of sounds, words, thoughts.* Middletown: Wesleyan University Press, 143–152.
- Westerkamp, Hildegard (2019) Disruptive nature of listening: Today, yesterday, tomorrow. Teoksessa Milena Droumeva (toim.) *Sound, media, ecology.* Cham: Palgrave Macmillan, 45–63.
- Wright, Mark Peter (2017) ”Post-natural sound arts”. *Journal of Sonic Studies* 14. <https://www.researchcatalogue.net/view/292319/292320/0/0>.

LAJIENVÄLISET KOHTAAMISET, KOLLEKTIIVISET TIETOKÄYTÄNNÖT JA LUONNONLUKUTAITO

Heidi Björklund, Jenna Purhonen & Nina Sääskilähti

Puhuessamme luontosuhteesta keskitymme useimmiten vain yhden lajin, ihmisen, luontosuhteeseen. Olisi kuitenkin tärkeää myös pohdita, mitä voisimme oppia toisilta lajeilta luontosuhteesta, ja huomata ekosysteemien monimuotoinen toimijuus. Tarvitaan kenties syysäys totutusta poikkeavilla tavoilla, jotta asemoimme sijamme kohdilleen muiden lajien joukossa.

Tässä työpajatoimintaa käsittelevässä luvussa pohdimme, miten tiedonmuodostusta ja oppimista voi hahmottaa monilajisena kohtaamisena ja ympäristölle altistumisena, eli muilta lajeilta ja lajiyksilöiltä oppimisena. Kuvaamme yhteisen oppimisen ja kollektiivisten tietokäytäntöjen syntymistä tutkimuskertomuksena tuodaksemme esille tiedonmuodostuksen tilannekohtaisuuden. Käsitämme tietämisen ja olemisen materiaalisiksi ja kietoutuneiksi prosesseiksi (Barad 2007, 56), jolloin käytäntöjen kuvaamisella on merkitystä tiedonmuodostuksen materiaalisuuden ja kietoutuneisuuden analyysina.

Tarkastelemme oman työpajaesimerkkimme avulla sitä, miten eri tieteenalojen tietoja, teorioita ja käytänteitä hyödyntämällä voidaan lisätä ymmärrystä ja avartaa käsityksiä luonnon monimuotoisesta toimijuudesta työpajatoiminnan kautta. Päämääränä on innostaa muita kehittämään uusia yhteistoiminnallisia ja kokeilevia työs-kentelymuotoja muun muassa tutkimukseen ja ympäristökasvatukseen.

Työpajan ideaa hahmotellessamme otimme lähtökohdaksemme postkvalitatiivisen taideperustaisen tutkimuksen ja ympäristökasvatuksen luovuutta ja kokeilevuutta korostavat periaatteet. David Rousell (2021, 131–134) on kuvannut näitä lähtökohtia todeten, ettei luovien menetelmien kautta tähdätä ongelmanratkaisuun, vaan kehitetään käytäntöjä, joilla ongelmakenttä voidaan kohdata. Ulkopuolelta esitetyn kritiikin sijaan pyritään luomaan kohtaamisen tilanteita, joissa voi syntyä muutosta. Yhteistoiminnallisia käytäntöjä

tarvitaan sen kuvittelemiseksi, kuinka yhdessä voidaan elää toisin. Tutkimus itsessään voi saada aikaan tällaisia tilanteita, mihin toiminnan ja ajattelun yhteen liittävä osallistumiseen kannustava käytäntöperustainen tutkimus nimenomaan tähtää. Kokeilimme ekoakustisessa työpajassa taideperustaisina käytänteinä syväkuuntelua ja kuuntelukirjoittamista (ks. luku Kuuntelukirjoittaminen) sekä tavanomaista kuuntelemista muuttavaa mikrofonivälitteistä kuuntelemista. Taiteen ja biologian näkökulmat olivat työpajassa sisäkkäisiä. Biologisissa keskusteluissa pohdimme eri lajien viestinnän ja aistimisen tapoja ja hahmottelimme lajien välisiä vuorovaikutusten verkostoja.

Postkvalitatiivisuus on uusmaterialistinen ja kriittiseen posthumanistiseen tutkimukseen kehitetty tutkimusorientaatio, joka irtautuu ihmiskeskeisyydestä ja suuntaa huomiota ei-inhimillisiin toimijoihin tutkimusprosessissa (ks. esim. Murriss 2021; Rautio ym. 2017; Rautio 2020). Gilles Deleuzen ja Félix Guattarin filosofiaan pohjautuva postkvalitatiivisen tutkimuksen piirre on siirtymä olemisesta tulemiseen ja transformaation merkityksen korostuminen (ks. esim. Kuntz 2021; Lambert 2019; St. Pierre 2018). Työpajan tiedonmuodostusta tarkastellessamme kiinnitämme tätä ajatusta toteuttaen huomiota paitsi ei-inhimillisiin toimijuuksiin, myös siihen, mikä on työpaja-aineistossa meille osallistuneille aktivoivaa, aikaansaavaa ja koskettavaa. Transformaation lähtökohta on siten meille keskeinen. Havainnoimme erityisesti sitä, mikä tieteidenvälisen yhteistyön kautta syntyneessä on tuottanut uutta tai saanut meidät haastamaan omaa ajatteluamme ja toimintaamme. Työpajaa jälkikäteen kartoittaessamme teemme huomioita siitä, mikä aineistossa on vaikuttavaa meille itsellemme syntyneeseen tietoon liittyen: millainen havainto, toiminta, ennakoimaton tapahtuma tai ajatus.

Kartoittamisessa kyse ei ole jo olemassa olevan toistamisesta, vaan päivittäin kartoittaminen itsessään saa aikaan uutta. Kartoittamisella tarkoitamme siten käytäntöä, jota Rosi Braidotti (2018, 3–4) luonnehtii teoreettisesti rakentuneeksi ja poliittisesti tietoiseksi nykyisyyden kuvaukseksi, joka tähtää tiedonmuodostuksen ja subjektiviteettien muodostumisen hahmottamiseen. Kartoittaminen

ei siten ole jälkien seuraamista ja jo tiedetyn läpikäymistä. Kuten Aaron M. Kuntz (2019) muotoilee, kartoittaminen suuntautuu sen sijaan siihen, mitä ei vielä ole. Päämääränä on oppia itse ajattelemaan itsestämme toisin ja näin hahmottaa ja aikaansaada muutosta.

Työpajatoiminnassa altistutaan vaikuttumiselle yhdessä erilaisissa ympäristöissä. Työpaja voidaan siten käsittää Donna Harawayn (2016) muotoilua lainaten kollektiivisen tietämisen tavaksi. Haraway, joka korostaa synkkyytteen vaipumisen välttämistä, peräänkuuluttaa toimintatapoja, joiden avulla kykenemme ekokatastrofin keskellä säilyttämään uskomme muutoksen mahdollisuuteen. On tärkeää, että edelleen jaksamme toivoa, huolehtia ja toimia kaikista synkistä näkymistä huolimatta. Toiminnalla on aina vaikutusta uusiin toimijoihin, koska se saa aikaan uutta aktiivisuutta: elossa pysyvä toivon vire ja niiden ihmisten sitkeä luovuus, jotka jaksavat toimia kaikesta huolimatta, on Harawayn (esim. mt. 4–5) mukaan itsessään aktivoivaa ja toivoa herättävää. Tällainen aktiivisuus on tarpeen, kun ihmisestä on tullut muiden lajien selviytymiseen ja koko maapallon oloihin vaikuttava luonnonvoima (esim. Steffen ym. 2018).

Luontokadon, ilmastokriisin ja kuudennen sukupuuttooaallon aikakaudella on myös entistä tärkeämpää pohtia, millaisia esitystapoja tuotamme luonnosta puhuessamme (Haraway 2016, 12). Käsittelemme työpajan tiedonmuodostusta nomadologisesta (vaeltavasta) lähestymistavasta inspiraatiota etsien. Nomadologia viittaa Deleuzen ja Guattarin sekä heidän ajattelunsa pohjalta kirjoittavan Rosi Braidottin (2011) lähtökohtiin, joissa korostuvat annettuina otettujen kategorisointien välttäminen, valmiiden mallien vastustaminen ja uuden löytäminen nomadisen ajattelun kautta (ks. myös Kuperus 2016, 93–100). Omassa työskentelyssämme tämä on tarkoittanut tieteenalojen näkökulmien yhdistämisessä syntynyttä prosessia, jossa olemme samanaikaisesti sekä rakentaneet että purkaneet tiedonmuodostuksen ja -esittämisen tapojamme.

Taideperustaisen tutkimuksen luonnetta pohtiva Natalie Loveless (2019) on korostanut, että tieteidenvälisyyden ei tulisi näkyä vain sisällön, vaan myös muodon tasolla. Meille toisenlaisen muo-

don etsiminen on reaktio tarpeeseen löytää uusia, tieteenalarajoja ylittäviä tietokäytäntöjä. Olemme pohtineet sitä, mitä edustamamme tieteenalat, taiteen- ja kulttuurintutkimus ja ekologia, voivat antaa toisilleen ja kuinka tässä prosessissa syntyvä tulee parhaiten ilmaistuksi. Kuinka tietoa voidaan kehystää ja tuottaa? Kuinka asetua tilanteeseen, jossa altistamme itsemme ennalta olemassa olevien tietokäytäntöjen purkautumiseen mahdollistaaksemme uuden syntymisen? Koemme, että tässä prosessissa konkretisoituu eri alojen tutkijoiden välinen yhteistyö ja tieteidenvälisen työskentelemisen ydin (ks. luku Monitieteisyys, tiede ja taide). Ekoakustista työpajaa tarkastellessamme katseemme ja kuuntelumme ovat poimineet esiin lajienvälisiä kohtaamisia, ei-inhimillisiä toimijuuksia ja paikan. Kuuntelemme ja katselemme, mitä paikka ja paikan inhimilliset ja ei-inhimilliset toimijat kertovat. Kerromme prosessimme annista kuvin ja sanoin. Tekstin lomaan sijoitetut valokuvat eivät toimi yksistään kuvituksena, vaan kuten tavanomaisen tieteellisen tekstin kaavan rikkovassa kuvaesessä, kuvien avulla tutkimustulokset esitetään uudella tavalla, osana tutkimuksen teoreettisia argumentteja (ks. esim. Heng 2020).

Lähdetään kulkemaan, kuunnellaan ja mennään sen mukaan

Ekoakustinen työpaja järjestettiin kahdesti syyskuussa 2020 Jyväskylän keskusta-alueen lähellä sijaitsevilla Eerolanlahden kosteikkoalueella ja Haukanniemen luonnonsuojelualueella.¹ Työpaja aloitettiin Eerolanlahteen laskevan puron alajuoksulle rakennetulta huivesiä hidastavalta kosteikolta², jolta siirryimme puroa seuraillen rantametsikköön. Eerolanlahti on valtakunnallisen lintuvesiensuojeluohjelman ja Euroopan unionin Natura 2000 -ohjelman kohde ja se on rauhoitettu luonnonsuojelualueeksi 2009 (Anonyymi 1996). Reitin varrella oli Eerolanlahdelle ominaista rantaluhtaa ja paju-pensaikkaa sekä näkymiä alueen järvikorte-, ruoko- ja saraikkokasvustoihin. Syksyisen ajankohdan vuoksi järvellä pesivä naurulokki-

kolonia oli jo tyhjentynyt ja monipuolisen rantalinnuston laulut hiljentyneet, mutta lahden merkitys lintujen muutonaikaisena levähdyspaikkana nousi esille tarkkaillessamme ympäristöä lahden rantakivillä. Lahdella ruokaili vesilintuja ja pensaikoista kuului lintujen kutsuääniä.

Olimme toivoneet, että vesilintuja näyttäytyisi enemmänkin ja voisimme keskustella työpajaan osallistuneiden kanssa havainnoistamme. Luonnonympäristöissä tapahtuva tutkimus ei kuitenkaan aina toteudu suunnitellusti, vaan siihen kuuluu ennakoimattomuus ja yllätyksellisyys. Ihminen on vain yksi laji eri lajien vuorovaikutusten verkostossa, eikä ihminen voi etukäteen suunnitella tai tapahtumien keskellä hallita lajienvälistä vuorovaikutusta ja tapahtumia. Huomion suuntaaminen lajeihin ja yksilöihin toimijoina synnytti kuitenkin tilanteen, jonka myötä työpajaosallistujat ryhtyi-

Matkalla Haukanniemeen. (Kuva: Olli-Pekka Tennilä)

Haukanniemen talousmetsän tapaan käsiteltyä metsää. (Kuva: Heidi Björklund)

vät tuottamaan tietoa kohtaamisistaan toisten lajien ja materiaalisen ympäristön kanssa. Kulkiessamme jaoimme omakohtaisia kertomuksia, kokemuksia ja tietoa, mikä synnytti lisää tiedon ja kokemusten jakamista, tiedon yhteistuottamista. Tiedon yhteistuottamisessa mukana olivat myös ei-inhimilliset osallistujat samaan tapaan kuin eräissä vielä pidemmälle viedyissä osallistavan tutkimuksen ja ihmistä laajemman (*more-than-human*) tutkimuksen yhdistelmissä (esim. Bastian 2017).

Kosteikko- ja järviympäristöstä reitti jatkui läheiseen Haukanniemeen. Haukanniemi kuului 1800-luvulla Jyväskylän piirilääkäri Wolmar S. Schildtin tilaan. Schildt ehdotti yliopiston perustamista

Jyväskylään ja keksi muun muassa suomenkieliset uudissanat tiede ja taide (Anttinen ym. 2010). Tiedettä ja taidetta yhdistävä työpaja kytkeytyi siten sattumalta paikan historiaan. Historia on havaittavissa myös alueen luonnossa. Haukanniemessä on useita luontotyyppejä, jotka ovat luonnontilaisuudeltaan vaihtelevia. Niemellä on yhä jäljellä 1950–1960-luvuilla raivattuja peltoja, joiden läpi kuljimme. Haukanniemen keskellä sijaitsee metsäinen luonnonsuojelualue, jonne on jätetty omalaatuisen vaikutelman antavia valtavia ylispuumäntyjä. Metsässä on myös rippeitä aikoinaan istutetuista tuhansista lehtikuusista. Ne on sittemmin pääosin korvattu kuusi-istutuksilla, joita on käsitelty talousmetsän tapaan (Suomi 2008). Alueella on paikoin mosaiikkimaisesti erittäin edustavaa lehtoa. Haukanniemi sekä sitä ympäröivät Eerolanlahti ja Rautpohjanlahti ovat kaikkienensa suosittuja lähiluontokohteita Jyväskylässä.

Myös työpajojen tapahtumahetkellä alueella liikkui ulkoilijoita. Edetessämme pellon reunaa kulkevaa polkua pitkin kohti Haukanniemen kärkeä hämmennyimme, kun polulla alkoi yhtäkkiä putkahdella vastaan suuri määrä mäyräkoiria. Kokonaista mäyräkoiralaumaa emme odottaneet kohtaavamme juuri sinä hetkenä juuri siinä paikassa. Päästessämme perille Haukanniemen kärkeen nuotiopaikalle meitä odotti toinen yllättävä tilanne. Koronaepidemia oli lisännyt lähiluontoalueiden suosiota ja tälläkin kertaa nuotiopaikka oli jo muutaman perheen käytössä. Asetuttuamme nuotion ääreen ryhdyimme syventymään keskusteluun hiljaisuudesta, joka pian suuntautui kohti puhumaan oppimisen kysymyksiä paikalla olleen perheen vauvan kimeän kirkumisen johdattamana.

Edellä kuvatun kaltaiset tilanteet johdattivat huomaamaan, että vaikka työpajalle oli etukäteen suunniteltu tietyt toiminnot ja raamit, ulkona järjestetyssä työpajatoiminnassa on paljon sattumasta johtuvia tekijöitä, jotka vaikuttavat työpajan kulkuun ja siellä koettuihin asioihin. Näitä ovat esimerkiksi sää ja kohtaamiset muiden eliöiden kanssa, jotka riippuvat sattuman lisäksi myös ajasta ja paikasta. Tunnistamme tässä prosessissa yhtäläisyyksiä biologiaan kuuluvan ekologisen ajautumisen käsitteen (*ecological drift*) kanssa, jolla tarkoitetaan lajiyhteisöjen rakentumisen sattuman-

varaisuutta: kun yhteisöjen demografiset tapahtumat (esim. yksilöiden syntymä ja kuolema) ovat satunnaisia suhteessa yhteisön lajin ominaisuuksiin, tapahtuu ekologista ajautumista (Vellend 2016). Tämä tarkoittaa sitä, että tietty laji saattaa sattuman vaikutuksesta yleistyä yhteisössä, vaikka sillä olisikin paikallisiin oloihin heikommin sopivat ominaisuudet kuin muilla lajeilla. Tai muita paremmin sopeutunut laji voi epäonnisen tapahtuman (kuten myrskyn) takia hävitä yhteisöstä, jos sen yksilömäärät ovat pieniä. Vastaavalla tavalla työpajan kulussa voi tapahtua ohjaajista ja osallistujista riippumatonta ajautumista, sillä luonnossa vastaan voi tulla jotakin yllättävää, joka virittää uusia ideoita tai toisaalta katkaisee syvällisenkin keskustelun. Työpajassa tuotettu tieto on siten tilannekohtaista, ja kuten esimerkiksi ei-representationaalisessa tutkimuksessa ajatellaan, maailmalle ja sen prosesseille altistumisen seurauksena syntynyttä (ks. Sääsilahti 2021; McCormack 2015, 90). Tämä havainto osaltaan suhteellistaa ihmisen mahdollisuuksia, eli olemme luonnon keskellä lopulta pieniä toimijoita emmekä hallitsijoita. Työpajaa ei voi siten yksityiskohtaisesti suunnitella, mutta jälkikäteen sen tilanteita voi kartoittaa.

Työpaja-aineistoa jälkikäteen kartoittaessamme ja analysoidessamme olemme prosessoineet kysymystä siitä, mikä oli työpajassa meille vaikuttavaa ja mitä aineisto meissä synnyttää. Myös analyysivaiheessa olemme noudattaneet kollektiivisen tietämisen ajatusta, jonka mukaisesti olemme käyneet läpi aineistoja ja keskustelleet siitä, mitkä hetket, tilanteet ja esiin nousseet teemat ovat tärkeitä ja mitä prosesseja työskentely meissä tutkijoissa käynnisti. Olemme asetelleet aineistotyyppisiä rinnakkain: kuvia, osallistujien tuottamia tekstejä ja piirroksia, työpajassa syntyneitä äänitallenteita ja omia muistiinpanojamme. Kuunnellessamme ja lukiessamme aineistoa olemme hahmotelleet, mitä teemoja aineistosta nousee esille. Teimme työpajakeskusteluista ja työpajan palauteteksteistä myös sanastoanalyyskejä. Siirrymme seuraavaksi käsittelemään tarkemmin keskeisinä pitämiämme teemoja. Aineistotyöskentelyn tulokset kulkevat tässä luvussa tekstin rinnalla kuvissa ja muuna materiaalina.

Voisiko kuukkeli elää täällä?

Lähdimme työpajassa tutkimusretkelle tutustumaan yhdessä ymmäräryksiimme luonnosta. Uteliaisuus ja paikassa ilmenevät elementit johdattivat meitä tiedon äärelle ja suuntasivat toimintaamme. Lähdimme työpajaan omien tietojemme kanssa, mutta sen sijaan, että olisimme pelkästään jakaneet niitä osallistujille, avaruimme ja saimmekin paljon tietoa myös itse.

”Tämä koko Haukanniemen metsäalue on luonnonsuojelualuetta. Aika järeää on jo tuo kuusikkokin.” Työpajakeskustelu 26.9., Jenna Purhonen

”Voisiko täällä nähdä kuukkelin? Teoriassa?” (23)

”En usko, tämä on liian erillään muista.” Heidi Björklund

”Joo. Ja liian pienikin ehkä.” (23)

”Niin, liian pieni.” Heidi Björklund

Kuukkelikeskustelun ohella pohdimme, pesisikö Haukanniemessä nimensä mukaisesti petolintuja. Lintujen nimitykset paikannimissä perustuvat usein siihen, että tietyt lajit pesivät jatkuvasti samoilla paikoilla (Kiviniemi 1990, 139). HavaitSIMME myös, että Haukanniemen metsän rakenne ja järeät puut näyttivät sopivilta joidenkin haukkojen pesintään (Björklund ym. 2020; 2015). Lisäksi näimme työpajojen aikana varpushaukan sekä tuulihaukan, ja viereisen Natura-alueen kirjauksessa mainitaan sääksi (Anonyymi 1996). Voisiko se pesiä alueella? Lintuharrastajalle ajatus kuukkelista veden ympäröimässä kaupunkimetsässä tai sääksen ja muiden petolintujen pesistä keskellä vilkasta virkistysaluetta kuulostaa kenties vieraalta. Kuukkelia tavataan yhtenäisillä kuusivaltaisilla varttuneen metsän alueilla, ja petolinnut yleensä välttävät asutuksen läheisyyttä (Muukkonen ym. 2012; Krüger 2002). Haukkoja lupaava paikannimi onkin luultavasti jääne ajalta, jolloin seutu oli syrjäistä ja petolinnuille rauhallista pesimäaluetta³. Mistä sitten voisi päätellä, että lajille sopivannäköinen paikka ei olekaan sille sopiva? Kysymykset lajien esiintymisistä johdattivat miettimään, miten taju luonnosta ja paikasta rakentuu. Tietoa luonnosta voi opiskella eri

lähteistä, mutta tiedon muodostukseen ja soveltamiseen tarvitaan käytännön kosketusta materiaaliseen maailmaan ja toistoa eli koke-
musta, havainnointia ja harjaannusta luonnosta.

Työpajassa nousi siten esiin luonnonlukutaito eli kyky lukea ja ymmärtää luontoa ja sen toimintaa (Kaasinen 2009; Särkkä, Kontinen & Sjöstedt 2013). Luonnonlukutaito tarkoittaa ymmärrystä lajien biologiasta ja ekologiasta, kuten siitä, mitkä lajit voivat esiintyä yhdessä. Ympäristönlukutaidon (*environmental literacy*)⁴ käsite Roland W. Scholzin (2011) hahmottamana tulee lähelle omaa luonnonlukutaidon käsitettämme sen korostaessa materiaalisen, biofyysisen, lukutaitoa. Se tarkoittaa kykyä hahmottaa ekosysteemiin sisältyvien vuorovaikutusten ja prosessien kokonaisuutta ja myös ihmisen vaikutusta ympäristöön. Ymmärrämme ihmisen olevan yksi lajeista, jolloin luonnonlukutaitoon sisältyy ymmärrys siitä, että ihmisellä on jatkuva ja merkittävä vaikutus paikkoihin. Tämän huomaaminen tai tunnistaminen on siten osa luonnonlukutaitoa. Tästä esimerkkinä Eerolanlahdella ja Haukanniemessä lintutuntija olisi voinut silmät kiinni kuunnellessaan pelkästään harakan ja naakan äänistä päätellä olevansa kulttuuriympäristössä. Eerolanlahdelle laskevan puron varrella kuultu varoiteleva peukaloineen puolestaan ilmaisi paikalla olevan tiheää rytelikköä, ja räkättiras-
tasparvien äänet kertoivat syksyn vaiheesta. Luonnonlukutaito auttaa myös tulkitsemaan paikkaa esimerkiksi monimuotoisuudessa tapahtuvien muutosten ja monimuotoisuuden kohdistuvien uhkien näkökulmasta. Matkan varrella osallistujat toivat monissa tilanteissa esille omaa luonnonlukutaitoaan, tietojaan ja kenties pitkäkin kokemustaan paikasta. Yksi osallistujista tiesi esimerkiksi kertoa, että Eerolanlahdella aiemmin pesineet naurulokit ovat alkaneet siirtyä läheisen saaren tuntumaan pesimään. Näin havainnollistui paikasta ja sen historiasta käytännössä saadun tiedon parempi ajantasaisuus painettuun tietoon nähden, sillä kahdenkymmenen vuoden takaisessa Natura-raportissa Eerolanlahden naurulokkikolonia mainittiin maakunnan suurimmaksi. Paikkakohtainen asiantuntemus lisäsi siten yhteistä tietoa. Tiedolla ja arkihavainnoilla on todennäköisesti yhteys tutun paikan arvostukseen ja kiinnostukseen seura-

”Mikrofonien lävitse omat askeleet ja pienetkin eleet voimistuivat jopa kiusallisesti itsetietoisuutta lisäävällä tavalla. Tämä on elementti, mikä usein luonnossa liikkeessa jää huomaamatta, että itse tosiaan pitää myös ääntä ja on muiden kuultavissa.” (Palautekysely 25.9., 43; kuva: Aino Nurmesjärvi)

Sattuu. (Kuva: Heidi Björklund)

ta sitä, mikä puolestaan lisää tietoa ja havaintoja paikasta. Arkihavaintoja kerätään ja hyödynnetään esimerkiksi monissa kansalais-tiedetutkimuksissa (*citizen science*), joihin osallistumisen myötä

arvostus ja myönteiset asenteet luontoa ja suojelua kohtaan voivat entisestään syventyä (MacPhail & Colla 2020; Toomey & Domroese 2013).

Luonnonlukutaidon käsitteemme tarkoittaa myös herkistymistä muunlajisten kommunikatiivisten ja semioottisten kapasiteettien huomaamiseen (ks. luku Kuuntelukirjoittaminen). Luonnonlukutaitoon sisältyy siten myös kyky tulkita muiden lajien viestejä ja eleitä. Toisten lajien viestintään tutustuminen ja sen hyödyntäminen avartavat omaa huomiokykyämme, ja näin voimme oppia havainnoimaan ympäristöä uudella tavalla. Keskustelimme työpajassa esimerkiksi siitä, kuinka pikkulintujen varoitusäänet ja paikalleen jähmettyminen paljastavat usein varpushaukan ja varisten hättäinen raakunta kanahaukan läsnäolon. Lajienvälisestä viestinnästä esimerkkinä yksi osallistujista kertoi lähiympäristönsä korpista, joka yllätti hänet matkimalla perheen koiran haukuntaa. Sittemmin kyseinen korppi on usein saapunut tervehtimään ja rupattelee erityisellä tavalla lähes visertämällä, kun osallistujan lapsenlapsi on käymässä.

Työpajassa keskusteltiin myös lajien elinympäristön laadun vaikutuksesta havaittuihin lajeihin ja niiden määrään. Kuten aiemmin mainittiin, Haukanniemen metsäalue on kaupungin puristuksessa ja lisäksi se rajautuu tyystin poikkeaviin elinympäristöihin eli järviin sekä peltoihin. Tällainen maisemanrakenne voi rajata pois paitsi ihmistä karttavia lajeja, myös sellaisia metsälajeja, jotka eivät mielellään ryhdy tai edes pysty ylittämään laajoja aukeita. Tällaisten lajien eristyksiin jääneet esiintymät voivat säilyä jonkin aikaa, mutta ovat vaarassa lopulta hävitä, jos uusia yksilöitä ei tule esiintymään vahvistamaan (ns. sukupuuttovelka, Hanski 2000).

Osallistujan havainnon myötä kiinnitimme yhdessä myös huomiota vaihteluun elinympäristön sisällä. Siirryttäessä Haukanniemen metsän reunalta sisemmäksi metsään yksi osallistuja huomasi, että linnunääniä kuului paljon enemmän kuin aiemmin. Ilmiössä oli luultavasti kyse siirtymisestä pois reunavaikutuksen piiristä. Reunavaikutus tarkoittaa, että elinympäristölaikun laatu on erilainen reunalla kuin keskellä johtuen esimerkiksi muuttuneesta

pienilmastosta ja valaistusolosuhteista tai häiriöiden lisääntymisestä elinympäristölaikun reunalla (Gehlhausen, Schwartz & Augsburger 2000; vrt. Murcia 1995). Tätä ilmentäen havaitsimme reunametsässä, että joitakin avomaan kasvilajeja kasvoi metsän puolella. Metsälajien kannalta pienet metsälaikut saattavat olla ”pelkkää reunaa”, jolloin etenkin sulkeutuneisiin metsiin erikoistuneet lajit eivät pysty elämään tai lisääntymään siellä, kun taas niin sanotut generalistilajit, eli lajit jotka voivat elää monenlaisissa paikoissa, yleistyvät tällaisissa elinympäristöissä (Nordén ym. 2013). Edellä esitetyissä esimerkeissä reunavaikutuksesta havainnollistuu ekologisen tiedon merkitys osana luonnonlukutaitoa. Voimme kaikki havainnoida ympäristössämme yllättäviä asioita tai muutoksia, jotka voivat johdattaa mielenkiinnon heräämiseen ekosysteemien toiminnan ymmärtämiseksi.

Kaikilla lajeilla on omat keinonsa, joiden avulla ne selviävät ympäristössään. Ihmisen selviytyminen ei välttämättä enää suoraan riipu luonnonvoimista, jolloin luonnonlukutaito voi jäädä heikoksi. Ihminen voi kuitenkin kehittää luonnonlukutaitoaan ymmärtääkseen paremmin luonnon ja sen monimuotoisuuden periaatteita sekä sitä, miksi tietyssä paikassa esiintyy tietynlaista lajistoa ja miten ihmisen toiminta vaikuttaa toisiin lajeihin, niiden elinolosuhteisiin ja tilaan.

Nokkosen pistokin on viesti

Luonnonlukutaidon kehittämistä tarvitaan, sillä luontokato, sukupuuttoaalto ja ilmastonmuutos pakottavat pohtimaan, millä tavalla asutamme Maata, kotiamme (ks. Sääskilahti 2019). Luonnonlukutaito on yksi tapa rakentaa ja ylläpitää suhdetta Maahan kotina, johon kuulumme. Gerard Kuperus (2016) ehdottaa, että voimme oppia toisilta lajeilta, kuinka kiinnittyä ja identifioitua paikkoihin ja kuulua ekosysteemiin. Se, että tiedämme niin vähän omasta ympäristöstämme ja paikoista, joissa elämme, paljastaa, että tiedämme hyvin vähän itsestämme. (Kuperus 2016, 52.) Olemme siis ek-

syneet omassa kodissamme. Muilta lajeilta voimme kuitenkin oppia, kuinka kotiin löydetään takaisin. Toisin sanoen voimme oppia luontosuhteesta muilta eliöiltä, jos kiinnitämme huomiota erilaisiin kapasiteetteihin, kuten aistimisen ja ympäristössä navigoimisen tapoihin.

”Kuulossa on se, että ihminen pystyy erottelemaan kaikista parhaiten tuhannen viidensadan ja tuhannen yhdeksänsadan kilohertsin taajuudella olevat asiat eli muiden ihmisten puhe ja sitten vaikka pusikon rapina.” Työpajakeskustelu 26.9., Pietu Arvola

”Ja sitten se on kans käsitteellisesti kiinnostavaa, että jos puhutaan vaikka lepakoista, jotka hallinnoi tai hahmottaa ympäristönsä äänen kaikuluotausmekanismien avulla, niin kuitenkin se, mitä siinä tapahtuu, niin siihen tarvitaan tavallaan se metafora siitä, että ne ikään kuin näkee äänen avulla. Eli sit tavallaan se, koska se on se dominoiva aisti, jolla se ympäristö otetaan haltuun, niin se itseasiassa on monessa ihan keskeisessä mielessä enemmän näkemistä se niitten kuin kuulemista tavallaan meille. Koska se on se dominoiva haltuunoton aisti. Niin me ei sitä pysytä mitenkään hahmottamaan paremmin kuin ymmärtämällä se jonkinlaiseksi näkemiseksi. Tai se tavallaan on näkemistä enemmän kuin kuulemista.” Olli-Pekka Tennilä

”Niin siitä, että kun kuulemiseen liittyy paljon myös semmosta tilaan liittyvää tietoo, et käyttää selkeesti sitä kuuloaistia niinku ja tilan akustisia ominaisuuksia, tekee päätelmiä siitä, että missä sitä oikeastaan on. Sitä ei välttämättä aina huomaa, että ehkä kuvittelee olevansa enemmän ikään kuin visuaalisen aistitiedon varassa kuin mitä oikeesti onkaan.” Olli-Pekka Tennilä

Laatikko 1. Keskustelu kuulosta ja kuulemisesta.

Muilta lajeilta oppimisen ajatuksen johdattamana tarkastelimme Haukanniemen lehdossa hyönteisten ja kasvien tapoja aistia ääntä. Kiinnitimme huomiota siihen, kuinka erilaisia aistielimet voivat olla eläinkunnan sisällä, ja miten erilaisilla menetelmillä aistiminen tapahtuu. Esimerkiksi tietyt hyönteiset kuulevat tuntosarven toisessa jaokkeessa sijaitsevan Johnstonin elimen avulla (Johnston 1855) ja käärmeet, joilta ulkoinen korva ja tärykalvo puuttuvat, ”kuulevat” maan tai ilman (äänenpaineen) värähtelyn leikaluidensa välityksellä (Christensen ym. 2012). Avartumista toisten lajien kokemusmaailmaan lisäsi havainnointi kontaktimikrofonilla, joka poimii ainoastaan pinnan värähtelyjä ja jättää huomiotta ääniaallot ilmasta. Pohdiskelua heräsi esimerkiksi siitä, millainen kokemusmaailma vaikkapa hyönteisillä on: ”Mä mietin, että jotkut hyönteiset jaloillaan varmaan aistii noita ääniä. Mikä niitten ääni-maailma sitten on, tai se kokemus?” (Työpajakeskustelu 26.9., 38)

Kurjenkellon kukka (*Campanula persicifolia*) meidän ja hyppyhäntäisen (lahko Collembola) näkökulmasta. (Kuvat: Heidi Björklund)

Toisaalta myös kasveilla on monipuolisia tapoja viestiä ympäristössään. Tämä saattaa tuntua meistä ihmisistä yllättävältä, sillä meidän on kenties helpompi samaistua hyönteisiin ja muihin eläimiin kuin kasveihin tai sieniin aktiivisina toimijoina. Kuten yksi osallistuja huomautti, kasveihin saatetaan suhtautua samalla tavalla kuin elottomiin elementteihin ympäristössä, kuten kiviin, vaikka tieto kasvien kyvyistä on lisääntynyt paljon viimeisten vuosikymmenten aikana. Jo 40 vuotta sitten havaittiin kasvien välisessä vuorovaikutuksessa ilmiö, jota kutsuttiin nimellä ”puhuvat puut” (*talking trees*). Jouduttuaan hyönteisten syömäksi kasvit voivat välittää haihtuvia orgaanisia yhdisteitä (*volatile organic compound, VOC*) ja varoittaa näin toisia kasveja, jotta ne alkavat tuottaa puolustukseen pahanmakuisia aineita tai haihtuvia yhdisteitä houkutellessaan paikalle petohyönteisiä (Baldwin & Schultz 1983; Kessler & Baldwin 2001). ”Puhuvat puut” -ilmiö kohtasi kritiikkiä todisteiden puutteesta, ja sen tutkiminen hiipui vuosikymmeniksi. Viime vuosina aihetta koskeva tutkimus on kuitenkin virinnyt uudestaan (esim. Heil & Karban 2010; Meents & Mithöfer 2020). Ääniinkin liittyvästä kasvitieteellisestä tutkimuksesta on viime aikoina todettu, että olisi aika siirtyä eteenpäin kysymyksestä ”Aistivatko kasvit ääntä?” ja kysyä ennemmin ”Miten ja miksi kasvit aistivat ääntä?” (Allievi, Arru & Forti 2021; Sopory 2019). Myös yksi työpajan osallistujista pohti aikaa kuluvan jopa satoja vuosia, ennen kuin kasveja koskeva nykytieto alkaa näkyä toimintatapojen muuttumisena. Tässä luonnontieteellisten aiheiden parissa työskentelevien taiteilijoiden panos voi muodostua merkittäväksi. Kasviäly kiinnostaa monia nykytaiteilijoita (esim. Beloff 2020; Band of weeds). Taiteilijoiden avaamien näkökulmien avulla pinttyneet asenteet voivat nytkähtää helpommin eteenpäin.

Viritimme ajatuksia kasvien kapasiteetteihin ja aistimaailmaan keskustelemalla siitä, että puutarhaherneiden juurten on todettu suunnistavan kohti vettä silloin, kun äänilähteenä on veden liikkuminen oikeissa metalliputkissa eikä pelkkä nauhalta soitettu veden ääni (Gagliano ym. 2017). Monilla työpajan osallistujilla oli paljon tietoa ja ajatuksia etenkin puista. Keskustelimme mm. puiden nuk-

”Tämmöselle vähän valistumattomalle silmälle se on vaan niinku sammaleen peitossa oleva kivi.” (Työpajakeskustelu 25.9., 5; kuva: Heidi Björklund)

kumisesta, kemiallisista signaaleista, toimimisesta äänieristeenä sekä puiden tuottamista erilaisista äänistä. Finlandia-palkittu kirjailija Anni Kytömäki on kirjoittanut Peter Wohllebenin suosittuun, kehuuttuun, mutta myös kohuttuun tietokirjaan *Puiden salattu elämä* (2017) puhuttelevat alkusanat, jotka kuvaavat hyvin sitä prosessia, mikä toisten lajien kokemusmaailman ymmärtämisen yrittämisestä saattaa aueta:

”Kukin eliö kokee maailman omalla tavallaan. Ihmiselle näkö, kuulo ja tunto ovat keskeisiä aisteja. Puiden kokemusmaailmaa raamittavat valo ja pimeä, lämpö ja kylmyys, sade ja tuuli, keskustelu kemiallisten yhdisteiden välityksellä, taistelu ja toveruus. Puilla on erilaisia suhteita toisiinsa ja metsän muihin asukkaisiin, vihollisia ja liittolaisia.

Sammaleen peitossa oleva kivi, jolla kasvaa ainakin palmusammal (*Climacium dendroides*), metsälehväsammal (*Plagiomnium cuspidatum*) ja metsäkamppisammal (*Sanionia uncinata*). (Lajintunnistus: Anna Oldén; kuva: Heidi Björklund)

[---] Puiden salattua elämää on vaikea huomata, koska se on yleensä aistiemme ulottumattomissa. Emme kuule juurten ja sienirihmastojen maanalaista kuhinaa. Emme haista lehtien ja neulasten puhkumia kemiallisia viestejä eli puiden rupattelua. Emme kuule, kun vesi nousee rungon sisällä – paitsi keväällä stetoskoopin avulla. [---] Emme osaa puiden kieltä, mutta kuten tiedämme, ymmärtää voi muutenkin kuin sanojen kautta.”

Haraway (2016, 16) toteaa, että toisten lajien kapasiteettien huomaaminen on itsessään avartavaa:

”Kyyhkyjen kyvyt yllättävät ja tekevät vaikutuksen ihmisiin, jotka usein unohtavat, kuinka heistä itsestään tulee asioiden ja elollisten kanssa kyyhykkäitä”.

”Voidaanko jotakin päätellä siitä, että meiltä on surkastunut niinku korvasta nämä lihakset, jotka aiheuttais sen, että me voitais jotenkin korvia niinku säädellä.” Työpajakeskustelu 26.9., Heidi Björklund

”Niin käännellä?” Nina Säaskilahti

”Tavallaan että, kun me nähään eteenpäin kummallakin silmällä, niin se auttaa sitä meidän näön tarkkuutta, mut sitten korvien tää liikuttelu on surkastunut.” Heidi Björklund

”Eiks se oo niin, että kun pöllöillä on eri korkeudella tää, että ne pystyy niinku kolmiomittaamaan ehkä tässä suunnassa sen saaliin jostain lumen alta esimerkiksi.” Olli-Pekka Tennilä

”Mutta ootteko koskaan kokeillut sitä, kun se vahvistaa, kun tekkee näin? [laittaa kädet korvien taakse]. Se on ihan järkyttävää joskus.” (12)

”Niin. Kyllä just jos jotain lintua haluaa kuunnella, niin näin kuulee paljon kauempaa, plus sitten pystyy just paremmin suuntaamaan, että mistä kuuluu.” Heidi Björklund

”Toi kaupungin kohina tuli paljon voimakkaammaks.” Jenna Purhonen

Laatikko 2. Keskustelu kuuloelinten sopeutumista.

Mitä hiljaisempaa, sitä vähäisemmät äänet erottuvat – vähittäisiä katoamisia

Kävellessämme Haukanniemen metsissä yksi osallistujista kertoi äänimaisematutkija-säveltäjä Bernie Krausesta ja huomautti, että jokin tietty paikka voi näyttää entiseltään, mutta äänimaiseman tut-

"Tämä ei hievahdakaan
äänellisesti."

Kuuntelimme puiden ääniä korva puuta vasten. ”Tuuli ei jututa puita, mäntyjä, tänään. Haapaa jututtaa.” (Kuvatekstin ja kuvan sitaatti: työpajakeskustelu 26.9., 12; kuva: Heidi Björklund)

kiminen osoittaa joidenkin lajien jo kadonneen sieltä. Akustisessa ekologiassa eliöiden äänikäyttäytymisen tallentamista käytetään lajiston määrän analyysimenetelmänä ja sitä kautta luonnon monimuotoisuuden arvioinnin välineenä. Äänentutkimuksen traditioon sisältyy taas äänimaisematutkimuksen suuntaus, jossa 1960- ja 1970-luvuilla R. Murray Schaferin aloitteesta syntyi *World Soundscape Project (WSP)*. Se kiinnitti huomiota äänimaisemien kohtaamiin uhkiin ja suojelutarpeisiin. Äänimaisemien tutkimukseen ja tallentamiseen osallistuneet Bernie Krausen kaltaiset pioneerit ovat viime aikoina kohdanneet uudella tavalla ekosysteemien muutos-

ten rajuuden ja sitä kautta äänimaisemien muutosten äkillisyyden. Krause (2021) kertoo kotiaan ympäröivän äänimaiseman äkillisestä tuhoutumisesta Kalifornian metsäpaloissa, joiden esiintyvyyttä ilmastomuutos on ollut edistämässä.

Krausen kirjoituksessa on samaa surun läpäisemää haikeutta kuin työpajakeskusteluissammekin. Työpajassa nousi esiin suosikkiäänistä tai ääniin liittyvistä muistoista puhuttaessa keväällä kalalokin tai vesilintujen paluuseen liittyvät äänet. Olemme tottuneet odottamaan lintujen paluun myötä syntyvää kokemusta kevään alkamisesta.

”Äänihän on semmonen, että mitä hiljaisempaa on, niin sitä vähäisemmät äänet siitä aina erottaa”. Työpajakeskustelu 26.9., Olli-Pekka Tennilä

”Ja toisin kuin vaikka vanhojen valokuvien kattaminen, niin äänitallenteiden tai muun saaminen jostakin paikasta ei välttämättä ookaan niin helppoa, et pystyy vertaamaan oliko täällä kymmenen vuotta sitten näin meluisaa vai ei.”
Pietu Arvola

Laatikko 3. Keskustelu äänimaiseman muutoksista.

Saatamme kuitenkin havahtua tilanteeseen, että kaivattuja ääniä kuulee harvemmin. Lajien ja äänimaiseman katoaminen voi olla vähittäistä ja huomaamatonta. Jo 1960-luvulla Yhdysvalloissa tiettyillä alueilla koettiin lintujen ja samalla niiden äänten katoaminen hyönteismyrkkyjen levittämisen seurauksena. Rachel Carson kirjoittaa läntisen maailman ympäristöliikkeen merkkiteokseksi kututussa kirjassaan *Äänetön kevät* (1964, 85):

”Yhä laajemmiksi tulevat USA:ssa ne alueet, jonne kevät saapuu ilman muuttolintujen saattueita ja joissa kevät- ja kesäaamut ovat äänetömiä. Samat aamut, jotka ennen olivat tulvillaan lintujen laulua. Lintujen värikkään kauneuden ja niiden laulun katoaminen maailmastam-

me, mihin ne kerran antoivat kauneutta ja kiintoisuutta, tapahtui äkkiä, salaviihkaa, ja niiden huomaamatta, joiden asumaseutua sama kohtalo ei ole vielä koetellut.”

Lintujen äänimaailman vähenemistä on havaittu myös viimeisten 25 vuoden aikana Euroopassa ja Pohjois-Amerikassa (Morrison ym. 2021). Myös osallistujilla oli havaintoja äänimaailman muutoksista. Kun iäkkäämpi osallistuja muisteli lapsuudestaan ja nuoruudestaan tuttuja linnunääniä, hän mainitsi kiurujen tavan laulaa. Nyt hän koki kiurujen äänten kadonneen eikä ollut kiuruja enää nähnytään vuosiin. Kiurukanta onkin vähentynyt neljässä vuosikymmenessä 70 % (Väisänen, Lehikoinen & Sirkiä 2018). Osallistuja pohti myös, onko merkityksellisempää näkö- vai kuulohavainnon katoaminen, vai molemmat yhdessä.

Lajien ja niiden äänten katoaminen voi kertautua, kun lajeja ja niiden ääniä kuvaavat sanat katoavat. Teimme työpajakeskusteluiden litteraatioista ja palautekyselystä ääniin liittyviä sana-analyysia ja hahmottaaksemme, kuinka puhumme äänellisyydestä ja millaista tietoa tähän puheeseen sisältyy (laatikko 4). Sanojen esiintyvyyden laskeminen muistuttaa eliölajien esiintyvyyden selvittämistä. Se on siten esimerkki toteuttamastamme humanistisen ja biologisen tutkimuksen yhdistämisestä, joka tuotti lisää tietoa ja uusia avauksia.

Linnun tipsutus, sirkutus
Jäät helisee, pulputtaa, moukku ja jymisee
Härkälintu mylvii
Kettu räähky
Siili tuhisee
Kasvinjuuri naksauttelee
Kanhaukka kiljuu
Kalasääski kiikittää
Koira uikuttaa
Haapa värisee
Laulurastas tiksauttelee
Hippiäinen sirittää
Korppi juttelee

Viirupöllö haukkuu
Sen poikanen napsuttaa
Niittykirvinen sanoo ist
Haikara ähkäisee
Kaulushaikara puhalttaa pulloon
ja töräyttelee
Satakieli luukuttaa
Harakka juttelee
Varis raakkuu ja sanoo tukahtuneesti kroh
Punakylkirastas sipertää, kitisee ja kirskuu
Rastas tirskahtaa
Järripeippo ryystää
Sirkkalintu sirittää
Jänkäkurppa kopottelee
Idänkäki puputtaa
Käkinaaras pulisee
Käki sanoo kukakäki
Hirvi ryskyy
Hauki haukkuu
Silakat kilistelee
Käpytikka täräyttää
Tikka päristelee
Vauva viheltää, märesee ja kiljuu

Laatikko 4. Ympäristöä koskevassa puheessamme kuljetamme mukana äänellistä tietoa eliöistä ja epäorgaanisista kokonaisuuksista. Kuinka kauan tunnistamme vielä nämä kohtaamisten kielelliset muistot? Onko lajien sukupuutto myös sanojen sukupuuttoa? Kielten ja luonnon moninaisuutta rinnakkain tutkivat (esim. Skutnabb-Kangas & Harmon 2017) ovat havainneet luontokadon ja kielten määrän vähenemisen kulkevan käsi kädessä.

Viereisellä sivulla: ”Kirjoittajana erityisen kiehtovaa on se äänen kirjoittaminen ja äänen piirtäminen, et mä mielellään linnunlaulut ja sitten esimerkiksi talvella jään ääni on semmonen, mitä oon kirjoittamalla ja piirtämällä taltioinut.” (Työpajakeskustelu ja vihkon piirros, 26.9., 12)

ääni karttana
kompassina

(värin) karhea äänikreikka

uu kraak

kraak syplehtiin
veripenkaat

kraak ilmalento
-kaareva
alas

kraak

jä siten
veteen limpsahdus

ääni raatolee

tuli lepattaa

Väreilevä toivo ja uusi reitti

Olemme kulkeneet aineiston äärellä työpajan reitin uudelleen eikä matka ollut enää sama. Työpajassa ja sen jälkeen käydyt keskustelut ovat muuttaneet meitä ja johdattaneet keskustelujamme edelleen uusille reiteille. Ehdotamme, että näillä reiteillä ja luontokadon

Ääniin ja kuunteluun liittyviä adjektiiveja (57 sanaa). Muuttuuko adjektiivien käyttöyhteys, jos äänimaailma yksipuolistuu? Sanan koko on suhteutettu sen esiintymiskertojen määrään. Esimerkiksi ”eri” mainittiin äänen yhteydessä 52 kertaa, ”korkea” 21 kertaa ja ”pehmeä” viidesti. Kuvan selkeyttämiseksi sanapilvestä poistettiin alle viisi kertaa esiintyneet adjektiivit (347 sanaa) sekä lähinnä kuvailua vahvistavat adjektiivit (9 sanaa), kuten yleisimmät sanat ”semmoinen”, ”aika” ja ”tämmöinen” (mainittu 296, 109 ja 86 kertaa).

"Valitsin sen puron rannan, kun siinä kivasti solisi. Oli koomista, kun kuului autojen ääni ja hälytysajoneuvokin, niin sitten siinä puron oksapadossa oli leikkipaloauto. Ihminen on läsnä myös roskan kautta." (Työpajakeskustelu 25.9., Heidi Björklund; kuva: Heidi Björklund & Jenna Purhonen, kuvan sitaatti: Palautekysely 25.9., 34)

keskellä on hyötyä luonnonlukutaidosta ja sen kehittämistä tiedon yhteistuottamisen keinoin.

Nykyään ekologista ja ympäristön tilaa koskevaa tietoa on käytettävissä paljon enemmän kuin aiemmin. Silti jatkamme ympäristölle haitallisia toimia, jotka vahingoittavat Maan elämää ylläpitäviä systeemejä ennennäkemättömällä nopeudella ja laajuudella (Liao & Chan 2016). Psykologian tutkijoiden Ryan Lumberin, Miles Richardsonin ja David Sheffieldin (2017) mukaan pelkästään ekologisen tiedon ja lajintunnuksen ympärille rakennettu toiminta ei välttämättä riitä luontoon lähentymisen kannalta. Me halusimme kuitenkin tuoda tiedon työpajaamme ja mahdollistaa sen avulla kokemuksellista jakamista ja yhteistuottamista. Entuudestaan toisilleen tuntemattomien erilaisista taustoista tulevien ihmisten monipuolinen asiantuntemus, paneutuneisuus, sitoutuneisuus, kiinnostuneisuus, tiedonjano ja halu jakaa omaa tietämystään oli meille

vaikuttavaa. Näin yhteinen työpajakokemus muutti meitäkin transformaation ajatuksen mukaisesti. Ekoakustisella näkökulmalla ja aistimisella lisäsimme työpajan elämyksellisyyttä ja kokemuksellisuutta, jolloin toiminta laajentui tietämisen yli (*beyond knowing*).

Mediatiedon valossa moni saattaa lannistua, sillä uutisointi tarttuu useammin uhkakuviiin ja huonojen uutisten määrä on niin valtava. Synkkien luontokatoa ja ilmastokriisiä koskevien uutisten keskellä on tärkeää etsiä ja luoda uusia myönteisiä kertomuksia luonnosta. Kielitieteilijä Arran Stibbe (2017) on kiinnittänyt huomiota erityisesti ekolinguvistien hanakkuuteen tarttua kielenkäytön vahingollisiin vaikutuksiin, esimerkiksi siihen, millainen kielenkäyttö tuottaa haitallisia mielikuvia muista lajeista. Stibben mukaan tutkijoiden tulisi useammin nostaa esille niitä luontoa koskevia puhetapoja, joista he itse pitävät ja jotka inspiroivat ja rohkaisevat heitä. Myös luonnonsuojelutieteellisissä kannanotoissa on jo parinkymmenen vuoden ajan ilmestynyt puheenvuoroja toivon säilyttämisen puolesta synkkien ennusteiden keskellä (esim. Beever 2000; Swaisgood & Sheppard 2010; McAfee ym. 2019; Rana ym. 2020; Raatikainen ym. 2021). Donna Haraway (2016, 37) nostaa Anna Tsingiin (2015) viitaten saastuneessa ympäristössä kasvavan sienien esimerkiksi siitä, että uhkakuvien keskellä kannattaa sinnitellä eikä menettää toivoaan. Pienessä, vähäpätöisessä ja turmeltuneessa voi piillä toivoa, kun siihen vain osaa kiinnittää huomiota, kuten teimme työpajassa. Tällainen huomaamisen kyky sisältyy luonnonlukutaitoon, jonka harjaannuttaminen onkin ehdotuksemme yhdeksi keinoksi haihduttaa ympäristöahdistusta. Luonnonlukutaidon kehittäminen voi olla väline toivon ylläpitämiseen ja luontoa kohtaan tunnetun kiinnostuksen virittämiseen. Voimme oppia lukemaan materiaalista ympäristöä ihmisen ja muun luonnon kietoutuneisuuden ja vuorovaikutuksen näkökulmasta muiden lajien luontosuhteita tarkastelemalla. Samalla voi syntyä myös havaintoja positiivisen muutoksen mahdollisuudesta, ja herää halu toimia.

Viereisellä sivulla: Haukanniemen jättimänty ja sen seuralaislajeja. (Kuva: Jenna Purhonen)

Työpajassa kantavana teemana oli positiivisen ja toiveikkaan ilmapiirin luominen, jota edesauttoivat yhteiset toiminnot, keskustelut ja kokemusten jakaminen. Sama työskentelytapa jatkui analyysissämme. Olemme tässä luvussa nostaneet esille kokeilujamme siitä, millaisia työpajan toimintamuotoja voitaisiin ottaa käyttöön muun luonnon monimuotoisen toimijuuden havaitsemiseen. Tässä luonnonlukutaidolla on keskeinen rooli. Kiinnittämällä huomiota muiden eliöiden kykyihin ja kapasiteetteihin ymmärryksemme luonnosta monipuolistuu, ja solahdamme tasavertaisempiin mittasuhteisiin muihin lajeihin nähden. Tämän tapaisessa ihmisten järjestämässä toiminnassa ei tavoiteta muiden lajien näkökulmaa eikä sinänsä pystytä saavuttamaan lajienvälistä tasa-arvoa. Avautuminen kohti muita lajeja ja niiden kykyjen huomaamista kuitenkin synnyttää meitä pois ihmiskeskeisyydestä ja arvostuksemme toisia lajeja kohtaan kasvaa. Toivomme että näistä kokeiluistamme muutkin inspiroituvat, ja reitti muuttuu ja haarautuu uudelleen.

VIITTEET

¹ Työpajassa oli järjestäjien lisäksi mukana 11 osallistujaa. Osallistujien ikähaitari vaihteli hieman alle 30-vuotiaista eläkeikäisiin.

² Rakennetuilla kosteikoilla pyritään palauttamaan kosteikkojen luontaisesti tarjoamia ekosysteemipalveluita, kuten ravinteiden ja kiintoaineksen suodatusta hulevesistä ennen kuin ne päätyvät vesistöihin. Suodatus tapahtuu siten, että kosteikolla oleva kasvillisuus sitoo ravinteet itseensä ja veden virtauksen hidastuessa kiintoaineksella on mahdollisuus kerrostua kosteikolle sen sijaan, että se päätyisi vesistöön. Tällä toivotaan olevan vesistöjen rehevöitymistä estävä vaikutus. Vesistöjen rehevöitymistä halutaan estää siksi, että rehevöityessään järvi kasvaa ranta-alueiltaan helposti umpeen estäen tiettyjen vesilintujen pesimisen ja aiheuttaa järvessä happikatoa vaikuttaen siten pinnanalaisten eliöiden, kuten kalojen ja pohjaeläinten, selviytymiseen. Eerolanlahden kosteikon lajiston suurimpia uhkia ovat alueen ympärillä laajeneva asutus, joka aiheuttaa rauhattomuutta, sekä lahtien umpeenkasvu, jota on yritetty hillitä ruoppaamalla luhtareunusta samaan kokonaisuuteen kuuluvan viereisen Rautpohjanlahden puolelta vuosina 2011 ja 2012.

³ Ihmisen, paikan ja kielen vuorovaikutuksia hahmottavassa ekolinguistisessä kehyksessä voi Joshua Nashin (2017) tavoin ajatella, ettei toponymia eli paikannimistö avaudu vain paikan historiaan tai ihmisen ja luonnon väliseen suhteeseen paikan historiallisia ulottuvuuksia esille nostaen. Nimistöllä on myös aikaansaavaa merkitystä. Jokin paikan nimi voi esimerkiksi johdattaa näkemään se kalastamiselle otollisena paikkana. Haukanniemi nimenä sai meidät pohtimaan sitä, millaisissa olosuhteissa haukka voi elää ja sitä, miten paikka on muuttunut ihmisen vaikutuksesta.

⁴ Yksi varhaisimmista *environmental literacy* -käsitteen käyttäjistä on Charles Roth (1968), jonka mukaan ympäristönlukutaito tarkoittaa kykyä arvioida ympäristöntilaa ja reagoida sen heikentymiseen. Tässä yleisessä merkityksessä käsite viittaa ympäristötietoisuuden kasvattamiseen ja luonnonympäristöjen arvostamisen lisäämiseen.

LÄHTEET

- Allievi, Sara, Arru, Laura & Forti, Luca (2021) "A tuning point in plant acoustics investigation". *Plant Signaling & Behavior* 16:8. <https://doi.org/10.1080/15592324.2021.1919836>
- Anonyymi (1996). Natura 2000 Tietolomake; Eerolanlahti-Rautopohjanlahti. <http://paikkatieto.ymparisto.fi/natura/2018/tietolomakkeet/FI0900033.pdf> (Luettu 18.6.2020.)
- Anttinen, Jorma, Saltevo, Juha & Mecklin, Jukka-Pekka (2010) "Duodecimin ensimmäisen kunniajäsenen syntymästä 200 vuotta". *Lääketieteellinen aikakauskirja Duodecim* 126:9, 1055–64.
- Baldwin, Ian T., & Schultz, Jack C. (1983) "Rapid changes in tree leaf chemistry induced by damage: evidence for communication between plants". *Science* 221, 277–279. <https://doi.org/10.1126/science.221.4607.277>
- Barad, Karen (2007) *Meeting the universe half-way. Quantum physics and the entanglement of matter and meaning*. Durham: Duke University Press.
- Bastian, Michelle (2017) Introduction. Towards a more-than-human participatory research: Contexts, challenges, possibilities. Teoksessa Owain Jones, Emma Roe, Niamh Moore & Michelle Bastian (toim.) *Participatory Research in More-than-Human Worlds*. Abingdon & New York: Routledge, 1–15.
- Beever, Erik (2000) "The roles of optimism in conservation biology". *Conservation Biology* 14, 907–909. <https://doi.org/10.1046/j.1523-1739.2000.99170.x>
- Beloff, Laura (2020) "The hearing test: Evidence of a vegetal entity". *Leonardo Music Journal* 30: 85–89. https://doi.org/10.1162/lmj_a_01097
- Björklund, Heidi, Parkkinen, Anssi, Hakkari, Tomi, Heikkinen, Risto K., Virkkala, Raimo & Lensu, Anssi (2020) "Predicting valuable forest habitats using an indicator species for biodiversity". *Biological Conservation* 249. <https://doi.org/10.1016/j.biocon.2020.108682>
- Björklund, Heidi, Valkama, Jari, Tomppo, Erkki & Laaksonen, Toni (2015) "Habitat effects on the breeding performance of three forest-dwelling

- hawks". *PLOS ONE* 10:9, e0137877. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0137877>
- Braidotti, Rosi (2011) *Nomadic subjects. Embodiment and sexual difference in contemporary feminist theory*. New York: Columbia University Press.
- Braidotti, Rosi (2018) "A theoretical framework for the critical posthumanities". *Theory, Culture & Society* 1–31. <https://doi.org/10.1177%2F0263276418771486>
- Carson, Rachel (1964) *Äänetön kevät*. Käänt. Pertti Jotuni. Helsinki: Tammi.
- Christensen, Christian Bech, Christensen-Dalsgaard, Jakob, Brandt, Christian & Teglberg Madsen, Peter (2012) "Hearing with an atympanic ear: good vibration and poor sound-pressure detection in the royal python, *Python regius*". *The Journal of Experimental Biology* 215, 331–342. <https://doi.org/10.1242/jeb.062539>
- Gagliano, Monica, Grimonprez, Mavra, Depczynski, Martial & Renton, Michael (2017) "Tuned in: plant roots use sound to locate water". *Oecologia* 184, 151–160. <https://doi.org/10.1007/s00442-017-3862-z>
- Gehlhausen, Sophia M., Schwartz, Mark W. & Augspurger, Carol K. (2000) "Vegetation and microclimatic edge effects in two mixed-mesophytic forest fragments". *Plant Ecology* 147, 21–35. <https://doi.org/10.1023/A:1009846507652>
- Hanski, Ilkka (2000) "Extinction debt and species credit in boreal forests: modelling the consequences of different approaches to biodiversity conservation". *Annales Zoologici Fennici* 37, 271–280. <https://www.jstor.org/stable/23735720>
- Haraway, Donna J. (2016) *Staying with the trouble. Making kin in the chthulucene*. Durham: Duke University Press.
- Heil, Martin, & Karban, Richard (2010) "Explaining evolution of plant communication by airborne signals". *Trends in Ecology and Evolution* 25, 137–144. <https://doi.org/10.1016/j.tree.2009.09.010>
- Heng, Terence (2020) Creating visual essays. Narrative and thematic approaches. Teoksessa Luc Pauwels & Dawn Mannay (toim.) *The SAGE*

- Handbook of Visual Research Methods*. Lontoo: SAGE Publishing, 617–628.
- Johnston, Christopher (1855) "Auditory apparatus of the *Culex* mosquito". *Journal of Cell Science* s1–3:3, 97–102. <https://doi.org/10.1242/jcs.s1-3.10.97>
- Kaasinen, Arja (2009) "Kansainvälinen yhteistyö käynnistymässä. Professori Raúl Montenegron haastattelu". *LuontoPortti Verkkolehdi* 27.08.2009. <https://lehti.luontoportti.fi/fi/artikkelit/kansainvalinen-yhteistyö-kaynnistymassa> (Luettu 30.6.2021.)
- Kessler, André & Baldwin, Ian T. (2001) "Defensive function of herbivore-induced plant volatile emissions in nature". *Science* 291, 2141–2144. <https://doi.org/10.1126/science.291.5511.2141>
- Kiviniemi, Eero (1990) *Perustietoa paikannimisestä*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 516.
- Krause, Bernie (2021) Broken nature – broken lives. Teoksessa Petri Kuljuntausta (toim.) *Sound, Art and Climate Change*. Helsinki: Frekvenssi Association, 13–16.
- Krüger, Oliver (2002) "Analysis of nest occupancy and nest reproduction in two sympatric raptors: common buzzard *Buteo buteo* and goshawk *Accipiter gentilis*". *Ecography* 25, 523–532. <https://doi.org/10.1034/j.1600-0587.2002.250502.x>
- Kuntz, Aaron M. (2019) *Qualitative Inquiry, Cartography and the Promise of Material Change*. Lontoo: Routledge.
- Kuntz, Aaron M. (2021) "Standing at one's post. Postqualitative inquiry as ethical enactment". *Qualitative Inquiry* 27:2, 215–218. <https://doi.org/10.1177/1077800420932599>
- Kuperus, Gerard (2016) *Ecopolitical homelessness. Defining place in an unsettled world*. Lontoo ja New York: Routledge.
- Lambert, Louise (2019) "Becoming teacher, becoming researcher: Reconsidering data analysis in post-qualitative practitioner research". *Practice* 1, 151–168. <https://doi.org/10.1080/25783858.2019.1659633>
- Liao, Kuei-Hsien & Chan, Jeffrey Kok Hui (2016) "What is ecological wisdom and how does it relate to ecological knowledge?" *Landscape*

- and Urban Planning* 155, 111–113. <https://doi.org/10.1016/j.landurbplan.2016.07.006>
- Loveless, Natalie (2019) *How to make art at the end of world? A manifesto for research-creation*. Durham: Duke University Press.
- Lumber, Ryan, Richardson, Miles & Sheffield, David (2017) "Beyond knowing nature: Contact, emotion, compassion, meaning, and beauty are pathways to nature connection". *PLOS ONE* 12:5, e0177186. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0177186>
- MacPhail, Victoria J. & Colla, Sheila R. (2020) "Power of the people: A review of citizen science programs for conservation". *Biological Conservation* 249. <https://doi.org/10.1016/j.biocon.2020.108739>
- McAfee, Dominic, Doubleday, Zoë A., Geiger, Nathaniel & Connell, Sean D. (2019) "Everyone loves a success story: Optimism inspires conservation engagement". *Bioscience* 69, 274–281. <https://doi.org/10.1093/biosci/biz019>
- McCormack, Derek P. (2015) Doing atmospheric things. Teoksessa Philip Vannini (toim.) *Non-representational Methodologies. Re-envisioning Research*. New York: Routledge, 89–111.
- Meents, Anja K. & Mithöfer, Alex (2020) "Plant–plant communication: is there a role for volatile damage-associated molecular patterns?". *Frontiers in Plant Science* 11:583275. <https://doi.org/10.3389/fpls.2020.583275>
- Morrison, Catriona A., Auniņš, Ainars., Benkő, Zoltan, Brotons Lluís, Chodkiewicz, Tomasz, Chylarecki, Przemysław, Escandell, Virginia, Eskildsen, Daniel Palm, Gamero, Anna, Herrando, Sergi, Jiguet, Frédéric, Kålås, John Atle, Kamp, Johannes, Klvaňová, Alena, Kmecl, Primož, Lehikoinen, Aleks, Lindström, Åke, Moshøj, Charlotte, Noble David G., Øien, Ingar Jostein, Paquet, Jean-Yves, Reif, Jiří, Sattler, Thomas, Seaman, Benjamin S, Teufelbauer, Norbert, Trautmann, Sven, van Turnhout, Chris A.M., Voříšek, Petr & Butler, Simon J. (2021) "Bird population declines and species turnover are changing the acoustic properties of spring soundscapes". *Nature Communications* 12, 6217. <https://doi.org/10.1038/s41467-021-26488-1>

- Murcia, Carolina (1995) "Edge effects in fragmented forests: implications for conservation". *Trends in Ecology & Evolution* 10, 58–62. [https://doi.org/10.1016/S0169-5347\(00\)88977-6](https://doi.org/10.1016/S0169-5347(00)88977-6)
- Murris, Karin (2021) (toim.) *Navigating the postqualitative. New materialist and critical posthumanist terrain across disciplines. An Introductory Guide*. Abingdon: Routledge.
- Muukkonen, Petteri, Angervuori, Aino, Virtanen, Tarmo, Kuparinen, Anna & Merilä, Juha (2012) "Loss and fragmentation of Siberian jay (*Perisoreus infaustus*) habitats". *Boreal Environment Research* 17, 59–71.
- Nash, Joshua (2017) Ecolinguistics and placenames. Interaction between humans and nature. Teoksessa Alwin F. Fill, & Hermine Penz (toim.) *The Routledge Handbook of Ecolinguistics*. Lontoo: Routledge, 355–364.
- Nordén, Jenni, Penttilä, Reijo, Siitonen, Juha, Tomppo, Erkki, Ovaskainen, Otso (2013) "Specialist species of wood-inhabiting fungi struggle while generalists thrive in fragmented boreal forests". *Journal of Ecology* 101, 701–712. <https://doi.org/10.1111/1365-2745.12085>
- Raatikainen, Kaisa J., Purhonen, Jenna, Pohjanmies, Tähti, Peura, Maiju, Nieminen, Eini, Mustajärvi, Linda, Helle, Ilona, Shennan-Farpon, Yara, Ahti, Pauliina A., Basile, Marco, Bernardo, Nicola, Bertram, Michael G., Bouarakia, Oussama, Brias-Guinart, Aina, Fijen, Thijs, Froidevaux, Jérémy S. P., Hemmingmoore, Heather, Hocevar, Sara, Kendall, Liam, Lampinen, Jussi, Marjakangas, Emma-Liina, Martin, Jake M., Oomen, Rebekah A., Segre, Hila, Sidemo-Holm, William, Silva, André P., Thorbjørnsen, Susanna Huneide, Torrents-Ticó, Miquel, Zhang, Di & Ziemacki, Jasmin (2021) "Pathways towards a sustainable future envisioned by early-career conservation researchers". *Conservation Science and Practice* 3, e493. <https://doi.org/10.1111/csp2.493>
- Rana, Sakshi, Ávila-García, Daniela, Dib, Viviane, Família, Lemuel, Gerhardinger, Leopoldo Cavaleri, Martin, Emma, Martins, Paula Isla, Pompeu, Joao, Selomane, Odirilwe, Tauli, Josefa Isabel, Tran, Diem H.T., Valle, Mireia, von Below, Jonathan & Pereira, Laura M. (2020) "The voices of youth in envisioning positive futures for nature and people". *Ecosystems and People* 16, 326–344. <https://doi.org/10.1080/26395916.2020.1821095>

- Rautio, Pauliina, Hohti, Riikka, Leinonen, Riitta-Marja & Tammi, Tuure (2017) Reconfiguring urban environmental education with 'shitgull' and a 'shop'. *Environmental Education Research* 23:10, 1379–1390. <https://doi.org/10.1080/13504622.2017.1325446>
- Rautio, Pauliina (2020) Post-qualitative inquiry: Four balancing acts in crafting alternative stories to live by. *Qualitative Inquiry* 27(2): 228–230. <https://doi.org/10.1177/1077800420933297>
- Roth, Charles E. (1968) *On the road to conservation*. Massachusetts: Audubon.
- Rousell, David (2021) *Immersive cartography and post-qualitative inquiry. A speculative adventure in research-creation*. Abingdon: Routledge.
- Scholz, Roland W. (2011) *Environmental literacy in science and society*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Skutnabb-Kangas, Tove & Harmon, David (2017) Biological diversity and language diversity. Parallels and differences. Teoksessa Alwin F. Fill & Hermine Penz (toim.) *The Routledge Handbook of Ecolinguistics*. Lontoo: Routledge, 11–25.
- Sopory, Sudhir (toim.) (2019) *Sensory biology of plants*. Singapore: Springer Nature Singapore Pte Ltd.
- Steffen, Will, Rockström, Johan, Richardson, Katherine, Lenton, Timothy M., Folke, Carl, Liverman, Diana, Summerhayes, Colin P., Barnosky, Anthony D., Cornell, Sarah E., Crucifix, Michel, Donges, Jonathan F., Fetzer, Ingo, Lade, Steven J., Scheffer, Marten, Winkelmann, Ricarda & Schellnhuber, Hans Joachim (2018) "Trajectories of the Earth System in the Anthropocene". *Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America* 115, 8252–8259. <https://doi.org/10.1073/pnas.1810141115>
- Stibbe, Arran (2017) "Positive discourse analysis: rethinking human ecological relationships." Teoksessa Alwin F. Fill & Hermine Penz (toim.) *The Routledge Handbook of Ecolinguistics*. Lontoo: Routledge. 165–178.
- St. Pierre, Elizabeth (2018) "Writing post qualitative inquiry". *Qualitative Inquiry* 24:9, 603–608. <https://doi.org/10.1177/1077800417734567>

- Suomi, Kimmo (2008) ”Virkistyskeidas keskellä kylää”. *Keskisuomalainen* 17.6.2008. www.ksml.fi/paakirjoitus-mielipide/2743769 (Luettu 5.8.2021.)
- Swaigood, Ronald R. & Sheppard, James K. (2010) ”The culture of conservation biologists: Show me the hope!”. *Bioscience* 60, 626–630. <https://doi.org/10.1525/bio.2010.60.8.8>
- Särkkä, Susanna, Konttinen, Lea & Sjöstedt, Tuula (2013) *Luonnonlukutaito. Luo liiketoimintaa vihreästä hyvinvoinnista*. Helsinki: Sitra. <https://media.sitra.fi/2017/02/23070432/Luonnonlukutaito-3.pdf> (Luettu 30.6.2021.)
- Sääskilahti, Nina (2019) Planeetta ja sen muukalaiset. Planetaarisia näkökulmia koti-Maahan kuulumiseen. Teoksessa Kaisa Hiltunen & Nina Sääskilahti (toim.) *Kuulumisen reitit taiteessa*, 229–248. Turku: Eetos.
- Sääskilahti, Nina (2021) ”Amelien silmä: kuuluminen ja taiteen mikropolitikka”. *Kulttuurintutkimus*, 38:1, 18–29. <https://journal.fi/kulttuurintutkimus/article/view/89899>
- Toomey, Anne H. & Domroese, Margret C. (2013) ”Can citizen science lead to positive conservation attitudes and behaviors?”. *Research in Human Ecology* 20, 50–62. <https://www.jstor.org/stable/24707571>
- Tsing, Anna (2015) *The mushroom at the end of the world*. Princeton & Oxford: Princeton University Press.
- Vellend, Mark (2016) *The theory of ecological communities*. New Jersey: Princeton University Press.
- Väisänen, Risto A., Lehikoinen, Aleksi & Sirkiä, Päivi (2018) ”Suomen pesivän maalinuston kannanvaihtelut 1975–2017”. *Linnut-vuosikirja 2017*, 16–31.
- Wohlleben, Peter (2017) *Puiden salattu elämä, kasvimaailman kuninkaiden tunteista ja viestinnästä*. Käänt. Pirkko Roinila. Helsinki: Gummerus Kustannus Oy.

KUUNTELUKIRJOITTAMINEN: IHMISTÄ SUHTEELLISTAVIA HARJOITUKSIA

Nina Sääsکیlahti

Teoksessaan *Ecocriticism and the Poiesis of Form: Holding on to Proteus* Aaron M. Moe (2019) pohtii biosemiotiikan ja materiaalisen ekokritiikin keskeistä kysymystä: miksi inhimillinen on nähty semioottisesti aktiivisena siinä missä luonto on käsitetty epäaktiiviseksi? Omassa aihepiiriin syventymisessään Moe laskeutuu lopulta solutasolle, ja kysyy, onko aineen muotoa synnyttävä toimijuus solutasolla samanlaista vai toisenlaista semioottista toimintaa kuin muu materian poiesis eli luomisprosessi. Solu on vain yksi minimalistinen Moen tarkastelema muoto siemenen, fragmentin, aforismin ja värähtelyn joukossa. Runoudesta puhuessaan Moe näkee, tai ehkä pikemminkin kuulee, äänen värähtelyn muotoa tuottavana energiana.

Mikrotaso, solujen prosessit sekä ilman ja veden partikkelit ovat, kuten tunnettua, Gilles Deleuzen ja Félix Guattarin klassikkoteoksen *Mille Plateaux* (engl. *A Thousand Plateaus*, 1987) kuvastoa. Deleuzelle ja Guattarille, kuten Moellekin, äänellisyys on viimesijaisin kysymys — yhtäältä perustavin, toisaalta se, johon lopulta päädytään. Miksi ääni tulee niin usein vasta muun jälkeen, viipyen? Entä jos kirjoittamista lähestyttäisiinkin jo alun alkaen äänen värähtelystä liikkeelle lähtien?

Tässä luvussa käsittelen tätä kysymystä tarkastelemalla kuuntelukirjoittamista, kirjoituskäytäntöä jota kokeiltiin ekoakustisessa työpajassa.¹ Määrittelen kuuntelukirjoittamisen ympäristökirjoittamisen ekopoettiseksi käytännöksi, joka irtautuu luontokirjoittamisen lajityypillisyyksistä, joita ohjaa käsitys kirjoittamisesta inhimillisenä toimintana. Luontokirjoittamisen traditioon epäilevästi suhtautuvan Timothy Mortonin (2007) mukaan luontokirjoittamista on vaivannut romantisoimisen ohella kirjoittamisessa hyödynnettyjen esteettisten keinojen häivyttäminen. Morton (mt. 164) peräänkuuluttaa lähestymistapoja, jotka mahdollistavat radikaalin avautumisen toisia lajeja ja olentoja kohti.

Kirjoittamisen voi Nathan Snazan (2019) tavoin ajatella aina olevan muunlajisten affektoimaa. Kirjoittamisen voi myös käsitellä toiminnaksi, joka ei ole vain inhimillistä, vaan päinvastoin kaikille lajeille ominaista ekspressiivisyyttä, jonka voi kohdata luonnossa vaikkapa nähdessään hämähäkin kutomassa verkkoaan (mt. 95). Kuuntelukirjoittaminen luovana ja taideperustaisena käytäntönä nojaa näihin posthumanistisiin ja uusmaterialistisiin näkökulmiin. Kuuntelukirjoittamisessa lähtökohtana on kehon vuorovaikutus materiaalisen ympäristön ja ei-inhimillisten muunlajisten, orgaanisen ja epäorgaanisen kanssa. Huomio on materiaalisen ympäristön ja kehojenvälisessä affektiivisuudessa eli inhimillisen ja ei-inhimillisen kohtaamisessa.

Luvun päämääränä on esitellä luovia kuuntelumenetelmiä ja ympäristökirjoittamisen keinoja yhdistävää kuuntelukirjoittamiseksi kutsumaani taideperustaista käytäntöä. Luovien kuuntelumenetelmien osalta lähtökohtana on avantgarde-säveltäjä Pauline Oliverosin syväkuuntelumenetelmä, joka korostaa kuuntelemisen potentiaalia paitsi osana säveltämistä ja musiikin esittämistä, myös muuta taiteellista toimintaa. Tarkastelen Oliverosin inspiroimana luovien kuuntelumenetelmien mahdollisuuksia toimia osana ympäristökirjoittamisen kokeiluja. Kysyn mitä kuuntelua hyödyntävä kirjoittaminen voisi tarkoittaa? Vastauksena tähän kysymykseen käsittelen kuuntelukirjoittamista osana edellisessä luvussa tarkasteltua taiteen ja ekologian lähtökohtia yhdistävää ekoakustista työpajaa.

Kutsun kuuntelun ja kirjoittamistapahtuman tuloksena syntyneitä tekstejä kuuntelukirjoituksiksi ja kirjoitustapahtumaa kuuntelukirjoittamiseksi. Kuuntelun ja kirjoittamisen suhteeseen paneutuneista äänentutkijoista Deborah Kapchan (2017) käyttää käsitettä äänikirjoitus tai äänikirjoittaminen (sound writing) puhuessaan kirjoittamiskäytännöstä, jonka kautta affektiivinen materiaali, ääni, muunnetaan kirjoitukseksi. Käytän suomenkielisinä käsitteinä äänikirjoituksen sijaan kuuntelukirjoitusta ja kuuntelukirjoittamista vedoten siihen, että viimeksi mainitut ottavat paremmin huomioon eron kuulemisen ja kuuntelemisen välillä. Kuunteleminen, toisin

kuin kuuleminen, on aktiivista toimintaa pikemminkin kuin äänen passiivista vastaanottamista (Oliveros 2005).

Siinä missä Oliverosin syväkuuntelumenetelmä tarjoaa käytännöllisen lähtökohdan kuuntelukirjoittamiselle, uusmaterialistinen ajattelu ja materiaallinen ekokritiikki ovat kiinnostavia äänellisyyden ja ympäristökirjoittamisen välisen suhteen kannalta. Käsittelem seuraavassa näitä suuntauksia lyhyesti ennen kuin esittelen kuuntelukirjoituskokeilun.

Ekoakustiikan ja materiaallisen ekokritiikin lähtökohtia

Ekoakustisen työpajan ja kuuntelukirjoittamisen lähtökohdissa akustisen ekologian (Farina & Gage 2017), biosemiotiikan (Maran 2014; 2017; Wheeler 2006) ja ekosemiotikan (Farina 2021) suuntauokset limittyvät kiinnostavalla tavalla materiaaliseen ekokritiikkiin. Jakob von Uexküll, jonka ajattelua myös Deleuze ja Guattari (1987, 257) hyödyntävät onto-etologista näkökulmaa kehittäessään, hahmotteli tapaa, jolla lajit muokkaavat ympäristöään ollessaan vuorovaikutuksessa sen kanssa.²

Elävät organismit rakentavat fysiologisten, kognitiivisten ja käyttäytymiseen liittyvien resurssien avulla merkityksiä omassa subjektiivisessa ympäristössään (Umwelt). Subjektiivinen ympäristö viittaa kommunikaation ja merkityksenmuodostuksen mahdollistavaan rakenteeseen. Subjektiiviset ympäristöt ovat vuorovaikutteisessa suhteessa muuhun ympäristöön havainnon ja toiminnan välityksellä. Subjektiiviseen ympäristöön sisältyy vain se mikä välittyy ja merkityksellistyy aistinvaraisesti. Esimerkiksi ilman teknologisia apuvälineitä ihmisellä ei ole pääsyä niihin kemiallisiin viestintäkanaviin, joita useimmat nisäkkäät ja hyönteislajit hyödyntävät. (Maran 2017, 50–53.)

Jokaisella yksilöllä on oma subjektiivinen ympäristönsä. Siksi esimerkiksi äänellinen ympäristö muotoutuu kullekin yksilölle eri tavalla (Farina & Gage 2017, 13–30). Vuorovaikutus eri subjektiivisten ympäristöjen välillä synnyttää semiosfäärisen verkos-

ton. Biosemioottiset koodit ovat akustisia, kosketukseen perustuvia, kemiallisia tai visuaalisia jokapäiväisesti käytettyjä informaatiovälineitä, joiden avulla suhde ympäristöön muodostetaan. Päiväaktiivisilla eliöillä visuaalinen tieto painottuu. Yöaktiivisille taas haju ja kosketus, samoin kuin magneettisuuteen perustuva aistiminen, ovat hallitsevia ympäristösuhteen luomisen keinoja. Makuais-
tin kautta välittyvä kemiallinen informaatio on puolestaan tärkeä monille organismeille niin kasvi- kuin eläinkunnassakin. (Farina & Gage 2017, 13.) Ääni on yksi semioottinen väline, jonka avulla yksilöiden ja lajien välinen kommunikaatio tapahtuu ja ympäristössä navigointi onnistuu (Farina 2021). Akustinen tieto on geo-, bio- ja teknofonista tietoa (Farina & Gage 2017, 13). Ihminen voidaan hahmottaa Wendy Wheelerin (2006) ehdotuksen mukaisesti yhdeksi biosemioottisesti kommunikoivaksi lajiksi muiden joukossa. Samalla käsitys kirjoittamisesta muuttuu: Ihminen on osa tekstiä, jonka planeetta kirjoittaa (Oppermann & Iovino 2017, 20).

Materiaalisen ekokritiikin näkökulmassa kommunikaatio on materiaalis-semioottinen suhteen muodostamisen keino (Oppermann 2019).³ Kuten Donna Haraway (2008, 26) muotoilee, olemme aina materiaalis-semioottisissa ja kommunikatiivisissa tilanteissa tulossa joksikin jonkin toisen kanssa. Näissä yhteyksissä muodostuu toisiinsa kietoutuneita tekstejä. Harawaylle kosketus on tärkeä materiaalis-semioottinen kenttä. Kuuntelukirjoittamista kokeilleessa työpajassa keskityttiin äänellisyyteen ja aistienväliseen toimintaan.

Kuten edellä totesin, yhtenä työskentelymuotona äänellisyyttä kohti kääntymisessä hyödynnettiin Pauline Oliverosin kehittämää syväkuuntelua. Syväkuuntelussa kyse ei ole vain aistimisesta, vaan myös huomion siirtämisestä siihen, mitä kuuntelemisessa tapahtuu. Metatasolla liikkeessaan syväkuuntelu sopii työpajatyöskentelyyn, jossa päämääränä on saada kirjoittajat muodostamaan itse itselleen kysymys siitä, mitä kuunteleminen ja kuuntelemisen perustalta tapahtuva kirjoittaminen voisivat olla.

Syväkuuntelun synty kytkeytyy avantgarden ohella 1960- ja 1970-lukujen amerikkalaiseen ympäristöliikkeeseen (Belgrad

2019). Luonnonympäristöillä oli tärkeä merkitys syväkuuntelukäytäntöjen varhaisissa kokeiluissa (Gold 2021). Oliveros oli pioneeri niiden kokeellisen musiikin säveltäjien joukossa, jotka kehittivät ambient-musiikin säveltämistä. Oliverosin syväkuuntelu toimi yhtenä lähtökohtana kuuntelukävelymenetelmää kehittäneelle äänimaisemasäveltäjälle Hildegard Westerkampille ja on edelleen tärkeä menetelmä monille äänen ja performanssitaiteen parissa työskenteleville. Oliveros korvasi tavanomaisen nuotituksen tekstiä ja piirrosmuotoisilla toimintaohjeilla, jotka ohjaavat esiintyjä soitimiin keskittymisen sijaan kuuntelemaan ja olemaan vastavuoroisessa suhteessa niin toisiin esiintyjiin kuin ympäristöön. Oliverosille vastavuoroisuus ja dialogi ympäristön kanssa ja äänen resonoiva fyysisyys ovat keskeisiä lähtökohtia. Toisin kuin eräät aikalaisensa, Oliveros ei ollut kiinnostunut äänimaisemista, vaan laajemmasta sonosfääristä, johon sisältyy myös stratosfäärinen ja geosfäärinen (Kahn 2013). Oliverosin näkemys sonosfääristä tulee lähelle posthumanistista ja uusmaterialistista orgaanisen ja epäorgaanisen kahtiajaon ylittämistä. Oliverosia pidetäänkin posthumanistisen feministisen estetiikan kehittäjänä (Ferrando 2016).

Deleuzen ja Guattarin intensiteettien ja materiaalisuuksien filosofia ja siihen sisältyvä äänellisyyttä koskeva ajattelu⁴ ei ole sekään kaukana Oliverosin ääntä ja kuuntelemista koskevista näkemyksistä. Oliverosin performatiivisissa äänimeditaatioissa, kuten muussakin meditatiivisessa toiminnassa, voi syntyä kokemus ihmiskeskeisyyden ylipyhyhtymisestä meditatiivisessa uppoutumisen kokemuksessa. Deleuzen ja Guattarin (Deleuze & Guattari 1987; Guattari 1995) filosofiassa ihmiskeskeisyyden korvaa geofilosofia, maan ja kosmoksen värähtelyjen tiede. Yhteydet Deleuzen, Guattarin ja Oliverosin ajattelun välillä eivät ole sattumanvaraisia. Deleuzen sekä Deleuzen ja Guattarin ajattelulla on suoria yhteyksiä taolaiseen filosofiaan. Deleuze (1990, 65) kirjoitti muun muassa subjektin ja objektin sekä sisä- ja ulkopuolen yhteenliittymisestä tyhjyydellä täyttyvässä läsnäolossa Daoon viitaten (ks. jagodzinski 2020, 27–62). Syväkuuntelua kehittäessään Oliveros perehtyi

samoin buddhistiseen ja taolaiseen filosofiaan ja käytäntöihin (ks. Oliveros 2005, xx).

Kuuntelu, liike ja suuntautuminen

Oliverosin syväkuuntelumenetelmä tarjoaa teoriaa ja käytäntöä yhdistävään taideperustaiseen toimintaan käytännönläheisen pohjan. Oliveros (2005, xxi–xxv) korostaa syväkuuntelumenetelmää kuvaillessaan ihmisen totunnaisen kuuntelutavan ja syväkuuntelun eroa. Tyypillisesti kehon vastaanottamasta äänellisestä informaatiosta vain osa käsitellään tietoisesti (Oliveros 2005, 18–19). Aistimisen tapojen totunnaisuuksiin onkin hyvä kiinnittää huomiota so-

Kuva 1: Pauline Oliverosin harjoite *Extremely slow walk*. Kuva: Olli-Pekka Tennilä.

maattisia ja kuuntelemiseen nojaavia aistiharjoitteita kehitettäessä. Kulttuuri ohjaa ihmisen aistimiskäyttäytymistä eri tilanteissa. On esimerkiksi tavanomaisempaa katsella ja kuunnella tuntematonta ihmistä julkisessa tilassa tapahtuvassa vuorovaikutustilanteessa kuin haistella tätä läheltä. Myös ympäristö ohjaa totunnaista käyttäytymistä.

Työpajatoiminta on tilanne- ja paikkakohtaista taiteellista toimintaa ja näin ollen tilanteen ja paikan merkitystä on syytä pohdita. Ekoakustiseen työpajaan etsittiin osallistujia ilmoituksella, jossa työpajaa kuvattiin luontoretkeksi. Luontoretken ajatukseen sisältyy kulttuurisia toimimisen tapoja, jotka voivat osaltaan suunnata kehollista asennon ottamista ja huomion suuntaamista, myös kuuntelemista.

Aistiminen, liikkuminen ja ympäristö kietoutuvat toisiinsa muillakin tavoilla. Kuten edellisissä luvuissa on tuotu esille, luontoretki järjestettiin kaupunkikeskustan tuntumassa sijaitsevalla suosituksella lähiluontoalueella. Sitä hallinnoidaan kaupunki- ja ympäristönsuunnittelun toimesta. Alueella risteilee useita polkuja. Tämänkaltaisilla lähiluontoalueilla liikkumista ohjataan suunnittelukäytäntöjen ja niiden tuloksena syntyneiden reitistöjen kautta. Oletetut aistimistavat ohjaavat myös luontopolkujen toteutusta. On tavanomaisista rakentaa luontopolkuja maisemallisesti antoisiin paikkoihin ja suunnitella reitti johtamaan visuaalisesti vaikuttaviin kohteisiin reitistöjen varrella (ks. luku Ristivalotuksia Hyppäänvuoreen).

Aistit ja aistiminen kytkeytyvät näin monin tavoin sosiaaliseen, kulttuuriseen, sukupuoleen ja luokkaan ja tietty aistimisen tapa tai aistimisen kyky voi muodostua normatiiviseksi paitsi yleisölle avoimilla luontoretkillä, myös luontoretkeä toimintamuotonaan hyödyntävässä tutkimuksessa, tai kuten Stephanie Springgay ja Sarah Truman (2018) ovat huomauttaneet, aisti- ja kuuntelukävelymenetelmää tutkimuksessa hyödynnettäessä. Myös kehon esillä oloon ja liikuttamisen tapoihin liittyy normatiivisuutta.

Aistimisen moninaisuutta ja moninaisuuden suhdetta normatiivisuuteen voi kuvata valta-aistien ja vähemmistöaistien⁵ välisiksi suhteiksi. Huomion kääntäminen vähemmistöaisteihin

tai muuntuneisiin aistimistapoihin voi horjuttaa ja moninaistaa tavanomaista asennon ottamista ja suuntautumista ympäristöön.

Ekoakustisen työpajan alkuun sijoitettu kuuntelukirjoituskokeilu aloitettiin rikkomalla luontoretken tavanomainen kehollinen asento ja aistimisen tapa. Tavanomaista liikkumista ja aistimista horjutettiin syväkuuntelun alussa tehdyillä somaattisilla harjoituksilla. Niissä lähdettiin liikkeelle kävelemällä ensin takaperin selkää edellä, tämän jälkeen mahdollisimman hitaasti askeltaen ja lopuksi tunto- ja kuuloaistinvaraisesti silmät kiinni pitäen. Tavanomaisesta kehon asennosta ja aistimistavasta irtautuminen vähemmistöais-tien tai häiriytyneen aistimisen kautta olivat keinoja rikkoa tavanomainen ja aloittaa tavanomaisesta kuuntelemisen tavasta poikkea-va syväkuuntelu.

Hidas liikkuminen on yksi Pauline Oliverosin syväkuuntelumenetelmän vastaanottokykyä lisäävistä harjoitteista, jotka edesauttavat kuuntelemisessa muodostuvien yhteyksien huomaamista. Tämän luvun kirjoittajana suunnittelin työpajaa varten Oliverosin harjoitteiden pohjalta kokonaisuuden, jonka avulla kokeilimme syväkuuntelua kaikkiaan noin tunnin ajan. Työpajassa pystyimme paneutumaan syväkuunteluun melko suppeasti. Työpajan ajalliset puitteet eivät mahdollistaneet syväkuuntelun koko potentiaalin kokeilemistä, esimerkiksi performatiivisten äänenmuodostusharjoitusten tekemistä.

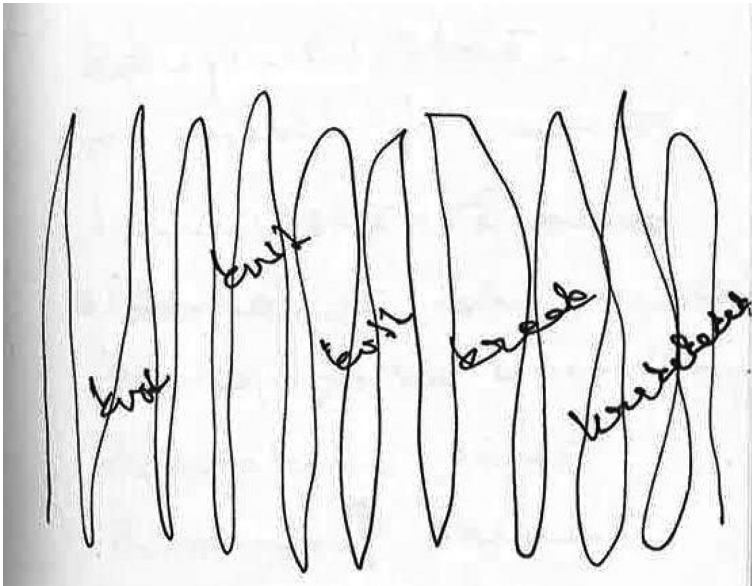
Syväkuuntelussa kuuntelemisen, äänenmuodostuksen, liikkeen ja kuvittelun toiminnot yhdistyvät. Somaattisten liikeharjoitteiden, huomion suuntaamisen ja keskittymisen lisäämisen kautta viritäytytään kuuntelemiseen, joka on kuulemiseen verrattuna kokonaisvaltaisempaa ja koko keholla tapahtuvaa vuorovaikutteisuutta. Syväkuuntelussa syntyy usein tunne kehon sisä- ja ulkopuolen rajan liudentumisesta. Se on seurausta kehollisista harjoitteista, jotka koostuvat erityyppisistä liikkeen, kuuntelemisen ja äänen tuottamisen tehtävistä.

Työpajan kuuntelukirjoittamiskokeiluun sisältyi kolme osaa. Tavanomaisen kävelytavan rikkomisen jälkeen teimme kuuntelemiseen virittäviä meditatiivisia liikkumis- ja keskittymisharjoittei-

ta. Näissä harjoitteissa suunnattiin huomiota hengittämiseen ja kehon vastaanottokyvyn lisäämiseen, vuorovaikutukseen ympäristön ja kehon välillä, samoin kuin akustiseen ympäristöön virittäytymiseen. Kuuntelemiseen orientoiduttiin kuunteluharjoitteiden vetäjän eli tämän tekstin kirjoittajan antamien ohjeiden avulla.

Alkuvirittäytymistä seurasi Oliverosin *Environmental dialogue* -harjoite, 20 minuutin pituinen syväkuuntelu, jossa huomiota kohdistettiin sekä laajasti koko ääniympäristöön että yksittäisiin ääniin. Kuuntelemisen jälkeen kirjoitettiin 10 minuutin ajan vapaasti. Ohjeena oli valita itselle sopiva kirjoitustapa, oli se sitten raportoiva, mielikuvituksen alueelle siirtyvä tai pelkkää piirtelyä sisältävä.

Minua kiinnosti tietää, kuinka syväkuuntelun yhteydessä kuunnellaan ja kirjoitetaan ja millaiseksi kirjoitustapahtuma muodostuu.

Kuva 2: Kuuntelukirjoitus, osallistuja 15.

Yhteistä 10 kuuntelukirjoitukselle oli onomatopoeettisten ilmausten käyttäminen. Muutamat lisäsivät kirjoituksen oheen yksityiskohtia maisemasta tai abstrakteja muotoja, esimerkiksi aaltomaisia viivoja. Yksi kuuntelukirjoittaja (5) hahmotti ympäristön äänikartan muotoon ja erotteli tekemiään äänihavaintoja eri kategorioihin.

Monissa kirjoituksissa huomio suuntautui kuuntelemisen tapahtumaan, kuten seuraavassa ei-inhimillistä kuuntelemista kuvittelevassa ja kuuntelemisen, kielen ja kehon suhdetta pohtivassa tekstissä:

Äänet, joita en kuule; matalat aallot, värähtelyt

- se saa ajattelemaan syviä meriä ja valaita; kuvittelen, millaista niiden ääni on – se voi olla matalaa huminaa, joka välillä vaihtuu polveilevaksi ääneksi

- mitä kaikkea on maaperässä?

- paljon; ja sitäkö en kuule.

- räkättirastas kuulisi, miten mato rahisee multakäytävissä

- miltä kuulostaa muurahaisten kipitys?

Ympäriilläni oli tasaista ääntä; ja äkkinäisiä äänipurskeita

- maan ääntä en kuullut; ilman ja ilmasta kyllä.

Pystynkö kuulemaan äänen äänenä?

- ehkä en, koska lajilleni tyypillisesti käsittelen aistihavaintoja kielellisesti.

Lintujen äänet herättivät visuaalisia ja verbaalisia mietteitä -> haen niille nimeä; näen niiden hahmoja; kuvittelen, miksi lintu kuulosti niin kiihtyneeltä.

Kone- ja autoäänille en niinkään suuntaudu; mieleni ei ala tarkentaa niitä vaan mieluummin jättää enimmäkseen

- minusta tuntui, että kuuntelen samalla itseäni

- tuntoaistimus ei ole kuuloaistimus, mutta kuuntelemisen läpi tiedostin kipeän kohdan lapaluuden alla

- missä kohtaa eliökuntaa mennään, että ääni on enemmän fysiologinen havainto kuin laajempia mietteitä herättävä aistimus?

Minussakin tapahtuu kuulemista, jota en tiedosta; ehkä se näkyisi jonkinlaisena virittäytymisenä aivoissani; hermoyhteyksien vilkastumisena

- olen pyrkinyt keskittymään ja siksi kääntynyt itseeni; kuitenkin tiedostan toisetkin juuri äänten perusteella – vaatteiden kahinan, muistikirjan selailun, yskimisen, asennon vaihdon. (16)

Jotkut osallistujat jatkoivat muistiinpanovälineinä toimineisiin vihkoihin kirjoittamista työpajan myöhemmissäkin vaiheissa. Kirjoitusten kautta muodostuu kuva kuuntelemisen moninaisuudesta, mikä heijastuu myös kuuntelukirjoitusten sisällölliseen moninaisuuteen. Aistiminen materiaalisena ja kehollisena toimintana on heterogeenistä:

Jonkin kuulen vielä
lintuja liikkeellä; en kuullut niiden ääniä, mutta niin sanottiin.
Huomaan siis, että kuulo on yhä huonontunut. Huolestuttavaa. (21)

meluvirta

juuri ja juuri kuuluu veden heleää ääntä

onko vedessä juurakko vai osuuko vesi pieneen laituriin? Puron ääni kuin lapsen heleä puhe, kysymykset... laulunpätkät. Pitää pinnistää, että kuulee

puron...

melu ärsyttää, vihastuttaa, tuntuu päällekkäyvältä - - -

polkupyörän renkaiden hauska pyörimisen hauska hiekka – laulu silloin tällöin – linnut – visertelyä – vastauksia... pallon pompotusta.

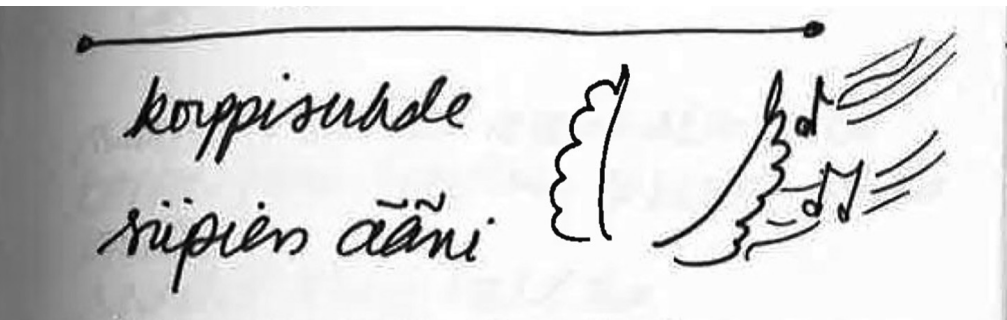
pelin ääntä, huudahduksia kentältä... puron ääni – yritän pysyä puron laulussa mukana – vaikea keskittyä – hälyt vievät kuuntelua, tempaisevat eri suuntiin... Pieni lintu alkaa äännellä piippaavasti – kuin lakaisisi ÄÄNILUUDALLA melua pois
Miten linnut selviävät ihmisen maailmassa? (38)

Yhteistä kuuntelukirjoituksille oli, ettei huomio suuntautunut kauksi koettuun: Kuuntelukirjoituksiin vuosi rumuutta ja häiriötä. Toisin sanoen kuuntelukirjoitukset eivät nosta esiin arvostettavaa ja ylevää, kuten luontokirjoittamisessa usein on esimerkiksi Timothy Mortonin (2007, 124) havaintojen mukaan ollut tapana.

Ylevöittäminen on yksi luontokirjoittamisen kanonisista piirteistä, joihin on vasta viime aikojen luontokirjoittamisessa alettu ottaa etäisyyttä. Häiritsevää ja hiertävää kehollista kokemusta esiin

kirjoittava kuuntelukirjoitus on tyyliänsä realistinen. Realismi on nähty (ks. Badia ym. 2020) antroposeenin uudelleen ja uudella tavalla esille nostamaksi, ajankohtaiseksi ilmaisutavaksi. Realismi voi olla luontokokemusta outouttavaa. Outouttaminen heijastaa myös sitä outoutta, jonka ilmastokriisin kaltaiset mittaluokaltaan valtavat muutokset ovat tuoneet mukanaan ja samalla tehneet luonnottomaksi sen mikä aiemmin oli luonnollista (ks. myös mt. 4). Suhteemme ympäristöön on muuttumassa, koska myös ympäristö itsessään muuttuu voimakkaasti. Taiteen ja taiteellisten käytäntöjen avulla muutokset voi kohdata. Kohtaamiseen, aiheen käsittelyyn, tarvitaan taiteen käytänteitä ja harjoitteita.

Työpajan syväkuunteluharjoitteiden tarkoituksena oli avata korvat tavanomaista kuuntelemista kokonaisvaltaisemmalle kuuntelemiselle ja tätä kautta irtautua tavanomaisesta. Syväkuuntelun tavoitteena oli siten muuttaa tiedostamattomasti syntyvä, valikoiva kuuntelemisen tapa ja suuntautua akustiseen ympäristöön kokonaisvaltaisemmin, samalla myös muunlaisten aistimisen lähtökohtia huomioiden. Syväkuuntelun luonnetta kuvatessaan Oliveros (2005, xxv) neuvoo kiinnittämään huomiota eläinten tapaan kuunnella: monet eläimet toimivat Oliverosin mukaan kuten syväkuuntelijat. Huomion kääntäminen ei-inhimillisiin kuuntelemisen ja äänitelemisen tapoihin oli tämän ajatuksen mukaisesti osa syvä-

Kuva 3: Sari Mäki-Penttilä.

kuuntelumenetelmän päämääränä olevaa kuuntelemista koskevien käsitysten laajentamista.

Luontoretellä on tavanomaista kuunnella eri eläinlajeja ja tunnistaa niitä. Syväkuuntelun kautta lajien kuuntelusta käännyttiin kohti lajien kanssa kuuntelemista. Tämä on yksi Pauline Oliverosin feministisen ajattelun päämääristä. Kuuntelukin on positionaalista, joten on tärkeää pohtia mistä positiosta kuunteleminen tapahtuu. Oliverosin lähtökohtana on jaettu, ei-hierarkkinen yhteinen kuunteleminen (Loveless 2020, 102).

Vuotavat kehon rajat

Puron vesi on hiljaa
puitten lehdet hiljaa
ei tuule

Tasaisen tinnituksen suhinaa
läpi kuuluu kaikki
mikä kuuluu

Sammalet ovat hiljaisia
niitä mahtaa kiusata
tuo auton moottorin
pörryyttäminen

Räksä!
Siitä sammalet eivät
häiriinny.
Joukko ihmisiä,
hengittävät hiljaa

--

Mitä tässä on?
Pajukkoa, lepikkoa,
hiljainen puro.
Tämä palanen luontoa

on vain pieni ryteikkö
asutuksen ympäröimänä.

Ja miten voimakkaasti
Se pitää puoliaan
olemalla hiljaa!
Puut hengittävät
keltaiset lehdet hengittävät

Sammalikko
hengittää.
Kaikkien hengitys on erilaista.

Kun ihmiset ovat ääneti
he sopivat joukkoon,
luonto hyväksyy heidät lähelleen. (34)

Yllä oleva kuuntelukirjoitus on tehty syväkuunteluharjoitusten jälkeen. Syväkuuntelussa syntyy huomioita kehojen ja materiaalisuuksien välisistä yhteyksistä. Voi myös syntyä, kuten edellä olevassa kuuntelukirjoituksessa, kosketetuksi tulemisen tuntu. Kirjoitusta läpäisee havainto kuuntelevasta ihmiskehosta jo valmiiksi materiaalisesti kietoutuneena, vuorovaikutteisena osana ympäristöä ja materiaalisia virtaavuuksia.

Kirjoitus tuo esiin syväkuuntelussa tapahtuneen suuntautumisen, jota Stacy Alaimo (2010) kutsuu trans-korporealisuudeksi. Se viittaa inhimillisen ja ei-inhimillisen kietoumaan, jossa inhimillinen hahmottuu osaksi materiaalisia virtaavuuksia ja paikkaa. Kuuntelukirjoituksessa kietoutuneisuus kaikuu rinnastuksissa, jotka toistuvat läpi kirjoituksen. Materiaaliset ja keholliset toiminnot ja prosessit, kuten hengittäminen, asettuvat rinnastusten samankaltaisuuksien suhteiksi. Hengitys liittyy ilmaan olioiden välillä eli siihen, mikä on välissä. Samalla se liittyy siihen, mikä on yhteistä ja jonka jaamme keskenämme. Ilma kulkee ihmiseen sisään aukoista, jolloin ilman reitti osoittaa kohdan, josta olemme aukkoisia ja huokoisia. Ilma on se, joka kulkee läpi, liittää meidät ympäristön virtaavuuksiin ja muihin materiaaliin ja hengittäviin kokonaisuuksiin.

Kehon rajojen ylittyminen on enemmän kuin inhimillistä kehovälisyyttä: havaintoa siitä, että ihmiskeho on kietoutunut materiaalisuuteen aineenvaihdunnallisesti. Materiaaliset rajat vuotavat ja syntyy havainto paikassa olemisesta materiaalisena prosessina, jossa ihminen on yksi hengittävä olio muiden joukossa. Jokaisen hengitys on erilaista, mutta kaikki, puutkin ja sammal, hengittävät. Kun ihmiskehon hengitys rinnastuu muiden olioiden hengitykseen, koko ympäristö tuntuu tekevän korvin kuultavaa hengityssäntä. Ihmistä laajempi kietoutuu kirjoitukseen. Minä maisemoituu, oppoa verkostoihin.

Toisessa kuuntelukirjoituksessa subjektit vaihtavat paikkaa tai muuntuvat toisiksi. Subjektin ja objektin suhteilla leikittelevä kuuntelukirjoitus kuvaa kuuntelevan ja kirjoittavan, lintuja katselevan ryhmämme subjektin ja objektin paikkoja vaihtaen linturyhmäksi, naamiohaukoiksi:

naamiohaukat sammaleisilla
keltaisten lehtien sisustamalla
kivillä.
Maskit kuin valkea
lunnokka – ekoakustiikka-
lunnit. Lähinnä näytämme lunneilta. (12)

Kirjoitukset tavoittavat jotain, jonka kuuntelukirjoitustilanteesta myös itse tunnistan ja muistan. Kuuntelukirjoittaminen aloitettiin pienellä aukiolla, johon asetuihin kukin omaan kohtaamme, hiljentyen ja lähes liikkumattomaan asentoon jähmettyen. Keskityimme kuuntelemaan. Kun olimme hiljaa paikoillamme, linnut tulivat katsomaan meitä. Niitä kerääntyi päittemme päälle tarkkailemaan. Ne päästelivät omia linnun ääniään korkeuksissa päittemme yllä. Tässä tilanteessa emme tarkkailleet lajeja luonnossa, vaan tarkkailimme lajien kanssa. Emme kuunnelleet lajeja, vaan kuuntelimme lajien, tai pikemminkin eläinyksilöiden, kanssa toisiamme. Syntyi kokemus siitä, kuinka ihminen on vain yksi aistiva, kommunikoi-va ja materiaalis-semioottisia suhteita muodostava laji muiden joukossa.

Kuva 4: Puun kuunteleminen korvien, mikrofonin ja kosketuksen kautta. Pauline Oliverosin harjoitteisiin sisältyy myös äänien vastaanottamiseen herkistäviä teknologiavälitteisen kuuntelemisen harjoitteita. Kuva: Olli-Pekka Tennilä.

Luontoretkellä ihminen usein suuntaa huomionsa eri kohteisiin ympäristössä, tarkkailee lintuja ja muita havaittavia, liikkuvia tai äänneleviä ja näyttäytyviä eliöitä. Kuuntelukirjoittamisen aikana lintujen asetuttua päätämme ylle tarkkailemaan meitä koin itse oman kuuntelevan kehoni osaksi paikan akustista yhteisöä, yhdeksi ääntelijäksi ja kuuntelijaksi monien muiden äännelevien ja kuuntelevien ja näyttäytyvien eliöiden joukossa. Austin McQuin (2020) kutsuu äänellisen vuorovaikutuksen kautta syntyvää kokemusta osuvasti lajienväliseksi resonanssiksi. Syväkuuntelussa toteutuu kuuntelemisen muoto, joka on lajienvälistä resonanssia, kuuntelemista yhdessä pikemminkin kuin jonkin kohteen kuuntelemista.

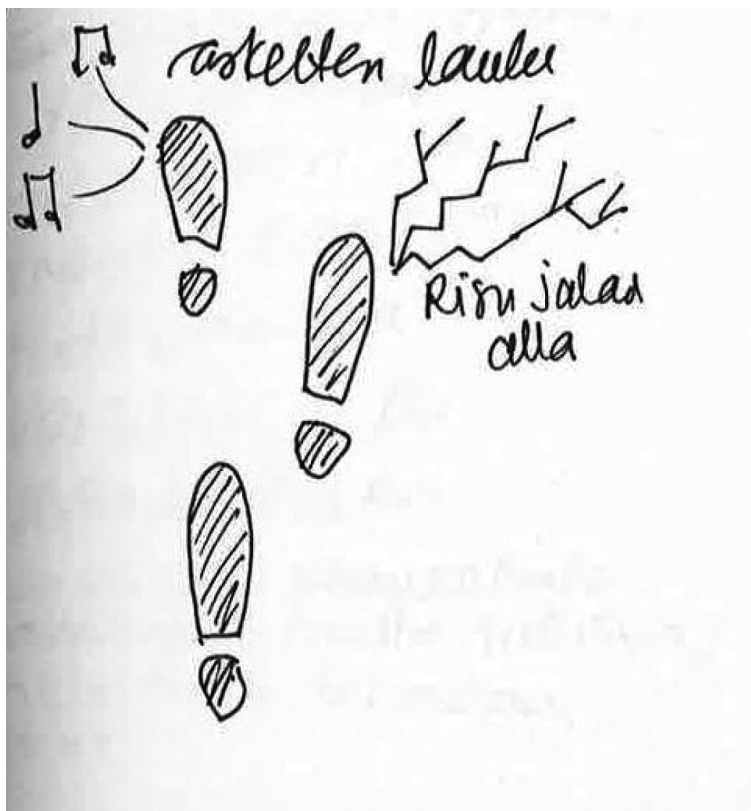
Kyse ei silloin ole vain lajienvälisestä vuorovaikutuksesta, vaan pikemminkin lajienvälisestä kohtaamisesta.

Kuuntelukirjoittamista pohiessani olen kiinnittänyt syntyneiden tekstien ohella paljon huomiota kirjoitustapahtumaan. Kuuntelukirjoittamisessa itse kuuntelemisen ja kirjoittamisen tapahtuma on tärkeä. Kun muistelen puron varteen pienelle aukiolle puskien keskelle asettunutta ryhmäämme, joka keskittyy pelkästään kuuntelemiseen, kirjoitustapahtuma alkaa mielessäni muistuttaa performanssia tai interventiota, joka rikkoo tavanomaisen. Paikallaan-olomme teki meistä myös esiintyjä. On tavanomaisempaa liikkua lähiluontoalueella ympäristöä tarkkaillen, poluilla askeltaen, yksin tai pienessä joukossa. Kuunteleminen paikallaan istuen voi sen sijaan näyttää ei-minkään-tekemiseltä.

Toimintamme hämmensikin toisia luontopolulla liikkuneita ihmisiä. Alentamalla äänensä kuiskaukseksi jotkut heistä kysyivät, voivatko kulkea sen aukion läpi, jolle olimme asettautuneet. Hiljaa paikoillaan oleva mitään tekemätön ihmisparvi ei vastannut tavanomaista mielikuvaa lähiluontoalueella toimimisesta. Syväkuuntelu teki kuuntelevista kirjoittajista hetkiseksi tarkkailun ja huomion kohteita, kuin ihmiseläinryhmän, joka asuttaessaan lähiluontoaluetta tulee siellä liikkuvien tarkkailun kohteeksi.

Kuunteleminen on Pauline Oliverosin syväkuuntelussa itsessään taiteellista toimintaa. Edellä olevan esimerkin valossa kuunteleminen taiteellisena toimintana voidaan käsittää taiteen tarjoamaksi mahdollisuudeksi tulla yhdessä toiseksi. Kun kuuntelemisesta tulee performanssi, kuuntelemisen akti voi olla myös interventio. Toiseksi tuleminen kokemuksessa käsitykset kirjoittamisesta voivat myös alkaa horjua. Kuuntelukirjoittamisessa kirjoittaja joutuu kysymään itseltään, mitä kuuntelemisen perustalta tapahtuva kirjoittaminen oikeastaan tarkoittaa. Mitä silloin kuunnellaan? Mitä silloin kirjoitetaan? Mikä kirjoittaa? Mitä kirjoittaminen on? Mitä kieli on ja mikä kaikki voidaan määrittää kieleksi tai kirjoittamiseksi?

Kuuntelun ja kirjoittamisen yhdistäminen voi näitä kysymyksiä synnyttäessään lopulta johtaa kirjoittamisesta luopumiseen, ainakin siinä mielessä jollaiseksi luontokirjoittaminen yleensä käsitetään.

Kuva 5: Sari Mäki-Penttilä.

Kuuntelu ja kirjoittaminen voivat tällöin olla yksi ja sama asia. Käveleminen ja kuunteleminen voivat muodostua ympäristön kirjoittamiseksi, jossa askeleet kirjoittavat maahan ja kehon äänet ilmaan omia merkkejään. Kävelevä ja kuunteleva ihminen huomaa olevansa yksi biosemioottisia merkkejä jättävä toimija muiden joukossa.

Kirjoittaminen luontokadon aikakaudella

Syväkuuntelu yhdistetään useimmiten musiikilliseen luovaan toimintaan (esim. Tiekso 2019). Sen soveltamiselle ei kuitenkaan ole mitään rajoituksia (Gold 2021). Syväkuuntelu on itsessään monitaiteista toimintaa, joka sisältää somaattisia, draamallisia ja musiikillisia elementtejä samaan tapaan kuin monet muutkin avantgardeen kytkeytyvät performatiiviset käytännöt.

Oma kiinnostukseni syväkuuntelua kohtaan liittyi kysymykseen siitä, voisiko syväkuuntelua yhdistää ekopoeettiseen kirjoittamiseen. Edellä siteeraamani kuuntelukirjoitukset tuovat esiin, että kuuntelukirjoittaminen voisi toimia materiaalisen ympäristökirjoittamisen lähtökohtana, siinä merkityksessä kuin antroposeenin luontokirjoittamista tarkasteleva Christian Hummelsund Voie (2019, 141) sen määrittelee. Hänen mukaansa materiaalisessa luontokirjoittamisessa huomio kohdistuu kehon ja ympäristön materiaalisuuteen, kehon ja ympäristön rajautumisen avoimuuteen, kokemuksen fyysisyyteen ja materian dynaamisen toimijuuden huomaamiseen. Kuuntelukirjoittaminen on tapa avautua kohti muita lajeja ja olioita, mikä voi samalla laajentaa käsitystä kielestä ja kirjoittamisesta inhimillisenä toimintana. Näin se voi avata näkökulmia siihen, mitä ympäristökirjoittaminen ja ympäristön lukeminen ovat tai voisivat olla. Pohdintani lähtökohtana oli kysymys siitä, voisivatko kuuntelemisen käytännöt toimia osana uusia ympäristökirjoittamisen muotoja. Minua kiinnosti tietää, voisiko äänellisyyteen liittyä sellaista potentiaalia, jota esimerkiksi Gilles Deleuze ja Félix Guattari (1987) siihen liittävät puhuessaan äänellisyydestä kaikkea materiaalisuutta läpäisevänä uudistavana ekspressiivisyytenä. Halusin kokeilla, voisiko kuuntelukirjoittaminen toimia yhtenä posthumanistisena ympäristön lukemisen ja kirjoittamisen harjoitteena ympäristökasvatuksessa ja taideperustaisessa tutkimuksessa ja pohtia, mitä se avaisi luontosuhteen tutkimiseen.

Syväkuuntelussa ympäristö voi alkaa näyttäytyä suurena äännejärjestelmänä, jota voi kuunnella monikielisenä ja -murteisena puheena. Kulttuuri voi alkaa hahmottua inhimillisen ja ei-inhi-

millisen kietoutuneisuutena ja ihmisen kulttuurihistoria lajienvälisyyden kulttuurihistoriana. Jos paneudumme esimerkiksi lintuihin kuuntelijoina, voimme käsittää enemmän ihmisen puheenoppimisen neurologisista perustoista (McQuin 2020, 18). Jos taas kuuntelemme lajien välistä resonanssia, lajien sukupuutto voi alkaa rinnastua sanojen sukupuuttoon. Lajienvälisten kohtaamisten vähentyminen köyhdyttää myös kieltä, joka kantaa mukanaan muistijälkeä lajienvälisestä kuuntelevasta kohtaamisesta. Kuulemmeko jonain päivänä linnun äänen vain sanassa liverrys, lokin kirkkaisun sanassa rääkäisy?

Ekopoetiikan kentällä — ymmärrettynä laajemmaksi kuin luontorunous tai ekologinen, kanta-aottava runous — on etsitty tapoja lajienvälisten suhteiden esiin kirjoittamiseen (esim. Hume & Osborne 2018). Myös materiaalisen ekokritiikin kentällä on kannustettu etsimään uusia kirjoittamisen tapoja. Kuuntelukirjoitus voi olla inhimillisen ja ei-inhimillisen yhteen kietova ja tässä mielessä materiaalis-semioottisissa yhteyksissä muodostunut kietoutunut teksti.

Viime vuosina on keskusteltu myös luonnosta kirjoittamisen merkityksestä ja tarpeesta kehittää uusia luonnosta kirjoittamisen tapoja. Ekolinguisti Arran Stibbe (2015, 164) mainitsee luontokatoa käsittelevien kirjoitusten ongelmaksi liiallisen abstraktiuden. Stibben mukaan maailmaa ei voi pelastaa käyttämällä samaa kieltä, jolla se on tuhottu.

On myös keskusteltu siitä, onko luonnosta kirjoittamisella enää ylipäänsä mitään merkitystä. Entistä useampi sukupuuttoaaltoa, luontokatoa ja ilmastonmuutosta vastaan taisteleva on luopunut kirjoittamisesta kokonaan. Filosofi Kathleen Dean Moore (2016, 260) listaa kirjoittajia, jotka ovat jo turhautumisen vuoksi luopuneet luonnosta kirjoittamisesta ja siirtyneet esimerkiksi suoraan toimintaan. Moore kysyy, miksi ylipäänsä enää harjoittaa luonnosta kirjoittamista. Moore itse haluaa kuitenkin pitää kiinni uskosta kirjoittamisen mahdollisuuksiin.

Antroposeenissä, kuten Donna Haraway (2016) on korostanut, synkistä näkymistä täytyy pystyä löytämään myös toivonsiemeniä. Pauline Oliverosin käsitys kuuntelemisesta ympäristöllisenä

kietoutuneisuutena ja ei-hierarkkisenä vastavuoroisuutena sopii tähän eetokseen. Kuuntelukirjoittaminen voi olla kirjoittajalle ja ympäristöön uteliaan ihmettelevästi suhtautuvalle yksi myönteisen luontosuhteen ylläpitämisen keino. Värähtely kertoo energiasta ja vitaalisuudesta kohinaa, rapinaa ja sirkutuksina, tunnettujen ja tuntemattomien eliöiden, olioiden samoin kuin teknologian ja biologian, yhteiselosta. Voi syntyä halu tuntea ja ymmärtää, kuten tässä kuuntelukirjoituksen⁶ otteessa sanallistetaan:

Tuulen kohina puissa, samalla staattisen ja jonnekin liikkuvan tuntuinen.

Olivatko äskettäiset nopeat kiekaisut peräisin renkaista vai linnun häntäännyttä viserrystä?

Äännet voimistuvat ja hiljenevät aaltomaisesti, ehkä oman hengitykseni tahtiin, kenties sen seurauksena

Lintuja on nyt paljon ja joka puolella. Kunpa tuntisin teidät. (43)

VIITTEET

¹ Luvusta on aiemmin ilmestynyt suppeampi versio (Sääskilahti 2021). Tämän luvun otsikko viittaa mainioon artikkeliin *Ehdotus ihmistä suhteellistavaksi sanastoksi* (Kortekallio ym. 2021). Ks. luovasta kirjoittamisesta ympäristöpedagogiikan osana Koistinen ym. (2022) ja Galley-more (2020). Syväkuuntelutyöpajojen toteuttaminen edellyttää koulutautumista Pauline Oliverosin praktiikkaa opettavassa Rensselaer Polytechnic Institutessa.

² Susanna Lindberg (2020) esittelee Umwelt-käsitteen käyttöä mannermaisessa filosofiassa nostaten esille Deleuzen ja Guattarin ohella muitakin filosofeja.

³ Tässä luvussa hahmoteltu kuuntelukirjoittamisen idea sivuaa sitä osaa materiaalista ekokritiikkiä, johon sisältyy biosemiotiikan ja Timothy Mortonin sekä Stacy Alaimon ajattelun lähtökohtia. Serpil Oppermannin ja Serenella Iovinon (2014) materiaalsen ekokritiikin määritelmässä ongelmallista kuuntelukirjoittamisen idean kannalta on ensinnäkin epämääräiseksi ja tarpeettomasti kertomusmuotoa korostavaksi jäävä käsitys ympäristön lukemisesta kertomuksina. Samansuuntaista kritiikkiä esittävä Timothy Clark (2019, 111–136) pitää joidenkin materiaalsen ekokritiikin piiriin kuuluvien teoreetikkojen tapaa puhua materian kerronnallisuudesta antropomorfoivana. Clark tekee myös tämän luvun kannalta tärkeän erottelun huomauttaessaan, että on eri asia puhua äänen materiaalisuudesta kuin lähestyä ääntä tuottavia materiaalisia kohteita ihmisenkaltaisina kertomusten tuottajina.

⁴ Poststrukturalisteista Barthes, Kristeva ja Derrida sivuavat äänellisyyttä ajattelussaan, mutta Martin Scherzingerin (2010, 107–108) mukaan heidän kiinnostuksensa ei sinänsä suuntautunut äänellisyyteen ja musiikillisuuteen, vaan rajatummin kielen musiikillisuuteen. Deleuze ja Guattari suuntasivat sen sijaan kokonaisvaltaisemmin ajatteluaan äänellisesti ja esimerkiksi nostivat teoksessaan Mille Plateaux synte-

tisaattorin filosofisen ajattelun vertauskuvaksi. Ks. Deleuzen filosofian annista musiikintutkimukselle myös Moisala ym. (2017).

⁵ Viitataan vähemmistöaistin käsitteellä aistihierarkiaan. Monet äänentutkijat ovat tuoneet esille näköaistikeskeisyyden ja äänellisyyden suhteen hierarkkisenä suhteena. Sanavalintani on leikillinen viittaus Deleuzen ja Guattarin vähemmistökielen käsitteeseen. Vähemmistöaistilähtöisyys ja häiriytynyt aistiminen voivat toimia luonnottomina luonnon osallistumisina, joista Deleuze ja Guattari (1987, 272–273) puhuvat. Deleuzelle ja Guattarille luonnoton luonnollisuus on toiseksi tulemisen mahdollisuus. Luonto on itsessään moninaistuva moninaisuus, joka on koko ajan tulossa toiseksi.

LÄHTEET

- Alaimo, Stacy (2010) "The naked word. The trans-corporeal ethics of the protesting body". *Women & Performance: a journal of feminist theory* 20:1, 15–36. <https://doi.org/10.1080/07407701003589253>.
- Badia, Lynn, Cetinic, Marija & Diamanti, Jeff (2020) Introduction. Teoksesssa Lynn Badia, Marija Cetinic & Jeff Diamanti (toim.) *Climate realism. The aesthetics of weather and atmosphere in the Anthropocene*. Lontoo & New York: Routledge, 1–16.
- Belgrad, Daniel (2019) *The culture of feedback. Ecological thinking in seventies America*. Chicago:
- Clark, Timothy (2019) *The value of ecocriticism*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Deleuze, Gilles (1990) *Logic of sense*. Käänt. M. Lester & Charles Stivali. New York: Columbia University Press.
- Deleuze, Gilles & Guattari, Félix (1987) *A thousand plateaus. Capitalism and schizophrenia*. Käänt. Brian Massumi. Lontoo: Continuum.
- Farina, Almo & Gage, Stuart H. (toim.) (2017) *Ecoacoustics: The ecological role of sounds*. Hoboken: John Wiley and Sons.
- Farina, Almo (2021) *Ecosemiotic landscape: A novel perspective for the toolbox of environmental humanities*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Ferrando, Francesca (2016) "A feminist genealogy of posthuman aesthetics in the visual arts". *Palgrave Communications* 2, 16011. <https://doi.org/10.1057/palcomms.2016.11>.
- Galleymore, Isabel (2020) *Teaching environmental writing. Ecocritical pedagogy and poetics*. Lontoo: Bloomsbury Academics.
- Gold, Heloise (2021) Sähköpostikeskustelut kirjoittajan kanssa.
- Guattari, Félix (1995) *Chaosmosis: An ethico-aesthetic paradigm*. Käänt. Paul Bains & Julian Pefanis. Sydney: Power.
- Haraway, Donna J. (2008) *When species meet*. Minneapolis: University of Minnesota Press.

- Haraway, Donna J. (2016) *Staying with the trouble. Making kin in the Chthulucene*. Durham: Duke University Press.
- Hume, Angela & Osborne, Gillian (toim.) (2018) *Ecopoetics. Essays in the field*. Iowa City: University of Iowa Press.
- Iovino, Serenella & Oppermann, Serpil (2014) Introduction. Stories come to matter. Teoksessa Serenella Iovino & Serpil Oppermann (toim.) *Material ecocriticism*. Bloomington & Indianapolis: Indiana University Press, 1–17.
- jadgodzinski, jan (2020) *Pedagogical explorations in a posthuman age. Essays on designer capitalism, eco-aestheticism, and visual and popular culture as west-east meet*. Cham: Palgrave Macmillan.
- Kahn, Douglas (2013) *Earth sound Earth signal: Energies and Earth magnitude in the arts*. Berkeley: University of California Press.
- Kapchan, Deborah (2017) The splash of Icarus. Theorizing sound writing / Writing sound theory. Teoksessa Deborah Kapchan (toim.) *Theorizing sound writing*. Middletown: Wesleyan University Press, 1–22.
- Koistinen, Aino-Kaisa, Laininen, Henna, Niemi-Pynttari, Risto & Sääsilahti, Nina (2022) ”Ehdotuksia luovan kirjoittamisen ympäristöpedagogiikaksi.” *Joutsen. Kotimaisen kirjallisuudentutkimuksen vuosikirja 2022*. Toim. Toni Lahtinen & Olli Löytty, 83–97.
- Kortekallio, Kaisa, Niskavaara, Mariia, Houramo, Hanna, Raipola, Juha, Salmela, Tarja, Tervonen, Ate & Karkulehto, Sanna (2021) ”Ehdotus ihmistä suhteellistavaksi sanastoksi”. *AVAIN – Kirjallisuudentutkimuksen Aikakauslehti* 17:4, 82–95. <https://doi.org/10.30665/av.100030>.
- Lindberg, Susanna (2020) Ympäristön ja ilmaston käsitteet mannermaisesa filosofiassa. Teoksessa Simo Kyllönen & Markku Oksanen (toim.) *Ilmastonmuutos ja filosofia*. Helsinki: Gaudeamus, 236–256.
- Loveless, Stephanie (2020) ”Tactical soundwalking in the city. A feminist turn from eye to ear”. *Leonardo Music Journal* 30, 99–103. https://doi.org/10.1162/lmj_a_01100.
- Maran, Timo (2014) Semiotization of matter. A hybrid zone between biosemiotics and material ecocriticism. Teoksessa Serenella Iovino &

- Serpil Oppermann (toim.) *Material ecocriticism*. Bloomington and Indianapolis: Indiana University Press, 141–154.
- Maran, Timo (2017) *Mimicry and meaning. Structure and semiotics of biological mimicry*. Cham: Springer.
- McQuin, Austin (2020) *Becoming audible. Sounding animality in performance*. Pennsylvania: Pennsylvania State University Press.
- Moe, Aaron M. (2019) *Ecocriticism and the poiesis of form: Holding on to proteus*. New York: Routledge.
- Moisala, Pirkko, Leppänen, Taru, Tiainen, Milla & Väättäin, Hanna (toim.) (2017) *Musical encounters with Deleuze and Guattari*. Lontoo: Bloomsbury Publications.
- Moore, Kathleen Dean (2016) *Great tide rising: Towards clarity and moral courage in a time of planetary change*. Berkeley: Counterpoint.
- Morton, Timothy (2007) *Ecology without nature. Rethinking environmental aesthetics*. Cambridge, MA & Lontoo: Harvard University Press.
- Oliveros, Pauline (2005) *Deep listening: a composer's sound practice*. New York: iUniverse.
- Oppermann, Serpil (2019) How the material world communicates. Insights from material ecocriticism. Teoksessa Scott Slovic, Swarnalatha Rangarajan & Vidya Sarveswaran (toim.) *Routledge handbook of ecocriticism and environmental communication*. Lontoo & New York: Routledge, 108–117.
- Oppermann, Serpil & Iovino, Serenella (2017) Introduction. The environmental humanities and the challenges of the Anthropocene. Teoksessa Serpil Oppermann & Serenella Iovino (toim.) *Environmental humanities. Voices from the Anthropocene*. Lontoo & New York: Rowman & Littlefield, 1–22.
- Scherzinger, Martin (2010) Enforced deterritorialization, or the trouble with musical politics. Teoksessa Nick Nesbit & Brian Hulce (toim.) *Sounding the virtual. Gilles Deleuze and the theory and philosophy of music*. Farnham: Ashgate, 103–128.
- Snaza, Nathan (2019) *Animate literacies. Literature, affect, and the politics of humanism*. Durham: Duke University Press.

- Springgay, Stephanie & Truman, Sarah E. (2018) *Walking methodologies in a more-than-human world: WalkingLab*. Lontoo & New York: Routledge.
- Stibbe, Arran (2015) *Ecolinguistics: Language, ecology and the stories we live by*. Lontoo & New York: Routledge.
- Sääskilähti, Nina (2021) ”Kuuntelukirjoittaminen ekopoeettisena käytäntönä”. *Scriptum: Creative Writing Research Journal* 8:1, 4–26. <http://urn.fi/URN:NBN:fi:jyu-202106153764>.
- Tiekso, Tanja (2019) Musiikin avantgardistinen ekologia Jacques Attalin, R. Murray Schaferin ja Pauline Oliveroksen ajattelussa. Teoksessa Juha Torvinen & Susanna Välimäki (toim.) *Musiikki ja luonto. Soiva kulttuuri ympäristökriisin aikakaudella*. Utukirjat. Turku: Turun yliopisto, 364–383.
- Voie Hummelsund, Christian (2019) Nature writing in the anthropocene. Teoksessa Scott Slovic, Swarnalatha Rangarajan & Vidya Sarveswaran (toim.) *Routledge handbook of ecocriticism and environmental communication*. Lontoo & New York: Routledge, 199–210.
- Wheeler, Wendy (2006) *The whole creature: Complexity, biosemiotics, and the evolution of culture*. Lontoo: Lawrence & Wishart.

MONIMUOTOISUUS LUONTOSUHTEIDEN PEILINÄ

Heidi Björklund, Jenna Purhonen & Antti Vallius

Luonnon monimuotoisuus on ekosysteemien, lajien ja geenien kirjoa maailmassa tai rajatulla alueella (Euroopan ympäristökeskus 2008). Tähän moninaisuuteen nähden yksiköllinen sana ”luonto” voi kuulostaa ristiriitaiselta, kun kokonaisuudesta puhutaan etenkin länsimaissa ikään kuin yhtenä asiana, yksikkönä (ks. esim. Berglund 2012, 42–43; Williams 2003). Lisäksi luonto on itsessään moniulotteinen käsite, jonka määrittelyn haasteita olemme tarkastelleet laajemmin luvuissa ”Ristiriitainen luontosuhde” ja ”Kysymyksiä luonnosta”. Näiden käsitteellisten hankaluuksien vuoksi luonnon monimuotoisuutta voi olla vaikea hahmottaa konkreettisesti. Monimuotoisuuden ymmärtämistä vaikeuttaa myös se, että määritelmän mukaan luonnon monimuotoisuus voi ilmetä tilaolutuvuuksien eri tasoilla, kuten yksilöissä geneettisenä monimuotoisuutena ja maisemassa eri ekosysteemeinä (Anonyymi 1993).

Ihmisten (*Homo sapiens*) toiminta muokkaa osaltaan monimuotoisuutta, ja toisaalta ihmiset kulttuuriympäristöineen ovat osa luonnon monimuotoisuutta (ks. esim. Lehtonen 2014, 28). Näin ollen tarkasteltaessa ihmisten luontosuhteita on tärkeää huomioida monipuolisesti myös eri mittakaavoissa toteutuvaa monimuotoisuutta. Tähän nojaten halusimme luoda tutkimuksellisen tilan ja sen puitteissa ekologian ja kulttuurintutkimuksen lähestymistapoja yhdistävän menetelmällisen kokeilun, jossa havainnoidaan ympäristöä useista eri mittakaavoista ja näkökulmista. Tavoitteena oli tutkia, mitä luontosuhteesta saadaan selville luonnon kokemisen ja havainnoinnin monimuotoisuuden kautta. Tällaiseksi tilaksi muodostui taiteellis-ekologinen työpaja, joka järjestettiin syksyllä 2020 kahdesti Laukaassa Hyypäänvuorella. Seuraavassa esittelemme työpajaa ja sen tuloksia tukeutuen aineistoon, joka koostuu kenttänauhoituksista ja muistiinpanoista sekä jälkikäteen kerätyn palautteiden vastauksista.

Työpajan paikka ja osallistujat

Työpajan suunnittelun ja toteutuspaikan valinnan lähtökohtana oli ajatus siitä, että keskeiset mittakaavaan ja monimuotoisuuteen liittyvät teemat läpäisisivät kokonaisuuden niin rakenteellisesti kuin sisällöllisestikin. Näin ollen työpajan tuli toimia tiettyyn kohteeseen ankkuroituvana toiminnallisena alustana, joka mahdollisti sekä ekologisten että taiteen ja kulttuurin tutkimuksen menetelmien ja näkökulmien yhdistämisen. Tästä syystä työpajan fyysiseksi toteutuspaikaksi haettiin kohdetta, jossa on monimuotoisuutta lajiston, luontotyyppien ja luonnontilaisuuden suhteen. Paikan haluttiin sisältävän riittävän suurta korkeusvaihtelua, jotta ympäristöä päästäisiin tarkastelemaan myös laaja-alaisen maiseman tasolla. Kulttuurinen monimuotoisuus määriteltiin tässä yhteydessä maiseman ja siihen liitettyjen arvojen ja merkitysten pohjalta, joten halusimme kohteen olevan yleisesti tunnettu maisemakohde, jonka tarjoamat näkymät kytkeytyvät suomalaiskansallisessa kulttuurissa vaalittuihin monisäikeisiin esteettisiin ja poliittisiin merkitystasoihin.

Laukaassa sijaitseva Hyppäänvuori täytti edellä mainitut ehdot. Hyppäänvuori on keskiboreaalisella kasvillisuusvyöhykkeellä sijaitseva Natura 2000 -verkostoon kuuluva suojelualue, missä valtapuulajeina ovat kuusi (*Picea abies*) ja mänty (*Pinus sylvestris*) (Ahti, Hämet-Ahti & Jalas 1968). Vuoren lakiosat ovat melko luonnontilaisia vanhoja kalliomänniköitä lahopuineen, kun taas rinteillä levittäytyy rehevä lehtomainen kuusivaltainen kangasmetsä, jonka luonnontilaisuus on jonkin verran heikentynyt metsätaloustoimien vuoksi. Vuoren alapuoliset metsät ovat paikoin tavallista tasaikäistä talousmetsää, mistä johtuen metsäluonnon monimuotoisuudelle tärkeää lahopuuta on niissä erittäin vähän¹. (Anonyymi 2000; Siitonen 2001.) Lievestuoreenjärven länsirannalla sijaitsevan – Keski-Suomen Koliksikin kutsutun – Hyppäänvuoren laelta avautuu laaja näkymä, joka edustaa suomalaisessa kulttuurissa merkittävää korkealta avautuvan järvimaiseman teemaa (Lukkarinen 2004; Vallius 2013). Sekä maiseman että alueen ominaispiirteiden johdosta Hyppäänvuori on nimetty myös yhdeksi Keski-Suomen alueel-

la sijaitsevaksi valtakunnallisesti arvokkaaksi maisema-alueeksi (KSU-raportti 2016, 52).

Työpajan toiminnallisen luonteen sekä toteuttamishetkenä valinneiden koronarajoitusten seurauksena työpajan osallistujien määrää rajoitettiin. Suuren kiinnostuksen myötä päädyimme lopulta järjestämään kaksi samansisältöistä työpajaa, joista ensimmäiseen osallistui kuusi ja toiseen neljä henkilöä. Osallistujien joukko muodostui opiskelijoista, tutkijoista, taiteilijoista, eläköityneestä opettajasta ja luontoalan ammattilaisesta. Kaikilla heillä luonto, taide tai ne molemmat kytkeytyivät opintoihin, tutkimukseen, harrastukseen, taiteen tekemiseen tai muuhun päivätyöhön. Edellä mainitut kytkökset ilmenivät esimerkiksi ympäristöalojen, ekologian ja taidekasvatuksen opintoina tai maiseman, luonnossa tapahtuvan luovan toiminnan ja/tai taiteen ja filosofian tutkimuksena. Luontokytkestä ilmensivät myös luonnossa liikkuminen ja luonnon aiheiden sekä materiaalien hyödyntäminen taiteessa tai päivätyö, jossa luonnon hyvinvointi liitetään ihmisen hyvinvointiin. Joukko koostui siis ”luontoihmisistä”, jotka jakoivat suhteellisen samankaltaisen, luonnon itseisarvoa ja suojelullista eetosta korostavan maailmankuvan. Joukosta puuttuivat luonnonsuojelua voimakkaasti haastavat henkilöt, jotka olisivat voineet rikastuttaa näkökulmien kirjoa, mutta samalla kenties myös vaikuttaa ryhmän yhteishenkeen ja työpajan tunnelmaan.

Toiminnalliset rastit

Työpaja rakentui erilaisten toiminnallisten rastien ja muutaman lyhyemmän tietoiskumaisen pysähdyksen ympärille. Niissä osallistujille tarjottiin mahdollisuutta joko oman toiminnan tai työpajan vetäjien ohjeistamana tarkastella luontoa ja sen monimuotoisuutta monessa eri mittakaavassa sekä pohtia eri aistien välityksellä omaa suhdettaan luonnonympäristöön ja sen suhdetta itseän.

Katseet pohjakerrokseen

Ensimmäisellä rastilla sovelsimme muun muassa kasvilajiston monimuotoisuusselvityksissä yleisesti käytettävää tutkimusruutukartoitusmenetelmää (RajatOn 2015), jonka avulla osallistujat laskevat pareittain satunnaisesti sijoitetulta neliömetriruudulta kaikki sammal-, putkilokasvi- ja sienilajit (kuva 1). Kasveista tuli arvioida lajien peittävyudet prosentteina tutkimusruudun pinta-alasta ja sienistä itiöemien tarkat lukumäärät². Tietojen tallentamista varten jaoimme osallistujille valmiit lomakkeet. Tehtävässä ei vaadittu kuitenkaan lajintunnistustaitoja, vaan tunnistukseen sai tukea työ-

Kuva 1. Osallistujia syventyneenä tutkimusruutuunsa. Tutkimusruuturasti sijoittui talousmetsään, jossa oli olematon pensaskerros ja niukka kenttäkerros. Pohjakerroksesta löytyi sammalia ja sieniä. (Kuva: Antti Vallius)

Kuva 2. Tutkimusruutukartoituksen purkua sammalvaltaisella ruudulla. Ruutujen lajistot ja etenkin lajien runsaussuhteet olivat hyvin erilaisia (ks. kuvat 3 ja 4), vaikka ruudut sijaitsivat vain parinkymmenen metrin päässä toisistaan. (Kuva: Antti Vallius)

pajan ekologeilta. Mikäli osallistujat tai me tutkijat emme osanneet määrittää lajia, havainto kirjattiin ylös ryhmän tarkkuudella (esim. ”sammal 1, sammal 2”). Tehtävän tavoitteena oli havainnollistaa lajiston monimuotoisuuden mittareita, eli lajimäärää ja lajienvälistä runsautta, sekä satunnaisuuden merkitystä havaitun lajiston koostumukselle. Tehtävän lopuksi keräännymme koko joukolla jokaisen ruudun ääreen, missä kukin kartoittajapari esitteli ruutunsa runsaimman sekä omasta mielestään mielenkiintoisimman lajin.

Rasti toteutettiin kuusimetsässä suppealla alueella, mutta siitä huolimatta tutkimusruutujen lajisto poikkesi toisistaan huomattavasti. Yhdellä ruudulla oli lähes yksinomaan sammalia, kun taas toisilta löytyi vaihtelevasti sieniä, sammalia ja putkilokasveja (kuvat 2–4).

Kuva 3. Tältä tutkimusruudulta löytyi paljon sieniä: mustarousku (*Lactarius turpis*), lakkinupikka (*Cudonia confusa*), haperolaji (*Russula* sp.), keltasarvikka (*Calocera viscosa*), malikkalaji (*Clitocybe* sp.), kuusenneulasnahikas (*Marasmiellus perforans*), jänönkorvalaji (*Otidea* sp.), hiippolaji (*Mycena* sp.) ja seitikkilaji (*Cortinarius* sp.). (Kuva: Antti Vallius)

Eniten peittävä laji on sitten tämä kerrossammal. Ja näitä kuusenneulasnahikkaita laskimme noin kahdeksankymmentä. (Työpajakeskustelu 15.9., 12)

Meillä oli täällä aika paljon kasveja verrattain noihin kahteen muuhun ruutuun. Nyt kun näki nuo kaks muuta [ruutua], niin vaikka ne on nuin lähellä, niin ne on ihan erilaisia kaikki. Mutta täällä oli pihlajaa, sitten

Kuva 4. Seinä- ja kerrossammal (*Pleurozium schreberi*, *Hylocomium splendens*) vallitsivat tällä tutkimusruudulla. (Kuva: Antti Vallius)

oli mustikkaa, käenkaalia ja kahta erilaista tuommosta jotakin heinää. Ja sitten oli vanamoja ja oravanmarjaa. (Työpajakeskustelu 14.9., 1 ja 11 työparina)

Osallistujien havainnoissa ja oivalluksissa tiivistyi satunnaistamisen hyöty. Ilman satunnaistamista tutkimusruudun saattaisi helposti sijoittaa mielenkiintoiselta näyttävään paikkaan, jolloin mukaan tu-

lee ihmisen valinta, joka vinouttaisi lajisto-otosta. Toisaalta muutamman tutkimusruudun lajivaihtelun avulla havainnollistui, että koko metsän lajiston selvitykseen tarvittaisiin useita ruutuja, jotta satunnaistamisesta johtuva lajivaihtelu tasaantuu ja paikan kokonaislajistosta saadaan kattava käsitys. Siitä huolimatta harvinaisia lajeja täytyisi etsiä erikseen, sillä niitä ei vähälukuisuutensa vuoksi todennäköisesti osuisi ruuduille.

Osallistujien kokemusten mukaan tutkimusruudun tarkka lajistokartoitus ”pakotti” havainnoimaan ympäristöä tavanomaisesta poikkeavalla tavalla ja kiinnittämään huomiota asioihin, joihin ei yleensä kiinnitä huomiota niiden pienuuden tai vierauden takia (kuvat 5 ja 6). Keskeisenä tekijänä tässä toimi ruudun luoma rajaus, joka muodosti tarkasteltavasta alueesta hallittavissa olevan kokonaisuuden.

Ei oo ikinä tullut tällaista tehtyä, et valitsee neliön metsästä ja katsoo mitä sillä on. Se jotenkin tarkentaa katsetta just tämmöseen, mitkä normaalisti jäävät huomaamatta, kun kävelee jossain, niin lähinnä toteaa, no täällä nyt on kaikenlaista, että aika vihreältä näyttää, tos on vähän ruskeampaa, ja se on siinä. Mut tommonen, kun sen fokusoi ja rajaa tommosten yksittäisen läntin, niin se jotenkin tuntuu, et sitä vois zoomata aina syvemmälle. (Työpajakeskustelu 15.9., 43)

Havaintojen tekemiseen täytyy oikeastaan harjaantua ja opettaa, että meillä varmaan lajikehityksen myötä näköaisti toimii vähän eri tavalla normaalisti. Havainnoi ympäristöä ja tutkii, et onko vaaraa tai jotain muuta, mutta sitten kun mennään noin pieneen, täytyy oikeasti harjoitella ja keskittyä. Samahan se on silloin, kun marjastaa, niin on tavallaan zoomaus päällä niihin marjoihin mitä hakee, silloin ei muita näe, jos haetaan puolukkaa, niin silloin mustikoita ei katsota. Ja se täytyy todellakin keskittyä tekemään havaintoja siitä asiasta, mistä haluaa tehdä niitä havaintoja. (Työpajakeskustelu 15.9., 23)

Tää tehtävä anto meille aika hyvät raamit. Tosissaan oli se tila, joka oli rajattu, ja kun piti miettiä vaikka sitä peittävyyttä, niin sekin antaa tietyn vinkkelin, mikä saa siut keskittymään. Ja tutkimaan sitä siltä kantilta. Sitten laskee noita pienen pieniä juttuja sieltä, et montaks niitä on. Niin sie oot heti ihan eri lailla kiinni jo siinä jutussa. (Työpajakeskustelu 15.9., 16)

Usein ensin havaittujen tuttujen lajiryhmien, kuten esimerkiksi helposti erottuvien sienten, jälkeen ruututyöskentely sai osallistujat keskittymään myös itselle vieraisiin lajeihin. Ulkonäöltään tai kasvutavaltaan erikoisimmat lajit viehättivät, mutta jo se koettiin mielenkiintoisena, että joku itselle tuntematon sai nimen. Karttunut tieto näytti sulautuvan myös varsin nopeasti luonnonympäristön havainnointiin ja kokemiseen. Ylipäänsä osallistujien keskusteluista välittyi hämmästys jo näiden pienten ruutujen sisältämästä lajipaljoudesta, koko metsäympäristöstä puhumattakaan.

Enhä tuo jänönkorva ja tää lakkinupikka oli [mielenkiintoisimmat]. (Työpajakeskustelu 14.9., 33)

Se on ihana, kun ensin kattoo ja tavallaan sä näät sen. Ja sit kun katsot kauemmin, niin koko ajan löydät sieltä uutta ja se kerroksellisuus, se runsaus koko ajan lisääntyy, mitä tarkempaa sä katsot. Ja tää kuusen-neulasnahikas oli mulle ihan uusi. Nyt kun kävelee, niin näkee maise- man myös ihan uudella tavalla, kun huomaa, et tätä on joka puolella. (Työpajakeskustelu 14.9., 1)

Et myös se oma katsomisen tapa muuttuu. (Työpajakeskustelu 14.9., 11)

Aistien hermistys

Toisena rastina oli yhteisötaiteilija Hanna Veanderin vetämä aistiharjoitus, jossa tarkastelun kohdetta kasvatettiin metsäympäristön pohjakerroksen tasolta osallistujien omaan ihmisen kokoiseen mitatakaavaan. Tehtävään virittäydettiin lyhyellä kävelymatkalla, joka suoritettiin ensimmäisellä rastilla puetuissa koronasuojavarusteissa. Kävelyn jälkeen osallistujien tuli valita itselleen mieluisa paikka ympäröivästä metsästä (kuva 7). Paikan löydettyään he saivat riisua suojavarusteet ja pysähtyä aistimaan ympäristöä. Koska näköaisti hallitsee monella suurta osaa havainnoinnista, kehotti taiteilija osallistujia sulkemaan silmät ja keskittymään kuulo-, haju- ja tuntoaisteihin. Tehtävän keskeisenä ideana oli luoda tila, jossa osallistujat saivat vain olla ja aistia. Tällainen ”luontokolossa” olemi-

Kuva 5. Kuusenneulasessa kasvavaa vaalealakkista kuusenneulasnahikasta (*Marasmiellus perforans*) löytyi paikoitellen runsaasti. (Kuva: Antti Vallius)

Kuva 6 (viereisellä sivulla). Tutkimusruudulla neulasten seasta esiin työnnyt jänönkorvalaji (*Otidea* sp.) jäisi metsäkävelyllä helposti huomaimatta. (Kuva: Heidi Björklund)

nen, luonnon kokeminen tekemättä mitään, on yksi tapa auttaa olemaan läsnä ja huomaamaan luontoa (Karvinen 1997, 29). Siten menetelmä on omiaan herättämään havainnointiherkkyyttä. Tavoitteenamme oli, että osallistujat pystyisivät keskittymään joko itseensä, ympäröivään metsään tai molempiin, ja voisivat tätä kautta ajautua pohtimaan itsen ja luonnon välistä suhdetta ja siihen sisältyvää vastavuoroisuutta. Osallistujille annettiin noin 10 minuuttia omaa aikaa, jonka kulusta heidän ei tarvinnut itse pitää huolta, vaan taiteilija kävi varovasti ”herättelemässä” jokaisen sen jälkeen, kun aika oli kulunut. Joukon kerääntyttyä taas yhteen kävimme keskustelun, jossa jokainen sai kertoa tehtävän kautta nousseista kokemuksistaan.

Metsässä kiireettömästi pysähtyminen oli monelle vahva hetki, joka rakentui syvästä rentoutumisesta sekä eri tavoin aistitun luonnonympäristön aikaansaamista tuntemuksista ja ajatuksista. Yksi osallistuja kertoi esimerkiksi tunteneensa konkreettisesti oman pulssinsa hidastumisen ja stressitasonsa laskun ja jopa nukahtaneensa toviksi sammalmättäälle. Tämänkaltaiset luonnonympäristöjen terveys- ja hyvinvointivaikutukset, kuten juuri stressin aleneminen, on todistettu monissa eri tutkimuksissa (ks. esim. Annersted ym. 2010; Park ym. 2010; Seymour 2016). Tässä yhteydessä rentoutumisen mahdollisti ennen kaikkea tietoisuus siitä, että joku muu huolehti aikataulusta. Monet osallistujat puhuivat siitä, miten hetki loi heille rauhaisan ja hyvän olon. Toiselta ihmiseltä saatu lupa olla ja aistimiseen keskittyvä tehtävä ylipäänsä ohjasivat osallistujia pohtimaan oman itsensä suhdetta luontoon sekä muiden ihmisten merkitystä heidän henkilökohtaiseen luonnon kokemiseensa.

Mä olin tuolla, mun mielestä hyvin rehevässä paikassa, ja tuntu et yhteyks tähän ympäristöön kasvaa, kun voi olla itsensä ja tän kaiken ympäröivän kanssa. Hetki oli kyl tosi hyvä. Tuntu siltä, et mä oon vahvemmin itseni kanssa, mut myös vahvemmin tän ympäristön kanssa. (Työpajakeskustelu 14.9., 36)

Siinä vaiheessa mä olin silmät kii, ja helmeilee se valo siinä, niin sitten sää [rastin vetäjä Hanna Veander] tulet. Must se on ihana, koska yleen-

Kuva 7. Aistiharjoituksessa osallistujat saivat vain olla välitsemässään paikassa ja keskittyä aistimaan ympäristöä. (Kuva: Antti Vallius)

sä kun on metsässä yksin, ja jos joku tulee, niin siihen joutuu reagoimaan eri tavalla, kun se on joku muu ja ei tiedä, et onko koiraa mukana ja mitä tapahtuu. Kun tietää, et se oot juuri sinä, joka tulet, et mun ei tarvinnu reagoida mihinkään. Ja sit se tuntuu hyvältä, et sä näet mut siinä mun paikalla ja mä saan olla rauhassa. Ja sit sä sanot, että älä säikähdä. Must se on ihana, se oli hyvä. (Työpajakeskustelu 15.9., 12)

Työpajojen aikana vallinnut tuulinen ja aurinkoinen syyssää vaikutti vahvasti itse kullekin sopivan paikan valitsemiseen ja ympäristön kokemiseen. Osallistujien kokemassa säätilassa keskeisimmäksi nousi tuuli, jonka puiden latvoissa muodostamaa ääntä kuvailtiin niin miellyttäväksi kuin myös liian vallitsevaksi ja levottoman tuntuiseksi. Tuulen ääni ja tuntu yhdessä auringonvalon kanssa koettiin sekä esteettisinä elementteinä, kuten erilaisina liikkeinä ja valoisuuden vaihteluina, että kehollisina tuntemuksina ja kokemuksina. Kokonaisvaltaisesti eri aistein koettu säätila ja sen aikaansaamat mielessä tapahtuneet sekä keholliset tuntemukset koettiin pääsääntöisesti hyvinä ja positiivisina.

Mie nojasin semmoseen sammaleiseen kiveen tai oikeastaan makasin osittain kiven päällä. Ja laitoin silmät kiinni, kuuntelin sitä tuulta, miten se tuolla puiden latvoissa humisee. Ja kuitenkin tuntuu, että siellä se on voimakas, mut sitten siinä, missä mie oon, niin siinä vähän siltä tuulelta suojassa ja siinä oli hyvä olla, kun aurinko paisto vielä siihen lämpimästi niiden puitten välistä. Sitten lopussa tuli kyllä vähän viileä, mutta ei se haitannut. (Työpajakeskustelu 14.9., 33)

Ja sitten tää tuuli, mikä tuli kuuloaistimuksen ja ehkä ajoittain jopa tuntoaistimuksen kautta, että se tuuli matkustaa, soittaa näitä puita. Jotenkin tuli niin vahvasti semmonen olo, että, että nyt on muutoksen aika, et nyt täällä kaikki muuttuu, että tuuli tulee ja se menee, ja se tekee sen muutoksen jotenkin. (Työpajakeskustelu 14.9., 1)

Koitin katsoa paikkaa, mihin paistaisi aurinko. Ja sitten taas toisaalta paikkaa, mikä ois vähän syrjässä. Korjasin varmaan muutamaankin otteeseen asentoa siinä. Koitin tai olin polvella tovin ja sitten vaihdoin risti-istuntaan. Osittain tästä syystä, että kun asento ei ollut mikään kauhean vakaa, niin silmät tuntu luontevammalta pitää auki, mikä sitten tässä tapauksessa tarkoitti sitä, että pääsi ihastelemaan viehättävää valon siivilöitymistä puiden lävitse, mikä varsinkin tämmöisessä pienessä tuulessa on miellyttävää seurattavaa puiden huojuessa ja valonsäteiden heiluessa siinä samalla. Äänimaisemasta varmastikin tuuli on sellanen, mikä sitä jotenkin hallitsi. Se tuntu jopa jossain määrin levottomalta, kun humina käy joka puolella ympärillä. (Työpajakeskustelu 15.9., 43)

Oli, kun valitsin sitä paikkaa, niin olo, et halua makoilla vihreässä. Lähinnä kuuntelin tuulen ääntä ja oman hengityksen ääntä. Jännästi

sitä, miten se tuuli toisaalla alotti ja toisaalla lopetti, ja miten se eri puissa sitten, minkälaista erilaista ääntä oli. Välillä myös halus katsella sitä, kun makaa tuolla, niin puut näyttää aika hienoilta, kun ne kei-
nuu. Nyt on tämmönen vähäinen tuuli, niin se on semmosta pientä lii-
kettä. (Työpajakeskustelu 15.9., 12)

Säätilan synnyttämien miellyttävien tuntemusten lisäksi joukkoon lukeutui myös yksi aluksi pelottavaksi mielletty kokemus:

Mie istuin tuol sellasen kaatuneen puunrungon pääl ja nojasin sellaseen isoon puuhun, ainakin isolta se tuntu, en mie sit kattonut. Sit kun se kovasti rupes tuulee, kun se puu heiluu, niin se tuntu, että mie siin säikähdin, että ihan kun joku hengittäis siin vieressä, mut se olikin niinku se puun heiluminen. (Työpajakeskustelu 14.9., 39)

Tehtävä ohjasi osallistujia keskittymään moniin erilaisiin kehollisiin tuntemuksiin, jotka syntyivät eri aistien välityksellä ja vuorovaikutuksessa luonnonympäristön kanssa. Vuorovaikutussuhteiden ympäristötekijöinä toimivat säätilan ohella pääsääntöisesti maaperä ja kasvilajit, kuten kivet, sammalmättäät ja puut, joista viimeiseksi mainittuja vasten usein nojailtiin.

Kun paljon ollaan metsässä, niin mulla on aina semmonen tarve, et sais nojata puuhun, ja sit kun mulla on pieni lapsi, niin tuntuu, et aina ollaan niinku menossa ja pitää kattoo, ja että se hetki, että voi olla vaan silmät kiinni ja nojata, niin se jää aina hirveen lyhyeksi, niin nyt mulla on se tilaisuus, nyt mä etsin sen puunrungon. Ja sitten tosi moni puunrunko oli näitä kuusen tämmösiä oksasia runkoja. Sitten sieltä pilkotti yks koivu, mä että tuo on hyvä ja menin sitä koivua vasten. Sitten laitoin istuinalustan maahan ja istuin ja nojasin siihen. Sitten se tuli se paine just tonne lapojen väliin, mihin osu se puun ja minun välinen kontakti. Ja se oli jotenkin niin hoitava, se aistimus oli hyvin paljon sitä omaa kehonsisäistä resonanssia, mitä tuntu, että se puu tuotti siinä, tai meidän yhteinen yhteys. Ja sitten sama liike myös siellä omassa rintalastassa, hengityksen mukana nouseva ja laskeva, tuntu ikään kuin se koivu ois auttanut siellä takana ja tukenut. Ja tavallaan ihan kiinni tässä, mut tavallaan kuitenkin ihan omassa maailmassa. (Työpajakeskustelu 14.9., 1)

Toinen, mihin jossain määrin huomio kiinnittyi, oli viehättävä lahonneisuuden tuoksu, mitä siinä oli, märkää maata ja muuta tälläs-

tä. On semmonen jotenkin maadoittava kokemus. (Työpajakeskustelu 15.9., 43)

Kokeilin niitä eri kasveja, mustikanvarpua kokeilin, et miltä se tuntuu käteen, et siitä lähti yllättävän kahiseva ääni, niinku se ois ollu aika kuiva. Sit kun mie katoin sitä, niin se oli ihan vielä tiheät lehet ja hyvin tuoreen näkönen. (Työpajakeskustelu 14.9., 33)

Edellä mainittujen lisäksi osallistujien kertomuksissa mainittiin muutamia kohtaamisia muiden eläinlajien kanssa. Suhtautumiset näihin vaihtelivat iholle tunkeutuneen yksilön häätämisestä toisten metsäympäristössä elävien etäisempään huomaamiseen sekä myös eräänlaiseen samalle tasolle asettumiseen.

Ja sit itseasiassa minuu maistettiin yhdessä vaiheessa. Vähän rupes polttelemaan pikkurillia. Ja sitten okei, otetaas nyt rauhallisesti. Tota niin kekomuurahainen oli päättänyt, että miepäs nyt vähän tutkin tätä tyyppiä. Sit mahdollisimman rauhallisesti yritin, että jos nyt ottasit ne leuat irti kuitenkin siitä sormesta. Ja sitten taas olin siinä kaikessa rauhassa. (Työpajakeskustelu 15.9., 16)

Muutama linnun tsirpaus kuului kanssa ja sitten satunnaista rasahtelua. En tiedä onko ne kuinka mukavan tuntuisia, mutta kuitenkin viestitti ympärillä olevasta elämästä. (Työpajakeskustelu 15.9., 43)

Käpälsin sitä vieressä olevaa sammalikkoja, niin musta tuntu, et siinä oli joku, kun tässä oli noita elläinten ruokintapaikkoja, siinä oli varmaan ollu joku muukin, koska ne oli ihan silleen lintassa ja kuivia, ehkä se puu oli suojannut, mutta ne oli niinku siinä ois joku jo istunut siinä mun vieres, et siinä oli joku muukin kattonut, et tää on hyvä paikka. (Työpajakeskustelu 14.9., 11)

Pelkän aistimaan pysähtymisen ohella tehtävä ohjasi aktiivisempaan toimintaan. Tämä ilmeni etenkin niiden kahden osallistujan kohdalla, jotka alkoivat piirtää havaitsemaansa luonnonympäristöä (kuva 8). Kyseinen toiminta on yksi vuorovaikutukselle avautumisen keino, sillä ympäristön piirtämistä on pidetty dialogisena prosessina, jossa piirtäjän havainnointikyky herkistyy. Näin ollen piirtämistapahtumasta tulee ympäristökokemus ja piirustuksesta eräänlainen muistoesine siitä tilanteesta, jossa piirtäjä ja hänen kohteensa ovat kohdanneet toisensa. (Lukkarinen 2015.) Kimmokkeena

Kuva 8. Osallistujan piirtämä kuva aistiharjoituksen aikana. (Kuva: osallistuja 37)

piirtämiselle toimi näissä tapauksissa erityisesti auringonvalon ja erilaisten luonnonelementtien herättämä esteettinen kiinnostavuus.

Must oli tosi hienoa, mä katsoin tuolta oikeelle päin olevaa metsää ja sitä valoa. Oli puu, siellä oli sieni ja sitten madonsyömät lehdet tässä näin, tässä puussa. Istuin alas ja sitten piirsin muutamia luonnoksia siinä niin. Ja tunsin, että mulla on kauheen hyvä olla. Että se oli luontevaa. (Työpajakeskustelu 14.9., 37)

Kaksi on kulkijan kaunista, on vihreä metsä ja maa. Helismaan yks hieno biisi. Ne sanat ja koko biisi alko soimaan mielessä, kun löyty hyvä paikka, sammaleinen kivi. Ja sitten niitten mikrounien jälkeen tuli sellanen virkeä olo, nous ylös katsomaan, että mitä siinä ympärillä oli kiinnostavaa. Edessä oli toinen kivi, minkä päällä oli hyvin paksu sammalkerros. Ja rupesin piirtämään sitä, oli se kirja mukana, niin mä aattelin piirtää. (Työpajakeskustelu 15.9., 23)

Yhteisöllinen aistiminen

Aistikeskustelu käytiin paikalla, missä kasvoi Keski-Suomessa vähälukuinen metsälehmus (*Tilia cordata*), muinainen hyötykasvi. Se johdatteli tietoisuuteen Hyyppäänvuoren ympäristössä esiintyvistä harvinaisista eliölajeista. Alueella kasvaa esimerkiksi metsänätkelmä (*Lathyrus sylvestris*) ja vaateliias isotuppisammal (*Timmia austriaca*) (Anonyymi 2000). Paikalla tarkasteltiin myös puustoa ja sen rakennepiirteitä lintujen ja muun metsälajiston kannalta. Näin nostettiin katsetta ja laajennettiin mittakaavaa ensimmäisen rastin kenttäkerrosta ja toisen rastin ihmistä ylemmäksi puuston tasolle.

Tilanne ja ekologiseen tietoon perustunut alustus pohjustivat keskustelua, jota käytiin muun muassa erään osallistujan käpylintujen (*Loxia* sp.) käyttäytymiseen liittyvästä kokemuksesta.

Onko ne kuinka rohkeita näin yleisesti ne käpylinnut? Olin laavulla yötä ja mulla oli ollut nuotio siinä. Pakkasta oli yöllä ja vähän lunta vielä maassa. Sitten kuulu siipien ääni, ja sitten kun se kuulu ja kuulu vaan aina, niin mä katoinkin, et siinä käy jotakin tommosia papukaijoja tässä mun nuotiolla. Että söikö ne vai oliko ne sen takia, et se oli vielä vähän lämmin edellisen päivän tulesta? Miksei ne pelänny minua, eikä

ne pelänny sitä tulta? Mä aattelin, että voiks ne syyä hyönteisiä sieltä, jos sieltä herrää, kun se lämpiää? (Työpajakeskustelu 14.9., 11)

Yksiselitteistä vastausta edellä esitetyle tapaukselle ja sen synnyttämille kysymyksille emme löytäneet, mutta siteeraus havainnollistaa työpajan tarjoamaa mahdollisuutta jakaa erilaisia luontokokemuksia ja keskustella niistä yhdessä työpajaa vetäneiden tutkijoiden ja muiden osallistujien kanssa.

Matkatessamme kohti Hyyppäänvuoren huippua pysähdyimme vielä muutamaa otteeseen tarkastelemaan ympäristöä yksityiskohtaisemmin. Jatkoimme muun muassa aistien herkistämistä tuoksu-telemalla ympäristöstä löytyneitä sienilajeja sekä maistelemalla vanhan rohtokasvin, kallioimarteen (*Polypodium vulgare*), lakritsinmakuista juurta. Tällä kertaa aistiminen oli kuitenkin yhteisöllisempää kuin edellisellä rastilla. Nämä pysähdykset olivat osa kaikin aistein tapahtuvaa luonnon elämyksellistä kokemista, joka auttaa huomaamaan luonnon yksityiskohtia (Karvinen 1997, 25–27). Maistelu ja haistelu olivat hyvin assosiatiiivista toimintaa, joka innosti osallistujia kommentoimaan ja suhteuttamaan heille uusia makuja ja tuoksujia entuudestaan tuttuun tietoon ja kokemuksiin. Tehtävän yhteydessä havaittiin, miten muun muassa samat sienilajit yhdistyivät eri osallistujilla moniin erilaisiin tuoksuihin. Esimerkiksi löyhkävalmuskaa (*Tricholoma inamoenum*) kuvailtiin öljyn, pakokaasun, vanhan tupakan, Esson baarin, märän saappaan, silikonin tai vehnäjäuhon hajuisseksi. Tuoksuvahakas (*Hygrophorus* sp.) tuoksui taas selvästi yksimielisemmin kirsikkaesansilta tai karvasmantelilta. Keskustelu tuoksuista laajeni myös yleisemmin sieniin, kuten esimerkiksi niitä kohtaan tunnettuun pelkoon ja tuoksun funktioiden pohdintoihin. Maistelu- ja haisteluhetket jäivät osallistujilla hyvin mieleen, ja niihin palattiin usein palautekyselyn yhteydessä.

Mikä funktio sillä tuoksulla on? Jotenkin tuntuu, että se ei kuitenkaan turhaan tuota sitä tuoksua (Työpajakeskustelu 15.9., 23)

Kyllä Suomessakin ne voi mennä keuhkoihin taikka korvaan, mutta enemmän se on se home rakennuksissa (Työpajakeskustelu 14.9., 11)

Kuva 9. Polun varrella kohdattu vanha mänty (*Pinus sylvestris*). (Kuva: osallistuja 11)

Kuva 10 (vierisellä sivulla). Vanhan männyn juurella. (Kuva: Heidi Björklund)

Mieleeni jäi myös tuoksuvalmuskan [=löyhkävalmuska] haistamishetki, ensikosketus kallioimarteseen. (Palautekysely, 36)

Kallioimarteen olen tiennyt tiedollisesti, mutta en ole maistanut. Hauska maistelutuokio. Samoin sienien kuvauksissa kirjassa olevat tuoksu-kuvaukset ovat tuttuja kirjasta tekstinä, mutta en ole haistanut. Yhdessä haistelu oli hauskaa. Valkoiset hyvin eri tuoksuiset sienet. Siinä kokemus hiveli jo taiteellisia taipumuksia: valkoinen sieni kuin valkoinen paperi, johon voisi maalata, mutta periaatteessa se on maalattu hajulla. (Palautekysely, 12)

Makuaisesti on myös sellainen, jota vähemmän tulee käytettyä retkeillessä ja syötävät juuret olivat uusi makukokemus. (Palautekysely, 39)

Näe puut metsältä

Ennen huipulle vievää jyrkempää nousua oli sopiva paikka pysähtyä hahmottamaan ihmisen toiminnan vaikutuksia siihen, mitä puulajeja ja muita ihmisen vaikutuksen merkkejä metsästä löytyy. Polkujen risteyskohdasta eri suuntiin katsomalla näkyi toisistaan selvärajaisesti erottuen rehevämpää kuusikkoa, karumpaa männikköä sekä vanhaa kulttuuriympäristöä sammaloituneine kiviaitoineen ja korkeine runkolehmuksineen. Matkan jatkuessa rinnettä ylös kiinnitimme huomiota polun jyrkimmässä kohdassa kasvavaan valtavaan vanhaan mäntyyn (kuvat 9 ja 10). Samalla keskustelimme yleisemmällä tasolla vanhojen puiden tärkeydestä. Tässä yhteydessä puhuimme muun muassa siitä, miten vanhat puut voivat toimia eräänlaisena metsän muistina, koska puut kykenevät varoittamaan toisiaan uhkaavista vaaroista (ks. esim. Simard 2018; Heil & Karban 2010; Hussain, Rodriguez-Ramos & Erbilgin 2019; ks. myös luku Lajienväliset kohtaamiset).

Osallistujilla heräsi kunnioittavia ajatuksia ja ihmetyksen tunteita suurta mäntyä kohtaan. Vaikutti siltä, että ottaen huomioon ihmisen lyhyen keskimääräisen eliniän, osallistujista tuntui lähes käsitteettömältä kohdata ja koskettaa tämänkaltaista useita vuosisatoja samalla paikalla elänyttä puuta. Kohtaaminen loi ajallista pers-

pektiiviä niin menneisyyteen kuin tulevaisuuteenkin, ja keskustelussa havainnollistui myös pysäyttävällä tavalla ihmisen mahdollisuus tuhota silmänräpäyksessä jotain näin pitkäikäistä ja olemukseltaan mahtavaa.

Mikä sulla oli se arvio siitä erittäin, erittäin vanhasta ja paksusta männystä, jonka ohi mentiin äsken? Neljäsataa vuotta? Se on ihan mieletön aika. (Työpajakeskustelu 14.9., 37)

Se on jotenkin ihan uskomatonta, et tää puu on ollut olemassa sillon, kun aattelee, et miten erilaista täällä kaikki on ollut. Ja toi puu on vaan ollut ja sitkeesti kasvanut ja se on edelleenkin tossa. (Työpajakeskustelu 15.9., 16)

Tuo mänty on kenties Suuren Pohjan sodan aikana jo tuijotellut. Kun Husqvarnan vetää käyntiin, niin se on kakskytä minuuttia ja... (Työpajakeskustelu 15.9., 23)

Kolmannella rastilla Hyypäänvuoren laella siirryttiin mittakaavassa jälleen suuremmalle tasolle kohdistamalla tarkastelu metsän rakennepiirteiden monimuotoisuuteen. Tässä yhteydessä osallistujat opastettiin käyttämään puiden pituuksien mittaamiseen kehitettyä hypsometriä sekä relaskooppia, jolla mitataan puuston pohjapinta-ala (kuva 11). Näiden alun perin metsätalouden puustomitauksen apuvälineiksi kehitettyjen laitteiden käyttö oli uutta suurimmalle osalle osallistujista. Tulokseksi saatujen mittasuureiden ja relaskooppitaulukon avulla laskimme yhdessä alueen puuston keskipituuden ja tilavuuden.

Metsän rakennetta kuvaavat metsätalouteen yhdistetyt muutujat, kuten puulajijakauma, puuston tilavuus ja lahopuun määrä, kiinnostavat kuitenkin myös ekologeja, sillä ne kuvaavat metsän laatua elinympäristönä monille metsälajeille. Kartoituksen jälkeen käymässämme ryhmäkeskustelussa puuston tilavuuden merkitystä hahmotettiin erityisesti ekologisista näkökulmista, kuten kanahaukan (*Accipiter gentilis*) elinympäristövaatimukseen liittyen (Björklund ym. 2020). Tästä huolimatta metsän rakenteen tarkasteluun mittaamalla suhtauduttiin myös kriittisesti, koska se viittaa niin voimakkaasti ihmiskeskeisiin näkökulmiin ja lähestymistapoihin.

Kuva 11. Hanna Veander määrittää relaskoopilla puuston pohjapinta-alan. (Kuva: Heidi Björklund)

Puuston mittaaminen oli tuttua, sillä olen varhaisemmalta koulutukseltani metsätaloudeninsinööri, tosin kaupallisesti suuntautunut. Sillä puolellahan kuutiot kiinnostavat ihan muista syistä kuin että onko paikka sopivaa petolintujen pesimiseen. (Palautekysely, 39)

Esimerkiksi puun keskitiheyksien jne. laskeminen eri lajeille sopiviksi oli lohduttavaa, olin ajatellut, että tietoja käytetään pääasiassa metsän kasvatusta varten. (Palautekysely, 1)

Vielä korostetummin nämä objektivoinnin ajatukset olivat läsnä puiden mittaukseen keskittyvällä rastilla, jossa oli mukana hyvinkin arveluttava sävy teknologiasavusteisesta puiden alistamisesta inhimilliselle ajattelulle. Mittaamisessa kun tuntuu usein lähtökohtaisesti olevan paitsi halu antaa puille metrimäärien kaltaisia, niille itselleen vieraita, ominaisuuksia, myös jonkinlainen inhimillinen hyötyintressi (tiettyt pituudet tai kasvutiheydet ovat suotavampia kuin toiset). (Palautekysely, 43)

Kuva 12. Paspistehtävässä kehystetty Hyypäänvuoren korkealta avautuva järvimaisema. (Kuva: Antti Vallius)

Ihminen voi antaa luonnolle merkityksiä ja arvottaa sitä (tai olla arvottomatta) hyvin monesta eri vinkkelistä, ja jokainen eri vinkkeli voisi tarkoittaa erilaisia käytäntöjä esimerkiksi metsän ”hoidon” suhteen. (Palautekysely, 16)

Näkymän kehystäminen

Kolmannen rastin jälkeen osallistujille jaettiin kartongista leikatut ”ikkunat”, pispis-kehukset. Niiden avulla osallistujia pyydettiin etsimään ja rajaamaan Hyypäänvuoren laelta heille mieluisin maisema tai yksityiskohta, joka valokuvattiin. Tehtävän tarkoituksena oli kannustaa osallistujia suuntaamaan ympäristön tarkasteluun heitä itseään kiinnostaviin kohteisiin ja näkymiin. Tehtävä on omiaan

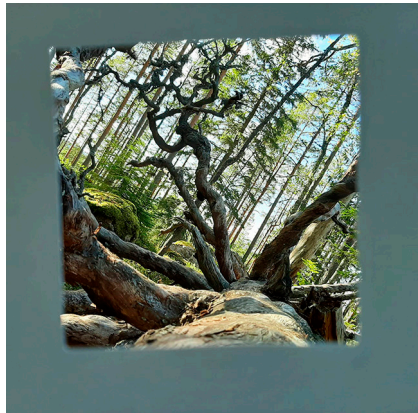
terästämään huomiokykyä ja maaston tai maiseman aktiivista havainnointia (ks. Karvinen 1997, 22). Kävelimme samalla vähitellen kohti Hyyppäänvuoren laen pohjoisreunaa, jolta on avarin näkyvä järvimaisemaan. Päädyimme siten siirtämään havainnointiamme aiempaa suurempaan mittakaavaan, maisematasolle. Tehtävä ja näköalapisteelelle päätyminen pohjustivat myös maiseman kuvalliseen esittämiseen keskittynyttä viimeistä rastia ja johdattivat osallistujia pohtimaan heidän omia maisemakäsityksiään.

Osallistujien paspis-kuvista erottui karkeasti ottaen kolmenlaisia teemoja. Yksi niistä edusti kanonista korkealta avautuvaa järvimaisemaa, jota kehystivät etualalla näkyvät Hyyppäänvuoren puut, kuten usein kultaiseen leikkaukseen ”maisemapuuksi” sommiteltu mäntykelo (kuva 12). Toisena kuvatyypinä oli metsään suunnattu näkymä, jota luonnehtivat valoilla ja varjoilla leikittely sekä puustonäkymän jatkuminen kaukaisuuteen (kuva 13). Kolmantena teemana voisi pitää taiteellisempaa otetta, jossa tavoiteltiin tiukemman rajauksen avulla erikoisempaa kuvakulmaa tai kuvan aihetta (kuva 14). Avaran maiseman lisäksi kuvissa näkyy Hyyppäänvuoren laen metsälle tunnusomaisia piirteitä: eri-ikäistä ja melko harvaa puustoa, joka sisältää kookkaita yksilöitä sekä paljon lahopuuta. Kuvista ilmenee myös se, että metsän pohja on paikoin melko kulunutta ja useiden polkujen halkomaa. Kenties tehtävänanto ja osallistujien ohjaaminen osin maisematason tarkasteluun vaikuttivat siihen, että kokonaisuudesta puuttuivat suoraan alaspäin ja ylöspäin otetut kuvat sekä yksityiskohtaisemmat, esimerkiksi pohjakerroksen mikrotasolle menevät otokset.

Neljäntenä rastina oli Hyyppäänvuoren laella pidetty ja evästaukoon yhdistetty taiteen ja visuaalisen kulttuurin näkökulmiin perustunut tietoisuus, jossa tarkastelun mittakaava ulotettiin laajalle maisematasolle (kuva 15). Tietoisuuden aiheena oli suomalaisessa kulttuurissa merkittävässä asemassa oleva korkealta avautuvan järvimaiseman teema (ks. esim. Lukkarinen 2004; Vallius 2013; teema on käsitelty tarkemmin luvussa Ristiinvalotuksia Hyyppäänvuoreen), johon paneuduttiin nyt oikean korkealta avautuvan järvimaiseman äärellä (kuva 16).

Kuva 13. Rajattu metsänäkymä. (Kuva: Hanna Veander)

Kuva 14. Tiukasti rajattu ja taiteellinen kuva-aihe. (Kuva: Hanna Veander)

Kuva 15. Antti Vallius tehosti maisematietoiskuun pahveille liimatuin printtikuvien, joiden avulla hän havainnollisti teeman erityispiirteitä ja historiallista kehitystä. Pahvikuvassa on kansallisromanttiseen maisemataiteeseen lukeutuva Eero Järnefeltin maalaus *Maisema Kolilta* (1928). (Kuva: Heidi Björklund)

Tietoisun esimerkeissä lähdettiin liikkeelle teeman varhaisesta 1700-luvun lopulle ajoittuneesta Carl Petter Hällströmin *Näkymä Hauhon Vermasvuorelta* -teoksesta ja edettiin 1800-luvun puolivälin pastoraalia ja romantiikkaa yhdistäneiden kuvauksien, kuten Ferdinand von Wrightin *Näköala Haminalahdelta* (1853) -maalauksen, kautta 1800- ja 1900-luvun taitteen kansallisromanttisesti värittyneeseen maisemataiteeseen. Viimeksi mainitusta esimerkeiksi nostettiin muun muassa Akseli Gallen-Kallelan ja Eero Järnefeltin maalauksia sekä I. K. Inhan ottama maisemavalokuva. Tietoisun tavoitteena oli tarkastella taiteen ja visuaalisen kulttuurin vaikutusta erilaisten ympäristömielikuvien ja maisemakäsitysten

Kuva 16. Korkealta Hyypäänvuoren laelta avautuva järvimaisema. (Kuva: Heidi Björklund)

muodostumiseen sekä sitä, miten poliittisesti latautuneita tämän kaltaiset maisemakuvastot voivat olla. Lisäksi tietoisun tarkoituksena oli nivoa yhteen työpajassa käsiteltyjä teemoja ja toimia yhteisen loppukeskustelun kimmokkeena.

Tietoisun jälkeisessä yhteiskeskustelussa pohdinta johti korkealta avautuneista järvimaisemista myös tiukemmin rajattujen metsän sisustojen ja vesistöjen kuvaukseen. Tällöin tarkastelu siirtyi kuvataiteista esimerkiksi musiikin puolelle:

Oisko se suomalaisen musiikin puolella Sibelius aika lähellä sitä metsän sisuksen kuvausta, vaikka hän itse tietysti kumos kaikki tällaiset

väitteet, hän ei mitään sävelmaalailua harrastanut. Mut kyllä niistä aika helppo on tulkita, ja kyllä liikuttavan samankaltaisia tulkintoja suomalaiset tekee Sibeliuksen musiikista, että siellä soi havupuut ja metsän syli. Ja ehkä jossakin toisessa sinfoniassa on meren aaltoja kuultavissa ja tällaisia, mutta nää on tietenkin kuulijan päässä syntyviä tulkintoja. Mutta ehkä siellä jotakin sellasta on, että se, mitä ei kuvataiteella oo saatu vangittua, niin se on ehkä sitten sävelillä saatu. (Työpajakeskustelu 15.9., 23)

Mittakaavaan liittyvistä seikoista keskustelu eteni muun muassa erilaisiin maisemointitoimiin, jotka saavat muotonsa ja voimansa vallitsevista maisemakäsityksistä. Näissä tapauksissa yleisesti kauliiksi ja hyväiksi miellettyjä maisemia käytetään ikään kuin katseen kestävinä lavasteina, joiden takaiseen ympäristöön voi kohdistaa voimakastakin ja pääsääntöisesti taloudelliseen hyötymiseen tähtäävää muokkausta.

Kuva 17. Limasieni sudenmaito (*Lycogala epidendrum*) ja kiiltomato (*Lampyrus noctiluca*) sammaleisella puunrungolla. (Kuva: osallistuja 5)

Kuva 18. Koivun (*Betula* sp.) ja kuusten (*Picea abies*) latvuksia. (Kuva: osallistuja 4)

Vaikka se sitten on nimenomaan se visuaalinen kuva, et jos näyttää nätille, niin se on ihmisen mielestä tämmöstä niinku jollakin lailla miellyttävää, se on ok, et se niinku riittää. Ja jonkun tien varrella, musta ainakin tuntuu, että tien varrelle jätetään semmoset tupsut mehtää ja siten muualta sieltä kauempaa voidaan laittaa kaikki matalaksi, kun eihän sillä ole mitään väliä. Että miltä se näyttää siitä, mistä ihmiset pääsääntöisesti kulkee, niin sillä muka ois väliä. Eikä aatella sitä, että ehkä se mehtä on jollekin muullekin tärkeä kuin sille sellutehtailijalle, että sillä on jotakin muuta funktiota muille eliöille, mutta myöskin sitten se, että kyllä se vaikuttaa varmaan meihin ihmisiinkin monilla semmoisillakin tavoilla, mitä ei vielä oo osattu tutkia, että sitä mehtää on olemassa. (Työpajakeskustelu 14.9., 11)

Yhdistimme maiseman katseluun myös ekologista havainnointia, sillä samalta paikalta avautui näkymä metsäniemelle, jonka nuoren puuston yläpuolelle kohosi suojeltu sääksen (*Pandion haliaetus*) pesäpuu. Sopivien tasalatvaisten ja sääkselle esteettömästi saavu-

tettavien puiden todettiin olevan talousmetsämaisemassa harvassa (Kontkanen & Nevalainen 2002, 36), mistä pääsimme myös maisematason luonnon monimuotoisuuteen (tai monotonisuuteen).

Maiseman monimuotoisesta tarkastelusta siirryimme vähitellen retkeä summaavaan loppukeskusteluun. Siinä osallistujat nostivat esiin muun muassa erilaisia huomioita työpajassa ilmenneistä taiteen ja tieteen sekä ihmisen ja muun luonnon välisistä suhteista sekä kokonaisuuden läpäisseyttä monimuotoisuuden ja mittakaavan teemoista.

Katseltiin noita kivipaaseja, ja vastaavasti tuolla sitten hylättyä kivaiataa ja muuta sellaista. Se on tavallaan hauska, kun se on ikään kuin kadonnut. Tässä on ihminen tai rakennettu inhimillinen tullut osaksi sitä ei-inhimillistä. Täällä on ylläpidetty polku ja sitten jossain vaiheessa käy niin, että ne jäävät vähän hämärään tilaan, et onko nämä nyt oikeesti rakennettua ympäristöä vai jotain sammaloitunutta ja ikään kuin luonnon takaisin ottamaa. Ja sit tästä vielä tavallaan toi yks kulma tuli siinä neliötä katsellessa, siis mitenkä ihan vaan mittakaavan vaihtaminen oikeestaan kans muuttaa tän ymmärryksen siitä, mikä on tämmönen kulttuurinen, kautta rakennettu, kautta luonnonvarainen. Siis jotenkin on vaikea kuvitella esimerkiksi sieniä tai sammalmaailmaa mitenkään kauheen inhimillisestä perspektiivistä, et ne tuntuu olevan vähän semmonen hauskesti oma maailmansa. Aidointa luontoa ilmeisesti kohtaa naama turpeessa tai jotain. Mut siis verrattuna tavallaan tähän mittakaavaan, mikä on näissä poluissa ja sitten taas näköalapaikoissa, niin täällä jatkuvasti vierellä on tavallaan pienemmässä mittakaavassa jotain täysin vierasta ja kuritonta ja kummallista. (Työpajakeskustelu 15.9., 43)

Vaikka tietenkin itekin aattelee, et miten tärkeä luonto ja miten hienoja elämyksiä sieltä saa. Sit aina jotenkin yrittää aatella silleen, et entäs jos pystyis jotenkin irrottamaan itsensä siitä ajattelusta, et luonto saa olla just sitä, mitä se on, riippumatta siitä, mitä minä siitä nyt olen mieltä. Mut ehkä jotain tollasia asioita aattelee, että miten yleensä ihmiset kokee, et oisko se tieto sitten kans tosissaan yks väylä. Et jos paremmin ymmärtäis, miksi se monimuotoinen metsä näyttää tommoselta, niin auttaisko se jotenkin vaikka suojelumyönteisyyttäkin kenties? Vai onks se sit enemmän just tämmönen vaikka taiteen keinoin herättellä jotain tunnekokemusta tai elämyskokemusta, et se mikä siulla on tärkeätä, niin sie ehkä haluaisit suojella sitä? Vai pitäiskö kaikkia näitä asioita jotenkin yhistellä? (Työpajakeskustelu 15.9., 16)

Lopuksi ennen paluumatkaa yhteisötaiteilija Hanna Veander pyysi osallistujia kirjoittamaan kartonginpalaselle yhden työpajaa kuvaavan sanan. Osallistujien sanat olivat: onni, vapaus, puu, metsä, koti, monimuotoisuus, elinvoima, elämyksellisyys, rauhoittuminen, yhteys, hyväksyntä, kääpä, hämy, nainen, joka puhui lintujen kieltä (lintunainen), maatuminen, elämä ja syli. Lisäksi osallistujia pyydettiin ottamaan 1–5 valokuvaa retken aikana mieleen jääneistä kohteista ja näkymistä. Kuvissa toistui työpajassa tehdyn havainnoinnin mittakaavat (kuvat 17–20). Otoksissa oli metsän kenttäkerrosta ja siinä havaittuja yksityiskohtia tai lajeja, puustoa horisontaalisesti tai vertikaalisesti kuvattuna, sekä maisemakuvia. Monessa kuvassa kohteena oli jokin mieleen painunut sieni tai limasieni. Tiivistyksissä hahmottui monipuolisesti työpajan anti ja tunnelmat. Kokemuksen tiivistämisen lisäksi nämä sanat ja kuvat sekä muut työpajassa kerätyt aineistot toimivat materiaalina taiteilijan myöhemmin työstämälle tilataideteokselle.³

Pohdintaa luontosuhteista

Monimuotoisuuden tarkastelua eri mittakaavoissa

Luontokäsitysten moninaisuuden tiedostavan ja monitieteisyyteen pohjautuvan työpajan oli tarkoitus mahdollistaa luontosuhteiden, luontoon liittyvien ajatusten ja luonnon monimuotoisuuden monimuotoinen kohtaaminen. Tähän moneuteen sopivasti työpajan eri ulottuvuuksien laajuus valkeni meille järjestäjillekin osin vasta työpajan vuorovaikutustilanteissa ja jälkeinpäin aineistoa analysoitaessa. Seuraavassa koostamme näiden pohjalta nousseita havaintojamme.

Ensinnäkin rakenteeltaan monimuotoista työpajaa oli suunnittelemassa ja toteuttamassa eri alojen tutkijat sekä taiteilija. Työpajassa käytettiin erilaisia luonnon tarkastelun menetelmiä, kuten havainnointia, mittaamista, lajinmäärittystä, luennointia, keskustelua, valokuvausta ja kirjoittamista. Menetelmien vuorovaikuttei-

Kuva 19. Metsää ja ihmisiä (*Homo sapiens*) polun varrelta. (Kuva: osallistuja 3)

suus vaihteli osallistavasta tietoa tarjoavaan. Luontoa koettiin eri aistein kuuntelemalla, katselemalla, tunnustelemalla, haistamalla ja maistamalla. Työpajasta kerättyä monipuolista aineistoa olivat keskustelujen nauhoitukset, osallistujien kirjoitukset, piirustukset, valokuvat ja palautekysely.

Monen lajiryhmän tarkastelulla saatiin tuntuma metsien lajiston monimuotoisuuteen. Esimerkiksi Suomen toiseksi runsainta lajiryhmää sieniä havaittiin paljon syksyisen ajankohdan vuoksi. Työpajassa tarkasteltiin lisäksi limasieniä, kasveja ja eläimiä, joista havainnoitiin erityisesti lintuja. Myös tarkastelumittakaava oli vaihteleva. Rasteilla lähdettiin liikkeelle pienestä mittakaavasta kumartamalla metsän kenttäkerroksen tasolle. Katse kohdistettiin kengän pohjan alle jäävään metsäluontoon – usein pieniin eliöihin, joita ei yleensä huomata, saati tunneta. Toisella rastilla keskityttiin ”ihmisen omassa mittakaavassa” tapahtuneeseen luonnonympäristön aistimiseen. Välipysähdyksillä ja kolmannella rastilla mittakaavaa nostettiin hieman ihmistä ylemmäs tarkasteltaessa puustoa ja metsän rakennetta. Neljännellä rastilla mittakaavaa laajennettiin maisematasolle, jolloin mukaan tulee toisinaan myös tiedostamaton kulttuurisen katsomisen tapa (ks. esim. Cosgrove & Daniels 1989; Cosgrove 1984/1998; Raivo 1996). Niin ikään lajiston monimuotoisuus vaihtelee siirryttäessä pienestä mittakaavasta maiseman tasolle. Tämänkaltaista eri mittakaavojen monimuotoisuuden suhdetta on ekologisessa tutkimuksessa hahmotettu jakamalla se kolmeen osaan. Näistä tietyn elinympäristön tai aluetason keskimääräistä lajimäärää kutsutaan alfa-diversiteetiksi, eri alueiden välistä lajiston vaihtelevuutta beta-diversiteetiksi ja maisematason kokonaislajimäärää gamma-diversiteetiksi (Whittaker 1960).

Havainnoinnin mittakaavaa muuttamalla laajennettiin näkökulmaa totutusta avarammaksi. Kuten osallistujien palautteista kävi ilmi, kiinnitämme luonnossa yleensä huomiota siihen, minkä jo tunnemme. Tarkastelun kohdistaminen totutusta poikkeavasti auttoi huomaamaan luonnon monimuotoisuutta uudella tavalla ja ymmärtämään lajien välisiä suhteita kokonaisvaltaisemmin. Tällöin esimerkiksi ruokasieniä tarkkailemaan tottunut henkilö tuli kiin-

nittäneeksi huomiota laajemmin kasveihin tai muihin kuin syötävii sieniin. Ainakin yksi osallistuja oli jatkanut katseen tarkennus-
ta mökin ympäristössä työpajan jälkeenkin.

Kun olin viikonloppuna uudessa mökkipaikassa, missä en ollut vierail-
lut aiemmin, tutkin metsässä enemmän erilaisia sieniä ja metsän poh-
jaa tarkemmin. Erilaisten lahottajasiementen tunteminen ja niistä tiedon
hankinta kiinnostaa. (Palautekysely, 37)

Yleensä luonnosta tulee nähtyä ne tietyt asiat, mihin on milloin mis-
täkin syystä virittynyt, kuten kulttuurin ehdollistamat järvinäköalat,
suosikkikukat tai nyt keräyksen kohteena olevat sienet ja marjat. Täl-
laisen valikoinnin sulkeistaminen antoi ehkä luonnolle itselleen enem-
män sanavaltaa sen suhteen, mitä asioita sieltä huomioidaan. (Palau-
tekysele, 43)

Tarkempi havainnointi saa tajuamaan luonnon monimuotoisuuden.
Yleensä sitä havaitsee vain sen, mihin on tottunut. On helppo kuvitel-
la tietävänsä paljon sienistä, jos havaitsee vain ne sienet, jotka tunnisi-
taa kerättäviksi. Se saa tajuamaan, kuinka vähän oikeastaan ympäris-
töstämme tiedämme ja kuinka paljon sellaista katoaa, mistä emme tie-
dä yhtään mitään. (Palautekysele, 39)

Kartoituspaikkojen satunnaistamisella oli tarkoitus saada objek-
tiivista tietoa luonnosta ja monimuotoisuudesta. Tutkimusruutu ja
kurkistus sammalmaton alla risteilevään metsän internetiin, sieni-
juurisienten rihmastoon, jonka avulla puut ja muut kasvit ovat yh-
teydessä toisiinsa (esim. Peter 2006), auttoi huomaamaan pienet tai
näkyttömissä olevat lajitkin ja vuorovaikutukset, joihin ei yleensä
kiinnitä huomiota. Tehtävä pakotti katsomaan luontoa uudella ta-
valla ja siten avartumaan. Ruutu kääntyi ikään kuin peiliksi katso-
maan meitä: tarvitsimme itsekkin tätä satunnaistusta huomataksem-
me luontosuhteemme vakiintuneet katsantokulmat ja päästäksem-
me irtautumaan näistä rajoitteista. Tällä tavalla inhimillinen luo-
mus eli neliömetrin kokoinen tutkimusruutu auttoi purkamaan va-

Kuva 20 (viereisellä sivulla). Hyppäänvuoren kanoninen maisema.
(Kuva: osallistuja 1)

kiintuneita käsityksiämme, mikä vuorostaan edesauttoi oivallusten syntymistä luontosuhteisiin liittyen.

Lajikartoitusrastilla huomio kiinnittyi siihen, millainen outo ja omalakinen ”varjomaaailma” avautuu katsetta tarkentamalla. Sienten ja sammaleiden maatumisen valtakunta on jotenkin niin kovin erilainen verrattuna totunnaiseen tapaamme ajatella luontoa, kuin toisenlainen mullan pimeyttä hohkaava todellisuus puiden ja polkujen peitossa. Omalla laillaan se muistutti siitä, että luonto on lopulta ihmiselle aidosti toinen ja vieras, jotain mitä emme voi lopulta täydellisesti ymmärtää sen omilla ehdoilla. (Palautekysely, 43)

Joillekin osallistujista tutkimusruudun kaltainen luonnon tarkempi havainnointi oli tuttua jo entuudestaan, jolloin huomio kiinnittyikin muiden osallistujien kokemuksiin oivalluksiin ja sitä kautta herätti ajatuksia luontosuhteista ja niihin vaikuttavista tekijöistä.

Kun itselle metsän pienet yksityiskohdat nahikkaineen yms. ovat valokuvaamisen ja runouden aihe, niin oli kiinnostavaa kuulla sellaisen ihmisen oivalluksia ja pohdintoja, joka ei niin paljon pysähdy luonnossa yksityiskohtiin. Tällainen yksityiskohtien tarkkaileminen lähentää ihmistä luontoon. (Palautekysely, 12)

Työpajan toiminta, kuten esimerkiksi luonnossa aloillaan oleminen, havahdutti osaltaan huomaamaan, miten luonnossa yleensä toimii. Toisaalta taas se herätti myös kokeilemaan uudenlaisia tapoja olla luonnossa.

Virisi sellainen oivallus, että minulle luontevampi tapa nauttia luonnosta, tai olla luonnossa, on liikkuminen ja tutkiminen kuin paikalleen pysähtyminen. Hiljentymisen vaatisi sitten jonkun erityisen syyn (taunon pitämisen, jonkun yhdessä paikassa tapahtuvan askareen suorittamisen tai hyvin erityislaatuisen paikkaan osumisen) tai riittävän nääntyneen olotilan. (Palautekysely, 43)

Sain ajatuksen, että minun olisi hyvä harrastaa luontoa enemmän niin, että tulisin metsään ja vain rauhassa olisin aloillani ja nauttisin siitä, mitä näen, kuulen ja tunnen. (Palautekysely, 33)

Osallistujat itse olivat myös olennainen osa työpajan monimuotoisuutta. Kukin osallistuja tuli yhteiseen tilaan omista lähtökohdistaan, joissa nivoutuvat muun muassa kasvatus, koulutus, tiedot, tai-

dot, kokemukset, mieliala, odotukset, vireystila ja persoonallisuus. Eri taustoista tulevien osallistujien erilaiset näkemykset ja tulkin-
nat rikastuttivat yhteistä toimintaa, keskustelua ja työpajasta saa-
tua aineistoa. Osallistujien tieto kietoutui tutkijoiden asiantuntijuus-
teen, joista yhdessä muodostui työpajassa tiedon monimuotoisuus.
Toisaalta uudenlaisten kokemusten myötä osallistujien luonto-
tietoisuus karttui. Juuri tällainen todellisessa luonnonympäristös-
sä tapahtunut tiedon ja kokemuksen yhteen sulautuminen koettiin
tärkeäksi tekijäksi, joka avasi osallistujien ymmärrystä luonnosta.
Tätä kautta työpajan koettiin muun muassa syventävän luontosuh-
teita ja lisäävän sen valikoimaan uusia sisältöjä.

Työpajan luomassa tilassa havainnoitiin luontoa ja sen moni-
muotoisuutta ennen kaikkea osallistujien puheen kautta. Kun osal-
listijat kertoivat näkemästään ja kokemastaan, he sanallistivat ha-
vaintojaan, ja niin siirryttiin kulttuurisen puolelle eli ihmisen tul-
kintaan luonnosta. Tämän myötä työpajassa voitiin tutkia, miten ih-
miset siinä tilassa asettuivat kertomaan omista luontosuhteistaan.
Näin tuotiin näkyväksi ihmisten luontosuhteiden monimuotoisuut-
ta. Eri osallistujien ansiosta samalla tavalla toteutetusta työpajasta
tulee aina hieman erilainen.

Työpajassa havainnoitiin monin aistein esim. kuultiin lintujen ääniä,
maisteltiin ja haisteltiin sekä tallattiin maata jalkojemme alla kulkies-
samme eteenpäin. Kaikki toimet avaavat tien [luonto-] suhteen tarkas-
teluun. (Palautekysely, 36)

Sosiaalinen ja inhimillinen ulottuvuus luontosuhteissa

Työpajan jälkeen täytetyn palautekyselyn perusteella osallistujille
jäi erityisen merkityksellisenä mieleen työpajassa koettu yhteisöl-
lisyyden tunne, luontokokemus yhdessä (vrt. Lumber, Richardson
& Sheffield 2017). Moni kertoi liikkuvansa luonnossa yleensä yk-
sin tai valikoitujen läheisten seurassa. Siihen verrattuna ryhmäs-
sä liikkuminen ja työskentely tuntuivat erilaiselta kokemukselta.
Kyselyn vastauksissa mainittiin esimerkiksi, miten yksin luonnos-

sa liikuttaessa 'minä' ikään kuin häviää ja luontokokemus vain on, mutta nyt ryhmässä tuo kokemus jaettiin, ja suhde luontoon rakentui enemmänkin toisten ihmisten kautta. Jaetun metsäkokemuksen merkitys ilmeni jopa hämmentymisenä.

Jaettu yhteinen luontokokemus, luontokokemuksen jakaminen toisten kanssa. Luonnon äärellä oleminen yhdessä yksilönä. Tämä ei sinänsä jäänyt mieleen, vaan itse asiassa iskostui koko olemukseen kokonaisvaltaisena ruumiillisena oivalluksena. Uudenlainen kokemus luontokokemuksen sosiaalisesta suunnasta, joka tarjosi itselle mahdollisuuden kokea minäsubjekti luonnonympäristössä. Yleisesti arkiset ryhmätilanteet toteutuvat aina sisätiloissa. Nyt luonto oli yhteinen suuri taustakonteksti. Eniten se herätti ehkä hämmennyksen tunnetta, koska oli kokemuksena uusi hämmäntävä. Ja jonkinlaista avaavaa oivaltamisen tuntua jaetusta metsäkokemuksesta. (Palautekysely, 12)

Päälimmäisenä aurinkoinen ja tuulinen sää, ja se miten ”tutuiksi” vieraat ihmiset päivän aikana tulivat. (Palautekysely, 11)

Jos ei nyt erityisin niin ainakin ensimmäinen kokemus oli itselleni hieinan epätyypillinen yhteisöllisyyden tuntu työpajaporukan kesken. (Palautekysely, 43)

Oli hauskaa, kun ryhmä pois lähtiessä käyttäytyi kuin olisi tuntenut toisensa jo pitkään. Olin todella henkisesti vaikuttunut yhteisöllisistä työpajasta, enkä ole aiemmin kokenut vastaavaa noin voimakkaasti. Läsnaöloa seurasi voimakas väsymys seuraavina päivinä. (Palautekysely, 37)

Jokainen kokemus on erilainen. Ja eniten eroa tässä retkessä oli, että kokemus oli jaettu. Yleensä retkeilen yksin ja jaan kokemustani vain kuvien kautta Facebookissa. (Palautekysely, 39)

Yhteisöllisyyden voimakas merkitys voi selittyä sillä, että työpajoihin oli hakeutunut luonnosta kiinnostuneita henkilöitä, jotka pääsivät työpajassa keskustelemaan luontoasioista ja ympäristöhuolista sekä peilaamaan näkemyksiään toisten samoista asioista kiinnostuneiden henkilöiden kanssa. Yhteinen luontokokemus koettiin tällöin vahvistavana. Toisten sanoittamien kokemusten kautta huomattiin samoja piirteitä omassa luontoon suhtautumisessa. Tämän ohella toisten kokemuksista saattoi oppia, ja vastaavasti keskusteluissa jaetut omat ajatukset tulivat sanoittamisen ja ääneen lausu-

misen myötä konkreettisemmiksi ja todemman tuntuisiksi. Lisäksi tässä yhteydessä oli merkitystä myös sillä, että työpaja järjestettiin ulkona luonnossa.

Työpajan yleisenä henkenä tuntui olevan tietty tiedostava huoli ihmisen vieraantumisen luonnosta ja ylipäänsä luonnon tilasta. Vähän edellä viitattuun yhteisöllisyyden tunteeseen tällainen ekotietoinen pohjavire kuitenkin osaltaan loi lämpimän tunteen yhteisesti jaetusta näkemyksestä, jonka myötä koki olevansa samanhenkisten ihmisten seurassa. (Palautekysely, 43)

Oli antoisaa, kun pääsi tutustumaan eri vinkkeleihin katsoa luontoa ja eri alojen asiantuntijoiden osaamiseen, ja kun tapasi ja oli mahdollisuus keskustella niin tutkijoiden kuin työpajalaisten kanssa. (Palautekysely, 16)

Työpaja jätti myös iloisen ja positiivisen fiiliksen. Oli todella hienoa jakaa kokemusta toisten samanhenkisten kanssa. (Palautekysely, 39)

Pidän merkityksellisenä, että harjoite oli juuri ulkona, ja nojasin puuta vasten. En usko, että olisin päässyt samaan sisätiloissa, vaan kuka tietää?! Uutta oli olla mukana tutkimushankkeessa, joka on ulkona. (Palautekysely, 1)

Työpajatoiminnassa tapahtuva oman toimijuuden muutos auttoi osaltaan luontosuhteiden tai -yhteyksien hahmottamisessa ja sen tunnistamisessa. Avaimena tässä oli osallistujan roolin vaihtuminen toimijasta olijaksi. Esimerkiksi yhden osallistujan kohdalla se, että joku muu näki hänet tilanteessa, jossa hän tunsu sulautuneensa osaksi metsää, oli uusi ja merkittävä kokemus. Se sai hänet pohtimaan luontoyhteyttään ja toisen katseen osuutta siinä:

Metsässä maatessa vähitellen kasvoille hivuttautuva lainehtiva aurinonvalo yhdessä sen kanssa, että juuri tämän hetken äärellä toinen ihminen kuiskaten ja hiipien tulee luokseni ja toteaa, että älä säikähdä ja koskettaa minua olkapäähän toi voimakkaan jopa liikuttavan tunteen kuulumisesta luontoon. Ruumiillisena kokemuksena tämä oli lähinnä kokemus rajattomuudesta, ajattomuudesta, sulautumisesta, kaiken yhtenäisyydestä. Uusi kokemus nähdyksi tulemisesta metsässä. Sellainen nähdyksi tuleminen, että itse olen valinnut paikan ja kun toinen ihminen tulee, minun ei tarvitse reagoida, saan olla. (Palautekysely, 12)

Oma toimijuus luonnonympäristöissä havainnollistui myös sitä kautta, kun se suhteutui toisten osallistujien toimijuuksiin. Tästä esimerkkinä oli osallistuja, joka oli tottunut itse raakkumaan korpille (*Corvus corax*) ja ”juttelemaan” lintujen kanssa, mutta nyt siinä roolissa toimikin lintututkija. Osallistuja koki lintututkijan tavallaan vievän hänen tilansa metsässä ja pohti, mitä hänelle jää. Tämä oli uusi näkökulma myös lintututkijalle, joka toimi tutussa roolissaan matkiessaan lintuja ja joka oli harvoin kohdannut ketään, joka tekisi samoin. Siten toisen henkilön toimijuuden ”vieminen” yllätti ja sai pohtimaan sitä, miten ohjaajan roolissa kannattaisi kuulostella, millaisia toimijuuksia osallistujilla on, ja antaa niille enemmän tilaa. Toisaalta totutun roolin tyhjeneminen mahdollisti osallistujalle sen, että hän saattoi tarkastella ikään kuin ulkopuolisena, miltä hänen lintutoimintansa saattaa muista näyttää. Tässä mielessä työpajan sosiaalinen ulottuvuus toimi niin ikään eräänlaisena peilinä, jonka kautta osallistajat saattoivat hahmottaa oman luontosuhteensa tai -yhteytensä olemusta ja ilmenemistä.

Myös sellainen uusi kokemuksen sävy oli, että kun ollaan metsässä, itse olen yleensä se joka kommunikoi korpille ja harjoittaa käelle kukkumista, oli mielenkiintoista, että joku toinen ottaa luonnossa tällaisen osan. Se jotenkin vapautti sekä hämmensi minua. Kun joku muu ryhmässä otti tämän lintu-ulottuvuuden haltuun, heräsi kysymys, mitä minulle on täällä metsässä. Tältä osin vapauduin suuntautumaan kohti jotain muuta, jonka tilalle ei onneksi tullut mitään. Ja tämä kokemus nimenomaan liittyy siihen, että metsässä on useampi toinen ihminen, jotka ottavat luontokokemuksesta kukin oman osansa ja ikään kuin itsellä ei ole kaikkea. (Palautekysely, 12)

Toisaalta yhdessäoloon liittyvä sosiaalisuus ja puhe saattoivat tuntua myös häiritseviltä. Ne toivat tilanteeseen lisää omaa minää ja toisaalta toisia ihmisiä, jotka molemmat tuntuivat olevan itsen ja luonnon välissä. Vuorovaikutustilanteissa keskitytään helposti enemmän muuhun kuin luontoon, jolloin niihin liittyvä puhuminen saattoi myös pienentää luontokokemusta. Metsäkokemusta oli siten osallistujapalautteen mukaan vähemmän kuin silloin, kun on metsässä itsekseen. Lisäksi työpajassa toiminta on yleensä jossain määrin järjestettyä, jolloin omaehtoiselle luonnon tarkkailulle jää

vähemmän mahdollisuuksia. Työpaja kesti viisi tuntia ja aika tuntui loppuvan kesken. Aikarajoitteen ratkaisuksi ehdotettiin, että työpajaa kannattaisi pidentää, jotta aikaa riittäisi paremmin sekä itselle että keskustelulle.

Lisäksi luontoon voi liittyä myös vaikuttumisen, pyhyiden ja ylevöitymisen kokemuksia (ks. esim. Chóne 2017), jotka voivat tuntua hyvin henkilökohtaisilta. Niitä saattaa olla vaikea kuvata sanallisesti, tai kokemuksen sanoittaminen ikään kuin latistaa tai tyhjentää vaikuttumisen tuoman tunnelman. Esimerkiksi yksi osallistuja koki, että sanattoman ylevän luontokokemuksen sanallistamisen tavallaan antaa sen kokemuksen pois.

Monimuotoisuuden hahmottuminen työpajassa sai meidät pohtimaan ihmisen asemaa ja suhdetta luontoon, kun havainnolistui, miten vähän oikeastaan tiedämme.⁴ Tämä koski sekä osallistujia että tutkijoita, joilta osa lajeista jäi määrittämättä. Tiedon puute ei kuitenkaan haitannut luonnon ihastelua (Karvinen 1997). Työpajassa huomattiin myös, että vaikka ihminen tutkii, tarkastelee ja siten subjektiivoi luontoa, on se monelta osin yhä mysteeri eikä ihmisen täysin hallittavissa.

Mitä luontosuhteisiin tulee, nousi palautekyselyn perusteella esille huomioita, joiden mukaan ihmisten luontosuhteet ovat jotain olemassa olevaa ja luonnollista, mutta niitä tutkiva työpaja on ihmisen tuote. Tämä pitää paikkansa ainakin siinä mielessä, että inhimillisyys läpäisi koko työpajan rakenteita ja toimintaa alkaen jo siitä, että työpaja päätettiin järjestää ja siihen haettiin osallistujia. Sitä emme voi paeta, että ihmisen järjestämässä toiminnassa on aina inhimillinen näkökulma mukana. Toisaalta myös luontokokemuksessa on aina mukana vähintään ihminen itse, vaikka hän olisi luonnossa yksin. Luonnon kokeminen inhimillisen suodattimen läpi on siten aina väistämätöntä. Voidaan siis ajatella, että ihmiset määrittelevät omia luontokäsityksiään suhteessa muiden ihmisten luontokäsityksiin, ja nämä käsitykset puolestaan heijastuvat heidän luontosuhteisiinsa (ks. Williams 2003). Tämänkaltaiseen ihmisten väliin luontokäsitysten ja -kokemusten peilaamiseen työpajassamme luotu avoin ja keskusteleva tila sopi hyvin. Lisäksi siinä toteutet-

tu luonnonympäristön tarkastelu monesta eri näkökulmasta ja mitataavasta avasi tilaa itsereflektiolle, jonka avulla huomattiin helpommin luonnon monimuotoisuuteen ja omaan luontosuhteeseen tai -yhteyteen liittyneitä piirteitä. Luonnossa toteutettu vuorovaihteinen työpaja tarjosi siten otollisen tilan luontosuhteiden pohittamiseen.

Sisarkäsitteet luonnon monimuotoisuus, elonkirjo ja biodiversiteetti ovat tulleet varsinkin viime vuosina tutummiksi kasvavalle joukolle ihmisiä. Siitä huolimatta näiden käsitteiden syvällisempi ymmärrys saattaa jäädä monelta puuttumaan. Silloin monimuotoisuutta uhkaava luontokatokin voi jäädä hämäräksi, mistä saattaa aiheutua välinpitämättömyyden, avuttomuuden tai lamaantumisen tunteita. Monimuotoisuuden kaltaisten vaikeasti hahmotettavien käsitteiden olisikin annettava havainnollistua ihmisille kirjaimellisesti käsin kosketeltaviksi tai muuten konkreettisiksi monimuotoisella tavalla, kuten mauksi, tuoksuksi, ääneksi, tunnoksi, ajatukseksi, kuvaksi ja näiden kietoumiksi. Tällöin käsitys luonnon monimuotoisuudesta voi syventyä, ja tämä puolestaan auttaa ymmärtämään luontokadon tai muun ympäristökriisin vaikutuksia ja kenties tarttumaan toimeen luontokadon ehkäisemiseksi. Monimeneilmäinen työpajamme osoittautui monimuotoisuuden käsittelyssä kaikin puolin tehokkaaksi toimintatavaksi, joka avasi uusia ulottuvuuksia meillekin. Koemme myös, että työpajamme kautta itsessään ongelmallinen ja monisyinen luontosuhde-käsite ja siihen liittyvät syvemmät merkitykset konkretisoituivat uusilla tavoilla.

VIITTEET

¹ Lahopuu on tärkeä elinympäristö ja ravinnonlähde monelle lajille (Stokland, Siitonen & Jonsson 2012). Voimakas metsätalouskäyttö vähentää lahopuun määrää luonnontilaisten metsien useista sadoista kuutioista hehtaarilla alle 10 kuutioon, usein jopa alle 5 kuutioon hehtaarilla (Siitonen 2001). Lahopuun väheneminen onkin uhanalaisuusarvioinnin mukaan yksi tärkeimmistä syistä metsälajien uhanalaistumiselle (Hyvärinen ym. 2019). Lahopuun määrään kiinnitetään siksi huomiota luonto- ja suojelukohteita arvioitaessa.

² Lajihavaintojaan voi ilmoittaa esimerkiksi Lajitietokeskuksen Viikko-havaintojärjestelmään (laji.fi). iNaturalist-sovelluksella voi lähettää tuntemattomasta lajista havaintotiedot sekä kuvan muiden harrastajien määritettäväksi (<https://inaturalist.laji.fi/>).

³ Työpajasta inspiraation saanut Hanna Veanderin lasikonttiin toteuttama tilataideteos *Perspektiiviä* oli nähtävillä 14.6.–4.7.2021 Jyväskylän keskustan kävelykadulla (ks. luku Monitieteisyys, tiede ja taide).

⁴ Ihminen on nimennyt lajeja, mutta lajiutumista tapahtuu ihmisestä riippumatta. Eikä lajien määrittelykään meiltä usein onnistu: jotkin lajit ovat ihmiselle hankalasti erotettavissa toisistaan (etenkin sienten ja hyönteisten osalta), mutta lajien yksilöille ei. Siten ihmisen asema luontotiedon tuottajana tai lähteenä on kykyjemme ja teknisten apuvälineidemme rajaama. Lajeiksi luokittelu voi myös kuulostaa ihmislähtöiseltä puuhalta, mutta sillä on silti paikkansa. Luokittelun avulla voimme niputtaa havaitsemiamme eliöitä eikä jokaisesta tarvitse puhua erikseen. Lajien tutkiminen yksikköinä on tarpeellista esimerkiksi ekologisten ominaisuuksien hahmottamisessa ja uhanalaisuuden arvioimisessa. Ihminenkin on laji muiden joukossa. Lajimme voi ajan saatossa joko lajiutua useammaksi lajiksi tai kuolla sukupuuttoon.

LÄHTEET

- Ahti, Teuvo, Hämet-Ahti, Leena & Jalas, Jaakko (1968) "Vegetations zones and their sections in northwestern Europe". *Annales Botanici Fennici* 5, 169–211. <https://www.jstor.org/stable/23724233>
- Annerstedt, Matilda, Norman, Johan, Boman, Mattias, Mattsson, Leif, Grahn, Patrik & Währborg, Peter (2010) "Finding stress relief in a forest". *Ecological Bulletins* 53, 33–42. <https://www.jstor.org/stable/41442017>
- Anonyymi (1993) Convention on biological diversity (with annexes). Concluded at Rio de Janeiro on 5 June 1992. *United Nations – Treaty Series* 1760, 142–382.
- Anonyymi (2000) Natura 2000 Tietolomake; Hyypäänvuori. <http://paikatieto.ymparisto.fi/natura/2018/tietolomakkeet/FI0900021.pdf> (Luettu 18.6.2020.)
- Berglund, Eeva (2012) "Luonnon jälkeen": Metsäinen kulttuuri vuosituhannen taitteen Suomessa. Teoksessa Timo Kallinen, Anja Nygren & Tuomas Tammisto (toim.) *Ympäristö ja kulttuuri*. Helsinki: Unigrafia, 39–60. <http://hdl.handle.net/10138/35717>
- Björklund, Heidi, Parkkinen, Anssi, Hakkari, Tomi, Heikkinen, Risto, Virkkala, Raimo & Lensu, Anssi (2020) "Predicting valuable forest habitats using an indicator species for biodiversity". *Biological Conservation* 249, 108682. <https://doi.org/10.1016/j.biocon.2020.108682>
- Chóné, Aurélia (2017) Ecospirituality. Teoksessa Aurélia Chóné, Isabelle Hajek & Philippe Hamman (toim.) *Rethinking nature. Challenging disciplinary boundaries*. Lontoo & New York: Routledge.
- Cosgrove, Denis E. (1984/1998). *Social formation and symbolic landscape*. Madison: The University of Wisconsin Press.
- Cosgrove, Denis E. & Daniels, Stephen (toim.) (1989) *The iconography of landscape*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Euroopan ympäristökeskus (2008) *Luonnon monimuotoisuus – ekosysteemit*. www.eea.europa.eu/fi/themes/biodiversity/intro (Luettu 27.8.2021.)

- Heil, Martin & Karban, Richard (2010) "Explaining evolution of plant communication by airborne signals". *Trends in Ecology and Evolution* 25, 137–144. <https://doi.org/10.1016/j.tree.2009.09.010>
- Hussain, Altaf, Rodriguez-Ramos, Jean C. & Erbilgin, Nadir (2019) "Spatial characteristics of volatile communication in lodgepole pine trees: Evidence of kin recognition and intra-species support". *Science of The Total Environment* 692, 127–135. <https://doi.org/10.1016/j.scitotenv.2019.07.211>
- Hyvärinen, Esko, Juslén, Aino, Kemppainen, Eija, Uddström, Annika & Liukko, Ulla-Maija (toim.) (2019) *Suomen lajien uhanalaisuus – Puunainen kirja 2019*. Helsinki: Ympäristöministeriö & Suomen Ympäristökeskus. <http://hdl.handle.net/10138/299501>
- Karvinen, Petteri (1997) *Luonnossa kotonaan: luonto-opastuksen käsi-kirja*. Helsinki: Rakennusalan kustantajat.
- Kontkanen, Harri & Nevalainen, Toni (2002) "Petolinnut ja metsätalous". *Siipirikko* 29, 1–80.
- KSU-raportti (2016) *Keski-Suomen valtakunnallisesti ja maakunnallisesti arvokkaat maisema-alueet*. Hämeenlinna: Keski-Suomen liitto. <http://www.maaseutumaisemat.fi/wp-content/uploads/2017/03/KSU-raportti-valtakunnalliset.pdf> (Luettu 21.10.2021.)
- Lehtonen, Mikko (2014) *Maa-ilma. Materialistisen kulttuuriteorian lähtökohtia*. Tampere: Vastapaino.
- Lukkarinen, Ville (2004) Kansallisen maiseman vertauskuvallisuus ja ympäristön tila. Teoksessa Ville Lukkarinen & Annika Waenerberg (toim.) *Suomi-kuvasta mielenmaisemaan. Kansallismaisemat 1800-luvun ja 1900-luvun vaihteen maalaustaiteessa*. Helsinki: SKS, 20–91.
- Lukkarinen, Ville (2015) *Piirtäjän maisema: paikan kokeminen piirtämällä*. Helsinki: SKS.
- Lumber, Ryan, Richardson, Miles & Sheffield, David (2017) "Beyond knowing nature: Contact, emotion, compassion, meaning, and beauty are pathways to nature connection". *PLOS ONE* 12:5, e0177186. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0177186>
- Park, Bum Jin, Tsunetsugu, Yoko, Kasetani, Tamami, Kagawa, Takahide & Miyazaki, Yoshifumi (2010) "The physiological effects of

- Shinrin-yoku (taking in the forest atmosphere or forest bathing): Evidence from field experiments in 24 forests across Japan”. *Environmental Health and Preventive Medicine* 15, 18–26. <https://doi.org/10.1007/s12199-009-0086-9>
- Peter, Martina (2006) ”Ectomycorrhizal fungi – Fairy rings and the wood-wide web”. *New Phytologist* 171, 685–687. <https://doi.org/10.1111/j.1469-8137.2006.01856.x>
- Raivo, Petri J. (1996) *Maiseman kulttuurinen transformaatio. Ortodoksinen kirkko suomalaisessa kulttuurimaisemassa*. Oulu: University of Oulu.
- RajatOn (2015) Käsitepankki. <https://rajatontatiedekasvatusta.wordpress.com/kasitepankki/#K> (Luettu 15.11.2021.)
- Seymour, Valentine (2016) ”The human-nature relationship and its impact on health: A critical review”. *Frontiers in Public Health* 4, 1–12. <https://doi.org/10.3389/fpubh.2016.00260>
- Siitonen, Juha (2001) ”Forest management, coarse woody debris and saproxylic organisms: Fennoscandian boreal forests as an example”. *Ecological Bulletins* 49, 11–41. <https://www.jstor.org/stable/20113262>
- Simard, Suzanne W. (2018) Mycorrhizal networks facilitate tree communication, learning, and memory. Teoksessa Frantisek Baluska, Monica Gagliano & Guenther Witzany (toim.) *Memory and learning in plants. Signaling and communication in plants*. Cham: Springer, 191–213.
- Stokland, Jogeir N., Siitonen, Juha & Jonsson, Bengt Gunnar (2012) *Biodiversity in Dead Wood*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Vallius, Antti (2013) *Kuvien maaseutu. Maaseutumaisemakuvaston luomat mielikuvat suomalaisesta maaseutukulttuurista*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Whittaker, Robert H. (1960) ”Vegetation of the Siskiyou Mountains, Oregon and California”. *Ecological Monographs* 30, 279–338. <https://doi.org/10.2307/1943563>
- Williams, Raymond (2003) Luontokäsitykset. Teoksessa Yrjö Haila & Ville Lähde (toim.) *Luonnon politiikka*. Tampere: Vastapaino, 40–66.

RISTIVALOTUKSIA HYYPPÄÄNVUOREEN. ESITETYN JA KOETUN MAISEMAN LUONTO

Antti Vallius

Jo seisoessani Hyyppäänvuoren juurelta lähtevän polun päässä tiesin, mikä minua huipulla odottaisi. Siellä oli maisema, jonka olemus on yhtä aikaa sekä hyvin selkeä että epäselvä (Haila 2006, 18; Tarasti 1990, 156). Selkeältä se vaikuttaa arkiajattelun tasolla, jonka puitteissa se yhdistetään usein ihmisiä välittömästi ympäröivään maailmaan (Haila 2006, 18). Ollessani Hyyppäänvuoren kaltaisella korkealla ja avoimella paikalla ja suunnatessani katseeni kaukaisuuteen, maisema näyttäytyy helposti itsestään selvältä. Mutta pohdittaessa tarkemmin, miksi olen etsiytynyt kyseiseen paikkaan, havainnoinut sieltä avautuvaa näkymää tietyin ehdoin ja kokenut sen tietyllä tavalla, alkaa maisema vaikuttaa epäselvemmältä. Tämä johtuu siitä, ettei maisema ole yhtä kuin kokonaisvaltainen ympäristö, vaan siitä valikoitu ja rajattu otos. Maisema on kulttuurinen konstruktio, jonka esittäminen ja kokeminen ovat kulttuurisesti määrittäneitä. (Haila 2006, 18–20; Tarasti 1990; Häyrynen 2011.) Konstruktiivinen luonne ei kuitenkaan tarkoita sitä, että maisema olisi jollakin tavalla epätodellinen. Kuten Yrjö Haila (2006, 18–20) asian ilmaisee:

Maiseman todellisuus ei ole sitä, että se esittää ”todenmukaisesti” ihmisiä ympäröivää maailmaa vaan sitä, että se muuttuu todeksi vaikuttamalla ihmisten käyttäytymiseen ja toimintaan.

Tässä luvussa tartun Hailan ajatukseen ja kohdistan tarkasteluni siihen, millä tavoin representaatioihin perustuva maisema muotoutuu ja vaikuttaa ihmisiin sekä fyysiseen ympäristöön. Tehtävä ei ole yksinkertainen, sillä lähestyttäessä maisemaa samanaikaisesti sekä representaatioiden että fyysisen ympäristön kokemisen tasolla, ajaudutaan helposti ontologisille hetteiköille, joista kuiville johtavaa polkua vasta hahmotellaan (ks. esim. Häyrynen 2017, 242–243). Pysin pitämään näitä useisiin eri suuntiin hamuavia diskursiivisia ja fenomenologisia ulottuvuuksia aisoissa rajaamalla aiheen

Kuva 1. Hyypäänvuori, Laukaa. KSU-raportti 2016 (Kuva: Katriina Koski).

käsittelyn yhteen konkreettiseen maisemakohteeseen; Keski-Suomen Laukaassa sijaitsevaan Hyypäänvuoreen.¹

Lähestyn tutkimuskohteena olevaa paikkaa ja sieltä hahmottuvaa maisemaa monesta eri kulmasta, joskin tarkasteluni tukeutuu taidehistoriallista näkökulmaa painottavaan maiseman teoretisointiin. Lähdän liikkeelle yksittäisestä valokuvasta, josta etenen yleisempiin korkealta avautuvan järvimaiseman kuvallista esittämistä koskeviin kysymyksiin ja aihepiiriin ympäristöhallinnollisiin yhteyksiin. Representaatioista siirryn fyysisen ympäristön kokemukselliseen tarkasteluun hyödyntämällä sekä omia paikkakokemuksiani että edellisessä luvussa esitellyssä Hyypäänvuoren taiteellis-ekologisessa työpajassa osallistujilta keräämäämme etnografista havainnointiaineistoa. Luvun loppupuolella kiinnitän aiheen tar-

Kuva 2. Eero Järnefelt: *Maisema Kolilta* (1928). Öljy kankaalle, 125,5 × 196 cm. Suomen Säästöpankki Oy:n taidekokoelma, Kansallisgalleria/Ateneumin taidemuseo (Kuva: Kansallisgalleria / Joel Rosenberg).

kastelun erämaa-käsitteeseen, jota lähestyn erityisesti ekokriittisistä näkökulmista (esim. Coupe 2000; Snyder 2010; Garrard 2012; Hiltner 2015). Tässä kohtaa käytän aineistona myös luvussa ”Kysymyksiä luonnosta” esiteltyyn luontosuhdekyselyyn sisältyneen maisemakuvaosion vastauksia. Pyrin valaisemaan tutkimuskohteena olevaa Hyypäänvuoren maisemaa monipuolisesti ja avaamaan ymmärrystä siitä, miten maiseman kaltaiset kulttuuriset konstruktiot muuttuvat ihmisille todeksi kytkeytymällä tapoihin hahmottaa ja arvottaa ympäristöä. Tätä kautta maisemat vaikuttavat myös ihmisten luontosuhteisiin ja -yhteyksiin.

Korkealta avautuvan järvimaiseman esittäminen

Ensikosketukseni Hyypäänvuoreen oli sen laelta otettu valokuva (kuva 1). Heti kuvan etualalle sommiteltujen kalliokielekkeen

ja kelottuneiden mäntyjen takaa avautuu avara näkymä metsineen, järvineen ja horisontissa kumpuilevine mäkinen. Välittömästi kuvaa katsoessani taidehistorioitsijan mieleni yhdisti sen lukuisiin muihin vastaaviin esityksiin. Solmukohtana tässä representaatioiden virrassa toimivat Eero Järnefeltin 1800- ja 1900-lukujen taitteen molemmin puolin valmistuneet Koli-aiheiset teokset (kuva 2). Niissä osittain kelottuneet männynkonkelot reunustavat samankaltaista korkealta paikalta avautuvaa metsien ja järvien kirjomaa maisemaa.

Kuvasto alkoi vähitellen täydentyä aikajanan molempiin suuntiin. Mieleeni nousi visuaalisia välähdyksiä niin kansallisromantiikan erämaihin haikailleista teoksista kuin niitä ajallisesti edeltäneistä pastoraalin ja romantiikan traditioiden välillä tasapainoil-leista esityksistä. Hyökkäysvuoren näkymä kelojuoneen muuntautui ketterästi esimerkiksi Akseli Gallen-Kallelan *Palokärki*-teoksen (1894) maisemaksi (kuva 3), josta tässä tapauksessa puuttui vain tuo punapäinen lintu.

Kuvien ketjuun punoutuivat niin ikään Albert Edelfeltin maalaus *Kaukolanharju auringonlaskun aikaan* (1889–1890) ja *Vänrikki Stoolin tarinoiden* kuvitettuun versioon sisältynyt tussipiirros (1897–1900), jossa korkeasta katsojapositionista tarkastellun ja puiden kehystämän järvimaiseman alle on sommiteltu Johan Ludvig Runebergin *Vårt land* -runon ensimmäinen säkeistö. Kuvien joukkoon sekoittui myös säveliä, ja *Maamme*-laulun ohella alkoi päässä soida *Kesäpäivä Kangasalla (Mä oksalla ylimmällä)*², jotka molemmat johdattelivat kuvallisia assosiaatioita ajassa taaksepäin 1800-luvun puoliväliin.

Mentaalinen kuvakavalkadi siirtyi Ferdinand von Wrightin *Näköala Haminalahdelta* -maalaukseen (1853) (kuva 4) ja Zacharias

Kuva 3 (viereisellä sivulla). Akseli Gallen-Kallela: *Palokärki* (1893). Guassi, 145 x 90 cm. Kansallisgalleria / Ateneumin taidemuseo (Kuva: Kansallisgalleria / Pirje Mykkänen).

Kuva 4. Ferdinand von Wright: *Näköala Haminalahdelta* (1853). Öljy kankaalle, 88 cm x 131 cm. Kansallisgalleria / Ateneumin taidemuseo (Kuva: Kansallisgalleria / Hannu Pakarinen).

Topeliuksen toimittaman *Finland framstäldt i teckningar* -julkaisun (1845–1852) maisemiin, päätyen lopulta S. G. Hermelinin *Ruotsin kartastoon* (1798–1799) lukeutuneeseen Carl Petter Hällströmin *Hauhon Vermasvuori* -teokseen (kuva 5), jota on yleisesti pidetty tällaisten korkealta avautuvien järvimaisemien ensimmäisenä suomalaisena kuvallisena esityksenä (Lukkarinen 2004, 41–42; Häyrynen 2011, 29).

Tultaessa Järnefeltistä kohti nykyisyyttä johtui mieleeni koko 1800-luvun lopulta tähän päivään ulottuva populaarimpi ja lähinnä valokuviiin pohjautuva maisemakuvasto. Kuvavirta kulki I. K. Inhan teoksista (kuva 6) Ahon & Soldanin, Pietisten, Eino Mäkinen, Matti Poutvaaran ja Matti A. Pitkäsen kautta Pekka Luukkolan

Kuva 6. Into Konrad Inha: *Näkymä Nilsian Pisavuorelta* (1890-luku)
(Kuva: Historian kuvakokoelma, Museovirasto).

kaisempiin vastaaviin sekä erityisesti kaikkiin niihin erilaisiin maisemarepresentaatioihin, joita kukin on elämänsä aikana kohdannut (ks. esim. Tolia-Kelly 2013). Tällaiseen ajatteluun, jossa aina jokin uusi rinnastuu ja vertautuu johonkin entuudestaan tuttuun, perustuu myös maiseman konstruktivistiseksi ymmärretty luonne. Maiseman tarkastelijat ovat aina kulttuurin kyllästämiä henkilöitä, jotka eivät voi lähestyä kokemaansa ja aistimaansa ilman ennakkokäsityksiä. (Gombrich 1977; Tarasti 1990, 154–168; Andrews 1999, 3–4.)

Muistin syövereihin tallentuneet maisemarepresentaatiot ovat osa kulttuurista muistia, jossa ne esimerkiksi geokritiikin piirissä on nähty sekä todellisuuden kartoituksina että karttoina todellisuuteen (Sääskilähti 2018; ks. myös Tally 2014; Stadler, Carleton & Mitchell 2015; Westphal 2011). Representaatiot voivat koostua visuaalisten ohella myös tekstuaalisista ja auditiivisista esityksistä sekä näiden kaikkien erilaisista yhdistelmistä. Tästä huolimatta maiseman kohdalla korostuu visuaalinen näkökulma. Katseen hegemonia on Maunu Häyrysen (2011, 25–26) mukaan johdettavissa koko maisema-käsitteen lähtökohtiin, jotka juontuvat ympäristön kuvallisesta esittämisestä.

Yhdistävänä tekijänä edellä mainitsemisessäni maisemaa esittämissä teoksissa ei ole kuitenkaan sama fyysinen paikka, ilmaismuoto tai edes taiteenlaji, vaan tietty korkealta avautuvan järvimaiseman teema (Lukkarinen 2004; Vallius 2013). Vaikka esittelemistäni representaatioista on löydettävissä joitakin maiseman kuvaamisen eri traditioista polveutuvia vivahde-eroja, koostuvat kyseiset esimerkit hyvin samankaltaisista ympäristön elementeistä. Niissä toistuvat metsät, järvet ja korkealle asemoituvat katsoja- tai kokijapositiot sekä suhteellisen yhtäläiset etäisyydet ja mittasuhteet. Korkealta avautuva järvimaisema toimii esimerkkinä teemasta, joka on aikojen saatossa voimistunut ja kerännyt ympärilleen uusia vastaavanlaisia esityksiä ja muuttunut tätä kautta suomalaisen maiseman esittämisen vakiintuneeksi visuaaliseksi järjestykseksi (Seppänen 2001). Näin ei ole käynyt kaikkien maiseman kuvallisten esitysten kohdalla, vaan toiset aikanaan mahdollisesti paljonkin kuvatut

aiheet ja teemat ovat voineet hiipua esimerkiksi kuvaamisen traditioissa tai kansallisvaltioiden rajoissa ja maisemassa tapahtuneiden muutosten seurauksena (Häyrynen 2005; Häyrynen 2017, 234). Samalla tavalla uusia teemoja on voinut syntyä sitä mukaa, kun tietty kuva-aihe tai -kohde on saanut seuraajia ja alkanut muodostaa samankaltaisten esitysten joukkoa. Tätä kokonaisuutta, jossa erilaiset ympäristön kuvallisen esittämisen teemat ja paikat elävät ja kuolevat, on kutsuttu kansalliseksi maisemakuvastoksi (Häyrynen 2005).

Korkealta avautuva järvimaisema on yksi ajallisesti pitkäikäisimmistä ja tunnetuimmista suomalaisen kansallisen maisemakuvaston teemoista. Toisteisuudestaan johtuen teeman mukaiset maisemakuvaukset ovat muodostuneet tutuiksi ja turvallisiksi (Häyrynen 2005; Häyrynen 2017, 230–235). Tällaisina ne ovat sopineet myös erityisen hyvin kansallisen identiteetin rakentamiseen ja ylläpitämiseen (Hall 2019, 116–117).

Suomalaisessa kontekstissa korkealta avautuvan järvimaiseman teema on mielleltävissä eräänlaiseksi diskursiiviseksi koodiksi, johon ladatut merkitystasot heijastuvat kaikkiin samankaltaisiin maisemaesityksiin (ks. esim. Tarasti 1990, 154–168). Kansallisessa maisemakuvastossa korostuvat Kolin, Aavasaksan, Puijon ja Aulangon kaltaiset ikoniset maisemakohteet, mutta samoihin merkitystasoihin kiinnittyvät myös lukuisat muut teemalle ominaisiin maisemallisiin elementteihin ja katsojapositioihin perustuvat näköalapaikat. Yksi esimerkki tällaisesta on Hyypäänvuori, jota on yleisesti kutsuttu Keski-Suomen Koliksi (ks. esim. Visit Laukaa.fi 2021). Vaikka Hyypäänvuori on mittakaavaltaan ja korkeuseroiltaan sekä kansallisilta symboliarvoiltaan selkeästi pienempi kuin Pohjois-Karjalan Lieksassa sijaitseva varsinainen Koli, on se samankaltaisen maisemailmeensä johdosta yhdistetty esikuvaansa. Samankaltaisista maisemakohteista tuotetut esitykset ikään kuin imitoivat kansallisen maisemakuvaston sisällä toisiaan ja muodostavat keskenään viittaussuhteiden verkoston, jossa ilmenee myös tiettyä ylipaikallisuutta (ks. esim. Häyrynen 2005).

Jos voidaan luottaa siihen, että maiseman konstruktio ja juuri korkealta avautuvan järvimaiseman teema ovat ainakin suoma-

laisen kulttuurin vaikutuspiirissä eläneille ja kasvaneille tuttuja ja tunnistettavia, vaatii tämä myös maisemia kannattelevalta ympäristöltä tiettyä muuttumattomuutta. Merkityksellisten maisemarepresentaatioiden tulee siis löytää vastinparinsa todellisesta materiaalisesta ympäristöstä tai muuten ne menettävät uskottavuutensa. Materiaalisen ympäristön kohdalla tällainen muuttumattomuuden vaatimus on kuitenkin vaikea toteuttaa, sillä ympäristö on jatkuvassa muutoksessa vuorokauden ja vuodenaikojen lisäksi erilaisten sääilmiöiden sekä inhimillisten ja ei-inhimillisten prosessien johdosta. Esimerkiksi aikaisemmin pitkälti luonnontilainen ympäristö saattaa muuttua radikaalisti sinne pystytettyjen rakennusten ja kulkuväylien myötä, ja satoja vuosia viljellylle pellolle voi nousta kaupakeskus tai metsäiselle mäelle tuulivoimaloiden rivistö. Yhtä hyvin tiheä metsä voi kadota nopeasti sellutehtaan kitaan tai suo kuivatuksi ja voimalaitoksen kautta savuna ilmaan. Samalla tavoin voi kesäinen ukkosmyrsky tai voimakas metsäpalo pyyhkiä hehtaarien metsäalat matalaksi, tai mäntypistiäinen syödä puiden neulasat jättäen jälkeensä vain kalpean aavistuksen metsän aikaisemmasta vehreydestä.

Representaatiot ja maisemansuojelu

Ympäristön jatkuvaa muutosta vastaan pyritään kuitenkin taistelemaan ja tärkeiksi mielletyistä maisemista pitämään tiukasti kiinni. Keskeistä roolia tässä prosessissa näyttelee valtiovetoinen ympäristöhallintojärjestelmä (ks. esim. Linkola 2015), jonka toiminnassa usein representaatiolähtöinen ja symbolisella tasolla ilmenevä maisema kytketään todelliseen materiaaliseen ympäristöön. Tämä havainnollistuu esimerkiksi jo aikaisemmin mainitusta Hyyppäänvuoren valokuvasta, joka on peräisin Keski-Suomen liiton vuonna 2016 julkaisemasta *Keski-Suomen valtakunnallisesti ja maakunnallisesti arvokkaat maisema-alueet* -raportista (tästä eteenpäin tekstissä KSU-raportti 2016). Raportti on julkaistu osana ympäristöministeriön johtamaa ja yhdessä maa- ja metsätalousministeriön,

Suomen ympäristökeskuksen, Metsähallituksen, Museoviraston, ELY-keskusten ja maakuntien liittojen kanssa rakentuvaa ympäristöhallintotyötä, jonka keskeisenä tavoitteena on säilyttää arvokkaiksi määriteltyjä maisema-alueita. Maisematutkimuksen näkökulmasta juuri ympäristöhallintojärjestelmän tarkastelu toimii yhtenä polkuna lähestyä maiseman diskursiivisiin ja kokemuksellisiin tasoihin liittyviä kysymyksiä.

Ympäristöhallinnon suojelukohteet ovat jaettavissa karkeasti kolmeen osa-alueeseen: luonnonsuojelualueisiin, kaupunkien rakennettuun kulttuuriympäristöön ja maaseudun kulttuurimaisemaan. Valtakunnallisesti ja maakunnallisesti arvokkaiden maisema-alueiden inventoinnin pääpaino on maaseudun kulttuurimaisemissa. (KSU-raportti 2016, 6.) Niiden ulkopuolelle ovat rajautuneet kohteet, jotka edustavat luonnonsuojeluohjelmien mukaista alkuperäistä luontoa, rakennettuja kulttuuriympäristöjä sekä metsätalouden voimakkaasti muokkaamia maisemia. Valtakunnallisesti ja maakunnallisesti arvokkaiden maisema-alueiden tai sellaisiksi ehdotettujen joukkoon on kuitenkin sisällytetty muutamia Hyyppäänvuoren kaltaisia luonnonalueita, joiden valinta on perustunut niiden merkitykseen kulttuurihistoriallisesti huomattavina maisemanähtävyyksinä (KSU-raportti 2016).

Käytännössä tällainen maiseman suojelutyö tarkoittaa sitä, että inventoinnin tuloksena kartoitetut – ja lopulta valtioneuvoston päätöksellä virallistetut – maisema-alueet merkitään maakuntakaavoihin ja ulotetaan ympäristöä koskevien lakien, säädösten ja erilaisten alueiden käyttötavoitteiden piiriin (Ympäristöministeriö 2010; KSU-raportti 2016). Toimintamalli etenee kuitenkin jouhevasti vain harvoin. Esimerkiksi valtakunnallisten maisema-alueiden viimeisin kartoitustyö, jota KSU-raportti (2016) edustaa, aloitettiin jo vuonna 2010, mutta sen tulokset saivat valtioneuvoston siunauksen vasta marraskuussa 2021 (Valtioneuvosto 2021). Tämä kertoo maisemiin kytkeytyvistä erilaisten toimijoiden, tilojen, intressien ja arvojen ristiriidoista, joiden yhteensovittaminen on haastavaa.

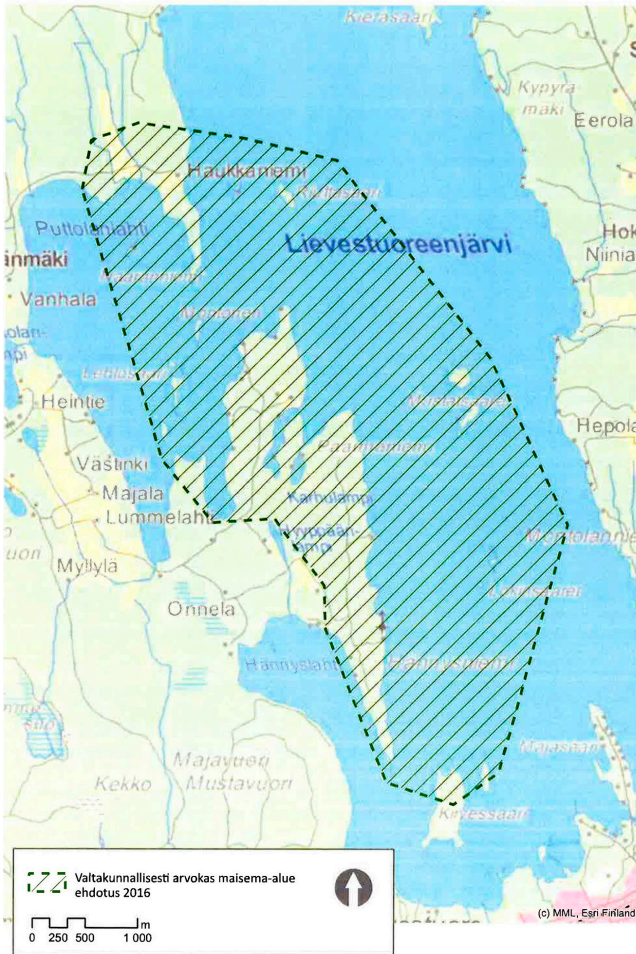
Valtakunnallisesti ja maakunnallisesti arvokkaiden maisema-alueiden kartoitusprosessin lähtökohtana on toiminut valtio-

neuvoston vuonna 1995 tekemä päätös, jonka mukaan virallistettiin 156 valtakunnallisesti arvokasta maisema-alueetta (Ympäristöministeriö 2010; KSU-raportti 2016). Laukaan Hyypäänvuori ei vielä kuulunut näiden maisemien joukkoon, eikä sitä ollut nimetty edes maakunnallisesti arvokkaaksi maisema-alueeksi. Uusimmasa kartoitustyössä Hyypäänvuori kuitenkin virallistettiin valtakunnallisesti arvokkaaksi maisema-alueeksi marraskuussa 2021 (Valtioneuvosto 2021).³

Vaikka Hyypäänvuorta käsittelevä inventointiraportti sisältää vuoren lakea laajemman alueen ja huomioi esimerkiksi sille erityiset kasvi- ja eläinlajistot sekä geologiset ominaispiirteet, perustuu alueen suojelu ennen kaikkea vuorelta avautuviin ”huomattavan hienoihin ja jylyihin maisemiin” (KSU-raportti 2016, 51–53). Tästä kertoo jo Hyypäänvuoren määrittely ”kulttuurihistoriallisesti huomattavaksi maisemanähtävyydeksi” sekä se, ettei suojeluun ehdotettu alue rajoitu vain vuoreen, vaan ulottuu laajemmalle ja kattaa juuri sen siivun ympäristöstä, joka vastaa korkealta avautuvan järvimaiseman teemalle tyypillisiä piirteitä (ks. kuva 7).

Hyypäänvuoren suojelun keskeisimpänä tehtävänä on siis pitää kiinni maisemasta, joka saa voimansa muun muassa niistä suomalaisen taiteen ikonisista maisemamaalauksista, joita esittelin hieinan aiemmin. Hyypäänvuorelta avautuva maisema asettuu näin ollen ristiriidattomasti edelfelttien, järnefelttien, gallen-kalleloidien ja monien muiden pohjustamaan korkealta avautuvan järvimaiseman teeman jatkumoon, joka takaa sen edustavuuden sekä kulttuurisen tuttuuden ja turvallisuuden.

Edellä esittämäni selostus siitä, miten jokin tietty maa-alue siltä avautuvine näkymineen nimetään valtakunnallisesti arvokkaaksi maisema-alueeksi ja ulotetaan osaksi ympäristöhallintoa, kuvastaa samalla myös symbolisesta ulottuvuudesta juontuvan maiseman vaikutusta fyysiseen ympäristöön (ks. Lehtonen 2014). Hyypäänvuoren tapaus toimii esimerkkinä siitä, miten maiseman representaatiot kiinnittyvät ympäristöhallintoon ja vaikuttavat tällä tavoin materiaaliseen ympäristöön sekä tätä kautta ihmisten ympäristösuhteisiin.

51

Kuva 7. Hyppäänvuoren suojeluun ehdotettu maisema-alue (KSU 2016, 51)

Fyysisesti koettu näköalapaikka

Ollessani Hyyppäänvuoren juurelta lähtevän polun päässä yhdes-
sä tutkimuksemme työpajaan osallistuneiden henkilöiden kanssa jo
alueen ympäristö polkuineen sekä vuoren huipulle ohjaavine vii-
toineen alkoivat kuiskia maisemasta. Meidän parkkipaikalle saa-
puneiden ei siis tarvinnut lähteä etsimään Hyyppäänvuoren maise-
maa umpimähkään metsässä samoillen, vaan antautua vain selkeäs-
ti merkityn leveän polun johdattamiksi. Kun asetelmaa ajatellaan
tarkemmin, on jo tuo polku itsessään maiseman aikaansaama jälki
materiaalisessa ympäristössä (Ingold 2011, 47). Tällä tavoin Hyyp-
pään laelta avautuva ”kulttuurihistoriallisesti huomattava maisema-
nähtävyys” ulottaa otteensa huippua laajemmalle, ja alkaa määritel-
lä alueen tilakäytäntöjä sekä vaikuttaa ihmisiin jo vuoren juurelta
lähtien.⁴ Tai jos tarkkoja ollaan, on maisemapaikka aloittanut vai-
kuttamisensa ihmisiin jo huomattavasti aikaisemmin, esimerkiksi
juuri representaatioiden kautta, ja johdattanut heidät sen äärelle.

Maisemaa on siis mahdollista ajatella pelkkää vuoren laelta
avautuvaa näkymää laajempänä kokonaisuutena. Sen piiriin lukeu-
tuvat ensinnäkin jatkuvasti ajan ja ilmaston seurauksena muuttu-
va valon määrä ja säätila, joiden myötä sama maisema on havait-
tavissa ja koettavissa monin eri tavoin (Ingold 2011, 130). Maise-
maan on sisällytettävissä myös varsinaista maisemapaikkaa ympär-
öivä alue ja mahdollinen matka, jonka sen saavuttaminen vaatii.
Hyyppäänvuoren tapauksessa tämä voisi periaatteessa alkaa jo si-
jainnista, josta henkilö on aloittanut matkansa tarkoituksenaan ko-
kea sen tarjoama maisema. On kuitenkin selkeämpää määritellä
Hyyppäänvuoren maisemapaikan alkavan niistä ympäristössä nä-
kyvistä materiaalisista merkeistä, jotka opastavat kyseiselle näkö-
alapaikalle. Tässä yhteydessä Hyyppäänvuoren maisemapaikka al-
kaa siis vuoren kupeessa sijaitsevalta parkkipaikalta ja sisältää hui-
pulle johtavan noin kilometrin pituisen polun. Samalla paikka si-
sältää myös kaiken mahdollisen polun varrelta eri aistein havaitun
ja koetun mukaan lukien vuorta ympäröivän metsän ja sen laelta
avautuvan näköalan.⁵

Antropologi Tim Ingoldin sanoin kävellessämme maisemat kutoituvat ihmisten elämiin ja elämät maisemiin, ja tämä muodostaa jatkuvan ja loputtoman prosessin. Kyseistä prosessia kuvaillessaan Ingold korostaa, miten havaitsemme ympäristöä maisemineen koko kehollamme. (Ingold 2011, 45–47.) Havainnoidessamme Hyyp-päänvuoren laelta avautuvaa maisemaa kokemuksessamme ovat mukana kuljetun matkan hapottamat reidet ja pakaralihakset sekä ponnistuksen myötä kohonnut sydämen syke ja aluspaidan kostutanut hiki. Jalkojemme kautta olemme yhteydessä vuoren huipun kiviseen maaperään, jolta maisemaa katselemme, kuuntelemme ja haistelemme samalla, kun tuuli pyyhkii kasvojamme ja saa housujemme lahkeet lepattamaan. Katsoessamme ainoastaan vuoren huipulta avautuvasta maisemasta tehtyä representaatiota jäämme pait-si edellä mainituista kehollisista kokemuksista. Mutta toisaalta, ilman representaatioita emme olisi ehkä koskaan päätyneet kyseisen vuoren huipulle.

Jos ajattelemme havaitsemisen olevan liikettä, kuten Tim Ingold ympäristöpsykologi James Gibsoniin viitaten pohtii, havaintomme ympäristöstä perustuu siihen, miten siinä liikumme (Ingold 2011, 46). Hyyp-päänvuoren maiseman motivoima polku liikutti meidät vuoren laelle, jossa tuo aikaisemmin selkeästi seurattava reitti liudentui vähitellen laajemmaksi ihmisten tallaamaksi helppokulkui-seksi alueeksi. Samalla kun liikettä ohjannut polku höllensi otet-taan, alkoi korkealta avautuvan järvimaiseman teema ohjata liiket-tämme yhä selkeämmin. Näin voi ainakin päätellä oheisesta tutki-mukseen osallistuneen henkilön kommentista:

Huomasin itessäni, kun käveltiin tännepäin, niin silmilläni kun hain sitä paikkaa, et mistä näkyy se laajin näkymä järvelle ja missä ei oo puita niin paljon. (Työpajakeskustelu 14.9., 33)

Vuoren laella työpajan osallistujien kanssa käydyssä keskustelussa nousi nopeasti esiin korkealta avautuvan järvimaiseman teeman tunnistettavuus ja sen vaikutukset kunkin henkilökohtaisiin maisemaa koskeviin ennakkokäsityksiin. Osallistujat puhuivat muun muassa siitä, miten helposti maisemaan liitetään mielikuvat etualan kelottuneista ”männynkäppyröistä” ja niiden takaa avautuvista laa-

joista järvinäköaloista, sekä siitä, miten luonnonympäristöissä liikkuessa silmä alkaa lähes väijäämättä etsiä ikonisten maalausten kaltaisia maisemia.

Nämä huomiot vahvistavat näkemyksiä, joiden mukaan maiseman kuvallisesta esittämisestä periytyvät lähtökohdat sekä erityisesti niin sanotulla uudella ajalla tapahtunut maisemien kuvallisen esittämisen ja kuvausten lukutaidon yleistyminen, ovat vaikuttaneet siihen, että myös fyysisiä ympäristöjä on ollut mahdollista alkaa katsoa ikään kuin kuvaesityksinä (Häyrynen 2011, 25–26). Edellä esittämästäni osallistujan kommentista havainnollistuu, miten vaikeaa representaatioihin sisältyvää koodia on olla huomioimatta. Samanaikaisesti tätä visuaaliseen havainnointiin ja kansallisiin konnotaatioihin perustuvaa konstruktiota voidaan kritisoida, sillä kaikille maisema ei aukea näköaistin avulla, eivätkä tiettyjen kulttuuripiirien sisällä muodostuneet maisemien merkitystasot ole kaikille tuttuja (Harvey 2015; Häyrynen 2017, 242–243).

Kokemuksellisuutta, käytännöllisyyttä ja prosessuaalisuutta korostavissa non-representationaalisissa teoretisoinneissa on esitetty, että näköaistia painottava lähestymistapa on syrjäyttänyt monia muita mahdollisia ympäristön kokemistapoja (ks. esim. Harvey 2015; Waterton 2013). Kritiikin kärkenä on ollut representaatioiden näkeminen liian irrallisina paikkojen välittömästä moniaistisesta, materiaalisesta ja kehollisesta kokemuksesta sekä siihen liittyvästä suhteiden verkostosta, jossa risteävät erilaiset käytännöt, tunteet, affektit ja toimijat (Häyrynen 2017, 235–237; Harvey 2015; Waterton 2013). Kritiikillä on perusteensa. Toisaalta ympäristöhallintoon ja -suunnitteluun kytkeytyneillä visuaalisilla representaatioilla on suuri vaikutus vallankäyttöön, identiteetteihin ja tilakäytänteisiin. Nämä puolestaan heijastuvat esimerkiksi maisemien suojeeluun sekä niissä tapahtuvaan liikkumiseen ja ympäristön kokemiseen (Häyrynen 2017, 242.)

Tim Ingoldin (2011, 149) sanoin havaitsemisen ohella paikka määrittyy liikkeen mukaan. Ajatusta mukaillen Hyypäänvuorella vierailijan liike pysähtyy hänen saapuessaan huipulla sijaitsevan järkänteen luo. Pysähdys kietoutuu olennaisesti sekä kyseisen pai-

kan olemukseen että sieltä tapahtuvaan ympäristön havainnointiin. Tällaisessa fyysisessä ympäristössä etenemisen pysäyttävällä katkokseksi on ollut keskeinen rooli maisemakuvauksen historiassa. Katkoksen avulla romantiikka otti etäisyyttä aikaisempaan pastoraalin perinteestä ponnistaneeseen maisemakuvaukseen, jolle oli tyypillistä esittää maisemat sellaisina, joissa teosten katsoja pystyi mielikuvituksensa tasolla siirtymään jouhevasti maiseman etualalta sen keskialueelle (Lukkarinen 2004, 44–45). Romantiikan maisemiin ilmaantunut katkos, josta kenties tunnetuimpana esimerkkinä voidaan mainita Caspar David Friedrichin *Vaeltaja sumumeren yllä* (1818), johdatti katsojat jyrkänteen reunalle ja opetti heidät pysähtymisen kautta ihailemaan edessä aukeavaa laaja-alaista maisemaa (Vallius 2013, 295–297; Lukkarinen 2004, 43–47).

Katkos kytkeytyi vahvasti myös romantiikan virtauksissa keskeiseen subliimin käsitteeseen. Romantiikan maisemataiteen kohdalla sillä on viitattu näkymän ylevyyttä korostavaan esteettiseen kategoriaan ja tunnetilaan. Näistä ensin mainittu on yhdistetty esimerkiksi korkealta avautuvaan laajaan tai mittakaavaltaan jopa valtavaan maisemaan ja sen tarkasteluun liittyvään hämmästykseen, ihmettelyyn ja kunnioitukseen. Jälkimmäiseen on puolestaan sisällytetty nautinnollisuuden tunne, jonka taustalla on nähty olevan myös pelkoa. (Ks. esim. Vuorinen 1996, 147–149.) Aihepiirin teoreetikoista Edmund Burke (1757/1998, 36) kytki subliimin kauneuteen ja siihen liittyvään nautinnollisuuden tunteeseen, joka syntyi siitä, kun ihminen pystyi tarkastelemaan jotain mahdollisesti kauhistuttavaakin asiaa, kuten suuren pudotuksen reunalta aukeavaa maisemaa, ilman, että se olisi ollut hänelle suoranaiseksi vaaraksi. Tässä mielessä kodin turvassa tarkasteltu maalaus, joka esitti vuoren huipulta avautuvaa maisemaa tai vaikkapa myrskyävää merta, oli omiaan herättämään subliimin tunnekokemuksen.

Ollessamme Hyypäänvuoren laella sijaitsevan jyrkänteen reunalla subliimiin liittyvät merkitystasot asettuvat erilaisiin mittasuhteisiin. Käsitteeseen kiinnittyvät sisällöt muun muassa laaja-alaisen maiseman visuaalisen havainnoinnin suhteen pätevät ilman suurempia eroavaisuuksia, mutta vaarantunne kohoaa uusiin sfää-

reihin, sillä pari väärässä paikassa otettua askelta johtavat pudotukseen ja sen jälkeiseen äkkipysähdykseen, jota ihmisen fysiikka ei kestä. Toisin sanoen materiaalisen paikan vaarantunne on todellista, kun se representaatioiden äärellä tapahtuu vain mielikuvituksen tasolla. Tällaisista fyysisen ja representaatioissa esitetyn maiseman välisistä eroista huolimatta subliimilla on nähty olleen vaikutusta siihen, että se voi muokata empaattista suhdetta luonnon ja sen tarkastelijan välillä ja täten kytkeytyä maiseman merkitysten rakentumiseen (Siewers 2013, 23). Korkealta avautuvan maiseman kohdalla yhtenä tällaisena voidaan ajatella olevan näköalan laajuus, joka suuruutensa vuoksi ei ole kokijan hallinnassa. Näin se pikemminkin herättää kunnioituksen tunteita muistuttamalla ihmistä hänen pienuudestaan ja rajallisuudestaan suhteessa suureen luontoon. (Kotkavirta 2009, 234–235.)

Kun Hyypäänvuoren kokonaisuutta tarkastellaan vasten romantiikan maisemaihannetta ja länsimaisen kulttuurin maisemäkäsitteitä, huomataan sen toistavan monia maisemataiteen ideaaleja. Polku Hyypäänvuoren huipulle ei johda eteen tulleen esteen yli uuteen paikkaan, vaan lopulta takaisin lähtöpisteeseensä. Näin ollen Hyypäänvuori on matka maisemaan ja takaisin. Ilman maisemaa ja siihen liittyviä – pitkälti romantiikan taiteesta periytyviä – konnotaatioita, fyysisessä ympäristössä esiintyvä katkos saisi kuljijan vain harmistumaan ja kääntymään tulosuuntaansa. Mutta koska meillä on maisema, ja siitä representaatioiden tasolla rakentuneet voimakkaat ennakkomielikuvat, ei vuorelle kiipeäminen ole hukkareissu, vaan keskeinen syy tulla paikalle. Lisäksi vuoren laelta koettu maisema toimii eräänlaisena palkintona kaikista sen eteen tehdyistä ponnisteluista. Katkoksen pakottama liikkeen pysähtyminen kytkeytyy paikan olemukseen, joka puolestaan ohjaa kyseisen maiseman sekä koko ympäristön esteettisvoittoiseen havainnoimiseen.

Maiseman kokemiseen ja tunnelmaan vaikuttavien säätilojen, vuorokauden- ja vuodenaikojen sekä tarkastelijan mielentilojen ja ympäristöstä tekemien aistihavaintojen lisäksi kokonaisuuteen sulautuu siis lukuisia kulttuurisesti määrittynyttä tapoja hah-

mottaa, ymmärtää ja arvostaa maisemaa. Tähän kulttuuriseen puoleen Hyypäänvuoren huipulla törmää konkreettisesti optimaaliseksi määritellyn näköalan edustalle sijoitetun infokyltin muodossa (kuva 8).

Kyseinen kyltti toimii alueen tilakäytäntöjä ohjaavien merkien pääte- tai pikemminkin käänköpisteenä: ”Onneksi olkoon, olet löytänyt maiseman (ja nyt voit palata kotiin)”, se tuntuu sanovan. Katsottaessa rinnakkain opastetaulun karttaa ja fyysistä korkealta avautuvaa järvimaisemaa maiseman elementit alkavat objektiivoutua; tuolla on maata ja metsää, tuolla lampi, tuolla järvi ja tuolla saari (vrt. Ingold 2011, 131). Ne kertovat myös maisemaan kytkeytyvistä diskursiivisista ulottuvuuksista sekä positioista ja valankäytöstä, joiden avulla ihminen havainnoi ympäristöään ja ottaa sitä haltuun.

Tällaiset diskursiiviset tasot nousivat nopeasti esiin, kun tarkastelimme Hyypäänvuorelta avautuvaa maisemaa yhdessä tutkimukseen osallistujien kanssa. Heidän puheessaan korostui maisemasta huokuva tuttuus, joka yhdistettiin suomalaisuuteen ja suomalaiseseen maisemaan:

Sitä tietysti suurin osa meistä, jotka tykkää olla maisemassa, metsässä, luonnossa, niin tää maisema näyttäytyy hyvin tutulta. Se on meille ominaista suomalaista maisemaa. Ja meillä on täs kaikki ne tutut elementit, mitä me voidaan löytää muistakin paikoista. Mä koen sillä tavalla, et maisema toimii oppaana silloin, kun se avautuu ja näyttäytyy. Vaikka silti onkin ihan ainutkertainen. (Työpajakeskustelu 14.9., 37)

Tämä havainnollistaa, miksi maisema on todettu jo vuosisatojen ajan toimivaksi välineeksi kytkeä kansalliseen identiteettiin liittyvät abstraktit ajatusvirtaukset konkreettisiin materiaalsiin ympäristöihin (Lukkarinen & Waenerberg 2004; Häyrynen 2005; Vallius 2013). Esimerkiksi edellinen osallistujan kommentti heijastelee Hallin ajatuksia maisemasta identiteetin kehystäjänä. Tässä prosessissa maiseman kuvallisen esittämisen historialla on suuri rooli sen nostuessa esiin ja ylläpitäessä tiettyihin katsojapositioihin, sommitelmiin ja elementteihin perustuvaa ihannemaisemaa. Se luo jatkuksen, jossa maisemakokemukseen tulevat mukaan kaikki aikaisem-

Kuva 8. Infokyltti Hyypäänvuoren laella (Kuva: Antti Vallius).

mat vastaavanlaisen näkymän esitykset järnefelteistä gallen-kal-
leloihin ja jonka osaksi maiseman katselija voi itsensä tuntea. Kan-
sakuntaa määrittävät myyttiset maisemat ylittävät ajan ja paikan ja
rakentavat vaivihkaa siteitä, jotka ikään kuin kietovat ihmisiä men-
neisyyteen. (Anderson 2007; Schwarz 1986, 155; Hall 2019, 117.)

Edellisen valossa yhteys korkealta avautuvaan järvimaisemaan
näyttäisi perustuvan pitkälti esteettisiin ulottuvuuksiin ja niihin lii-
tettyihin nationalistisiin merkityksiin. Näin on siitäkin huolimatta,
vaikka se olisi itse asiassa ensisijaisemmin johdettavissa biologi-
siin lähtökohtiin: korkeat paikat ovat mahdollistaneet ihmisten ym-
päristön tarkkailun ja vihollisilta suojautumisen (ks. esim. Jacobs
2011 42–45; Ulrich 1993). Esteettinen arvottaminen on peittonut
myös muita kyseisen maisematyyppin kulttuurisia käyttötarkoituk-

sia, joissa korkealta avautuvia maisemia on käytetty esimerkiksi maa-alueiden hallintaa ja sotatarkoituksia varten tehdyissä kartoituksissa (Häyrynen 2011, 28–29).

Tutkimukseen osallistuneiden kanssa käyty keskustelu ei pysähtynyt visuaaliseen ja maiseman kuvallisesta esittämisestä juontuvaan tasoon, vaan aiheen tarkastelu yhdistettiin myös paikan päällä kokonaisvaltaisesti kaikin aistein saavutettuun kokemukseen. Tässä representaatioiden ja välittömän kokemuksen välisten suhteiden tarkastelussa kiinnitettiin huomiota erityisesti siihen, miten kuvien maisemat tyypistyvät helposti samankaltaisten esitysten joukoksi, kuvastoksi, joka keskittymällä laajaan mittakaavaan häivyttää luontoympäristön yksityiskohtia. Kuvasto voi esimerkiksi vakiintuneiden rajaustapojensa kautta auttaa muistamaan tiettyjä paikkoja ja niiltä avautuvia näkymiä, mutta näin tehdessään se samalla myös lukitsee näkökulmia ja ohittaa usein luontoympäristön lukuisiin yksityiskohtiin kätkeytyvän monimuotoisuuden:

Tulee mieleen, että vaikka tästäkin ottais kuvan tosi monesta eri kohdasta ja sit sais aika tyypillisen Suomi-maisemakuvan, niin silti tääl on loputtoman yksityiskohtaista, jos vaan lähtis zoomailee ja kattelee tarkemmin, et mitä kaikkee löytyy. Kuitenkin jokainen puu, joka tääl kasvaa, on jollain tapaa yksilöllinen, ja jokainen lehti. Tää on rakentunut niin tarkasti yksityiskohdista, mut sit helposti maisema näyttää ikään kuin samalta samasta paikasta valokuvana tai maalattuna. Helposti saattaa muodostaa geneeristä näkökulmaa ja muistot saattavat myös muodostua sen perusteella. Mut sit kuitenkin tääl on ihan loputtomasti katsottavaa ja nähtävää ja koettavaa, et tavallaan se maisemakuvan ja sit taas kokemuksen välinen maasto saattaa helposti muuttua vähän geneeriseksi massaks muistoissa, mut sit kuitenkin hetki on aina uniikki, kun on täällä.” (Työpajakeskustelu 14.9., 36)

Suurten maisemapiirteiden kautta tapahtuvaa yksityiskohtien häivyttämistä voidaan pitää myös yhtenä keskeisenä tekijänä, joka kasvatti korkealta avautuvan järvimaiseman kuvaamisen suosiota teeman vakiintumisen alkuaikoina 1800-luvun puolivälissä (Vallius 2013, 316; Häyrynen 2005, 159). Tärkeässä roolissa toimi Zacharias Topelius ihanteellisine maisemäkäsityksineen, jossa yhdistyivät synteesisinomaisesti romantiikan ajatusvirtaukset, luterilainen

usko ja kansakunnan kehitystä ajava nationalismi (Lassila 2000). Romantiikka näkyi maiseman korostumisena itsessään, sekä siinä, miten luonto esitettiin laajalle levittäytyneenä ja ihmistä joka puolelta ympäröivänä. Luterilainen usko taas ilmeni korkealle sijoitetun ”jumalallisen” näkökulman kautta sekä Topeliuksen vaalimassa ajatuksessa ihmisestä ”Jumalan vastuullisena puutarhurina”. Nationalismi kytkeytyi edellä mainittuihin elementteihin siten, että vastuullinen puutarhuri kehitti maataan ja samalla koko kansakuntaa harmonisessa suhteessa ympäröivään luontoon. (Suutala 1986, 244–246; Saarela 1986, 210–211; Lassila 2000; Vallius 2013, 44–52, 299–300.)

Keskittymällä maiseman suuriin linjoihin oli mahdollista väistää niin sosiaalisia kuin ekologiakiakin epäkohtia ja esittää maa ja sen ympäristö sekä kansakunta yhtenäisenä, harmonisena ja kauniina kokonaisuutena (ks. esim. Vallius 2013, 294–316). Esimerkiksi ylviistosta kaukaisuuteen suuntautuvasta katsojapositiosta metsämaisemaa pilkkovat hakkuut häipyvät osin näkyvistä, ja metsä näyttää yhtenäisemmältä vihreältä elementiltä kuin se todellisuudessa välttämättä onkaan. Kaukaa ylhäältä nähdyn vesistön tilasta, saati muista näkymän sisältämistä lajeista ja niiden elinolosuhteista, ei voida myöskään vetää tarkempia johtopäätöksiä. Hyppäänvuorelta avautuva maisema näytti varmasti hyvin samanlaiselta 1970-luvulla kuin nyt 2020-luvulla, vaikka vuoren edustalla lainehtivan Lievestuoreenjärven ekologinen tila oli sen rannalla 1920-luvulta asti toimineen sellutehtaan jätevesipäästöjen johdosta pitkään todella huono.⁶ Tehtaan lopetettua toimintansa 1980-luvulla ovat järven vedenlaatu ja kalakannat kuitenkin kohentuneet, ja järven ekologinen tila on määritelty nyt hyväksi. (KSU-raportti 2016, 52.) Yleisemmällä tasolla korkeasta ja kaukaisesta positiosista katsottuna maisema muuttuu maastonmuotoja mukaileviksi värikköiksi, ja sen sisältämän luonnon monimuotoisuus laimenee vesistöalueiksi ja muutamiksi puulajeiksi.

Hyppäänvuoren korkeuksista avautuvaa ja muita vastaavia järvimaisemia voisi luonnehtia turvallisiksi kompromisseiksi. Ne todistavat toisaalta suomalaisten metsien ja järvien olemassaolos-

ta ja ylläpitävät kansallisen identiteetin kannalta merkittävää maisemateemaa. Ne eivät kerro paljoakaan huipuilta avautuviin maisemiin sisältyvän ympäristön tarkemmasta ekologisesta tilasta, ja tämä puolestaan antaa mahdollisuuksia ympäristön monenlaiseen – myös luonnon monimuotoisuuden näkökulmasta kestävämpään – hyödyntämiseen (ks. myös Gobster 1995, 8; Haapala 2020, 221).

Kansallisromanttinen erämaa

Hyyppäänvuorella toteutettuun taiteellis-ekologiseen työpajaan sisältyneessä maisemakeskustelussa osallistujat keskittyivät muun muassa vallitsevien maisemakäsitysten ja niille vastakkaisten vaihtoehtojen pohdiskeluun. Tuttuuteen ja tunnistettavuuteen liittyneiden ajatusten ohella osallistujat leikittelivät ajatuksilla, miltä Hyyppäänvuorelta avautuva maisema näyttäisi, jos alhaalla olevat metsät olisi avohakattu, tai jos järven kupeessa olisikin sijainnut suuri betonitehdas tai vaikkapa uimaranta. Satunnaisia ehdotuksia yhdisti se, että ne miellettiin eheää maisemakuvaa rikkoviksi muutoksiksi, joiden toteutumisia ympäristöhallinto pyrkii suojelutoimillaan estämään.

Hyyppäänvuoren kohdalla ”ehjä” maisemakuva vaatii luonnontilaista, tai siltä näyttävää, metsä- ja järviympäristöä. KSU-raportissa (2016, 52) tähän viitataan muun muassa korostamalla sitä, miten vuorelta aukeava maisema näyttää melko luonnontilaiselta ja että alueen lomarakentaminen on harvahkoa. Lisäksi maiseman osalta mainitaan erikseen, että sen etualalle jäävät saaret ovat säilyneet rakentamattomina.

Tarkasteltaessa tarkemmin Hyyppäänvuoren laelta avautuvalta maisemalta odotettuja vaateita ovat ne johdettavissa tiettyihin erämaan ja villiyyden ihanteisiin. Kyseiset termit ja niihin liittyvät ihmisen ja luonnon väliset suhteet ovat herättäneet suurta kiinnostusta erityisesti ekokriittisen tutkimuksen piirissä (ks. esim. Cronon 2015; Garrard 2012; Snyder 2010; Byerly 1996). Siinä erämaa on määritelty ajallisesti suhteellisen tuoreeksi kulttuuriseksi konstruk-

tioksi, joka on mobilisoitu suojelemaan luonnontilaiseksi miellettyä ympäristöä ja siellä eläviä lajeja. Se on käsitetty paikaksi, joka tarjoaa ”elvyttävän vaihtoehdon kaupungin moraaliseen ja aineelliseen saastumiseen kyllästyneille”. (Garrard 2012, 66.) Runoilija Gary Snyder (2010, 36) on hahmotellut erämaata paikkana, ”jossa luonnon villi potentiaali ilmenee täydellisesti ja jossa elävien ja elottomien olentojen kirjo kukkii oman järjestyksensä mukaan”.

Erämaan käsittämässä aikojen saatossa tapahtuneet muutokset tuovat omat käännteensä aihepiiriin tarkasteluun. Suomessa erämaalla tarkoitettiin alun perin kaukaisia metsästysmaita, joihin tehtiin eräretkiä kiinteämmän asutuksen seuduilta. Erämaalla ei tarkoitettu ihmisen taholta koskemattomia alueita, vaan hyödynnettäviä syrjäisempiä seutuja, joille ei kuitenkaan luotu pysyvää asutusta taikka maanviljelyä. (Hallikainen 1998, 3; Kivi 2004, 100.) Snyderin mukaan erämaan kulttuurissa eläminen on lukeutunut kautta aikojen ihmisyyden peruskokemuksiin. Näin ajateltuna erämaa ei ole ollut satoihin vuosiin ihmisestä ja hänen toiminnastaan vapaata aluetta. (Snyder 2010, 28.)

Suomalaisen maisemataiteen historiaa tarkasteltaessa huomataan, miten ihminen kiinnitettiin osaksi maisemia vielä muun muassa 1800-luvun puolivälin topeliaanisten ideaalien mukaisissa esityksissä (ks. esim. Vallius 2013). Sieltä täältä lähes äärettömältä vaikuttaneen luonnon keskeltä löytyi aina polku, tie, torppa, aidanpätkä tai eri tavoin toimelias ihminen. Tultaessa kohti 1800-luvun loppua kansallisromanttisen maisemataiteen painopiste alkoi siirtyä ihmisen asuttamista ja muokkaamista kulttuurimaisemista kohti erämaiksi miellettyjä alueita. Syrjäseutujen kaskeajien ja Kalevalan innoittamien ikaikaisissa metsissä seikkailevien mytologisten hahmojen rinnalle alkoi nousta myös ihmisestä ja hänen toiminnastaan vapaiden erämaamaisemien kuvauksia (ks. esim. Weisberg 2010; Konttinen 2001). Näistä ikonisimpien joukkoon lukeutuvat esimerkiksi jo aikaisemmin mainitsemani Järnefeltin lukuisat Koli-teokset, Gallen-Kallelan *Palokärki* ja Edelfeltin *Kaukolanharju* sekä Pekka Halosen vuonna 1899 valmistunut *Erämaa* (kuva 9).

Alkusysäyksenä 1800-luvun lopun taiteilijoiden innolle hakeutua syrjäisiin erämaihin toimivat ennen kaikkea kansainväliset taidevirtaukset, joiden vaikutuksesta taiteilijat kiinnostuivat omista kansallisista juuristaan (ks. esim. Konttinen 2001). Erämaa nähtiin johonkin alkuperäiseen, muuttumattomaan ja eräänlaiseen kaukaiseen tai jopa myyttiseen aikaan viitanneena taustakankaana, jota vasten suomalaisuutta ryhdyttiin hahmottelemaan (Hall 1999, 48–49; ks. myös Cronon 2015, 109). Etenkin romantiikan virtauksiin sisältyneet panteistiset näkemykset ja kehityksen vastareaktionä syntynyt eskapismi ohjasivat taiteilijoita koskemattomaksi mielletyn luonnon ja alkuperäisenä pidetyn kansan äärelle (ks. esim. Kivi 2004, 98–100). Tällaiset lähestymistavat ja näkökulmat ovat liitettävissä myös 1800-luvulla länsimaissa romantiikan vanavedessä syntyneeseen esteettis-eettiseen virtaukseen, johon sisältyi suuri huoli luonnon tuhoutumisesta (Haila 2006, 40). Hailan (mt.) mukaan koskemattoman luonnon ja erämaan ihannointi laajeni vähitellen yleisemmäksi huoleksi ihmisten välittömän elinympäristön tilasta ja esimerkiksi veden ja ilman likaantumisesta. Tätä kautta erämaamaisten maisemien kuvaukseen alkoi suodattua myös vahvoja luonnonsuojelullisia arvoja.

Romanttisen maisemakuvauksen näkökulmasta edellä mainitsemani osatekijät punoutuvat samaan, joskin erilaisin vivahtein ilmenevään kauneutta korostavaan harmonian tavoitteluun. Aikaisemmassa topeliaanisessa kuvastossa kauniina pidetyn kulttuurimaiseman harmonia perustui romantiikan ideaaleja, luterilaista uskoa ja nationalismia yhdistelevään synteisiin (Lassila 2000). Uudemmassa kansallisromanttisessa villiä erämaata simuloivassa lähestymistavassa kauneus kumpusi puolestaan luonnon omasta harmoniasta, jossa ihmisen rooliksi jää ainoastaan tämän näytelmän kaukaa suoritettu katsominen ja ihailu (ks. esim. Nuutinen & Seppänen 1993).

Kuva 9 (viereisellä sivulla). Pekka Halonen: *Erämaa* (1899). Öljy kankaalle 110 cm x 55,5 cm. Turun taidemuseo (Kuva: Turun taidemuseon kuvaarkisto).

Kansallisromantiikka toimi siten vedenjakaja, joka alkoi vahvistaa käsitystä erämaasta villinä ja ihmisen kosketuksesta vapaana alueena. Käsityksen mahdollistajana toimi pitkälti representatioille ominainen rajaaminen, joka vaikuttaa yhä tänäkin päivänä niin ympäristöhallinnon tavoitteissa kuin näköalapaikoilta luotujen kuvallisten esitysten ilmeessä. Samalla tavoin kuin ympäristöhallinto ohjaa näköalapaikoilla kävijöitä havainnoimaan luonnontilaisuuden näkökulmasta ehjimpänä näyttäytyvää maisemaa pyrkivät esimerkiksi Kolin huipulla vierailevat kuvaamaan Pieliselle avautuvaa näkymää niin, että horisontissa näkyvä Uimaharjun sellutehdas jää rinteessä kohoavan kuusen taakse piiloon (Kivi 2004, 105–108). Vähitellen tällaisiin rajauksiin perustuneiden erämaamaisien maisemien toisintaminen ja tradition ylläpito ovat muodostuneet vallitsevaksi visuaaliseksi järjestykseksi (ks. esim. Seppänen 2001), jonka vaikutukset ovat heijastuneet kansallisessa kulttuurissa vaikuttaviin ympäristömielikuviin ja -käsityksiin. Havainnollisena esimerkkinä tästä toimii Kolin maisemista Internetiin tuotettu hyvin homogeeninen kuvamateriaali (ks. esim. Kaihovaara 2019, 56–57).

Maisemakuvakysely: luonnontilaisten maisemien arvostus

1800-luvun lopulta juontuva erämaan hegemonisoituminen näkyy tutkimuksemme luontosuhdekyselyn⁷ maisemakuvia käsitelleen osion vastauksissa. Tämä representaatioiden vastaanottoon perustunut ja elokuva- ja ääniteoskyselyihin rinnastuva osio koostui kahdestakymmenestä KSU-raporttiin lukeutuneesta maisemakuvasta, joiden joukkoon valikoin esimerkkejä niin kulttuuri- kuin luonnontilaismaisemista. Se, miksi halusin koota aineiston nimenomaan ympäristöhallinnon tuottamista kuvista, pohjautui edellä esittämiini ajatuksiin maiseman kulttuurisesta luonteesta, sekä siitä, miten juuri ympäristöhallinto pyrkii omalta osaltaan määrittelemään, arvottamaan ja ohjailemaan tietynlaisia maisemaihanteita. Kyseisen ai-

neiston pohjalta pääsin myös testaamaan sitä, miten tutkimukseemme osallistuneet suhtautuivat ympäristöhallinnon luomaan aineistoon ja sen edustamiin maisemakohteisiin.

Vastaajien tehtävänä oli valita esimerkkikuvista kolme heitä eniten miellyttänettä maisemaa, asettaa ne paremmuusjärjestykseen sekä perustella vastaukset ja kertoa puuttuiko kuvista jokin heille erityisen tärkeä maisematyyppi tai -kohde. Eniten valintoja saavutti Hyypäänuori, jonka kuvana oli samainen otos, jonka olen jo esitellyt aikaisemmin tässä luvussa (ks. kuva 1). Se keräsi kaikkiaan 36 valintaa⁸, joiden joukossa oli selkeästi eniten yksösrunkauksia. Toiseksi eniten valintoja, 26 kappaletta⁹, sai Kuh-

Kuva 10. Kuhmoisten linnavuori (Kuva: Katriina Koski).

moisten linnavuoren metsäinen rinnemaisema (kuva 10). Se taas keräsi vaihtoehtoista eniten kakkos- ja kolmossijoja, mikä kertoo siitä, että se koettiin useimmin Hyypäänvuoren jälkeen suosituimmaksi maisemakohteeksi. Kolmanneksi eniten valintoja, 23 kappaletta¹⁰, saavutti Kyynämöisen järvimaisema (kuva 11). Kärkikolmikon jälkeen seuraaviksi erottautuivat Pajumäen (17), Alhojärven (16) ja Hopsun (12) kulttuurimaisemat. Muut kyselyaineiston neljätoista maisemakohdetta saivat selkeästi edellä mainittuja vähemmän valintoja (0–6 kpl).

Kolmesta eniten valitusta kohteesta Hyypäänvuori ja Kuhmoisten linnavuori edustavat valtakunnallisesti arvokkaita maisemanähtävyyksiä, jotka eroavat luonnontilaisina maisematyypeinä inventointityön keskiössä olleista maaseudun kulttuurimaisemista (KSU-raportti 2016, 46–53). Kyynämöinen taas lukeutuu maakunnallisesti arvokkaiden maisema-alueiden joukkoon, ja sitä tässä yhteydessä edustanut kuva esitti Kyynämöisen järveä metsäisine rantoineen (KSU-raportti 2016, 226–230). Yhteistä näille kaikille kolmelle maisemalle oli erämaamaisuus, joka rakentui siitä, ettei niissä näkynyt ihmistä tai juurikaan ihmisen jättämiä jälkiä. Tämän piirteen vastaajat mainitsivat myös useampaan kertaan kaikkien kolmen eniten valitun kuvan valintaperusteluissa:

Metsämaisema ja ihmisen jälkien vähäisyys viehättää, kuten myös järvet. Ilmeisesti Hyypäänvuorelta otetussa kuvassa viehättää metsämaiseman yhtenäisyys: hakkuuaukkoja ei kuvassa näy. (48)

Ykkösenä [Kyynämöinen] on paljon vettä, sillä siitä on vaikeampi suoraan huomata ihmisen vaikutusta. (30)

Maisemissa on tilaa, eikä juurikaan ihmisen jälkiä, myös visuaalisesti kauniita. (28)

Ihmisen toiminnan jälkien puuttumisen ohella Hyypäänvuoren valintaa perusteltiin korkealta avautuvalla, metsien ja järvien karakterisoimalla avaralla maisemalla. Lisäksi perusteluissa painotettiin maisemasta välittyvää metsäisyyttä, maiseman kauneutta ja mystisyyttä, kallioita ja kiviä sekä yhtymäkohtia muihin vastaaviin maisemiin ja retkeilymuistoihin.

Metsää ja järviä, ne ovat minun maisemiani, joiden keskellä olen kasvanut. Kalliot ja kivet kiehtovat myös. Kalliot ovat ikuisia ja ajattomia ja kivien pinnoista taas löytyy mielenkiintoisia visuaalisia pintoja. (3)

Avara maisema. Arvostan koskemattonta mäntymetsää. Maisema tuo mieleen Kolin maisemat, missä olen käynyt vaeltamassa. (33)

Maiseman avaruus, rauha, kelohonka, joka muistuttaa kuolemasta ja ikiajasta, kaukana häämöttävä vesistö, vesi, joka turvaa elämän, metsä ja kallio – suoja, kauneus...Maisema. (38)

Kuva 11. Kyynämöinen (Kuva: Katriina Koski).

Kuhmoisten linnavuoren valintaperustelut kohdistuivat pitkälti kuvasta välittyvään kallioiseen mäntymetsään, josta nostettiin esiin muun muassa puiden väriin ja tuoksuun sekä maisematyyppin helppokulkuisuuteen liittyviä piirteitä. Lisäksi kuvassa näkyvä metsä hahmotettiin tutuksi ja tätä kautta siitä välittyi hyväksi mielletty tunne. Esimerkiksi eräälle vastaajalle sekä Hyypäänvuoren että Kuhmoisten linnavuoren kuvien katsominen sai aikaan kai-puun mennä itse metsään. Metsän ohella kuvan valintaa perusteltiin myös jäkäläisillä ja sammaleisilla kivillä ja kallioilla, maiseman kauneudella, korkeuseroilla ja sillä, että maisemassa on tilaa.

Oranssirunkoiset männyt, jäkäläiset ja sammaleiset kivet, ”selkeä” ja helppokulkuinen kangasmetsä – mäestä huolimatta. (25)

Pidän kallioisista mäntymetsistä. Tämä johtuu ehkä niiden helppokulkuisuudesta. Etenkin auringossa mäntymetsä on yksi kauneimmista luonnon paikoista: hopeinen rouhea jäkälä, punertavat rungot ja vihertävä varvikko. (45)

Kyynämöisen valintaperusteista yleisimpiä olivat puolestaan kuvassa esitetty vesistö ja sen houkuttelevuus joko uima- tai veneilypaikkana. Näiden lisäksi Kyynämöisen järvimaisemaa pidettiin tutuna ja kauniina. Perusteluissa ilmaistiin myös maisemassa oleva tila ja avaruus sekä siinä esiintyvän metsän tärkeys.

Maisema tuo mieleeni minulle rakkaan mökin Kuusamossa. Vesistö näyttää houkuttelevan pulahdukselle. (47)

Kyselyn perusteella näyttää siis vahvasti siltä, että juuri luonnontilaiseen viittaavat maisemat koettiin miellyttävimpinä. Tosin tulokseen saattoi osittain vaikuttaa se, että kuvakysely oli liitetty osaksi laajempaa luontosuhdekyselyä, jolloin vastaajien ajatukset olivat kenties jo valmiiksi enemmän luonnontilaisissa kuin ihmistoiminnan muokkaamissa maisemissa. Tästä antaa viitteitä muun muassa oheinen vastaajan kommentti:

Valitsin kuvat siis sen mukaan, mitkä eivät tämän kaiken kirjoittamisen jälkeen pistäneet pahasti silmään. Onhan maalaismaisemakin kaunis, mutta kuinka voisin valita sen kaiken sen jälkeen, mitä olen kirjoit-

tanut? Plus, että vaikka maisema olisikin kaunis, niin peltoja on liikaa ja niitä käsitellään liian kovakouraisesti. (30)

Vaikka varsinainen luontosuhdekysely saattoikin vaikuttaa maisemakuvien valintaan, annettiin maisemakuvaosion kohdalla vastaajille kuitenkin avoin mahdollisuus pohtia asiaa monelta eri kantilta. Vastausmahdollisuuksien monipuolisuuteen vaikuttivat kyselyn kuvaosion erilaisia maisematyyppejä edustanut sisältö sekä myös se, että vastaajilta tiedusteltiin kyselyn lopuksi muista mahdollisista kuva-aineiston ulkopuolelle jääneistä lempimaisemista.

Kysyessäni puuttuiko esimerkkikuvien joukosta vastaajille tärkeitä maisemia, sain vastauksiksi niin erittelemättömiä kyllä- ja ei-vastauksia kuin myös tarkemmin nimettyjä ja kuvailtuja kohteita. Vastaajista noin kolme neljäsosaa oli sitä mieltä, ettei kyselyn maisemakuva-aineisto sisältänyt heidän lempimaisemiaan. Spesifimmin mainituista maisematyyppien tai -kohteiden puutoksista nousivat keskeisimmiksi Lapin maisemat, joista aineistoon kaivattiin eniten tunturimaisemia, erämaita ja jänkiä, aihkimäntyjä sekä tunturilaaksoa eli kurua. Joidenkin vastaajien mielestä aineistosta puuttuivat myös erilaisten metsien, kuten vanhan kuusikon, rehevän lehtometsän, luonnontilaisen korpimetsän ja mäntykankaan siuksista otetut kuvat. Useampi henkilö kaipasi avaraa vesistömaisemaa samoin kuin suomalaismaa.

Esim. jylhä erämaan jokimaisema, ehkäpä jokirotko (Kuusamo). (9)

Puuttuu ehdottomasti mystinen suomalaisma suopursuineen ja metsälampineen. (1)

Ehkä sellainen kuva, jossa erälampi tai jäkäläinen kallio + metsä tai pelkkää järveä voisi olla enemmän mieleeni. (14)

Oikeastaan kyllä. Kuvastossa on laajasti metsäalueita, mutta ei kuvaa metsän ”sisältä”, puiden oksien katveesta. (10)

Kyllä. Niemen nokasta avautuva Saimaan suuri selkävesi harvakseltaan olevine luotoineen ja saarineen. (16)

Kuva-aineiston yksipuolinen vuodenaika sai niin ikään jonkin verran kritiikkiä. Näiden vastaajien mielestä kuvissa korostui liikaa kesäinen poutasää ja niiden rinnalla kokonaisuudessa olisi pitänyt

olla etenkin talvisia ja syksyisiä maisemia. Puuttuvien maisemien listaan mahtui suuri joukko yksittäisiä esimerkkejä järven pohjasta jäkäläisiin kallioihin sekä erämaalammista aavikoihin ja talviisiin alppimaisemiin. Paria kaupunkimaiseman ja lampaiden laiduntaman niityn mainintaa lukuun ottamatta osallistujien antamat omat maisemavaihtoehdot sijoittuivat luonnontilaisiin ympäristöihin.

Kaikki kuvat olivat kesää ja päivänvaloa. Jos lempimaisema täytyy nimetä, se on mikä tahansa maisema talvi- tai syksyasussa ja kesästä ilta ja yö ovat lempimaisemia. (12)

En oikein osaa sanoa ”lempimaisemasta”, mutta kyllähän esimerkiksi talvimaisemat, kuten talviyöt taivas täynnä tähtiä voivat olla uskomattoman kauniita. Tässä valikoima on rajoittunut kesämaisemiin ja kesähän on uskomattoman kaunis melkeinpä missä tahansa. (6)

Miksi kaikki kuvat ovat niin ”suomalaisia”? Kuvissa voisi olla kaupunkeja, merta, järven pohjaa, tuntureita jne. Jotenkin suppea kattaus kaikesta siitä, mitä Suomesta löytyy, puhumattakaan Maasta. (30)

Kokonaisuutta tarkasteltaessa vastauksista nousee esiin selkeitä viittauksia erämaamaisiin maisemiin. Tästä kertoo erityisesti Suomen luonnontilaisimpiin alueisiin lukeutuvan Pohjois-Lapin maisemien painottuminen (ks. Hallikainen 1998, 10). Tosin tässä yhteydessä on tärkeää huomioida myös se, että monet päällisin puolin helposti erämaamaisina näyttäytyvät Pohjois-Lapin maisemat ovat todellisuudessa saamelaisten kulttuuriympäristöjä (Magga & Ojanlatva 2015). Vastaukset vahvistavat kuitenkin esimerkkikuvien valintatulosta, ja täten voidaan todeta, että vastaajista lähes kaikki arvostavat mahdollisimman luonnontilaisia maisemia. Kyseiset maisemat tulevat niin ikään lähelle suomalaisten erämaakäsityksiä, joita Ville Hallikainen on selvittänyt väitöskirjassaan *The Finnish Wilderness Experience* (1998). Hallikaisen tutkimukseen osallistuneiden mielikuvat erämaasta rakentuivat pääpiirteissään kaukaisista luonnontilaisiksi mielletyistä koskemattomista soiden ja vesistöjen pirstomista maisemista, joissa ei näkynyt merkkejä asutuksesta eikä teistä (1998, 3, 183). Näistä määreistä kaikki muut paitsi kaukaisuus toistuivat myös meidän tutkimuksemme sisältyneen maisemakuvakyselyn vastauksissa.

Kaiken kaikkiaan maisemakuvakyselyn vastaukset vaikuttavat tukevan näkemystä, jonka mukaan erämaa on käsitetty suomalaisen kulttuurin piirissä positiivisena asiana (Tarasti 1990, 154–168). Tämä nojaa ajatteluun, jonka mukaan kaikki luonnonmukainen ja ihmisen jäljistä vapaa villi luonto on esteettisesti arvokasta. Samalla tällainen luonnonestetiikka, jonka muokkaamiseen ihminen ei ole osallistunut, määrittyy arvostelujen ulkopuolelle sijoittuvaksi ja täten aina positiiviseksi. (Haapala 2020, 219–223; ks. myös Kinnunen 1981.) Vaikka villiä luontoa on voitu yksilötasolla pelätä, ei sitä ole kuitenkaan laajemmalla kansallisen kulttuurin tasolla pidetty lähtökohtaisesti pahana ja jonain sellaisena, joka täytyy kokonaisuudessaan nujertaa, kesyttää ja muuttaa joksikin muuksi kuin mitä se on. Tässä mielessä suomalainen erämaakäsitys poikkeaa esimerkiksi angloamerikkalaisesta käsityksestä, jossa muun muassa Pohjois-Amerikan villin lännen rajaseudut ympäristöineen ja toimijoineen pyrittiin valloittamaan ja kesyttämään mahdollisimman tehokkaasti (Hallikainen 1998, 185). Suomalaisen erämaan positiivisuus juontuu vahvasti kansallisromanttisista aatteista, joissa juuri koskemattomat korvet nähtiin kansallisen identiteetin lähteinä (ks. esim. Sihvo 1973/2003; Kivi 2004, 98–100). Hallin (2019, 107–108) mukaan yksilöitä edeltävät kulttuurit tarjoavat eräänlaisen viitekehysten tai tradition, joka yhdistää nykyhetkessä elävän yksilön edeltävien sukupolvien elämäntapaan ja luo kullekin kulttuurille niille ominaista ”aikaa uhkaavaa pysyvyyttä”. Kalevalaisen romantiikan korostama erämaa on ajateltavissa juuri tällaiseksi sukupolvia yhdistäväksi ja pysyvyyttä henkiväksi viitekehyyksi tai traditioksi, joka ilmenee nykyhetkessä muun muassa Hyypäänvuoren kaltaisten maisemien kautta.

Traditio luo pohjaa erämaamaisena näyttäytyvien maisemien arvostukseen. Mutta koska kalevalalaisessa erämaassa on kyse pitkälti mytologiaan nojaavasta kulttuurisesta konstruktiosta, eikä suoraan sukupolvelta toiselle siirtyneistä erämaakulttuuriin liittyneistä tavoista ja merkityksistä (ks. esim. Snyder 2010, 36; Kivi 2004, 100–101), jää sen linkittyminen varsinaiseen erämaaluon-

toon ja sen piirissä elämiseen yhtä etäiseksi kuin esimerkiksi Hyyp-
päänvuoren laelta avautuva maisema.

Hyyppäänvuori kertoo siis yleisellä tasolla suomalaisten jaka-
masta erämaamaiseman ja tätä kautta ilmenevän luonnon arvostuk-
sesta sekä sen yhteydestä kansalliseen identiteettiin. Tästä huoli-
matta se ei kuitenkaan välttämättä palaudu ja paikannu yksilötasol-
la suoraan tiettyihin esi-isien tai -äitien luontosuhteisiin sekä met-
sästysmaihin ja polkuihin, joita he ovat useassa eri polvessa tallan-
neet. Näin ollen Hyyppäänvuori, muiden vastaavien kohteiden ta-
voon, pyrkii edustamaan enemmänkin erämaata, johon ihminen ei
lukeudu, kuin sitä Snyderin (2010, 36) esittämää kokonaisuutta, jo-
hon ihminen vielä kuului.

Hyyppäänvuoren erämaamaisema ekokritiikin näkökulmasta

Mutta mitä sitten, jos ihminen ei lukeudukaan Hyyppäänvuorelta ja
muilta korkeilta paikoilta avautuviin järvimaisemiin, jotka kantavat
erämaiksi miellettyjä merkityksiä? Eikö tärkeämpää ole se, että ky-
seiset maisemat vaikuttavat kansallisessa kulttuurissamme ja saa-
vat meidät suomalaiset suojelemaan niitä ja hakeutumaan niiden
äärelle? Kuten COVID-19-pandemia on osoittanut, ovat suomalai-
set jälleen suuren kriisin uhatessa etsiytyneet kansallispuistoihin ja
muihin luontoympäristöihin retkeilemään ja ihailemaan niiden tar-
joamia maisemia (ks. esim. Metsähallitus 2021; Tyystjärvi 2020).
Eivätkö maisemat kerro tällöin läheisestä luontosuhteestamme, ja
halumme suojella niitä puolestaan siitä, että arvostamme sekä mai-
semia että myös niiden kautta koko luontoa?

Tästä näkökulmasta katsottuna Hyyppäänvuoren kohdalla ni-
menomaan maiseman kautta heräävä halu suojella luontoa takaa
laajempien alueiden kuin ainoastaan vuoren huipulla sijaitsevan nä-
köalapaikan suojelun. Tällöin vuorelta avautuvasta ihanteellisesta
näköalasta muodostuu eräänlainen ympäristöhallinnon ylläpitämä
suojaviitta sen piiriin jäävän luonnon ylle. Toisaalta etenkin laa-

ja-alaisista maisemista hallinnon määrittelemät suojelualueet kattavat vain pienen osan, jolloin esimerkiksi horisonttiin noussut tuulivoimaloiden rivistö koetaan usein maiseman pilaaajana (ks. esim. Valta & Heikinmatti 2020). Toisena esimerkkinä voidaan mainita Kolille ja sen ympäristöön suunnitellut matkailun kehittämishankkeet, joita on vastustettu kiivaasti ennen kaikkea niiden maisemassa näkyvien vaikutusten johdosta (Pölkki 2021). Tässä mielessä maiseman voidaan katsoa siis osallistuvan samanaikaisesti sekä kansallisen kulttuurin ja siihen kerrotun luontoyhteyden ylläpitämiseen että myös luonnon ja sen monimuotoisuuden suojeluun.

Ekokritiikin näkökulmasta erämaahan ja myös Hyppäänvuoren maisemaan sisältyy ristiriitoja, jotka kiertyvät ihmisen ja luonnon väliseen suhteeseen (ks. esim. Cronon 2015; Garrard 2012; Snyder 2010; Byerly 1996). Hyppäänvuoren, kuten muidenkin vastaavien korkealta avautuvien järvimaisemien erämaamaisuuden ideaali rakentuu ehjäksi mielletystä maisemakuvasta, jonka rikkojana toimii ainoastaan ihminen tekemillään puustohakkuilla, teillä ja erilaisilla rakennuksilla. William Crononin mukaan erämaan ongelmana tällaisessa tilanteessa on, ettei se hyväksy ihmistä osaksi luontoa, vaan korostaa näiden kahden välistä dualismia. Jos unohdamme ihmisen ja luonnon välisen yhteisen historian ja ajattelemme, että voisimme pyyhkiä menneisyytemme ja palata erämaakäsitteen kautta tiettyyn aikaan ja paikkaan ennen kuin aloimme jättää jälkiämme maailmaan, tarkoittaa se tukeutumista fantasian kaltaiseen keinotodellisuuteen (Cronon 2015, 110).¹¹ Suurimmaksi vaaraksi tällaisessa lähestymistavassa Cronon näkee sen, että jos ihminen määrittellään luonnon ulkopuolelle ja jos tälle läsnäolo luonnossa tällöin tarkoittaa sen tuhoa, ei ihmiselle jää myöskään mahdollisuuksia tarjota ratkaisuja erilaisiin ympäristöongelmiin. Ruokkimalla kyseistä dualismia vähenevät samalla myös mahdollisuutemme ymmärtää, miten eettinen, kestävä ja kunniallinen ihmisen paikka luonnossa voisi todellisuudessa olla. (Mt. 2015, 110.)

Erämaa-konnotaatioilla varustettuun korkealta avautuvaan järvimaisemaan sisältyvää ristiriitaisuutta voidaan löytää myös siihen liittyvästä kulttuurisesti rakentuneesta tuttuudesta ja tätä kaut-

ta syntyneestä turvallisuuden tunteesta. Esimerkiksi psykologit Daniel E. Baxter ja Luc G. Pelletier (2019) ovat esittäneet, että ihmisellä on kognitiivinen, tunteisiin perustuva ja fyysinen tarve tuntea turvallinen ja miellyttävä yhteys luontoon. Tästä näkökulmasta Hyyppäänvuoren maisema ja siihen representaatioiden kautta kytkeytyvät kansalliset merkitystasot ovat yhdessä ruokkineet sen tuttuutta, jonka avulla ihmiset voivat muodostaa turvallisiksi koettuja ja miellyttäviä luontoyhteyksiä. Samalla merkityksellinen maisema liikuttaa ihmisiä luokseen materiaaliseen ympäristöön ja mahdollistaa heille lukuisia erilaisia luontoympäristöissä tapahtuvia muiden lajien kohtaamisia. Tällaisen tuttuudesta ponnistavan yhteyden jatkuvuus perustuu kuitenkin siihen, että näköalapaikoilta avautuvat maisemat säilyvät suhteellisen muuttumattomina tai että ne ainakin pystyvät säilyttämään tietyn muuttumattomuuden illuusion. Tutuus siis avaa ihmisille reittejä luontoon, mutta vie samalla pois villiin ympäristöön kuuluvaa vierautta ja outoutta, jolloin se myös kesyttää sitä (ks. esim. Kaihovaara 2019).

Ekokriittisesti tarkasteltuna merkityksellisiltä erämaamaisemilta odotettu muuttumattomuus muodostuu uudeksi ongelmaksi, sillä villi luonto ei tarkoita pysyvyyttä vaan pikemminkin pysymättömyyttä (Snyder 2010, 26). Lisäksi erämaahan olennaisesti liitetty villiys tarkoittaa yleisesti vaaraa ja jotain hallitsematonta ja arvaamatonta (Snyder 2010; Kaihovaara 2019). Mikäli luonnon villiys yhdistetään kapea-alaisesti vain sellaisiin ympäristöihin, joissa ei näy jälkiä ihmisestä ja joissa vierailija voi tuodittautua rauhaan yksinäisyyteen (ks. esim. Byerly 1996, 57), on Hyyppäänvuori polkuineen ja huipulle vaeltavine ihmisineen armoton pettymys ja kaikkea muuta kuin villi. Vaikka huipulta aukeava maisema ja sen viehätys perustuvatkin osittain erämaan ja villiiden ajatukseen, vaikuttaisi esimerkiksi vuoren laella parveilevaan ihmisjoukkoon yhtäkkiä pölähtänyt karhu helposti lähes absurdilta asialta, joka synnyttäisi pikemminkin kauhua kuin ihastusta villin luonnon aidosta kohtaamisesta. Tässä maisemakonstruktiossa karhun ja muiden mahdollisesti ihmisen turvallisuutta uhkaavien elementtien paikka on siis alhaalla näköalassa, kulttuurin ehdoin rakentuneessa

harmonisessa villiydessä, jota ihailaan subliimin luomien mallien mukaan tarpeeksi kaukaa (Kaihovaara 2019).

Vaikka edellä mainittu harmoninen käsitys luonnosta sulautuu osaksi maisemien ja ympäristön suojelua, eivät kulttuurin ja ekosysteemien harmonia välttämättä kohtaa (ks. esim. Kaihovaara 2019). Tämä havainnollistuu erityisesti niissä ympäristöissä, jotka eivät asetu vallitsevien ja usein kauniiksi miellettyjen maisemaihanteiden joukkoon. Näin ollen ainoastaan tiettyihin maisemiin kohdistuva idealisointi jättää ulkopuolelle monia jokapäiväisessä elämässämme paljon keskeisemmässä asemassa olevia näkymiä ja ympäristöjä (Cronon 2015, 114; ks. myös Linkola 2015, 950–951). Esimerkiksi monet joutomaina pidetyt alueet, kuten moottoriteiden pientareet tai hylätyt soramontut, voivat olla todellisia luonnon monimuotoisuuden keitaita, jotka ovat levittäytyneet ihmisen muokkaamille, mutta sittemmin tämän kontrolloinnista vapautuneille alueille (ks. esim. Kauppinen 2019; Kaihovaara 2019). Tietokirjailija Emma Marris (2011) on puhunut siitä, että kaupunkien sisältämät joutomaat voivat monesti olla lajikirjoltaan runsaampia kuin kansallispuistot. Koska joutomaat eivät (ainakaan vielä) lukeudu kanonisoitujen maisemaideaalien ja täten suojelun piiriin, on niiden säilyminen usein arpapeliä. Monesti muun muassa moottoriteiden pientareille levittäytyvää villiyttä pyritään ajan myötä suitsimaan ja maisemaa siivoamaan tiettyjen yhtenäistä ilmettä ja pohjimmiltaan ihmisen hallintaa osoittavien ideaalien mukaisesti. Tällöin kadotaan niihin vaihikka kiinnittynyt monimuotoisuus.

Lopuksi: maiseman vaikutus

Hyökkäysvuorta käsittelevien aineistojen ja niistä tehtyjen tulkintojen avulla voidaan nähdä, miten maisema on piirtynyt kuvina mieliimme ja polkuina materiaaliseen ympäristöön sekä näiden molempien kautta hallinnon suojeluesityksiin ja -päätöksiin. Kulttuurissamme arvostetut maisemat ilmenevät ihmiseksi kutsuttuun eläimen tapoina hahmottaa maailmaansa ja liittää itsensä sii-

hen. Täten representaatioista lähtöisin olevalla maisemalla on suuri vaikutus ympäristökäsityksiimme ja -arvoihimme sekä ympäristön kokemiseemme. Tätä kautta se ulottaa vaikutuksensa myös itse ympäristöön sekä sen muihin eliöihin ja erilaisiin elementteihin.

Tässä yhteydessä olen lähestynyt maisemaa erityisesti ekokritiikin näkökulmasta, jonka mukaan keskeiset maisemaan liittyvät ongelmat ilmenevät ihmiskeskeisyydessä ja siinä, miten maisemat vaikuttavat ympäristön arvottamiseen. Kulttuurisena konstruktiona maisema luo ja ylläpitää tietynlaisia ympäristökäsityksiä ja -arvoja sekä rakentaa hierarkkisuutta, jossa vallitsevista ihanteista poikkeavat kohteet jäävät helposti arvostuksen ja tätä kautta suojelun ulkopuolelle. Ja jokseenkin nurinkurisesti; mitä enemmän maisemassa keskitytään luonnontilaisimpana näyttäytyvään ympäristöön, joka ymmärretään ainoastaan joksikin enää vain harvoissa paikoissa ilmeneväksi, sitä vahvemmin se kasvattaa ihmisen ja luonnon välistä dualismia (Cronon 2015, 116). Mutta jos maisema ymmärretään samalla tavalla kuin William Cronon ymmärtää erämaan, voi se auttaa meitä havaitsemaan ja kunnioittamaan myös sitä, jota olemme unohtaneet pitää luontona. Tässä ajattelussa erämaassa 400 vuotta ihmisen koskemattomana kasvanut puu ja meidän puutarhaamme kylvämästä siemenestä itänyt taimi edustavat molemmat samaa villiyyttä, joka riippuu meidän suojelustamme tai hoidostamme. Emme kuitenkaan voi ottaa kunniaa kummastakaan puusta tai niiden villiyksistä, vaikka olemmekin mahdollistaneet niiden olemassaolon tai sen jatkumisen. Crononin sanoin haasteenamme on luopua dualismia ruokkivista ajatusmalleista, kuten luonnollisesta ja luonnottomasta tai inhimillisestä ja ei-inhimillisestä, ja pyrkiä ymmärtämään ja arvostamaan maailmaa kokonaisvaltaisemmin (Cronon 2015, 116.) Kyseisessä prosessissa voi maisemakin olla mukana, jos opimme Hyypäänvuoren kaltaisten kohteiden kautta arvostamaan ja suojelemaan myös arkisissa ympäristöissämme ilmenevää elämää ja muita sen elementtejä. Tässä kohtaa on tosin hyvä muistuttaa siitä, että ihmiset hakeutuvat toki moniin muihinkin luontoympäristöihin kuin vain kanonisoituneisiin maisemapaikoihin. Toisaalta taas nämä polkujen ja opasteiden myötä hel-

posti lähestyttävät tunnetut kohteet voivat toimia portteina muunkinlaisissa luontoympäristöissä tapahtuvaan liikkumiseen ja toisten lajien kohtaamiseen.

Kun hahmotamme, miten tämä maisemaksi nimetty konstruktio toimii ja vaikuttaa meihin, voi olla huojentavaakin huomata, että voimme tulevaisuudessa kehittää uusia ja yhtä voimakkaita erilaisiin representaatioihin perustuvia ideaaleja. Ihmisten ja meidän suomalaisten ei siis tarvitse tyytyä siihen, että esimerkiksi 1800-luvun lopun kansallisromanttiset maisemäkäsitykset olisivat pysyviä luontoarvojemme lähteitä, vaan osatekijöitä tässä jatkuvasti kehittyvässä ketjussa. Uudet – ehkä jo muotonsa löytäneet tai vasta muotoutumassa olevat – lenkit voivat nousta ikonisten maisemaesitysten rinnalle ja jopa niiden ohi. Taide toimii sekä maisemakaanonin ylläpitäjänä, kommentoijana että haastajana. Ekokriittisen ajattelun valossa maisemäkäsitysten toivotaan kuitenkin kehittyvän sellaiseen suuntaan, jossa olisi enemmän tilaa myös arkiseen elämäämme liittyville ja monipuolisemmin inhimilliseen ja ei-inhimillisen yhteiseloä kuvaaville esityksille (Cronon 2015, 114). Tällaiseen lähestymistapaan taiteella on hyvät edellytykset, sillä ennakkoluulottoman ja vapaan luonteensa johdosta sen kautta voi avautua lukuisia erilaisia mahdollisuuksia ja tapoja ymmärtää sekä meissä että ympärillämme ilmenevää luontoa.

VIITTEET

¹ Lähtöasetelmastaan huolimatta luvun painopiste ei ole maisematutkimuksen metodologian kehittämisessä. Luvun pyrkimyksenä ei ole myöskään haastaa posthumanistisen ajattelun hengessä maiseman konstruktivistista luonnetta, eikä etsiä sille aktiivisesti uusia korvaavia käsitteitä (ks. esim. Kortekallio ym. 2020; Lummaa & Rojola 2014).

² Kyseessä on Zacharias Topeliuksen vuonna 1853 kirjoittama runo, jonka Gabriel Linsén sävelsi lauluksi vuonna 1864.

³ Paikallisella tasolla Hyypäänvuoren asema näyttäisi olevan myös hyväksytty, sillä esitys sen valtakunnallisesta arvokkuudesta on kirjattu jo ennen valtioneuvoston päätöstä alkuvuodesta 2020 lainvoimaisuuden saaneeseen uusimpaan Keski-Suomen maakuntakaavaan (Keski-Suomen Liitto 2020).

⁴ Vertaa kuuntelukirjoitusta käsittelevässä luvussa ”Kuuntelukirjoittaminen: ihmistä suhteellistavia harjoituksia”. Kuuntelukirjoittamisen luonto esitettyyn huomioon siitä, miten ympäristönhallinnassa ja erilaisissa siihen liittyvissä suunnittelukäytänteissä näkyy visuaalisuuden painotus, jonka seurauksena esimerkiksi polkuja on johdettu harvoin hyviin kuuntelupaikkoihin.

⁵ Kyseistä reittiä ja sen varrelta tehtyjä havaintoja ja kokemuksia tarkastellaan lähemmin Hyypäänvuoren työpajaa käsittelevässä luvussa ”Monimuotoisuus luontosuhteiden peilinä”.

⁶ Toisaalta tässä kohtaa olisi mahdollisuus pohtia myös sitä, avautuiko Hyypäänvuoren saastunut 1970-luvun maisema subliimina, vaiko ainoastaan esim. lievestuoremaisena? Eli onko kyseisen maiseman ihailussa ja arvotuksessa ollut maiseman saastuneisuuteen liittyneitä katkoksia, vaikka ko. saastumista ei olisi voinutkaan nähdä ylhäältä vuoren päältä? Tämän tarkempi selvittäminen on kuitenkin toisen tutkimuksen tehtävä.

⁷ Ks. luku Kysymyksiä luonnosta.

⁸ Hyypäänvuoren kuva valittiin ensimmäiseksi 27 kertaa, toiseksi 7 kertaa ja kolmanneksi 2 kertaa.

⁹ Kuhmoisten linnavuoren kuva valittiin ensimmäiseksi 3 kertaa, toiseksi 11 kertaa ja kolmanneksi 12 kertaa.

¹⁰ Kyynämöisen kuva valittiin ensimmäiseksi 10 kertaa, toiseksi 5 kertaa ja kolmanneksi 8 kertaa.

¹¹ Toisaalta on hyvä muistaa, että samanaikaisesti on käynnissä myös laajoja keskusteluja uudelleen villiyttämisestä (re-wilding) ja siihen liittyvistä hyödyistä ja haitoista (ks. esim. Donlan ym. 2005; Toledo, Agudelo & Bentley 2011).

LÄHTEET

- Anderson, Benedict (2007) *Kuvitellut yhteisöt: nationalismin alkuperän ja leviämisen tarkastelua*. Tampere: Vastapaino.
- Andrews, Malcolm (1999) *Landscape and western art*. Oxford: Oxford University Press.
- Baxter, Daniel E. & Pelletier, Luc G. (2019) "Is nature relatedness a basic human psychological need? A critical examination of the extant literature". *Canadian Psychology* 60:1, 21–34. <https://doi.org/10.1037/cap0000145>
- Burke, Edmund (1757/1998) *A philosophical enquiry into the origin of our ideas of the sublime and beautiful*. Adam Phillips (toim.). Oxford: Oxford University press.
- Byerly, Alison (1996) The uses of landscape. The picturesque aesthetic and the national park system. Teoksessa Cherryll Glotfelty & Harold Fromm (toim.) *The ecocriticism reader. Landmarks in literary ecology*. Atenea & Lontoo: The University of Georgia Press, 52–68.
- Coupe, Laurence (toim.) (2000) *The green studies reader. From romanticism to ecocriticism*. Lontoo & New York: Routledge.
- Cronon, William (2015) The trouble with wilderness: or, getting back to the wrong nature. Teoksessa Ken Hiltner (toim.) *Ecocriticism. The essential reader*. Lontoo & New York : Routledge, 102–119.
- Donlan, Josh, Greene, Harry W., Berger, Joel, Bock, Carl E., Bock, Jane H., Burney, David A., Estes, James A., Foreman, Dave, Martin, Paul S., Roemer, Gary W., Smith, Felisa A. & Soulé, Michael E. (2005) "Re-wilding North America". *Nature* 436, 913–914. <https://doi.org/10.1038/436913a>
- Garrard, Greg (2012) *Ecocriticism*. Lontoo & New York: Routledge.
- Gobster, Paul H. (1995) "Aldo Leopold's 'ecological esthetic': Integrating esthetic and biodiversity values". *Journal of Forestry* 2, 6–10. <https://doi.org/10.1093/jof/93.2.6>
- Gombrich, Ernst (1977) *Art and illusion: a study in the psychology of pictorial representation*. Oxford: Phaidon.

- Haapala, Arto (2020) Esteettiset arvot muuttuvassa ympäristössä. Teoksessa Simo Kyllönen & Markku Oksanen (toim.) *Ilmastonmuutos ja filosofia*. Helsinki: Gaudeamus, 216–235.
- Haila, Yrjö (2006) Maiseman todellistumisesta. Teoksessa Eija Aarnio & Marja Sakari (toim.) *Maisema/landscape*. Helsinki: Nykyaikaisen taiteen museo, 18–45.
- Hall, Stuart (1999) *Identiteetti*. Juha Herkman & Mikko Lehtonen (toim. & suom.). Tampere: Vastapaino.
- Hall, Stuart (2019) *Mitä on tekeillä? Esseitä vallasta, uusliberalismista ja monikulttuurisuudesta*. Mikko Lehtonen & Olli Löytty (toim.). Tampere: Vastapaino.
- Hallikainen, Ville (1998) *The Finnish wilderness experience*. Metsäntutkimuslaitoksen tiedonantoja 711. Helsinki: Hakapaino Oy.
- Harvey, David (2015) "Landscape and heritage: trajectories and consequences". *Landscape Research* 40:8, 911–924. <https://doi.org/10.1080/01426397.2014.967668>
- Hiltner, Ken (toim.) (2015) *Ecocriticism. The essential reader*. Lontoo & New York: Routledge.
- Häyrynen, Maunu (2005) *Kuvitettu maa. Suomen kansallisen maisemakuvaston rakentuminen*. Helsinki: SKS.
- Häyrynen, Maunu (2011) Miten Suomi maisemoitui. Teoksessa Seija Heinänen, Pauline von Bonsdorff & Virpi Kaukio (toim.) *Tunne maisema*. Helsinki: Maahenki, 23–37.
- Häyrynen, Maunu (2017) Kansallinen maisemakuvasto ja maisematutkimuksen paradigmanmuutos. Miten tutkia maisemakuvaston performatiivisuutta? Teoksessa Mari Mäkiranta, Ulla Piela & Eija Timonen (toim.) *Näkyväksi sepitetty maa. Näkökulmia Suomen visualisointiin*. Helsinki: SKS, 230–245.
- Ingold, Tim (2011) *Being alive. Essays on movement, knowledge and description*. Lontoo & New York: Routledge.
- Jacobs, Maarten (2011) Psychology of the visual landscape. Teoksessa Steffen Nijhuis, Ron Van Lammeren & Frank Van Der Hoeven (toim.) *Exploring the visual landscape. Advances in physiognomic landscape*

- research in the Netherlands*. Research in Urbanism Series vol. 2. Amsterdam: IOS Press, 41–54.
- Kaihovaara, Riikka (2019) *Villi ihminen ja muita luontokappaleita*. Jyväskylä: Atena Kustannus Oy.
- Kauppinen, Juha (2019) *Monimuotoisuus*. Helsinki: Siltala.
- Keski-Suomen Liitto (2020) Keski-Suomen maakuntakaava. <https://keski-suomi.fi/alueiden-kaytto-ja-saavutettavuus/maakuntakaavoitus/keski-suomen-maakuntakaava/> (Luettu 29.6.2021.)
- Kinnunen, Aarne (1981) Luonnonestetiikka. Teoksessa Aarne Kinnunen & Yrjö Sepänmaa (toim.) *Ympäristöestetiikka*. Helsinki: Gaudeamus, 35–56.
- Kivi, Jussi (2004) *Kaunotaiteellinen eräretkeilyopas*. Helsinki: Kustannus Oy Taide/Kuvataideakatemia.
- Konttinen, Riitta (2001) *Sammon takojat: Nuoren Suomen taiteilijat ja suomalaisuuden kuvat*. Helsinki: Otava.
- Kortekallio, Kaisa, Niskavaara, Mariia, Ouramo, Hannah, Raipola, Juha, Salmela, Tarja, Tervonen, Ate & Karkulehto, Sanna (2020) ”Ehdotus ihmistä suhteellistavaksi sanastoksi”. *Avain* 17:4, 82–95.
- Kotkavirta, Jussi (2009) Valistuksen ja romantiikan estetiikka. Teoksessa Ilona Reiners, Anita Seppä & Jyri Vuorinen (toim.) *Estetiikan klassikot. Platonista Tolstoihin*. Helsinki: Gaudeamus, 225–245.
- KSU-raportti (2016) Keski-Suomen valtakunnallisesti ja maakunnallisesti arvokkaat maisema-alueet. <http://www.maaseutumaisemat.fi/wp-content/uploads/2017/03/KSU-raportti-valtakunnalliset.pdf> (Luettu 21.10.2021.)
- Lassila, Pertti (2000) *Runoilija ja rumpali. Luonnon, ihmisen ja isänmaan suhteista suomalaisen kirjallisuuden romanttisessa perinteessä*. Helsinki: SKS.
- Lehtonen Mikko (2014) *Maa-ilma. Materialistisen kulttuuriteorian lähtökohtia*. Tampere: Vastapaino.
- Linkola, Hannu (2015) ”Administration, landscape and authorized heritage discourse – contextualising the nationally valuable landscape ar-

- eas of Finland”. *Landscape Research* 40:8, 939–954. <https://doi.org/10.1080/01426397.2015.1074988>
- Lukkarinen, Ville (2004) Kansallisen maiseman vertauskuvallisuus ja ympäristön tila. Teoksessa Ville Lukkarinen & Annika Waenerberg (toim.) *Suomi-kuvasta mielenmaisemaan. Kansallismaisemat 1800-luvun ja 1900-luvun vaihteen maalaustaiteessa*. Helsinki: SKS, 20–91.
- Lukkarinen, Ville & Waenerberg, Annika (toim.) (2004) *Suomi-kuvasta mielenmaisemaan. Kansallismaisemat 1800-luvun ja 1900-luvun vaihteen maalaustaiteessa*. Helsinki: SKS
- Lummaa, Karoliina & Rojola, Lea (2014) Johdanto: Mitä posthumanismi on? Teoksessa Karoliina Lummaa & Lea Rojola (toim.) *Posthumanismi*. Turku: Eetos, 13–32.
- Magga, Päivi & Ojanlatva, Eija (toim.) (2015). *Ealli Biras. Elävä ympäristö: saamelainen kulttuuriympäristöohjelma*. Inari: Sámi Museum – Saamelaismuseosäätiö.
- Marris, Emma (2011) *Rambunctious garden: saving nature in a post-wild world*. New York: Bloomsbury.
- Metsähallitus (2021) ”Kansallispuistoissa ennätysvilkas vuosi – Koronapandemia vahvisti pitkään jatkunutta trendiä retkeilyn suosiosta”. *Luontoon.fi Uutiset* 26.1.2021. <https://www.luontoon.fi/-/kansallispuistoissa-enn%C3%A4tysvilkas-vuosi-koronapandemia-vahvisti-pitk%C3%A4%C3%A4n-jatkunutta-trendi%C3%A4-retkeilyn-suosiosta> (Luettu 21.10.2021.)
- Museovirasto (2009) Valtakunnallisesti merkittävät rakennetut kulttuuriympäristöt (RKY). www.rky.fi (Luettu 21.10.2021.)
- Nuutinen, Petri & Seppänen, Janne (1993) *Paikkoja Places*. Helsinki: Musta Taide.
- Prieto, Eric (2011) Geocriticism, Geopoetics, Geophilosophy, and Beyond. Teoksessa Robert Jr. Tally (toim.) *Geocritical Explorations. Space, Place, and Mapping in Literary and Cultural Studies*. Basingstoke & New York: Palgrave Macmillan, 13–27.
- Pölkki, Minna (2021) ”’Kyllä se jättää arpia kansallismaisemaan’ – Kollille visioidaan uusia hotelleja ja palveluita, eikä se miellytä kaikkia”.

- Helsingin Sanomat* 2.4.2021. <https://www.hs.fi/paivanlehti/02042021/art-2000007897801.html> (Luettu 3.11.2021.)
- Saarela, Pekka (1986) Klassismi ja isänmaa. Teoksessa Juha Manninen & Ilkka Patoluoto (toim.) *Hyöty, sivistys, kansakunta – suomalaista aatehistoriaa*. Oulu: Kustannusosakeyhtiö Pohjoinen, 187–236.
- Schwarz, Bill (1986) Conservatism, nationalism and imperialism. Teoksessa James Donald & Stuart Hall (toim.) *Politics and ideology*. Milton Keynes: Open University Press, 154–186.
- Seppänen, Janne (2001) *Katseen voima: kohti visuaalista lukutaitoa*. Tampere: Vastapaino.
- Siewers, Alfred Kentigern (2013) Song, tree and spring: environmental meaning and environmental humanities. Teoksessa Alfred Kentigern Siewers (toim.) *Re-imagining nature: environmental humanities and ecosemiotics*. Lewisburg: Bucknell University Press, 9–47.
- Sihvo, Hannes (1973/2003) *Karjalan kuva*. Joensuun Korkeakoulun julkaisuja, sarja A:4. Joensuu: Pohjois-Karjalan Kirjapaino Oy.
- Snyder, Gary (2010) *Erämaan opetus*. Tero Tähtinen (suom.). Turku: Savukeidas Kustannus.
- Stadler, Jane, Carleton, Stephen & Mitchell, Peta (2015) *Imagined Landscapes: Geovisualizing Australian Spatial Narratives*. Bloomington: Indiana University Press.
- Suutala, Maria (1986) Luonto ja kansallinen itsekäsitys. Teoksessa Juha Manninen & Ilkka Patoluoto (toim.) *Hyöty, sivistys, kansakunta – suomalaista aatehistoriaa*. Oulu: Kustannusosakeyhtiö Pohjoinen, 237–270.
- Sääskilähti, Nina (2018) Sodan ja rauhan maisemat Reino Rinteen matkakirjassa Lapin rauha. Teoksessa Marja Tuominen & Mervi Löfgren (toim.) *Lappi palaa sodasta. Mielen hiljainen jälleenrakennus*. Tampere: Vastapaino, 78–99.
- Tally Jr., Robert T. (2014) Introduction. Mapping Narratives. Teoksessa Robert T. Tally Jr. (toim.) *Literary cartographies: spatiality, representation, and narrative*. Lontoo & New York: Palgrave Macmillan, 1–12.

- Tarasti, Eero (1990) *Johdatus semiotiikkaan. Esseitä taiteen ja kulttuurin merkijärjestelmistä*. Helsinki: Gaudeamus.
- Toledo, David, Agudelo, Marta S. & Bentley, Amanda L. (2011) "The shifting of ecological restoration benchmarks and their social impacts: digging deeper into Pleistocene re-wilding". *Restoration Ecology* 19:5, 564–568. doi: 10.1111/j.1526-100X.2011.00798.x
- Tolia-Kelly, Divya (2013) Landscape and memory. Teoksessa Peter Howard, Emma Waterton & Ian Thompson (toim.) *The Routledge companion to landscape studies*. Lontoo: Routledge, 336–347.
- Tyystjärvi, Ilona (2020) "Uudenmaan luontokohteet ruuhkautuivat: Virkistysalueelle autojono Vihdissä, paikalle tarvittiin liikenteenohjausta". *Helsingin Sanomat* 11.4.2020. <https://www.hs.fi/kaupunki/art-2000006472305.html> (Luettu 21.10.2021.)
- Ulrich, Roger S. (1993) Biophilia, biophobia, and natural landscapes. Teoksessa Stephen R. Kellert & Edward O. Wilson (toim.) *The Biophilia hypothesis*. Washington D.C.: Island Press, 73–137.
- Vallius, Antti (2013) *Kuvien maaseutu. Maaseutumaisemakuvaston luomat mielikuvat suomalaisesta maaseutukulttuurista*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Valta, Laura & Heikinmatti, Antti (2020) "Jättimäisten tuulimyllyjen saama ärhäkkä vastustus Tornionlaaksossa kertoo, mistä pohjimmiltaan on kyse: kodista, rauhasta ja maisemasta – ei vain rahasta". *Yle uutiset* 21.4.2020 <https://yle.fi/uutiset/3-11313409> (Luettu 3.11.2021.)
- Valtioneuvosto (2021) Valtakunnallisesti arvokkaat maisema-alueet tunnistettu. Ympäristöministeriön tiedote 18.11.2021. <https://valtioneuvosto.fi/-/1410903/valtakunnallisesti-arvokkaat-maisema-alueet-tunnistettu?fbclid=IwAR3GgNY3DmEktbNOWYYiLdWwaZsik40457d-lrYz7rNWI63wmkYSuYCePnzc> (Luettu 19.11.2021.)
- Visit Laukaa.fi (2021). Hyökkäysvuori. <https://visitlaukaa.fi/palvelu/hyökkäysvuori/> (Luettu 21.10.2021.)
- Vuorinen, Jyri (1996) *Estetiikan klassikoita*. Tietolipas 126. Helsinki: SKS.

- Waterton, Emma (2013) Landscape and non-representational theories. Teoksessa Peter Howard, Emma Waterton & Ian Thompson (toim.) *The Routledge companion to landscape studies*. Lontoo: Routledge, 82–90.
- Weisberg, Gabriel P. (toim.) (2010). *Arjen Sankarit. Naturalismi kuvataiteessa, valokuvassa ja elokuvassa 1875–1918*. Amsterdam, Helsinki, Brysseli: Van Gogh Museum, Ateneumin taidemuseo, Meracatorfonds.
- Westphal, Bernard (2011) *Geocriticism. Real and Fictional Spaces*. Basingstoke & New York: Palgrave Macmillan.
- Ympäristöministeriö (2010) Valtakunnallisesti arvokkaiden maisemien kartoitus alkanut. 28.6.2010. <https://ym.fi/-/10184/valtakunnallisesti-arvokkaiden-maisemien-kartoitus-alkanut> (Luettu 24.5.2021.)

MONITIETEISYYS, TIEDE JA TAIDE

Heidi Björklund, Kaisa Hiltunen, Jenna Purhonen, Minna Rainio, Nina Sääskilahti & Antti Vallius

Ihmisen ja muun luonnon suhde on monisäikeinen kokonaisuus, jonka ymmärtämisessä on hyötyä erilaisista lähestymistavoista ja tieteenalojen välisestä yhteistyöstä. Ymmärtääksemme paremmin ihmisen paikkaa osana elonkehää tarvitsemme esimerkiksi luonnon rakenteita ja toimintaa tarkastelevaa luonnontieteellistä tutkimusta sekä ihmisten kokemuksia ja kulttuurisia prosesseja tarkastelevaa humanistista tutkimusta. Tässä kirjassa olemme yhdistäneet biologian, ekologian, taiteentutkimuksen ja kulttuurintutkimuksen menetelmiä ja näkökulmia.

Luontosuhteen monitieteinen tutkimus on keskeinen keino lähestyä ympäristökriisiä ja sen taustalla piileviä tekijöitä. Esimerkiksi kestävyystutkimuksessa on korostettu, että ihmisten luontosuhdetta tulisi lähentää ja vahvistaa (Ives ym. 2017). Tutkimushankkeessa *Taide, ekologia ja ihmisen monimuotoinen luontosuhde* olemme etsineet erilaisia keinoja siihen, miten luontosuhde voidaan ottaa tarkasteltavaksi taiteen ja taiteellisten käytäntöjen avulla. Luontosuhteen vahvistamisen ei mielestämme tulisi tarkoittaa vain sellaisia konkreettisia asioita, kuten luontoympäristöissä liikkumisen tai oleskelemisen lisäämistä, vaan ymmärryksen lisäämistä siitä, että kaikki ihmisen tarvitsemat asiat tulevat luonnosta ja että olemme luonnosta täysin riippuvaisia. Monille ihmisille luontoympäristössä oleskelu on ensisijainen keino ylläpitää ja vahvistaa luontosuhdetta, mutta se ei ole edellytys eikä ainoa tapa. Myös tiedon lisääminen luonnosta ja sen monimuotoisuudesta sekä esimerkiksi taidekokemukset voivat toimia samalla tavoin.

Tässä kirjassa olemme tuoneet esille, että luontosuhteen läheisyydestä puhuminen liittyy myös suomalaisten omakuvaan. Siihen sisältyy uskomus suomalaisten erityisestä luontosuhteesta ja siitä, että Suomen luonto on puhdas ja koskematon (ks. myös esim. Korhola 2021). Taloudelliset intressit menevät kuitenkin usein etusijalle niin yksilöiden kuin yritysten ja yhteisöjenkin valinnoissa, ja

luonnon itseisarvo unohtuu (ks. myös Rea & Munns 2017). Asennemuutos edellyttää kulttuurin muutosta, jollaisen aikaansaamiseen tarvitaan juuri yhteistyötä taiteen, tieteen ja eri tutkimusalojen välillä. Tämä lähtökohta on motivoinut omaa monitieteistä ja taidetta ja tutkimusta yhdistelevää työskentelyämme.

Kymmenen vuotta sitten Karoliina Lummaa, Mia Rönkä ja Timo Vuorisalo pohtivat monitieteisen ympäristötutkimuksen haasteita teoksessaan *Monitieteinen ympäristötutkimus*. He näkivät keskeisenä ongelmana luonnon ja kulttuurin erottelun, mikä on jakanut tieteellisen maailman siten, että luonnontieteilijät tutkivat luontoa ja yhteiskuntatieteilijät ja humanistit luontokäsityksiä ja -sityksiä. (Lummaa, Vuorisalo & Rönkä 2012b, 267.) Heidän mukaansa on olemassa vaara, että humanistien ääni jää kuulumattomiin, koska poikkitieteellisissä hankkeissa on useimmiten kyse luonnontieteilijöiden ja yhteiskuntatieteilijöiden välisestä yhteistyöstä, johon tulkitsemista painottava humanistinen tutkimus ei istu ongelmitta. Poikkitieteellisyyden haasteina he mainitsevat myös yhteisen kielen puuttumisen, epäluulon yhteistyötä kohtaan sekä tällaisten tutkimusten väheksymisen puolitieteellisinä ja soveltavina. (Mt. 265–267.) Tutkimustulosten yhteiskunnallisen hyödyn eli sovellettavuuden vaatimus ei lupaa heidän mielestään hyvää etenkin humanistisen tutkimuksen kannalta (ks. myös Nowotny 2016). Toisaalta he ennustavat humanistisen tutkimuksen merkityksen osana ympäristötutkimusta kasvavan, koska arvojen ja merkitysten tutkimusta pidetään tärkeänä osana ympäristökysymysten tieteellistä käsittelyä. (Lummaa, Vuorisalo & Rönkä 2012b, 267–268.) Näin he perustelevat asian tärkeyden: ”Sillä, mitä luonnosta tai ympäristöstä ajatellaamme, on välittömiä ja välillisiä vaikutuksia ei-inhimilliseen maailmaan, ja nämä vaikutukset puolestaan heijastuvat monin tavoin takaisin meihin” (Lummaa, Vuorisalo & Rönkä 2012a, 15).

Myös Gisli Palsson kollegoineen (2013) ovat kirjoittaneet tarpeesta integroida humanistinen ja yhteiskuntatieteellinen tutkimus osaksi ympäristön muutosta koskevaa tutkimusta. Antropologiaa, historiaa, sosiologiaa ja ympäristömuutoksen tutkimusta edustavat kirjoittajat toteavat, että toistaiseksi tutkimusalojen yhdistäminen

on ollut suhteellisen marginaalista. Myös he näkevät humanististen ja yhteiskuntatieteellisten alojen vahvuuden olevan niiden kyvyssä tutkia ihmisten käyttäytymistä ja siihen vaikuttavia tekijöitä, joilla on yhteys ympäristöä koskevaan ajatteluun. Heidän mukaansa on tärkeää selvittää, miten nykyiset yhteiskunnat ovat muuttuneet arvojensa ja kulttuuriensa osalta entistä ihmiskeskisemmiksi ja miten kestävämmän yhteiskunnan rakentaminen nykyistä positii-visemmassa hengessä olisi mahdollista. Humanisteja ja yhteiskuntatieteilijöitä tarvitaan siis helpottamaan siirtymää kohti kestävämpää maailmaa. (Palsson ym. 2013.)

Kymmenessä vuodessa humanistien ja luonnontieteilijöiden yhteistyö on lisääntynyt ja humanistisen tutkimuksen keskeiseksi kontribuutioksi on Lummaan, Röngän ja Vuorisalon (2012b, 268) ennustusten mukaisesti muodostunut juuri ihmisten arvojen ja asenteiden tutkiminen sekä kulttuurituotteiden roolin ja merkitysten pohtiminen osana luontosuhteen vahvistamista ja kestävämmän maailman luomista (ks. myös Toivanen ym. 2017, 191–192). Näihin kysymyksiin myös me olemme keskittyneet tässä tutkimuksessa, jossa ekologit ja taiteentutkijat ovat yhdessä paneutuneet ihmisten luontosuhteisiin eli luontoa koskeviin asenteisiin, käsityksiin ja arvostuksiin, sekä luonnon kulttuurisiin esityksiin ja niitä koskeviin ajatuksiin.

Tieteidenvälisyys ei synny tyhjiössä, vaan institutionaalisissa, teoriaperinteiden ja käytäntöjen konteksteissa (Novotny 2016; Miller ym. 2008). Tällaiseen tutkimukseen ryhtyminen on ollut luontevaa monitieteisyyteen rohkaisevassa tutkimusympäristössä. Tärkeä tienraivaaja tässä suhteessa on ollut hankkeemme taustayhteisö, Jyväskylän yliopiston poikkitieteellinen, tiedekuntarajat ylittävä resurssiviisausyhteisö JYU.Wisdom, jonka tavoitteena on edistää laajasti planetaarista hyvinvointia (JYU.Wisdom community 2021). Monet tutkijat ovat viime aikoina ryhtyneet soveltamaan tällaista laajempaa ymmärrystä luonto- ja ympäristökysymyksistä, jota voidaan nimittää ekososiaalisuudeksi (esim. Raatikainen ym. 2021).¹ Peruslähtökohta humanistisissa ympäristötieteissä on, että ympäristökysymykset eivät koske vain ympäristöä tai luontoa, vaan ne

pitäisi ymmärtää laajemmin (ks. esim. Lummaa ym. 2020, 87). Talouskasvuajattelun ja kulutuskulttuurin yhteyksiä ympäristökriisin kehittymiseen ei välttämättä nähdä, jos ympäristökysymykset rajataan liian tiukasti. Esimerkiksi ilmastopaneelin puheenjohtaja Markku Ollikaisen mielestä ”taloustieteellä on ilmastomuutokseen selvä tulokulma, koska taloustiede käsittelee kaikkien resurssien järkevää käyttöä ja luonnonvarat ja ympäristö resurssina kuuluvat niihin” (Sandell 2021).

Tunnistamme monia edellä mainittuja monitieteisyyteen ja luonnontieteen ja humanistisen tutkimuksen yhdistämiseen liittyviä haasteita, jotka ovat seurausta yhtäältä humanistis-yhteiskuntatieteelliset ja luonnontieteelliset tutkimusalat toisistaan erottavasta tieteentraditiosta ja toisaalta ongelmakentän laajuudesta. Haluamme nostaa esiin myös onnistumisia, mutta ennen kuin kuvaamme niitä tarkemmin esimerkkien avulla, avaaamme yleisemmin monitieteisyyteen liittyviä tavoitteitamme. Tavoitteenamme oli aidosti monitieteinen lähestymistapa, jossa pyrkimyksenä oli kehittää molempia tieteellisiä traditioita yhdistävää tutkimusta niin metodologisella kuin teoreettisella tasolla ja tuottaa tietoa, joka auttaa ymmärtämään syvällisesti ihmisen ja muun luonnon vastavuoroista suhdetta ja tätä kautta käsittämään luonnon ja kulttuurin monimuotoisuuden liittyviä kysymyksiä. Lisäksi halusimme selvittää, mikä merkitys representaatioilla voi olla ihmisten luontosuhteen muokkaajana ja esimerkiksi kestävyyyteen ja luonnon monimuotoisuuden liittyvien kysymysten käsittelijänä. Nämä tavoitteet ovat luonteeltaan melko yleisiä. Kovin yksityiskohtaisten tavoitteiden asettaminen etukäteen ei ollut mahdollista, koska olimme astumassa vieraalle maaperälle tarkoituksenamme kokeilla jotain uutta ja oppia toisiltamme.

Monitieteisyys ei ole tutkimuksessamme jäänyt vain juhlavaksi tavoitteeksi, sillä ekologian ja taiteentutkimuksen välille on syntynyt konkreettista ja hedelmällistä vuorovaikutusta, mitä ei monitieteisyyden yksinkertaisimmissa versioissa tapahdu (Mikkeli & Pakkasvirta 2007, 64–65). Tämä on onnistunut, koska olemme työskennelleet yhteisten tutkimuskysymysten ja aineistojen parissa aina

tutkimuksen suunnitteluvaiheesta alkaen. Olemme siis onnistuneet hankkeessamme rakentamaan keskusteluyhteyden eri tieteenalojen välille, mikä on jo itsessään arvokasta.

Tutkimuksemme lopputuloksissa eri tieteenalojen osuudet ovat ainakin osittain eroteltavissa, joten vaikka tutkimuksessamme on piirteitä poikkitieteellisyydestä, niin kokonaisuutena sitä ei voi sel-laiseksi kutsua. Tieteenalojen osuuksien erottuminen liittyy yhteen monitieteisyyden haasteeseen, nimittäin sen edellyttämään pitkä-jänteisyyteen. Monitieteisen tutkimuksen yleisinä haasteina on pidetty yhteisen kielen löytymistä ja muita tutkimuksen tekemisen reunaehtoihin liittyviä tekijöitä sekä monitieteisyyden edellyttämää pitkää kestoa. Toisten alojen käsitteistöön, menetelmiin ja teorioihin tutustuminen ei tapahdu hetkessä ja uuden, luovan ajattelun kehittäminen sen pohjalta vie vielä enemmän aikaa. Tämä on ristiriidassa kiihkeätahtisen projektimallisen työskentelyn ja julkaisupaineiden kanssa. (Nowotny 2016.)

Joidenkin tutkimuksen osa-alueiden kohdalla huomasimme, että eri tieteenalojen näkökulmien yhdistäminen vaatii paljon ajatusten kypsytelyä. Esimerkiksi elokuvien ja ääniteoksen vastaanottotutkimuksen sekä maisemakuvakyselyn tulosten analyysi toteutettiin yksinomaan taiteentutkijoiden voimin, vaikka suunnitelimme näitäkin tutkimuksen osa-alueita yhdessä. Käytettävissä ollut aika ei riittänyt ratkaisemaan, miten ekologien näkökulma olisi voitu tuoda mukaan aineiston analysointiin hedelmällisellä tavalla. Jotta eri tieteenalojen sulautuminen voisi olla täydellisempää, tarvittaisiin siis ylipäätään pitkäjänteisempää tutkimusta, jotta tutkijoilla olisi paremmat mahdollisuudet perehtyä syvällisemmin toisten tieteenalojen teorioihin, menetelmiin ja käsitteisiin. Esimerkiksi Alexa Weik von Mossner (2017, 196) on peräänkuuluttanut monitieteistä ekoelokuvien vastaanottotutkimusta, mutta tunnistaa samalla sellaisten hankkeiden metodologiset haasteet.

Tavoitteenamme oli myös kiinnittää huomiota luonnon monimuotoisuuden käytäntöperusteisilla menetelmillä esimerkiksi kos-teikkoelinympäristön ja metsien lintujen sekä yleensä huomaamatta jäävien sienten ja sammalten avulla. Toteutimme nämä tavoit-

teet kehittämällä sellaista työpajatyöskentelyn muotoa, jossa tutkimukseen kutsutut osallistujat vietiin konkreettisesti edellä mainittuihin ympäristöihin ja niissä elävien lajiryhmien äärelle. Lajistoja ja niiden ekologiaa tarkasteltiin monimenetelmäisesti. Tavoitteena työpajoissa oli toisiltaan oppimisen lisäksi kehittää toimintatapoja, jotka yhdistävät taiteen ja ekologisen tutkimuksen menetelmiä. Olemme siis tarttuneet myös sovellettavuuden eli yhteiskunnallisen vaikuttavuuden haasteeseen ja luoneet lähestymistapoja, joita voidaan käyttää luontosuhteen reflektointiin ja vahvistamiseen. Kehitimme käytännön toimintatapoja ja luovia menetelmiä niin tutkimukseen kuin ympäristökasvatukseen: luovaa kirjoittamista ja kuuntelumenetelmiä yhdistäviä työpajatyöskentelymuotoja sekä muita, esimerkiksi maiseman ja pienen mittakaavan tutkimiseen keskittyviä moniaistisia ja aistienvälisiä toimintamuotoja. Niitä ovat olleet esimerkiksi luontoa koskevien ajattelutapojen käsittely taiteen ja ekologisen tiedon avulla ja tietoisuuden lisääminen ekosysteemistä kaikkien lajien, mukaan lukien ihmisen, yhteenkietoumana.

Monitieteisyydestä on viime aikoina tullut myös muotisanan kaltainen, kevyesti käytetty käsite. Sitä peräänkuulutetaan ja sen nimiin vannotaan, mutta harvemmin puretaan auki monitieteisen tutkimustyön käytännössä kertyneitä kokemuksia haasteineen ja hyötyineen. Tutkimuksessamme tieteenalat ovat leikanneet toisiaan monin tavoin käytännön tekemisessä ja ajattelun tasolla. Seuraavat esimerkit havainnollistavat tätä asiaa käsitteiden ja lähestymistapojen sekä menetelmien ja tutkimustyön arkisten käytäntöjen, kuten kirjoitustyön teknisten yksityiskohtien ja julkaisutoiminnan tapojen tasolla.

Ympäristönarratiivien analysointia monitieteisesti

Yhteistyön alkuun liittyvä esimerkkimme käsittelee yhteisartikkelin kirjoittamista. Se konkretisoi monia edellä mainittuja haasteita ja onnistumisia. Ensimmäinen kokemuksemme taiteentutkimuksen

ja ekologian näkökulmien yhdistämisestä oli yhteistyönä toteutettu tutkimusartikkeli ”Tale(s) of a Forest – Recreation of a Primeval Forest in Three Environmental Narratives” (Hiltunen ym. 2020). Tarkoituksena oli saada artikkeli julkaistua humanistisessa taiteen ja kulttuurin tutkimuksen tieteellisessä *Arts*-lehdessä, joka ei ollut profiloitunut erityisesti monitieteiseen tutkimukseen. Artikkelimme kuitenkin hyväksyttiin lehden teemanumeroon, joka käsitteli adaptaation taidetta elokuvissa ja videopeleissä.

Artikkelissa analysoimme kolmea teosta, jotka adaptoivat eli versioivat samaa luontokuvamateriaalia: *Metsän tarina* (2012) -elokuva, samannimistä valokuvakirjaa (2013) ja lyhyiden dokumenttielokuvien sarjaa *Tarinoita metsästä* (2013). Artikkelin painotus on taiteentutkimuksessa, mutta analysoimme teoksia nimenomaan ympäristönarratiiveina, mikä mahdollisti ekologisen asiantuntemuksen hyödyntämisen. Näitä teoksia voi pitää suomalaisen luonnon ylistyksenä, mutta myös hätähuutona katoavien ikimetsien puolesta. Kysymme artikkelissa, miten adaptaatio toteutuu teoksissa ja millaisin keinoin ne pyrkivät herättämään tietoisuutta ympäristökysymyksistä. Analysoimme teosten tapaa suuntautua menneisyyteen, myyttiseen suomalaiseen metsään, kulttuuriperintöön ja metsäsuhteeseen, ja niiden tapaa esittää karismaattisia eläinlajeja. Kysymme, onko nostalginen orientoituminen menneisyyteen tehokas keino herättää ympäristötietoisuutta tilanteessa, jossa keskustelu ympäristön tilasta on intensiivistä ja kytkeytyy tiiviisti metsien hyödyntämiseen ja luonnonmetsien hupenemiseen.

Etsiessämme artikkeliin lähestymistapaa, jossa ekologian ja taiteentutkimuksen näkökulmat olisi mahdollista yhdistää, tulimme tarttuneeksi Lummaan ja kollegoiden (2020, 89) ehdotukseen, joka koskee humanistien panosta monitieteiseen ympäristötutkimukseen:

Ehkä viimeiseksi ja merkittävämmäksi haasteeksi muodostuu tutkimuskohteiden ja -aineistojen erilaisuus. Erityisesti fiktiivisten tekstien, teosten ja esitysten sekä niissä avautuvien kokemuksellisten ja spekulatiivisten ulottuvuuksien tutkiminen näyttäytyy auttamattoman irrallisenä ympäristökysymyksistä, elleivät humanistit itse osaa liittää työ-

tään käsitteellisesti ja menetelmällisesti monitieteisen ympäristötutkimuksen alueelle.

Artikkelissa tavoitteenamme oli tuoda esiin yhteys luontorepresentaatioiden, todellisen maailman (tässä tapauksessa metsien) ja sitä koskevien asenteiden välillä. Näiden yhteyksien hahmottaminen onnistui ekologien ja taiteentutkijoiden yhteistyön ansiosta.

Monitieteisen lähtökohdan mukaisesti halusimme laajentaa määritelmäämme artikkelin keskeisestä käsitteestä, adaptaatiosta. Taiteentutkimuksesta tuttu sovittamisen, muuntamisen ja versioinnin merkitys oli edelleen mukana analysoidessamme, miten mainitut ympäristökertomukset kierrättävät toisista kulttuurin tuotteista tuttuja elementtejä ja keinoja. Halusimme sisällyttää käsitteeseen myös biologiasta tutun merkityksen, jossa adaptaatio tarkoittaa lajin sopeutumista ympäristöön ja sen muutoksiin. Esitämme artikkelissa, että adaptaatiota voi nähdä myös siinä tavassa, jolla ihminen suhtautuu luontoon ja laatii luontosuhteestaan kertomuksia. *Metsän tarina* -teosten tapauksessa adaptaatiota tapahtuu siis jo siinä vaiheessa, kun tekijät hyödyntävät ekologista tietoa kommunikoidakseen ajatuksiaan ja tarkoituksiaan. Monien tulokinnan ja adaptaation kerrosten kautta rakentuu siten elokuvan tai kirjan kuvitteellinen metsä. Teosten metsä pohjautuu siis ekologiseen todellisuuteen, sillä teosten lähtökohtana ovat luontokuvat. Adaptaation kautta se kuitenkin muotoutuu tieteellisten tosiasioiden ja metsää koskevien uskomusten ja myyttien koosteeksi, jossa ovat läsnä monet taiteelliset käytännöt ja tyylit. Lisäksi voidaan ajatella, että kulttuurimme kierrättämät luontorepresentaatiot, kuten *Metsän tarina*, toisintavat ja rikkovat käsityksiämme luonnosta. Ne ovat reagointia luonnossa tapahtuviin muutoksiin, ja niitä voidaan pitää keinona sopeutua nykyisiin olosuhteisiin. *Metsän tarina* voidaan myös nähdä keinona muistuttaa metsien merkityksestä suomalaisille ja innostaa suojelemaan metsiä. Toisaalta menneisyyteen katsovana se saattaa pikemminkin vahvistaa mielikuvaa suomalaisten läheisestä metsäsuhteesta sen sijaan, että haastaisi sen.

Monitieteisen lähtökohdan avulla haastoimme tavanomaisia taiteentutkimuksen lähestymistapoja. Rikoimme perinteistä taiteen-

utkimuksen formalistis-temaattista teosanalyysiä tuomalla siihen mukaan ekologista tietoa. Analysoimme teoksissa esiintyvät eläin-, kasvi- ja sienilajit biologian ja ekologian näkökulmasta. Määritimme kaikki tunnistettavissa olevat lajit niin elokuvan ja kirjan kuvista ja tekstistä kuin elokuvan ääniraidalta. Lajiston avulla tarkastelimme sitä, millaisen käsityksen luonnosta teokset välittävät. Analyysissä kiinnitimme huomiota luontotiedon täsmällisyyteen, kuten siihen, esitetäänkö luonnon ääniä luonnonkiertoon nähden oikea-aikaisesti. Suomen uhanalaisten lajien punaisen listan (Hyvärinen ym. 2019) avulla selvitimme myös, missä määrin teoksissa esiintyvät lajit ovat uhanalaisia. Lisäksi tutkimme, mitkä lajit olivat pääosissa teoksissa eli tekijöiden ensisijaisen mielenkiinnon kohteina. Näin saatujen tietojen perusteella oli mahdollista tehdä vertailua elokuvan ja kirjan välillä (vertailimme määriä ja laatua eli uhanalaisuuden astetta). Lisäksi ryhmittelimme lajeja laajempiin taksonomisiin ryhmiin selvittääksemme, korostuivatko luonnon kuvauksissa tietyt ryhmät, kuten linnut tai hyönteiset. Taksonominen ryhmittely mahdollisti myös elokuvan ja kirjan biologisen sisällön vertaamisen toisiinsa sekä Suomen luonnossa esiintyvään lajistoon. Sovelsimme siis artikkelissa biologiseen aineistoon adaptaatiota tavalla, joka oli lähellä adaptaation merkitystä taiteentutkimuksessa. Tarkastelimme, miten teokset versioivat luonnon todellisuutta eli missä määrin luonnossamme oikeasti esiintyvää lajistoa oli teoksissa edustettuina.

Ekologinen näkökulma antoi teosanalyysille uudenlaista vakuuttavuutta, sillä pystyimme arvioimaan teosten sisältöä sekä sisällön ja teosten julkilausuttujen tavoitteiden välistä suhdetta monipuolisemmin. Ekologisen analyysin perusteella pystyimme toteamaan, että itse asiassa *Metsän tarina* ei kuvaa kovin monia uhanalaisia lajeja eikä täten menneisyyden metsiä, joissa nykyisin uhanalaiset lajit olivat vielä yleisiä. Toisaalta totesimme, että ääniraidalla kuultavat lintujen äänet vastasivat lajistoa, jota kuvissa esitetyissä elinympäristöissä kuuluukin esiintyä lukuun ottamatta joitakin poikkeuksia, kuten muutamaa ääneen päästettyä pohjoisamerikkalaista lintulajia. Joistakin äänimaisemista saattoi päätellä, että ää-

nityspaikan lähellä on ollut kulttuuriympäristöä, kuten peltoaukea, vaikka äänityksen ja kuvan pääkohteena on ollut metsälaji. Vuodenkierron suhteen luonnosta välittyi hyvin todenmukainen käsitys. Luontoelokuvaan lisätään tyypillisesti eläinten ääniä silloinkin, kun niitä ei todellisuudessa kuulu. Tässä tapauksessa linnunlaulua kuului syksyisessä maisemassa. Ekologian näkökulma tarjosi siis keinon testata teosten luotettavuutta ekologisen tiedon näkökulmasta, kuten sitä, oliko kuvissa näkyvä metsäluonto aarniometsälle ominaista luontoa.

Artikkeliprojekti opetti, että toisten tieteenalojen teorioita on vaikeaa soveltaa suoraan toiselle alalle, mutta luovuutta käyttämällä on mahdollista yhdistää menetelmiä ja rakentaa uudenlaisia tarkastelutapoja. Tätä voidaan kutsua metodologiseksi luovuudeksi tai epistemologiseksi pluralismiksi tai jopa tottelemattomuudeksi (Miller ym. 2008; Salmenniemi ym. 2021).

Adaptaation käsitteen ohella kiinnitimme muutenkin huomiota yhteisen kielen tarpeellisuuteen. Kokemus opetti, että monitieteisen kirjoitusprojektin alussa on hyvä pysähtyä keskustelemaan käsitteistä ja varmistaa, että kaikki käyttävät niitä samassa merkityksessä. Keskusteluun nousseita käsitteitä olivat muun muassa kertomus, luonto, ympäristö ja ekologia. Esimerkiksi puolen vuoden hankeajan jälkeen kävi ilmi, että saatamme käyttää käsitettä ekologia eri tavoilla. Tämä alkoi hahmottua vähitellen, kun ekologit ihmettelivät ekologia-sanan käyttöä heille vieraisissa yhteyksissä. Ekologeille ekologia tarkoittaa tutkimusta eliöiden vuorovaikutuksista elinympäristönsä ja muiden eliöiden kanssa, ja vaikka ihmisen tiedetään olevan laji muiden joukossa, tarkastelu kohdistuu usein ympärillämme olevaan luontoon eli muihin eliöihin. Kun ekologia ymmärretään laajemmin, siinä on mukana enemmän ihmistä ja ymmärrystä ihmisen osuudesta luonnon verkostoissa kuin luonnontieteellisessä ekologiassa. Ekologia voi tällöin viitata kestävästä kehitystä tavoittelevaan elämäntapaan, aatteeseen tai kokonaisvaltaiseen filosofiseen näkemykseen keskinäisriippuvaisesta luonnon verkostosta. Siten oli hyödyllistä käydä keskustelua siitä, miten kukin ymmärtää ekologian käsitteen ja mitä sillä eri yhteyk-

sissä tarkoitetaan. Ekologeille heräsi myös kysymys, millaista ekologian näkökulmaa heiltä odotetaan. Tässä ollaan monitieteisyyden ytimessä, sillä yhteisiltä vaikuttavia termejä määrittelemällä syntyy tieteenalojen välistä vuorovaikutusta. Samalla ehkäistään käsitteiden huolimattontaa käyttöä.

Käsitteiden selittämisen tarpeellisuus tuo oman haasteensa monitieteiseen kirjoittamiseen. Termistön määrittely saattaa tuoda tekstiin sivupolkuja ja niiden selittäminen alaviitteissä voi tehdä tekstistä raskaan luettavan. Myös eri tieteenalojen erilaiset tekstin muotoilukäytännöt, esimerkiksi viittaustekniikat ja suhtautuminen numeroiden ja kaavioiden käyttöön, edellyttävät neuvottelua. Monitieteisyys on siten myös kirjoitustekninen haaste. Toisaalta lukijalle monitieteinen teksti voi olla erityisen antoisaa monipuolisen tiedon vuoksi, ellei lukija satu jo olemaan monitieteisessä hankkeessa yhdistyvien alojen monitieteinen asiantuntija.

Neuvottelut kirjoitusprosessin eri vaiheissa kannustivat meitä refleктоimaan omia käytäntöjämme ja astumaan tuttujien roolien ulkopuolelle, jolloin tutkimuksen tekemisen erilaisen tavan hahmottaminen auttoi huomaamaan ja pohtimaan oman tieteenalan siiloutuneisuutta (ks. myös Miller ym. 2008). Jouduimme myös tarkistamaan omia käsityksiämme tiedosta, tiedon esittämisen tavoista ja tuloksista. Esimerkiksi ekologisessa tutkimuksessa päätelmien tueksi tarvitaan usein määrällistä konkretiaa, kuten tilastollisia analyyseja, lukuja, taulukoita ja kuvaajia, joihin johtopäätösten tulee perustua. Humanistit puolestaan tapaavat suhtautua lukuihin skeptisemmin ja odottavat niiden tueksi laajempaa kirjallista pohdintaa.

Loppupäätelmien kohdalla taas kävi ilmi, että siinä missä humanisteille koko siihenastinen analyysi ja keskustelu on jo tulosta, ekologit haluaisivat muotoilla selkeämmän lopputuloksen. Tässä havainnollistui Erkki Haukiojan luonnehdinta, että luonnontieteellinen tutkimus on soveltavaa ja ratkaisukeskeistä, joten luonnontieteilijät kaipaavat usein selkeitä johtopäätöksiä (Lummaa, Vuorisalo & Rönkä 2012, 20). Perinteisesti ekologi olisi hahmottanut tehtäväkseen lajien määrityksen, laskemisen ja elinympäristövaatimusten tuntemuksen. Toisaalta aineistotaulukoita pyörittävälle ekolo-

gille humanistinen tulkitseva lähestymistapa tuntui luovalta ja vapauttavalta. Oman alueen ulkopuolelle laajennuttiin tekemällä tulkintoja siitä, millaisina teokset esittävät metsän. Humanisteille numeerisen ja taulukkomuotoisen tiedon mukaan ottaminen puolestaan lisäsi tutkimuksen vakuuttavuutta ja hälvensi riittämättömyyden tunnetta, mikä usein liittyy vaikeuteen sanoa asioita riittävän tarkasti.

Monitieteisyys ei tullut artikkeliin itsestään, vaan jouduimme pohtimaan, miten ekologista ja taiteellista tietoa on järkevintä yhdistää taideteoksia tarkastelevassa artikkelissa. Ekologit joutuivat tekemään monitieteisyyden eteen kenties isomman loikan kuin taiteentutkijat, koska julkaisun painotus oli enemmän humanistisella alalla. Tutkimusartikkeli oli monitieteinen projekti pienoiskoossa. Se synnytti oivalluksia ja avasi omia näkemyksiämme, sekä teki meidät tietoisiksi omista, varsin rajallisista näkökulmistamme tutkittavaan aiheeseen. Yhteisartikkelin kirjoittaminen auttoi myös tämän kirjan toteuttamista.

Ristiinlukeminen monitieteisenä käytäntönä

Viime aikoina on esitetty myös kritiikkiä tieteidenvälisyyden ihanointia kohtaan. Antropologit Casper Bruun Jensen ja Atsuro Morita (2019, 9–10) toteavat tieteidenvälisyyden nousseen esille yhtenä ratkaisuna luonnon ja kulttuurin solmukohtien tarkasteluun. Heidän mukaansa luontokulttuureja ei pitäisi kuitenkaan lähestyä sillä oletuksella, että pelkkä eri alojen välinen yhteistyö ja työskentely samojen aiheiden parissa olisi riittävää. Näin toimittaessa päädytään usein tilanteeseen, jossa eri tutkimusalojen ajatellaan tuottavan yhteen liitettäviä ja tutkimuksen kokonaisuuden muodostavia palasia. Luonnon ja kulttuurin yhteenkietoutuneisuus tulisi huomioida myös tiedontuottamista koskevien käsitysten tasolla. On tärkeää huomata, että luonnontieteilijät tuottavat ja kuvittelevat niin tehdessään myös kulttuuria (Jensen & Morita 2019, 9).

Yksi esimerkki tästä on 1980-luvun puolivälissä esiin nousut biodiversiteetin (luonnon monimuotoisuus, elonkirjo) käsite ja erityisesti sen vaikutus ympäristönsuojelutoimiin ja tapoihin, joilla myös muut kuin asiantuntijat hahmottavat luontoympäristöjä. Luonnon monimuotoisuus vakiintui keskeiseksi ekologista kriisiä jäsentäväksi, ympäristönsuojelua perustelevaksi käsitteeksi 1990-luvulla. Sen lisäksi, että käsitteen ympärille rakentunut poliittinen diskurssi on muodostunut tärkeäksi ympäristönsuojelun näkökulmaksi, se on kansainvälisen politiikan tutkija Rafi Youattin (2015, 4) mukaan myös vaikuttanut uusien kulutustuotteiden syntymiseen ja tapaan, jolla yksilöt hahmottavat itsensä kansalaisina. Monimuotoisuuden käsitteen keskeisyyttä kuvaa, että se on mukana myös oman tutkimushankkeemme otsikossa, heijastaen tämänhetkistä lajien määrään keskittyvää luonnonsuojeluargumentointia.

Jensen ja Morita (2019, 11–13) eivät esittämästään kritiikistä huolimatta suinkaan tuomitse tieteidenvälisyyttä ja monitieteisyyttä. Heidän mukaansa monitieteisissä hankkeissa on oleellista jatkuvasti reflektoida ja arvioida eri tutkimusalojen oletuksia ja käsitteitä. Omassa tutkimuksessamme olemme tehneet juuri näin. Eri tutkimusalojen näkökulmat jäävät auttamattomasti erillisiksi palasiksi, jollei tutkimusprosessia läpäise jatkuva dialogi ja reflektointi.

Intensiivinen keskustelu ja tutkimusteemamme ristiinvalotus ovat olleet keskeisiä käytänteitä tutkimushankkeessamme. Yksi havaintomme on, että käytännönläheisessä työpajatyöskentelyssä omien tutkimusalojemme oletusten ja käsitteiden reflektointi nousi esiin tavalla, jota on hedelmällistä pohtia monitieteisyyden yhtenä lähtökohtana ja tuloksena hieman syvemmminkin.

Analysoidessamme paitsi *Metsän tarina* -elokuvaa, myös Eero-lanlahden työpajan aineistoa, sekoitimme tarkoituksellisesti omien tutkimusalojemme käsitteistöjä keskenään. Käydessämme työpaja-aineistoa läpi kiinnitimme huomiota siihen, missä kulttuurintutkimuksen ja biologisen tutkimuksen näkökulmat risteävät, poikkeavat toisistaan tai vastaavat toisiaan. Pohdimme myös, mikä biologian käsite voisi kuvata ilmiötä, jota kulttuurintutkimuksessa on totuttu kuvaamaan jollakin toisella termillä. Tämän transpositionaa-

lisuudeksi kutsutun käytännön harjoittamisen (ks. Braidotti 2006) lisäksi teimme huomioita kriittisen posthumanistisen kulttuurintutkimuksen ja biologisen kenttätutkimuksen yhteneväisyyksistä ja eroista. Yhteistä omassa prosessissamme oli esimerkiksi kenttätutkimustoiminta, jossa ei lähdetä liikkeelle tutkijan persoonasta (vrt. Lummaa, Vuorisalo & Rönkä 2012a, 19), vaan pikemminkin maailmalle ja sen prosesseille, sattumallekin, altistumisesta.

Yllättävien rinnastusten etsimistä voi kuvata diffraktiiviseksi lukemiseksi. Se tarkoittaa yhden tutkimusalan ja sen oletusten valottamista lukemalla alaa toista tutkimusalaa vasten (ks. Barad 2003, 803). Keskustelumme työpaja-aineiston ympärillä muodostui toistemme diffraktiiviseksi lukemiseksi. Monitieteiseen keskusteluun voi sisältyä luonnostaan tämänkaltaisen lukemisen elementtejä. Diffraktiivisessa aineiston lukemisessa taas voi löytyä yhteisiä, ennalta havaitsemattomia alueita ja luovia ratkaisuja. Eerolanlahden työpajaa käsittelevässä luvussa ristiinlukeminen johti luoviin tiedon esitystapoihin. Tällaisia olivat manipuloidut ja argumentoitavat kuvat ja työpaja-aineiston silppuaminen sanoiksi ja sanaryhmiksi. Työskentelytapa osoitti meille itsellemme, missä kohtaa tutkimusalamme kohtasivat.

Tässä yhteiseen keskusteluun perustuneessa analyysissä emme niinkään mobilisoinet teorioita, vaan kiinnitimme huomiota siihen, mikä meitä mobilisoi (ks. Ceder 2018). Mikä hankkeessamme, työpajassamme, sen tuottamassa aineistossa ja keskinäisessä yhteistyössämme sysää meidät itsemme liikkeelle, nyrjäyttää, havahduttaa ja mikä tuntuu tärkeältä. Monitieteisyys tarkoitti posthumanistisessa orientaatiossamme yksilölähtöisyydestä irrottautumista kohti kollektiivista tietämistä, samoin kuin huomion kiinnittämistä ei-inhimillisiin, meidät yllättäneisiin toimijoihin, jotka työpajan aikana vaikuttivat meihin ja tiedonmuodostukseen: Niihin, joiden kanssa tiesimme ja prosesseihin, joissa tunnistimme muiden lajien tapoja muodostaa tietoa. Diffraktiivisen lukemisen käsitteen luonut Karen Barad (2003; 2007) puhuu kietoutuneisuudesta tiedonmuodostuksen käytänteissä. Se, mikä voi näyttää toisistaan eroteltulta, voikin itse asiassa olla kietoutunutta. Tiedonmuodostukseen

sisältyvien rajojen koettelu tuottaa uutta tietämistä (Barad 2003, 803). Uutta syntyy luovien käytäntöjen avulla, jolloin toisesta tieteenalasta ei etsitä ongelma-kohtia, vaan päinvastoin pyritään synnyttämään kritiikin sijaan uusia luovia näkökulmia (Ceder 2018, 43–50). Monitieteisyys voi siten sekin parhaimmillaan tarkoittaa kietoutuneisuuden havaitsemista. Tämä lähtökohta haastaa monitieteisen toiminnan käsittämisen erillisistä osa-alueista kokoonpanuksi tietokäytännöksi.

Taide tietämisen moninaistajana

Yksi tutkimuksemme lähtökohta oli ajatus, ettei luonnontieteellinen tai humanistinen tutkimus yksin riitä ympäristökriisiin liittyvien asioiden käsittelemiseen, vaan tarvitaan eri tieteenalojen yhteistyötä. Lisäksi muun muassa tieteenfilosofi Inkeri Koskinen toteaa, että perinteiset tieteenalojen keinot eivät ole tarpeeksi, vaan ratkaisuja on haettu eri asiantuntijaryhmien välisestä yhteistyöstä. Yksi tällainen ryhmä ovat taiteilijat. (Koskinen 2018, 99; Kytömäki 2021.) Tieteidenvälisyyden lisäksi tarvitaan siis monialaista tutkimusta ja yhteistyötä.

Myös taidetta ja tutkimusta on usein yhdistetty siten, että on tuotu yhteen kaksi toiminnan kenttää. Tällöin on voitu saavuttaa jotain uutta. Tiedettä ja taidetta yhdistävissä hankkeissa taiteilijan roolina on usein ollut tuottaa jokin erillinen tutkimukseen liittyvä teoskokonaisuus. Tämän kirjan taustalla olevassa hankkeessa taiteen ja tutkimuksen dialogissa ei ole ollut kyse yhdistämisestä tässä mielessä. Taiteilijat ovat olleet mukana suunnittelemassa ja toteuttamassa työpajoja, ja tutkijat ovat osallistuneet teosten tekemiseen, jolloin taiteellista ja tutkimuksellista toimintaa ei aina edes ole mahdollista erottaa toisistaan. Yksi vastaanottotutkimuksessa katsotuista elokuvista, *To Teach a Bird to Fly* (2020), oli hankkeen tutkijan Minna Rainion sekä Mark Robertsin käsikirjoittama ja ohjaama (ks. luku Toivon ja tuhon näkymiä). *Jäänteitä*-ääniteos syntyi dialogissa hankkeen tutkijan Nina Säaskilahden kanssa, vaika-

ka teoksen tekemisestä vastasivatkin hankkeeseen mukaan kutsutut taiteilijat Pietu Arvola ja Olli-Pekka Tennilä. Hyppäänvuoren työpajaan linkittyneen *Perspektiiviä*-tilataideteoksen toteutti yhteistyötaiteilija Hanna Veander, mutta tässäkin tapauksessa teosta ideoiin yhdessä hankkeen tutkijoiden Jenna Purhosen, Heidi Björklundin ja Antti Valliuksen kanssa.

Inkeri Koskinen (2018) on jäsentänyt taiteilijoiden ja tutkijoiden yhteistyön hyötyjä. Koskinen (mt. 115) mainitsee yhteistyön avoimuuden ja arvaamattomuuden olevan arvokasta. Yllätyksellisyys voi tuottaa myös käytännön haasteita. Esimerkkinä tästä äänitaiteilija ja muusikko Pietu Arvola toteaa omaa osallistumistaan jälkikäteen pohtiessaan, että *Jäänteitä*-ääniteoksen etukäteissuunnittelu oli vaikeaa, sillä hän ei ollut käynyt kohteissa ennen niissä työskentelyä. Esimerkiksi Haukanniemessä liikenteen meteli pääsi yllättämään ja tämä tuli huomioida lopullisen teoksen tekemisessä.

Yllätyksellisyys on taiteellisessa työskentelyssä myös hedelmällistä. Suunnitelmien muutoksen johdosta työskentelyä varten löytyi uusia, kiinnostavia paikkoja: ”Itse kohteet olivat lopulta sangen mielenkiintoisia, sopivan erilaisia keskenään ja äänellisesti inspiroivia”, Arvola toteaa. Runoilija Olli-Pekka Tennilä kuvaa työskentelyprosessia samansuuntaisesti, ennakoimattomuuden merkitystä korostaen. *Jäänteitä*-teos rakentui Tennilän sanoja lainaten ”äänen, vieraannutetun ympäristön, erilaisten ideoiden, sekä kielen välisten rajapintojen yhteenliittämisen” kautta. Myös odottamattomat kohtaamiset, esimerkiksi Mustankorkean jätteenkäsittelylaitoksen tuntumassa tavattu kokonainen kettuperhe, tuottivat omanlaistaan kokonaisuutta. Tämän Tennilä koki inspiroivana.

Taidetta ja tutkimusta yhdistävissä hankkeissa etukäteissuunnittelun ja ennakoimattoman yhdistäminen ei aina ole kovin yksioikoista (ks. esim. Säaskilahti 2021). Toiminnan pääpiirteet tulee kuvata tutkimussuunnitelmiin ja tutkimuslupa-asiakirjoihin melko yksityiskohtaisesti ennen työskentelyn aloittamista. Taiteen mukana olo tutkimushankkeissa voi auttaa Koskisen (2018, 105) mukaan nostamaan esiin sellaisia kysymyksiä, joita emme ole osanneet vielä tutkimuksen suunnitteluvaiheessa sanoittaa. Tennilä kuvaa en-

nalta olemassa olevan kehyksen vaikutusta työskentelyyn seuraavasti: ”Prosessissa oli oudointa ehkä akateemisen viitekehyksen tuottama konteksti, jonka vaikutusta toisaalta teokseen ja toisaalta työpajaan oli verraten vaikea ennakoida. Heräsi kysymys määrittämättömämmän kontekstin mahdollisuudesta tai mahdottomuudesta ylimalkaan.”

Koskinen (mt. 105) huomauttaa myös, että taiteilijan erityinen näkökulma tai asiantuntemus voi auttaa häntä havaitsemaan puutteita tutkimuksen menetelmissä. Tennilä nostaa esiin yhden tällaisen seikan puhuessaan tutkimushankkeen toimintaan osallistumisesta: ”Käsitteelliset asetelmat uomasivat projektia jossain määrin. Erittäin hankalasti missä hyvänsä diskurssissa purkautuvat käsitteelliset erottelut tai dikotomiat, kuten inhimillinen vs. luonto tuottavat helposti asetelman, josta on vaikea päästä eroon.” Vetämässään Eerolanlahden työpajan loppukeskustelussa hän nosti esiin muun muassa luonnon käsitteen ongelmallisuuden. Jälkikäteen Tennilä toteaa: ”Diskurssiin liittyvä asetelma on niin vahva, että työpajan kaltaisten totutusta poikkeavien havaintojen keräämiseen tähtäävien projektien mielekkyys on alati vaarassa. Kaipaisinkin taustalle jonkinlaista käsitteiden dekonstruktiota. Erityisesti luonto-käsitteen kohdalla sokaistumme helposti pitämään sitä jotenkin itseoikeutettuna. Strukturalistisen (joka on luonteeltaan analyttistä, erottelevaa) kielikäsitteilyksen mukaan käsitteiden merkitys on aina riippuvaista siitä, millaisia käsitteitä niiden ulkopuolelle rajautuu. Luonto-käsite on niin laaja, että sen ulkopuolelle asetettu luontevasti lähinnä juuri kulttuuri tai se mikä on inhimillistä.”

Tutkimus tuo mukanaan myös monia haastavia käytäntöjä: ”Käytännön ongelman muodostavat tämäntyyppisten projektien tuottamat ajankäyttöön liittyvät reunaehdot. Taiteilijana viipyilisi mielellään ihmisten parissa ja ympäristöissä vailla ajallisia rajoituksia, jolloin avautuu usein lisää odottamattomia näköaloja.” Tutkimuksen teemat olivat samoja, joiden parissa Tennilä muutoinkin työskentelee. Hän toteaa toimivansa mielellään myöhemminkin samankaltaisten asetelmien puitteissa yhdessä tutkijoiden kanssa.

Sosiaaliset kohtaamiset nousivat esiin myös Hyyppäänvuoren taiteellis-ekologisen työpajan yhtenä järjestäjänä toimineen taiteilija Hanna Veanderin mietteissä hänen pohtiessaan työpajassa kerättyjen kokemusten ja havainnointiaineistojen pohjalta rakentunutta *Perspektiiviä*-tilataideteosta. Yhteisötaiteeseen suuntautuneena taiteilijana Veander tukeutui teoksensa työstössä ennen kaikkea tutkimushankkeen myötä syntyneisiin sosiaalisiin kohtaamisiin. Teoksen materiaalit koostuivat ihmisten kanssa käydyistä keskusteluista, jotka käsittelivät luontosuhteen ympärillä liikkuneita teemoja. Veanderin sanoin näistä ensimmäiset syntyivät yhdessä tutkijaryhmän kanssa ja ne muodostivat eräänlaisen aiheen käsittelyn sisäpuolen. Toiset ja kolmannet kohtaamiset tulivat puolestaan ikään

Kuva 1 ja 2. Hanna Veanderin *Perspektiiviä*-teos Jyväskylän kävelykadulla heinäkuussa 2021.
Kuvat: Hanna Veander.

kuin ulkopuolelta työpajaan osallistuneiden taholta sekä teoksen rakentamisen ja performanssien yhteydessä tapahtuneista yleisön kohtaamisista.

Kyseinen *Perspektiiviä*-teos koostui Jyväskylän keskustan vilkkaalle kävelykadulle sijoitetusta lasikuutiosta ja neljästä siihen liittyvästä Veanderin suunnittelemasta performanssiesityksestä. Teoksessaan Veander oli kehystänyt kuution yhden ulkosivun sammaleella ja rakentanut kuution sisälle sääksen pesää imitoivan veistoksen (kuva 1 ja 2). Sammal ja sääksen pesä viittasivat Hyyppäänvuorella järjestettyyn työpajaan, jossa tarkkailtiin tutkimusruuduilta sammalia ja muita kasveja sekä vuoren laelta maisemassa näkyvää sääksen pesää (ks. luku Monimuotoisuus luontosuhteiden peilinä).

Kuva 3 ja 4. Hanna Veanderin *Perspektiiviä*-teokseen liittyvät performanssit. Kuva 3: Tommi Veander, kuva 4: Maria Kärkkäinen.

Lisäksi hän oli himmentänyt kuution seinien lasit sisäpuolelle si-
vellyllä piimällä niin, että ulkoa näki sisälle vain piimäkerrokseen
raaputettujen sanojen muodostamista aukoista. Raaputetut sanat
olivat peräisin työpajan osallistujilta ja ne kuvastivat työpajan ai-
kaansaamia päällimmäisiä ajatuksia ja tunteita.

Performansseissaan Veander liikkui kuution läheisyydessä yleis-
istä pukeutumismormeista poikkeavissa asusteissa ja tarkkaili ohi-
kulkevia ihmisiä työpajasta tutun neliönmuotoisen pahvisen pas-
pisruudun lävitse. Hänellä oli myös mukanaan sääksen pesään viit-
taava suuri oksankarahka (kuva 3). Ajoittain hän ”onki” oksallaan
kuin viitaten sääkseen, joka muista petolinnuista poikkeavasti syö
yksinomaan kalaa. Performansseissa oli myös mukana suorakai-
teen muotoinen rauhoituskyltti, jolla merkitään tunnetut sääksen
pesäpuut. Kädessään hänellä saattoi olla sammaleella vuorattu kori,
josta hän kävi välillä lisäämässä sammalta pesään (kuva 4). Myös
sääksi sisustaa pesänsä tuoreilla oksilla, sammalilla ja jäkälillä, ja
näistä merkeistä tehdään päätelmiä pesintäyrittäjien etenemisestä
sääksen pesässä. Nämä pesän merkit nousivat teoksen suunnittelu-
vaiheessa Veanderin pesäidean myötä taiteilijan ja tutkijoiden vä-
liseen keskusteluun, sillä tutkijoista Heidi Björklund on koordinoi-
nut valtakunnallista sääksiseurantaa. Tätä kautta tieto ja taide yh-
distyivät teoksessa. Teoksen tavoitteena oli siten tarkastella työpaja-
n teemojen mukaisesti eri mittakaavoista tehtyjä havaintoja sekä
muun muassa luonto- ja taidekokemusten yhteyksiä.

Veanderin mukanaolo Hyyppäänvuoren työpajan suunnittelus-
sa ja toteutuksessa toi tutkimukseen tieteen ulkopuolista näkemys-
tä (Koskinen 2018, 97). Taiteilija pystyi suhtautumaan tekeillä ole-
vaan tutkimukseen tutkijoita vapaammin, ja kuten hän itse asian
ilmaisi: ”[taiteilija] saa esittää ne tyhmät kysymykset, kun ei ole
tiettyä asiantuntijuutta”. Taiteilijana hänen ei siis tarvinnut olla si-
dottuna johonkin tiettyyn akateemiseen asiantuntijarooliin ja sii-
hen liittyviin tieteen tekemisen konventioihin, vaan hän sai vapaas-
ti heittäytyä erilaisiin assosiaatioihin ja muuttaa näkökulmaa sekä
pallotella keskusteluissa esitettyjä ideoita ja tietoaihoita muodos-
taen niistä uudenlaisia sommitelmia. Tämä näkyi esimerkiksi työ-

pajan keskustelutilanteissa sekä Veanderin kehittelemällä aistimisrastilla, jonka purkukeskusteluista tutkijat saivat aineksia työpajasta tehtyihin huomioihin ja johtopäätöksiin. Samanaikaisesti yhteistyö toimi myös toiseen suuntaan; Veander nosti esiin muun muassa sen, miten paljon hän sai tietoa, ideoita ja materiaalia tutkijoilta ja miten hän pystyi liittämään näitä hänelle itselleen uusia elementtejä taidekontekstiin. Taiteilijalle mahdollinen heittäytyminen ja näkökulman vaihdos johtivat esimerkiksi *Perspektiiviä*-teoksen kohdalla siihen, että kenttäkerroksen pienet sammalet kääntyivät suureksi lasikuution reunukseksi ja maisemassa suurena näyttäytyvä sääksen pesä hahmottui ainoastaan tirkistelemällä kuution piimälasiin raaputetuista aukoista. Tämä havainnollisti myös teoksen katsojalle sitä työpajassa esiin tullutta seikkaa, että huomaamme luonnosta lähinnä tietyt, tottumuksemme mukaiset asiat (ks. luku Monimuotoisuus luontosuhteiden peilinä). Tämänkaltaisen ”pakan sekoittamisen” myötä havainnollistui muun muassa taiteen tutkimukselliset hyödyt sen tuodessa tutkimusprosessiin spontaanisuutta ja tarjotessa mahdollisuuksia löytää aikaisemmin huomaamatta jääneitä näkökulmia sekä tutkimuskohteeseen että tutkimuksen teon tapoihin (Koskinen 2018, 95).

Taiteen avulla voidaan siis luoda tutkimukseen tietynlaisia ”nyrjähdyksiä”, jotka stimuloivat ajattelua ja voivat synnyttää esimerkiksi uudenlaisia lähestymistapoja ja näkökulmia tutkittavana olevaan aiheeseen. Toisaalta taiteilijoiden ja tutkijoiden panosta voi olla myös hankalaa erotella toisistaan. Monesti lopputuloksen taustalla on pitkiä prosesseja, joissa ajatukset ja näkemykset ovat kieputuneet toisiinsa ja kehittyneet vähitellen tiettyyn suuntaan. Esimerkiksi Eerolanlahden työpajan idea rakentui Olli-Pekka Tennilän ja Nina Säaskilahden aiemman hankesuunnitelman pohjalta. Niin tutkijoilla kuin taiteilijoilla työskentely on pitkäjänteistä eikä se ala tai pääty hankkeiden alkamis- ja loppumispäivämääriin.

Yksi hankkeen tutkijoista, Minna Rainio, on taustaltaan sekä taiteilija että taiteen tohtori. Hän on pohtinut taiteen ja tutkimuksen yhdistämistä väitöskirjassaan, joka sisälsi myös taiteellisen osion. Rainio on työskennellyt aiemmin taiteilijan roolissa monitieteises-

sä tutkimusryhmässä ja tutkija-taiteilijana omassa postdoc-projektissaan. Tässä hankkeessa hän työskenteli tutkijana.

Omassa taiteellisessa työskentelyssään Rainio kokee taiteen ja tutkimuksen yhdistyvän lähes saumattomasti sekä taustatutkimusprosessissa että valmiissa teoksessa. Hänen teoksensa pohjautuvat usein pitkään taustatutkimukseen, ja valmiissa teoksessa tutkimus saa taiteellisen muodon. Hän tulkitseekin taideteostensa olevan jo itsessään eräänlaisia teoreettisia esseitä audiovisuaalisessa, tilallisessa ja kielellisessä muodossa. Niiden tapa käsitellä asioita ja tarkastella maailmaa poikkeaa kuitenkin perinteisestä tieteellisestä ja verbaalisesta argumentoinnista. Lisäksi Rainion mukaan taiteellisen työskentelyn sujuminen tutkimusryhmässä riippuu taiteilijan omista työskentelytavoista ja prosesseista. Taiteellinen prosessi on usein pitkä eikä mahdu välttämättä tutkimushankkeen aikaikkunaan. Prosessi voi olla myös arvaamaton, suunnitelma voi muuttua, eikä välttämättä lopulta enää sovi hankkeen teemojen kehikoon.

Vastaanottotutkimukseen liittyen Rainio kertoo, että aluksi oli yllättävän vaikea lukea omaan elokuvaan liittyviä kyselyvastauksia. Tunne oli voimakas ja hetken aikaa oman elokuvan valitseminen mukaan osaksi tutkimushanketta jopa kadutti. Ensimmäisestä lukukerrasta jäivät mieleen vain kielteistä palautetta sisältäneet vastaukset, joita koko kyselyssä oli kuitenkin loppujen lopuksi aika vähän. ”Hieman myöhemmin pystyin jo lukemaan kaikki palautteet ilman voimakasta tunnereaktiota. Pääasiassa ne olivatkin lopulta myönteisiä ja katsojien erilaiset ja yllättävätkin näkökulmat teokseen todella kiinnostavia. Taiteilija saa lopulta aika vähän suoraan ja varsinkaan kirjallista katsojapalautetta teoksistaan, joten kokemus oli aika poikkeuksellinen.”

Taiteilijoiden osallistumisen lisäksi taide on läpäissyt tutkimushankettamme siten, että osallistujille on tarjottu mahdollisuuksia reflektoida luontosuhdetta taideteosten, elokuvien ja äänitaiteeteoksen kautta. Taideteokset ovat siis olleet keino nostaa luontosuhde keskusteluun ja pohdittavaksi. Kuten elokuvien vastaanottotutkimukseen osallistuneet haastateltavat totesivat, taide tarjoaa aiheeseen erilaisen näkökulman, joka poikkeaa esimerkiksi televi-

sion asiantuntijapuheesta. Heidän mukaansa taide tavoittaa jotain sellaista, mihin tieteellinen keskustelu ei yllä.

Kyl mä uskon tieteeseen hyvin vahvasti, mutta se riippuu niin paljon sitten siitä kaikesta muusta, miten tieteilijät pystyy tuomaan esille asioitaan, mut taide on mun mielestä semmonen, millä on toisenlainen tulokulma ihmiseen. Ja se liittyy hirveen paljon juuri siihen emotionaaliseen ja kokemukselliseen tasoon ihmisessä. Ne on kuitenkin hirveen tärkeitä. (Haastattelu 22.1.2021., 25)

Niin taide on siitä kiva alusta, että se voi olla irrallaan tommosesta teknis-taloudellisesta maailmasta, jolloinka oikeesti voidaan käsitellä sitä itse asiaa, sitä luontosuhdetta, ilman että siihen tarvitsee sekoittaa politiikkaa tai insinöörejä. (Haastattelu 20.1.2021., 30)

Ehkä ihmisillä on joku tarve, jotenkin päästä kosketuksiin jollain keinolla, et ehkä se taide on yks tapa, millä tavalla ilmentää jotain, vaikka omaa suhdettaan itseensä, luontoon ja johonkin suurempaan, mikä on selvästikin, kun kattoo vaikka luolamaalauksia jostain kymmenentuhannen vuoden takaa, niin se on ollut jo silloin ihmisessä se tarve, ja sit kun ollut kykyä, et ollut kädet ja se tekniikka tehdä. (Haastattelu 2.2.2021., 27)

Tässä hankkeessa emme halunneet nähdä taidetta vain välineenä, jonka avulla voidaan kommunikoida luonto- ja ympäristöasioista. Ajattelemme, että taiteella on itseisarvo ja tämä näkyi niissä monissa muodoissa, joilla taide ja taiteellinen toiminta olivat osa tutkimushankettamme. Yksi konkreettinen esimerkki olivat elokuvien ja äänitaideteoksen vastaanottotutkimukset, joissa pyysimme osallistujia kiinnittämään huomiota myös taideteosten esteettisiin ominaisuuksiin. Taiteen vaikuttavuus toteutuikin aina nimenomaan kullekin taiteenlajille ominaisten ilmaisukeinojen kautta. Vastavasti monitieteisen tutkimuksen rinnalla on tarpeellista pitää kiinni tutkimusalojen, kuten taiteentutkimuksen ja ekologian, omista lähtökohdista.

VIITTEET

¹ Ekososiaalisuudessa on kyse siitä, että kaiken ihmisen toiminnan taustalla on ekologinen lähtökohta. Ekososiaalinen sivistys puolestaan on hyvinvointikäsitys, joka pitää sisällään sekä ekologisen että sosiaalisen hyvinvoinnin näkökulmat. Toisin sanoen sen, että ihmisen tulisi huolehtia niin ekosysteemeistä kuin sosiaalisista suhteista kohteilemalla sekä muuta luontoa että toisia lajeja ja ihmisiä hyvin. (Ks. esim. Salonen 2012; Berndtson 2020.)

LÄHTEET

- Barad, Karen (2003) "Posthumanist performativity: Toward an understanding of how matter comes to matter". *Signs: Journal of Women in Culture and Society* 28, 3, 801-829. <https://doi.org/10.1086/345321>
- Barad, Karen (2007) *Meeting the universe half-way. Quantum physics and the entanglement of matter and meaning*. Durham: Duke University Press.
- Berndtson, Taru (2020) Ekososiaalisuus yhdistää ympäristöarvot ja ihmisoikeudet. *Dialogi* 14.10.2020. <https://dialogi.diak.fi/2020/10/14/ekososiaalisuus-yhdistaa-ymparistoarvot-ja-ihmisoikeudet/>
- Braidotti, Rosi (2006) *Transpositions: On nomadic ethics*. Cambridge, MA: Polity Press.
- Ceder, Simon (2018) *Towards a posthuman theory of relational education*. London & New York: Routledge.
- Hiltunen, Kaisa, Björklund, Heidi, Nurmesjärvi, Aino, Purhonen, Jenna, Rainio, Minna, Säskilahti, Nina & Vallius, Antti (2020) "Tale(s) of a forest: Re-creation of a primeval forest in three environmental narratives". *Arts* 9:4, 125. <https://doi.org/10.3390/arts9040125>
- Hyvärinen, Esko, Juslén, Aino, Kemppainen, Eija, Uddström, Annika, Liukko, Ulla-Maija (2019) *Suomen lajien uhanalaisuus – Punainen kirja 2019*. Ympäristöministeriö & Suomen ympäristökeskus. Helsinki.
- Ives, Christopher D., Giusti, Matteo, Fischer, Joern, Abson, David J. Klarniecki, Kathleen, Dorninger, Christian, Laudan, Josefina, Barthel, Stephan, Abernethy, Paivi, Martín-López, Berta, Raymond, Christopher M. Kendal, Dave & von Wehrden, Henrik (2017) "Human–nature connection: a multidisciplinary review". *Sustainability* 26–27: 106–113. <https://doi.org/10.1016/j.cosust.2017.05.005>
- Jensen, Casper Bruun & Morita, Atsuro (2019) Introduction. Minor traditions, shizen equivocations, and sophisticated conjunctions. Teoksessa Casper Bruun Jensen & Atsuro Morita (toim.) *Multiple nature-cultures, diverse anthropologies*. Abingdon: Routledge, 1–14.
- JYU.Wisdom community; Kortetmäki, Teea, Puurtinen, Mikael, Salo, Miikka, Aro, Riikka, Baumeister, Stefan, Dufлот, Rémi, Elo, Merja,

- Halme, Panu, Husu, Hanna-Mari, Huttunen, Suvi, Hyvönen, Katriina, Karkulehto, Sanna, Kataja-aho, Saana, Keskinen, Kirsi E., Kulmunki, Inari, Mäkinen, Tuuli, Näyhä, Anukka, Okkolin, Mari-Anne, Perälä, Tommi, Purhonen, Jenna, Raatikainen, Kaisa J., Raippalinnä, Liia-Maria, Salonen, Kirsi, Savolainen, Katri & Kotiaho, Janne S. (2021) ”Planetary well-being”. *Humanities & Social Sciences Communications* 8, 1–8. <https://doi.org/10.1057/s41599-021-00899-3>
- Korhola, Atte (2021) Suomi on sokea itse aiheutetuille ympäristömuutoksille. *Helsingin Sanomat* 2.10.2021, www.hs.fi/mielipide/art-2000008295414.html (Luettu 18.11.2021.)
- Koskinen, Inkeri (2018) ”Miksi tieteilijöiden kannattaa tehdä yhteistyötä taiteilijoiden kanssa”. *Ajatus* 75:1, 93–120. <https://journal.fi/ajatus/article/view/77487>
- Kytömäki, Anni (2021) Essee. Taiteilijat kovassa ytimessä. *Helsingin Sanomat* 14.11.2021, <https://www.hs.fi/kulttuuri/art-2000008392178.html> (Luettu 14.11.2021.)
- Lummaa, Karoliina, Vuorisalo, Timo & Rönkä, Mia (2012a) Ympäristötutkimus – monta tiedettä, monta monitieteisyyttä. Teoksessa: Karoliina Lummaa, Mia Rönkä & Timo Vuorisalo (toim.), *Monitieteinen ympäristötutkimus*, Helsinki: Gaudeamus, 15–23.
- Lummaa, Karoliina, Vuorisalo, Timo & Rönkä, Mia (2012b) Monitieteisyyden ongelmat ja mahdollisuudet ympäristötutkimuksessa. Teoksessa Karoliina Lummaa, Mia Rönkä & Timo Vuorisalo (toim.) *Monitieteinen ympäristötutkimus*. Helsinki: Gaudeamus, 263–271.
- Lummaa, Karoliina, Lähde, Ville, Toivanen, Tero, Eronen, Jussi T., Järvensivu, Paavo & Vadén, Tere (2020) ”Environmental humanities – mitä se on ja kuka sitä tekee?” *Alue ja Ympäristö* 49:2, 83–91. <https://doi.org/10.30663/ay.97341>
- Mikkeli, Heikki & Pakkasvirta, Jussi (2007) *Tieteiden välissä? Johdatus monitieteisyyteen, tieteidenvälisyyteen ja poikkitieteisyyteen*. Helsinki: WSOY.
- Miller, Thaddeus, Baird, Timothy, Littlefield, Caitlin, Kofinas, Gary, Chapin III, Stuart & Redman, Charles (2008) ”Epistemological plu-

- ralism: reorganizing interdisciplinary research”. *Ecology and Society* 13:2, 46. <http://www.ecologyandsociety.org/vol13/iss2/art46/>
- Nowotny, Helga (2016) The messiness of real-world problems. Teoksessa Scott Frickel, Mathieu Albert & Barbara Brainsack (toim.) *Investigating interdisciplinary collaboration*. New Jersey: Rutgers University Press, 1–4.
- Palsson, Gisli, Szerszynski, Bronislaw, Sörlin, Sverker, Marks, John, Avril, Bernard, Crumley, Carole, Hackmann, Heide, Holm, Poul, Ingram, John, Kirman, Alan, Buendía, Mercedes, Pardo & Weerhuizen, Rifka (2013) ”Reconceptualizing the ’anthropos’ in the Anthropocene: integrating the social sciences and humanities in global environmental change research”. *Environmental Science & Policy* 28, 3–13. <https://doi.org/10.1016/j.envsci.2012.11.004>
- Raatikainen, Kaisa J., Purhonen, Jenna, Pohjannies, Tähti, Peura, Maiju, Nieminen, Eini, Mustajärvi, Linda, Helle Ilona, Shennan-Farpón, Yara, Ahti, Pauliina A., Basile, Marco, Bernardo, Nicola, Bertram, Michael G., Bouarackia, Oussama, Brias-Guinart, Aina, Fijen, Thijs, Froidevaux, Jérémy S. P., Hemmingmoore, Heather, Hocevar, Sara, Kendall, Liam, Lampinen, Jussi, Marjakangas, Emma-Liina, Martin, Jake M., Oomen, Rebekah A., Segre, Hila, Sidemo-Holm, William, Silva, André P., Thorbjørnsen, Susanna Huneide, Torrents-Ticó, Miquel, Zhang, Di, Ziemacki, Jasmin (2021) ”Pathways towards a sustainable future envisioned by early-career conservation researchers”. *Conservation Science and Practice* 3: e493. <https://doi.org/10.1111/csp2.493>
- Rainio, Minna (2015) *Globalisaation varjoisat huoneet. Kuulumisen ja ulossulkemisen tilat rajanylityksiä käsittelevissä liikkuvan kuvan installaatioissa*. Rovaniemi: Lapin yliopisto.
- Rea, Anne W., Munns, Wayne R. 2017. ”The value of nature: Economic, intrinsic, or both?”. *Integrated Environmental Assessment and Management* 13, 953–955. <https://doi.org/10.1002/ieam.1924>
- Salmenniemi, Suvi, Porkola, Pilvi & Ylöstalo, Hanna (2021) Poliittinen mielikuvitus ja vaihtoehtoiset tulevaisuudet. *Politiikasta* 19.4.2021, <https://politiikasta.fi/poliittinen-mielikuvitus-ja-vaihtoehtoiset-tulevaisuudet/> (Luettu 23.11.2021.)

- Salonen, Arto O. (2012) Ekososiaalinen sivistys – mitä se on? *Arto O. Salonen.com-blogi* 6.10.2012. <https://artosalonen.com/ekososiaalinen-sivistys-mita-se-on/> (Luettu 11.11.2021.)
- Sandell, Markku (2021) Ilmastopaneelin puheenjohtaja Markku Ollikainen kiroilee välillä kotona politiikkojen lyhytnäköisyyttä – lapsuusmaisemien muutos Lapissa on ollut kouriintuntuvaa. YLE 2.11.2021. <https://yle.fi/uutiset/3-12163736> (Luettu 17.11.2021.)
- Sääskilahti, Nina (2021) ”Amelien silmä: kuuluminen ja taiteen mikropolitikka”. *Kulttuurintutkimus*, 38:1, 18–29. <https://journal.fi/kulttuurintutkimus/article/view/89899>
- Toivanen, Tero, Lummaa, Karoliina, Majava, Antti, Järvensivu, Paa-vo, Lähde, Ville, Vadén, Tere & Eronen, Jussi T. (2017) ”The many Anthropocenes: A transdisciplinary challenge for the Anthropocene research”. *The Anthropocene Review* 4:3, 183–198. <https://doi.org/10.1177%2F2053019617738099>
- Weik von Mossner, Alexa (2017) *Affective ecologies: empathy, emotion, and environmental narrative*. Columbus: The Ohio State University Press.
- Youatt, Rafi (2015) *Counting species: biodiversity in global environmental politics*. Minneapolis: Minnesota University Press.

MUUTOKSEN ÄÄRELLÄ

Näinä aikoina luontosuhde ja luonnon tila puhuttavat suomalaisia kenties enemmän kuin koskaan. Tämän kirjan ilmestyessä tuskin kukaan voi väittää olevansa tietämätön ympäristöuhkien olemassaolosta. Ilmastonmuutokseen ja luontokatoon liittyvistä asioista keskustellaan yhä enemmän ja huolestuneempaan sävyyn lehdistössä ja muussa mediassa. Monia vakiintuneita ja luonnon kannalta haitallisia toimintatapoja kyseenalaistetaan ja tietoa on riittävästi, mutta ongelmat ovat syvällä ylikulutukseen ja epätasa-arvoon pohjautuvassa elämäntavassa.

Yksi tutkimushanke ei riitä kuvaamaan, saati ratkaisemaan tätä valtavaa ongelmavyöhytiä, mikä ei ole kuitenkaan syy olla ryhtymättä toimeen. Tutkimuksemme on osa suurempaa kokonaisuutta ja tutkimuksia, joiden avulla asenteet ja puhettavat voivat muuttua vähitellen. Tällaiset suuret muutokset tulevat näkyviksi vasta tulevaisuudessa. Ihmettelemmekö silloin nykyisiä luontoa tuhoavia toimintatapojamme ja sitä hitautta, jolla niitä ryhdyttiin muuttamaan?

Monitieteinen hanke on osoittanut meille, että luontoa ja luontoon liittyviä kysymyksiä voi lähestyä monelta suunnalta ja monen tutkimusperinteen pohjalta. Näkökulmien tuomista yhteen ja voimien yhdistämistä tarvitaan. Esimerkiksi humanistien ja luontotieteilijöiden välinen yhteistyö on hedelmällistä ja siihen kannattaa panostaa pitkäjänteisesti. Vaikka näkökulmat näyttävät toisinaan olevan kaukana toisistaan, yhtymäkohtia ja risteämiä löytyy ja niitä kannattaa synnyttää lisää. Huoli ympäristöstä on joka tapauksessa yhteinen.

Tutkimuksemme pohjalta rohkaisemme ennakkoluulottomiin kokeiluihin ja monitieteisyyteen. Tätä kautta voidaan kyseenalaistaa eri tieteenalojen totuttuja ajattelu- ja toimintatapoja ja mahdollistaa uusia avauksia.

Osallistujiemme oivallusten ja myönteisten kokemusten perusteella kannustamme järjestämään tilaisuuksia, joissa ihmiset voivat keskustella luontosuhteesta yhdessä toisten kanssa. Olemme innostaneet ihmisiä pohtimaan luontosuhdetta erilaisten taideteosten

sekä taiteellisen ja luonnossa tapahtuvan ekologisen työpajatoiminnan kautta. Näissä tilanteissa on syntynyt uusia ajatuksia sekä yhteisöllisyyttä, jonka siivittämänä ihmiset ovat voineet jakaa ajatuksiaan. Tällaiset kokemukset auttavat toivon ylläpitämisessä. Haasteena on vielä se, miten toivoa kannattelevaan toimintaan saadaan mukaan muitakin kuin luonnosta jo valmiiksi kiinnostuneita ihmisiä. Tutkimukseen osallistuneiden motivoituneisuus ja halu toimia kielivät kuitenkin yleisemmästä ympäristötietoisuuden vahvistumisesta.

Jokin käänne on tapahtumassa siinä, miten ymmärrämme suhteemme muuhun luontoon. Olemme murroksen äärellä, suunta on muuttumassa, mutta ehtiikö se tapahtua ajoissa oman lajimme ja muiden lajien selviytymisen kannalta? Toivomme, että tämä kirja on yksi ponnistus muiden joukossa, joka auttaa meitä oikeaan suuntaan.

TUTKIMUSRYHMÄ

Tutkijat:

FT Heidi Björklund on ekologi ja lintututkija, jota kiinnostavat linnustonseuranta sekä metsien käsittelyn vaikutukset lintuihin.

FT Kaisa Hiltunen on elokuvatutkija, jonka kiinnostus kohdistuu erityisesti elokuvakokemuksen eri tasoihin ja elokuvien tapoihin kuvata valtasuhteita, toiseutta ja luontoa.

FT Jenna Purhonen on yhteisöekologi, joka tutkii etenkin huonosti tunnettuja lahopuulla eläviä sienilajeja ja metsien käsittelyyn liittyviä luonnonsuojelukysymyksiä.

TaT Minna Rainio on taiteilija, tutkija ja elokuvantekijä, joka on kiinnostunut ilmastokriisin, lintujen sukupuuttoaalton ja ihmisen ja muiden eläinten välisen suhteen esittämisestä ja tutkimisesta taiteen keinoin.

FT Nina Sääsکیlahti on kulttuurintutkija, joka on kiinnostunut äänen-, kulttuurin- ja kirjallisuudentutkimuksen risteymistä, luovista tutkimuskäytännöistä, taideperustaisesta tutkimuksesta sekä avantgarden perinnöstä ja ympäristö- ja taidepedagogiikasta.

FT Antti Vallius on maisemasta ja ympäristön kuvallisesta esittämisestä kiinnostunut taiteen ja visuaalisen kulttuurin tutkija sekä tietokirjailija.

Tutkimusavustaja:

FM Aino Nurmesjärvi on näyttelyamanuenssi ja tutkija. Hän toimi tutkimushankkeen tutkimusavustajana vuosina 2020–2021.

Taiteilijat:

Pietu Arvola on muusikko ja äänitaiteilija, joka julkaisee ja esittää kokeellista musiikkia nimellä Bereen Ondo.

Olli-Pekka Tennilä on jyväskyläläinen runoilija ja Osuuskunta Poesian kustannuspäällikkö.

Hanna Veander on kuvataiteilija ja floristipuutarhuri, jota kiehtoo luontokokemuksen ja taidekokemuksen samankaltaisuus, se kokemisen ja haltioitumisen hetki luonnossa tai taideteoksen äärellä.

SUMMARY

This book discusses the findings of the multidisciplinary research project *Art, Ecology and Diverse Human-Nature Relationship: Towards a Shared Future*. The project was conducted from 2020 to 2022 at the University of Jyväskylä and it was funded by the Kone Foundation. The project aimed to develop new ways to explore human-nature relationships by combining the viewpoints of art research and ecological research. The project focused on reception studies and participatory activities that included artistic and ecological practices. The research draws from various theories and approaches that belong under the umbrella of environmental humanities.

Participation in the research was open to everyone over the age of 18. Altogether 59 people took part in the different sections of the research: a survey on the human-nature relationship, a reception study of three environmental films, a reception study of a sonic artwork, a workshop on acoustic communication, and a workshop on biodiversity and landscapes. The aim was to discuss the personal meanings of a relationship with nature on conceptual and experiential levels and to explore how art, artistic practices and ecological knowledge can help negotiate this relationship.

The book consists of nine chapters and concluding words. In the introductory chapter "Contradictory human-nature relationship", we explain why the environmental crisis calls for multidisciplinary research and the intervention of the arts. We outline the complexity of the concepts involved in nature and the human-nature relationships and place our research within the framework of environmental humanities.

"Questions about nature" gives an overview of the participants' thoughts regarding nature and a discussion of the survey results. The chapter is divided into thematic sections that deal with 1) definitions of nature, 2) sensory experiences, 3) favorite places, 4) nature activities, 5) emotions involving nature, 6) encounters with other organisms and 7) nature-related artworks. Although the re-

sults bear many similarities to earlier research, the chapter aims to map the views of the participants rather than make generalizations about Finns' relationships with nature.

Reception studies of environmental films are a form of empirical eco-criticism, which complement the findings of textual eco-criticism. In "Visions of hope and destruction. Audience responses to three environmental films", we discuss the reception study of three environmental films: the experimental *Realms* (2018), the short docufiction *To Teach a Bird to Fly* (2019), and the documentary *Biggest Little Farm* (2018). The chapter focuses on the viewers' emotional reactions and their connection to the films' different styles. Anxiety and hope were identified as central emotions and we discuss them in relation to the themes of dystopia and utopia exemplified by the films. Judging by the responses, we need both gloomy films that evoke end-of-the-world scenarios and hopeful films that cast a brighter light upon the future. Both can help viewers reflect on their relationship to nature and consider their role in preventing an environmental catastrophe.

"Remains. Ecophobia and disruptive listening" offers an examination of the capacity for sound art to animate new thinking. In particular, the reception and making of the sound-art piece, *Jäänteitä*, realized in the research project are outlined. The chapter weaves together approaches from literary and sound studies and develops a postqualitative perspective for analyzing the material. The role of affective participation is emphasised and the limits of knowledge are speculated upon.

We present the results of an eco-acoustic workshop that focused on acoustic communication in a natural environment in "Interspecific encounters, collective knowing and ecological literacy". Our material was gathered in connection to different art-based practices and group discussions regarding the role of sounds in ecosystems. The findings of our postqualitative analysis are presented in the forms of a research story and a photo essay. Our key concept is ecological literacy, defined as the ability to read nature and understand the interactions and processes of the ecosystem alongside the

impact of humans. It is proposed that ecological literacy should be promoted as part of environmental education. Thereby new ways of thinking about how we learn and live together can be found. We discuss the role of interspecific interactions to increase the appreciation of non-human species, as well as the role of collective knowledge as a way to improve ecological literacy and raise hope.

In "Sound writing: rehearsing relationality", posthumanist creative and experimental practices that combine listening and writing are formulated. It is proposed that such alternate practices are valuable for new environmental pedagogies. In particular, the creative practices developed by the avantgarde composer Pauline Oliveros, explored in the eco-acoustic workshop organized by the research team, are discussed. The chapter offers a reading of trans-corporality, becoming/listening with others and the practice of sound writing.

In "Biodiversity as a mirror of human-nature relationships", we explore the dimensions of human-nature relationships revealed by incorporating diverse combinations of art and science-related actions in the context of an art and ecology workshop situated in a natural environment. We combined ecological field study methods, such as estimating species richness and forest structure, with sensory activities and short educational presentations about the surrounding nature and landscape art. The workshop aimed to build an understanding of scale in nature, starting from one square meter on the forest floor up to the landscape level. Our hands-on approach and social interactions appeared to be efficient at increasing the understanding of biodiversity and the complexity of nature. They also enriched our perception of nature and the understanding of one's agency.

"Cross-exposing Mount Hyypäänuori. Nature in represented and experienced landscape" examines the landscape and its significance as part of the human-nature relationships using the Hyypäänuori mountain, the site of our art and ecology workshop, as an example. The research utilizes the ethnographic observational data collected from the participants in the workshop, as well as the

answers to a landscape image survey. The role of landscapes in human-nature relationships is approached at the levels of representation and physical experience. Based on eco-critical thinking, the chapter sheds light on the way a landscape comes into being and how it affects people and the physical environment.

In "Multidisciplinarity, research and art", we discuss our experiences with multidisciplinary research in practice. We reflect on the challenges and possibilities of this endeavour through concrete examples, such as combining ecological and aesthetic analysis in our article that preceded this book. Another example concerns transpositionality and diffractive reading as ways of developing multidisciplinary knowledge. One of the issues we had to address during this collaboration was what counts as knowledge. We argue that knowledge can be diversified by combining art with research because scientific knowledge alone is not enough to convince people of the need to tackle climate change and biodiversity loss. In this chapter, the artists who worked on the project also reflect on their experiences cooperating with researchers.

NYKYKULTTUURIN TUTKIMUSKESKUKSEN JULKAISUJA

1. Symbolit • Toim. Katarina Eskola. 1986. (110 s.)
2. Maaria Linko • Katsojien teatteri. 1986. (116 s.)
3. Näkökulmia kulttuurin tuotantoon • Toim. Katarina Eskola & Liisa Uusitalo. 1986. (127 s.)
4. Kimmo Jokinen ja Maaria Linko • Uusi Tuntematon. 1987. (122 s.)
5. Kimmo Jokinen • Ostajat, lukijat, arvioijat, tukijat. 1987. (115 s.)
6. Juha Lassila • Kultalevyn alkemia. 1. painos 1987, 2. painos 1988. (162 s.)
7. Liisa Uusitalo & Juha Lassila • Vanhojen kirjojen kenttä. 1988. (65 s.)
8. The production and reception of literature • Edited by Katarina Eskola & Erkki Vainikkala. 1988. (78 s.)
9. Martine Burgos • Life stories, Narrativity and the Search for the Self. 1988. (28 s.)
10. Heikki Hellman & Tuomo Sauri • Suomalainen prime-time. 1988. (130 s.)
11. Erik Allardt, Stuart Hall & Immanuel Wallerstein • Maailmankulttuurin äärellä. 1988. (86 s.)
12. Kimmo Jokinen • Arvostelijat. 1988. (131 s.)
13. State, Culture & The Bourgeoisie • Edited by Matti Peltonen. 1989. (82 s.)
14. J.P. Roos • Liikunta ja elämäntapa. 1989. (72 s.)
15. Anne Brunila & Liisa Uusitalo • Kirjatuotannon rakenne ja strategiat. 1. painos 1989, 2. painos 1991. (114 s.)
16. Reino Rasilainen • Julkaistu ja julkaisematon kirjallisuus. 1989. (89 s.)
17. Juha Lassila • Riippumattomat televisiotuottajat. 1989. (126 s.)
18. Literature as communication • Edited by Erkki Vainikkala & Katarina Eskola. 1989. (215 s.)
19. Anne Raassina • Lukutaito ja kehitysstrategiat. 1990. (123 s.)
20. Juha Lassila • Mitä Suomi soittaa? 1990. (263 s.) Painos loppunut.
21. Johanna Mäkelä • Luonnosta kulttuuriksi, ravinnosta ruoaksi. 1. painos 1990, 2. painos 1992 (89 s.) Painokset loppuneet.
22. Sublim Ylevä sublime • Toim. Erkki Vainikkala. 1990. (107 s.)
23. Timo K. Salonen • Konserttimusiikin yleisö makujen kentällä. 1990. (104 s.)

24. Maaria Linko • Teatteriesitykset ja julkisuus. 1990. (81 s.)
25. Kyösti Pekonen • Symbolinen modernissa politiikassa. 1991. (154 s.)
26. Ulrich Beck, Klaus Mollenhauer & Wolfgang Welsch • Philosophie, soziologie und erziehungswissenschaft in der postmoderne. 1991. (69 s.)
27. Päivi Elovainio & Zeinab Shahin • The Gender Fate of Women in Rural Egypt. 1991. (112 s.)
28. Eija Eskola • Rukousnauha ja muita romaaneja. 1992. (152 s.)
29. Urpo Kovala • Väliin lankeaa varjo. 1992. (204 s.)
30. Maaria Linko • Outo ja aito taide. 1992. (121 s.)
31. The First Thirty • Edited by Urpo Kovala. 1992. (132 s.)
32. Vanguard of modernity • Edited by Niilo Kauppi & Pekka Sulkunen. 1992. (188 s.)
33. Timo Siivonen • Avantgarde ja postmodernismi. 1992. (122 s.)
34. Katarina Eskola, Kimmo Jokinen & Erkki Vainikkala • Literature and the New State of Culture. 1992. (60 s.)
35. Sanna Karttunen • Musiikki kulttuurisessa tietoisuudessa. 1992. (174 s.)
36. Risto Eräsaari • Essays on Non-conventional Community. 1993. (214 s.)
37. Annikka Suoninen • Televisio lasten elämässä. 1993. (171 s.)
38. The Cultural Study of Reception • Edited by Erkki Vainikkala. 1993. (215 s.)
39. Miehyyden tiellä • Toim. Pirjo Ahokas, Martti Lahti ja Jukka Sihvonen. 1993. (185 s.) Painos loppunut.
40. Jukka Kanerva • ”Ryvettymisen hyvä puoli...” 1994. (151 s.)
41. Uusi aika • Toim. ja kirj. Nykyculttuurin tutkimusyksikön tutkijat. 1994. (260 s.)
42. Tuija Modinos • Nainen populaarikulttuurissa. 1. painos 1994, 2. painos 2000. (124 s.) Painos loppunut.
43. Teija Virta • Saippuaopperat ja suomalaiset naiset. 1994. (135 s.)
44. Anne Sankari • Kuntosaliruumis. 1995. (108 s.)
45. Kai Halttunen • Pienkustantajan arkipäivä. 1995. (95 s.)
46. Katja Valaskivi • Wataru seken wa oni bakari. 1995. (114 s.)
47. Jukka Törrönen • Aito rakkaus maskuliinisessa maailmassa. 1996. (100 s.)
48. Tuija Nykyri • Naiseuden naamiaiset. 1996. (144 s.)

49. Nainen, mies ja fileerausveitsi • Toim. Katarina Eskola. 1996. (274 s.)
Painos loppunut.
50. Raine Koskimaa • Cultural activities in five European countries. 1996.
(152 s.) Työraportti, vain tutkimuskäyttöön.
52. Raine Koskimaa • Seksiä, suhteita ja murha. 1998. (215 s.)
53. Timo Siivonen • Kyborgi. 1996. (209 s.)
54. Aina uusi muisto • Toim. Katarina Eskola & Eeva Peltonen. 1. painos
1997, 2. painos 1997. (355 s.)
55. Olli Löytty • Valkoinen pimeys. 1997. (147 s.)
56. Kimmo Jokinen • Suomalaisen lukemisen maisemaihanteet. 1997. (226 s.)
57. Maaria Linko • Aitojen elämysten kaipuu. 1998. (92 s.)
58. Kai Lahtinen • Vem tillhör teatern? 1998. (258 s.)
59. Katja Möttönen • Riitasointuja vai tema con variazioni. 1998. (128 s.)
60. Aki Järvinen • Hyperteoria. 1999. (187 s.)
61. Susanna Paasonen • Nyt! Ja ikuisesti – rewind. 1999. (188 s.)
62. Pirkkoliisa Ahponen • Kulttuurin kierreportaikossa. 1999. (168 s.)
63. Reading cultural difference • Edited by Urpo Kovala & Erkki Vainikkala.
2000. (334 s.)
64. Inescapable Horizon: Culture and Context • Edited by Sirpa Leppänen
& Joel Kuortti. 2000. (273 s.)
65. Otteita kulttuurista • Toim. Maaria Linko, Tuija Saresma & Erkki
Vainikkala. 2000. (422 s.)
66. Kimmo Saaristo • Avoin asiantuntijuus. 2000. (191 s.)
67. Jaakko Suominen • Sähköaivo sinuiksi, tietokone tutuksi. 2000. (368 s.)
68. Cybertext yearbook 2000 • Toim. Markku Eskelinen & Raine Koskimaa.
2001. (202 s.)
69. Sari Charpentier • Sukupuoliusko. 2001. (155 s.)
70. Kirja 2010 • Toim. Lauri Saarinen, Juri Joensuu & Raine Koskimaa. 1.
painos 2001, 2. painos 2003. (259 s.)
71. Irma Garam • Julkista yksityiselämää. 2002. (102 s.)
72. Cybertext yearbook 2001 • Toim. Markku Eskelinen & Raine Koskimaa.
2002. (196 s.)
73. Henna Mikkola • Sukupolvettomat? 2002. (138 s.)
74. Satu Silvanto • Ecce Homo – katso ihmistä. 2002. (161 s.)
75. Markku Eskelinen • Kybertekstien narratologia. 2002. (106 s.)

76. Riitta Hänninen • Leikki. 2003. (161 s.)
77. Cybertext yearbook 2002–2003 • Toim. Markku Eskelinen & Raine Koskimaa. 2003. (283 s.)
78. Sanna Kallioinen • Rannalla merirosvon morsiamen kanssa. 2004. (134 s.)
79. Tutkija kertojana • Toim. Johanna Latvala & Eeva Peltonen & Tuija Saresma. 1. painos 2004, 2. painos 2005. (399 s.)
80. Writing and Research – personal views. Toim. Marjatta Saarnivaara & Erkki Vainikkala & Marjon van Delft. 1. painos 2004, 2. painos 2005. (160 s.)
81. Annikka Suoninen • Mediakielitaidon jäljillä. 2004. (274 s.)
82. Milla Tiainen • Säveltäjän sijainnit. 2005. (227 s.)
83. Petri Saarikoski • Koneen lumo. 1. painos 2004, 2. painos 2005. (471 s.)
84. Yksinäisten sanat • Toim. Kimmo Jokinen. 2005. (314 s.)
85. Aktivismi • Toim. Susanna Paasonen. 2005 (275 s.)
86. Nykyaika kulttuurintutkimuksessa • Toim. Erkki Vainikkala & Henna Mikkola. 2007. (351 s.)
87. Tutkimusten maailma • Toim. Juha Herkman & Pirjo Hiidenmaa & Sanna Kivimäki & Olli Löytty. 2006. (307 s.)
88. Mari Pajala • Erot järjestykseen! 2006. (506 s.)
89. Hanna Lindberg • Vastakohtien Ikea. 2006. (307 s.)
90. Taiteilija tutkijana, tutkija taiteilijana • Toim. Risto Pitkänen. 2007. (326 s.)
91. Nykytulkintojen Karjala • Toim. Outi Fingerroos & Jaana Loipponen. 2007. (325 s.)
92. Tuija Saresma • Omaelämäkerran rajapinnoilla. 2007. (255 s.)
93. Tekijyyden ulottuvuuksia • Toim. Eeva Haverinen & Erkki Vainikkala & Tuomo Lahdelma. 2008. (314 s.)
94. Tuuli Lähdesmäki • ”Kuohahdus Suomen kansan sydäimestä.” 2007. (607 s.)
95. Moniääninen mies • Toim. Kai Åberg & Lotta Skaffari. 2008. (276 s.)
96. Fanikirja • Toim. Kaarina Nikunen. 2008. (241 s.)
97. Cult, Community, Identity • Veera Rautavuoma, Urpo Kovala & Eeva Haverinen (eds). 2009. (356 s.)
98. Irma Hirsjärvi • Faniuden siirtymiä. 2009. (361 s.)

99. Suhteissa mediaan • Toim. Sirkku Kotilainen. 2009. (247 s.)
100. Outi Fingerroos • Karjala utopiana. 2010. (253 s.)
101. Hiihto ja häpeä • Toim. Erkki Vettenniemi. 2010. (224 s.)
102. Karoliina Lummaa • Poliittinen siivekäs. 2010. (372 s.)
103. Matti Savolainen • Atlantin ylityksiä. 2011. (170 s.)
104. Eliisa Pitkäsalo • Kalevalaiset sankarit nykymaailman menossa. (Digitaalinen kirja.) 2011. (274 s.)
105. Nina Sääskilahti • Ajan partaalla. 2011. (400 s.)
106. Media, kasvatust ja kulttuurin kierto • Toim. Sirkku Kotilainen, Erkki Vainikkala & Urpo Kovala. (Digitaalinen kirja.) 2011. (184 s.)
107. Kertomuksen luonto • Toim. Kaisa Kurikka, Olli Löytty, Kukku Melkas & Viola Parente-Capkova. 2012. (308 s.)
108. Tango Suomessa • Toim. Antti-Ville Kärjä & Kai Åberg. 2012. (230 s.)
109. Tommi Römpötti • Vieraana omassa maassa. 2012. (528 s.)
110. Marjo Kamila • Katsojana ja katsottuna. 2012. (490 s.)
111. Katja Mäkinen • Ohjelmoidut eurooppalaiset. 2012. (352 s.)
112. Ilana Aalto • Isyyden aika. 2012. (380 s.)
113. Kustaa H. J. Vilkuna • Kapina kampuksella. 2013. (466 s.)
114. Mikko Carlson • Paikantuneita haluja. 2014. (352 s.)
115. Maisemassa • Toim. Tuija Saresma & Saara Jäntti. 2014. (292 s.)
116. Sami Kolamo • FIFAn valtapeli. 2014. (304 s.)
117. Liisa Avelin • Kåren kellari. 2014. (628 s.)
118. Prekarisaatio ja affekti • Toim. Eeva Jokinen & Juhana Venäläinen. 2015. (230 s.)
119. Sari Östman • ”Millasen päivytyksen tästä sais?” Elämäjulkaisijuuden kulttuurinen omaksuminen. 2015. (308 s.)
120. Elämykset kulttuurina ja kulttuuri elämyksinä • Toim. Sanna Karkulehto & Tuuli Lähdesmäki & Juhana Venäläinen. 2016. (390 s.)
121. Maamme romaani • Toim. Jussi Ojajärvi & Nina Työlähti. 2017. (354 s.)
122. Populism On The Loose • Edited by Urpo Kovala & Emilia Palonen & Maria Ruotsalainen & Tuija Saresma. 2018. (276 s.)
123. Heidi Keinonen: Televisioformaatti ja kulttuurinen neuvottelu. 2018. (242 s.)
124. Jere Kyyrö • Mannerheim ja muuttuvat tulkinnat. 2019. (406 s.)

125. Hulluus ja kulttuurinen mielenterveystutkimus • Toim. Saara Jäntti & Kirsi Heimonen & Sari Kuuva & Annastiina Mäkilä. 2019. (354 s.)
126. Voicing Bo Carpelan. Urwind's Dialogic Possibilities • Edited by Brian Kennedy. 2020. (212 s.)
127. Heta Lähdesmäki • Susien paikat. 2020. (506 s.)
128. Paperinen avaruus • Toim. Kaisa Ahvenjärvi, Juri Joensuu, Anna Helle & Sanna Karkulehto. 2020. (384 s.)
129. Sotkuiset maailmat • Toim. Elsi Hyttinen & Karoliina Lummaa. 2020. (386 s.)
130. Fantasia – lajit, ilmiö ja yhteiskunta • Toim. Jyrki Korpua, Irma Hirsjärvi, Urpo Kovala & Tanja Välisalo. 2021. (546 s.)
131. Pekka Hassinen • Ero ja immersio. 2021. (508 s.)
132. Intermediaalinen kirjallisuus • Toim. Laura Piippo & Juha-Pekka Kilpiö. 2022. (282 s.)
133. Heidi Björklund, Kaisa Hiltunen, Jenna Purhonen, Minna Rainio, Nina Sääsکیlahti & Antti Vallius • Luontosuhteiden luonto. 2022. (376 s.)

